[Sprüche]

פירוש ספר משלי הנקרא קב ונקי :

אמר המחבר ראו שעו דברי זה הספר ומשלו · והבינו ודעו מראשו ועד רגלו · כי נגלו עליו עינת ערמה וכל מיני
המוסר · לכל קהל לכל שר · מעבירים כל פתי אשר לא יפתה אחרי שרירות לבו ועצתו · ומחפים
כל סכל אשר לא יסכל סופו ואחריתו · מגדל עוז נבוי להלפיות הוא בחכמה ובתבונה · וחומה הפנימה סבב התור
והחיצונה ; ובנסתרו חכמות רמות ומזימות · לא יערכם ספירת התפארה וכל אבן יקרה גבוש וראמות · מגלה
במשכיות כסף תפוחי זהב הסודות אשר בהקות הסגורה סתם · ומפתח פתחים בכל רז אתם · ומפני זה הספר
זה השכל בדרי הקצה ובעלי המדות הטובות · אשר מפני הדעה ממעיני הישועה נפשם שואבת · ללמוד וללמד מידי
שנה בשנה דבריו הערבים · ולעמוד ולדרוש בהם · והבעו עתם בתחלת הקיץ ובימי ספירת העומר כי אז יתעורר
הכח המתעורר להסתיר החומר · והנפש המשכלת רובצת תחת משאו והיא יושבת תחת תמר · והריאת זה
הספר באותו הזמן היו תקיה להם לעזרה · והיו נכונים ליום מתן התורה ; על כן עוררני לבי להפליג השקידה
והעיון בו והקשתי ספרי המפרשים · ישנים גם חדשים · מהם הרב רשי ז"ל אשר דבריו ערבים כיין · הודם בטבע
והמעלה והזמן · ובעל המשכל ופשטי התורה · החכם ר' אברהם ן עזרא · ואלוף הדקדוק ומפרשי המקרא · החכם ר'
יוסף ור' דוד בנו אשר עליהם יאמר על דרך מליצת השיר אם אין קמח אין תורה · והרלב"ג בעל התועלות ;
בדבריו כל החכמות כלולות ; והחכם רבנו ששת אשר היה בארץ ישמעאל · ור' עמנו אל אלוף הדעת במנדיאל' ·
והמאיר שם הדעה בפירוש זה הספר בעומק ובגלות · החכם ר' מנחם המאירי לשונו מדברת גדולות ·
ומורנו הזקן בחכמה ובשנים אשר בדורנו היום פירושיו כפלגי מים בציון · החכם ר' יוסף חיון ; ואין ספק
שבדבריהם הנקיים מדברים הנכון והנאות מזולתו · איש ואיש כפי מדרגתו ; האמנם קצת מהם טעמים שבה
בה רוכה ויקוץ נפש המעיין לרוב אריכותו · ופעמים שבא נקודה באופן לא יתבארו דברי הספר לשיוח בהם דעתי ·
ואולם בעבור זאת ראה ראיתי לרד אל גנת דבריהם המעולפים ספיר ויהלום · וגם להכנס אל פרדס הילקוט
וזולת ממדרשי חכמינו עליהם השלום · ללקט מפניני מושכלותם · ומגבעי כסף הפרושים נקבצים באמתחותם ·
פירוש כולל מבחר דבריהם בהפלגת הקיצור לזה הספר המעולה · אשר בכתם אופיר לא יסולה ; ולמה שהיה
זה ענינו קראתי שמו קב ונקי כי הוא אבלי כקב סולת נקייה ממבחרי פירושם ז"ל ;

אנה ספר אשר ספר משליו / ולא אספר אבל הוא קב ונקי ;
ובו מרפא ללב נספה ונכפה / למי שם פה נמו עפה ומתקי ;
ורוב שלום אנא שוקט ומעשה / לכל חוטא עלי חטא ג' אנקי ;
לכל משכיל אנא אשכיל ואדלג / ואערימה למתרפא ודופקי ;
ומי השכל אנא אשקה ואדלה / ואגלה רז אשר כסה עתיקי ;
ואספר משבצות עטות בחוטה / ומעשיות משאת סוד בשוקי
ושומעי ישכבו בטח ואקרא / דרורים ל' אסורים ב' אזיקי ;
ודרי בין מאד יעשה ויעשה / עלי כסא מכון שבתי חשוקי ;
לזאת כל איש אשר חפץ לנפשו / בפנותי וטוב טעמי ומתקי ;
לבר יבחר אשר נבחר מפרשים / לקטתו אמנם חכם ונקי ;
שלמות שמו מורה וכליתו / כמו דקב קבו הוא קב ונקי

משלי שלמה · אמרו רז"ל שלשה ספרים חבר שלמה · שיר השירים בילדותו · משלי בבחרותו · קהלת בזקנותו
ולקח בכל א' מאלו הספרים לשון מיוחד · בשיר השירים לא זכר יחסו כי אם שמו לבד להיות
דברי חשק · ובמשלי אמר מלך ישראל שהבחור מושל בגבורתו על כל האומה · ובקהלת אמר מלך בירושלם כי בזקנתו
לא היתה ממשלתו על כל כאשר היתה בתחלה · וקרא זה הספר משלי מפני שרוב דבריו יש משל ונמשל כמו האשה
הטובה משל לתורה · והזונה לע"ז · לדעת
חכמה ומוסר · חכמה היא
על קטון · ומוסר על
המעשה החשוב · ואמר שבמשלות האלו
מודיע לבריות שכל ומעשה · ואמר להבין
אמרי בינה שישער האדם להבין שיש בהם
ספורים וחידות · אשר הפתאים מהן יקר
וצריך האדם להבין בזה · לקחת מוסר
מוסר מפתח וסימון להשכל.
ודע שתכלית זה הספר ללמוד ממנו מוסר
השכל · ורמזו שתכלית המדינית היא

משלי שלמה בן דוד מלך ישראל: לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה: לקחת מוסר השכל צדק ומשפט ומישרים: לתת לפתאים ערמה לנער דעת ומזמה: ישמע חכם ויוסף לקח ונבון תחבלות

פעולת המדות הטובות ואמר לקחת שיורה על הפעולה · או יורה על למידה ולקיחה מאחר שהוא רבו ולדעת חכמה
ומוסר יורה על הלמידה מעצמו והא' מפי סופרים והב' מפי ספרים · וצדק יורה על קנין המדות הטובות לנפשו · ומשפט
יורה על שפיטת האמת לזולתו · ומישרים על היושר הראוי בדעות או במדות · או יורה על ההפרש בין ·
לתת לפתאים ערמה · פתי יאמר לנוטה בקלות אחר הבלי הזמן · וערמה הוא שם לעומק המחשבה והנה
פלפול בדברים המדיניים והוא מקביל לפתיות · ואמר שהפתאים בלמדם זה יתחכמו · וכן יתן זה הספר
לנערים הנערים מהם למיות דעת לברר האמת מן השקר · ומזמה שהיא עצה לברר הנאה מהמגונה · ישמע
חכם · חכם הוא בעל שמועה שלמד מפי רבו והוא נקי בינה שלמד ונבון מוסיף על חכם שמבין דבר מתוך
דבר ומוסיף על מה ששמע · ואמר שהבריאו זה הספר לפתאים ולנערים ויועיל גם כן לחכמים אשר בשמעם
אלו המשלים מסודרים בחכמה ובתבונה יוסיפו על הקנין אשר להם · והוא אומרו ויוסף לקח שיורה לקח על קנין
החכמה · וכן יועיל לנבון שיקנה התחבולות שהם דרכים לקוחים בדקות המחשבה מה שלמדו בזה הספר · להבין
משל · באר שבלמוד זה הספר יבין האדם המקרא שיש בה משל ונמשל וכן ירגיש המליצה שהיא טוב הלשון
ונחותו ויבין דברי החכמים שהיו מדברים בלשון חכמה וכן יבין חידותם · והמשל הוא בבחינת שיש בזה
נמשל · והמליצה בערך מתיקות הלשון ודברי חכמים כמו שאמרו בשרובן נתינן במכתיר והכנבה מפי טעות ·
והענין שאלו על ר' אבא היכן הלך והשיב שנטל רשות מראש הישיבה והוא אומרו נתינן במכתיר · והכנבה מפי
טעות ירצה שהלך לבי הכנבה אשר שם חכמים דומים למפי טעות · ואמר וחידותם שהוא דבר סתום והמליצה לא יבוא
לא מושכל ולא מדה טובה כמו שיבוא המשל ראיה לזה חידות שמשון · יראת יי' · באר שיראת השם היא עקר
ושרש הדעת שהוא כולל חכמה ומוסר · או יהיה ראשית מבחר הדעת כמו ראשית עריסותיכם · וירצה
שיראת השם הוא מבחר הדעות · או יהיה ראשית יורה על הקדימה ומעת ללמד שקודם שיתפשט שכלו בדעות
המופתיות ימלא כריסו מהתורה ומיראת השם · ואמר חכמה ומוסר אוילי בזו ירצה שאלו הכתות מקבלי הפעל מזה הספר ·
אמנם כת האוילים מבזים החכמה והמוסר מפני ששכלם נפסד כי אויל יאמר למי שסובר הענין בהפך מה שהוא

ואין סר ממנו להיות חכם בעיניו כמו שאמ' אם תכתוש את האויל וגו' והוא סכלות קטנה והכסיל התואר למי שיסכל
שקר הדבר והוא סכלות האמצעי ויש תקוה לתקן סכלותו ולא מאור זה בפסוק שאמ' ראית איש חכם בעיניו תקוה
לכסיל ממנו׳ הערה אמרתי שאלו הסכמה הקודמת במה יתכפר והשיבה מחכמות שלמה תחלת הדרך רע׳
כלמוד שנקל׳ וזה הספר יחכמה והוא בשלמה ממעין החכמה כמו שאמר וי"י נתן חכמה לשלמה ולא ניקנו
החכמה השלמה המחוברת למדת אישון
אנוש הבין דרכה והוא ידע את מקומה
אלא חכמה האחת מושפעת במלבות וכן
כלמוד שכאשר יסבול האדם הרעות הבאו
עליו באהבה הוא מזכה כפרה׳ ב׳ במדרש
למה התחיל משלי כמים שהיא באמונה
האותות ודוד התחיל באלף שהיא בראש
האותות מלמד שהפם הכן החכמה
המעיה ר׳ אליעזר אומ' בראש ור׳ יהושע
בלבו ושלמה אמרה כר׳ יהושע שהלב באמצ'
הגוף ודוד כר׳ אליעזר רמז כלם הפנימו

יקנה: להבין משל ומליצה דברי חכמים
וחידתם: יראת יהוה ראשית דעת
חכמה ומוסר אוילים בזו:
שמע בני מוסר אביך
ואל תטש תורת אמך: כי לוית
חן הם לראשך וענקים לגרגרתיך:

שהנפש השכלית נחצבת מתחת כסא הכבוד ולא התהווה בכלם הנפשים שהוא הלב והראש ונחלקו השגת החכמה
והעצות הנפרדות אבי זה כלו עיניהם אותה עון שפעלת השכל איננה בכלו ור׳ אליעזר אומר בראש מפני שבו כרחון
המדמה והאמונות ישפוט השכל ונמשך אחר דעת הרופאים ור׳ יהושע אומר ללב עון שהוא מקור כל הבחורות
החיות והנפשיות כדעת ראש הטבעיים׳ ג׳ במדרש צדק ומשפט שלא יקבל הדיין שיגרום שיאמר הטעם
דימוז שבראש הטעם במדת הדין וכל העצות יהוא בחומרים במדה ובמשקל וכן צריך הדיין שהוא שותפו של הקב"ה
שלא ישעה ויגרום להטיל קנאה במעשה בראשית שיערבבו העצות שזה נקשר בזה ד׳ לבעת נער ומזמה עד
במה נקרא נער ר׳ מאיר אומ' עד עשרים וחמשה שנה׳ ר׳ עקיבה אומר עד שלשים׳ ר׳ ישמעאל אומר עד עשרים
דכתיב מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא ומשעה שהוא מתחשב בצבא מתחשב לענש׳ רמזו שאחר חטא התולדת
בראש האדם עד פרא והזמן יבינהו וילמדהו דעת שהסכלות כפרה לשכל׳ ה׳ במדרש שלנו אנשי ירושלם על שהיו
מלומדים במלאכת אנים שהם הנביאים המדברים במשל וחידה ולכן הזכיר שלמה להבין משל׳ משל הנביאה׳ ומשל
הערה עצמה שנקרא [illegible] ופתו שמעלת האדם מדינה של נביאים׳ ויש טעם מדה מעונה ולכן אמרו חכמי המוסר
שהחכמה בלא מוסר [illegible] בלא מיהדים וכטבעת בלא אבן׳ שמע בני יאמר לפי פשוטו שראוי לבן שישמע ויקבל
מוסר אביו לעשותו ולא [illegible] תורת אמו שהם מחוייבים לזרזו׳ כון שהולידוהו ואמר כנאמר מחויב שיזהם
מאמר האב ולא [illegible] ת האדם מפני שעבת הנשי׳ על׳ הרוב בנערה ולכן אמ׳ אל תטוש תורת אמך בלשון שלא ירבה
מה שתורה אותך [illegible] שבלה מנגע אנכם וכמו שהוא מחויב לשמוע דברי אביו כן חוב עליו לשמוע דברי אם שזה
הבאות לחיי [illegible] וזה לחיי העה׳ וראוי ששנה לרו׳ל שהוגלנו כפאותנו יותר ממה ששנה לאבותי שהולידנו לעפותי׳
או ירבה מוסר [illegible] וכבוד אדם אמ׳ שהם רשעי מיסרי׳ בנה שילכו בדרך טובה ולכן אמ׳ מוסר אביך ולא מענה
ותורי כי [illegible] שלחן׳ הם לראשך התורה והמוסר יהיו לראשך לוית חן׳ והענקים של עניי והב
יהיו [illegible] שהוא הצואר ועל שם שהקנה עשוי טבעות טבעות קורא אותו לשון רבים׳ וזכר הראש
והגרגרת [illegible] המוסר הוא היסרה אל היופי כראש אשר שם הכחות המשיגות המיישרות אל הפעולות
והסכלות ואל [illegible] בגרגרת שהם כלי הדבור להוציא בהם דברי חכמה בלמידה ולמוד׳ א ב

בני אם יפתוך· התחיל במוסר שאם יפתוהו הרשעים בחלקות לשונם אל תאבה כלומר אל תתרצה להם ויהיה תאבת
חטאים כמו חוטאים עם ההעדר· ואל תאבה האלף במקום הה· אם יאמרו אם במקום כאשר כמו ואם יהיה
היובל· נארבה לדם לשפוך דם הצדיקים· נצפנה· נטמון עצמנו· לנקי חנם· הנה אומר שנטמנם לנקי חנם הוא
או יאמר נארבה לדם שיהיה על המארב בעבור שמירת דמינו שלא נשפך וכן נצפנה לנקי שנעשה זה הנקי באופן
שנהיה נקיים מכל נזק · ואמר חנם כי אף
למי שלא עשה להם שום נזק יפתוהו
וימהרו לגזול ממונו· נבלעם כשאול·
נבלעם לנקיים כשהם חיים כשאול
הבולע את הגוף שלם· ותמימים אמר לשון
צדיקים אלא בהיותם שלמים נבלעם כאדם
היורד בקבר הבור שהוא שלם והכוונה
כאן בהיותם נעשרים והקפם נהרגם ונקח
את נכסיהם וכן יאמרו כל הון יקר נמצא
כלומר הון יקר ונכבד נמצא לנו ונקחהו ·
גורלך תפיל בתוכנו· אם תרצה לחלק
מיד יהיה על פי הגורל ואם תרצה
שנהיה שותפים כיס אחד יהיה לכלנו· בני אל
תלך· הזהירו שלא ילך בדרך שהם
הולכים ואף שלא יהיה בחברתם אלא שיתרחק
מדרך לבל יפתוהו ולא די בדרך המסלה
הרחבה אלא אף בנתיבות שהוא דרך הצר
ובו לא ילך עמהם או ירבה· בני אל תלך
בדרך אתם כי שלא תלמד ממעשיהם ומנע
רגלך מנתיבתם באו זה לבד מהדברים

בני אם יפתוך חטאים אל תבא: אם
יאמרו לכה אתנו נארבה לדם נצפנה
לנקי חנם: נבלעם כשאול חיים ותמ
ותמימים כיורדי בור: כל הון יקר נמצא
נמלא בתינו שלל: גורלך תפיל בתוכנו
כיס אחד יהיה לכלנו: בני אל תלך ב
בדרך אתם מנע רגלך מנתיבתם: כי
רגליהם לרע ירוצו וימהרו לשפך דם:
כי חנם מזרה הרשת בעיני כל בעל
כנף: והם לדמם יארבו יצפנו
לנפשתם: כן ארחות כל בצע בצע ו
את נפש בעליו יקח:

שימשכו אחריהם· כי רגליהם לרע ירוצו לעשות רע לעצמם ומהרו לסבב שישפכו את דמם והחמדה יעור עיניהם·
כי חנם מזורה הרשת· יביא משל להורות איך הם עושים סבת רעתם ואמר שיהיו [illegible] כמו מה שיקרה לעופות
שיראו החטים מזורים על הרשת ויחמדו [illegible] ומה החמד לא ישימו לב אל הרשת [illegible] לשכל והם נעורים כן
הם בחמדתם הממון יפלו ברשת ומזורה כפעל [illegible] הנחה כל פרוש· והם לדמם [illegible] ברשת שנמצאים
של עופות הם אורבים ויצפנו לנפשותם או יחזור לעופות שיראו הרשת ולא יחושו [illegible] לקיחת המאכל והם
קבעל כנף וסבת שעשות דמם [illegible] שאחרונה לשכול הכר· ויצפנו כלומר יתחכמו ויתעלמו [illegible] וקיתה אבלתם
סבה לקיחת נפשותם· כן ארחות כל בוצע בצע· הגוזל הנה הוא חושב לגזול ממון אחרים ולקח נפש עצמם והוא
אומרו את נפש בעליו יקח רל בעל הבצע שהוא הגוזל עצמו שבעשו עכשיו בעל הגזלה [illegible] יקח ומניית כמבו·
ויהיה יקח כמו קח נא את נפשי· הערה א' חברת הרשעים בקלות ינזק האדם לכל רע [illegible] מוכן לזה [illegible]
שאמר לפתח חטאת רובץ ובזהירו בני אם יפתוך· ב' הכחות החמריות מפתות כל [illegible] האדם ומדריכות
אותו לסבת ההנאות הזמניים והוא הנפש [illegible] האדם שהוא השכל על ידי האשה שהוא [illegible] הבהמית [illegible]
דמיון כל הון יקר נמצא למה שאמרה כי טוב העץ למאכל ·

חכמות תרונה לשון יחיד והוא מבנין שרשו רנן והנה לנקבה תמן האחת. ואין לומר שתהיה תרונה לשון רבים שא״כ יבא הנון שני פעמים מהשרש ומהנקבה בה ופי׳ שכל אחת מהחכמות תרנן במקומות המפורסמים כמו בחוצות וברחובות: בראש הומיות תקרא יאמר שהחכמות תקרא בראש הומיות הקהל תקרא בפתחי שערי העיר ושם אשר שם מושב המקום [illegible] בתוך העיר אמריה תאמר כל אחת מהחכמות: עד מתי פתאים רצה לומר דברי החכמות ואמר שאלו

חֲכָמוֹת בַּחוּץ תָּרֹנָּה בָּרְחֹבוֹת תִּתֵּן
קוֹלָהּ׃ בְּרֹאשׁ הֹמִיּוֹת תִּקְרָא בְּפִתְחֵי
שְׁעָרִים בָּעִיר אֲמָרֶיהָ תֹאמֵר׃ עַד מָתַי
פְּתָיִם תְּאֵהֲבוּ פֶתִי וְלֵצִים לָצוֹן חָמְדוּ
לָהֶם וּכְסִילִים יִשְׂנְאוּ דָעַת׃ תָּשׁוּבוּ
לְתוֹכַחְתִּי הִנֵּה אַבִּיעָה לָכֶם רוּחִי
אוֹדִיעָה דְבָרַי אֶתְכֶם׃ יַעַן קָרָאתִי
וַתְּמָאֵנוּ נָטִיתִי יָדִי וְאֵין מַקְשִׁיב׃ וַתִּפְרְעוּ
כָל עֲצָתִי וְתוֹכַחְתִּי לֹא אֲבִיתֶם׃ גַּם אֲנִי
בְּאֵידְכֶם אֶשְׂחָק אֶלְעַג בְּבֹא פַחְדְּכֶם׃
בְּבֹא כְשׁוֹאָה פַּחְדְּכֶם וְאֵידְכֶם כְּסוּפָה
יֶאֱתֶה בְּבֹא עֲלֵיכֶם צָרָה וְצוּקָה׃

הם דבריהם עד מתי פתאים כלומר עד מתי אתם הפתאים אתם מתפתים בהבלי העולם ת ההפתיות ויהיה פתי כבנין שם דבר לא תואר על משקל פרי מרי וכן ודומיהם ולצים הם ההולכים דברי לצון עד מתי וכסילים הם נעדרי הידיעה: תשובו לתוכחתי אומרת כל אחת מהחכמות שובו לתוכחתי פתאים לצים כסילים תשובו מדרככם הרעה ובאו ושמעו דברי תוכחתי הנה אביעה לכם רוחי כלומר לא אתן לכם מהחכמה שיעור קטן רק אביעה כמעין נובע אשימה ואשפיעה עליכם שפע חכמתי ואודיעה דברי אשר שהם חלקי החכמה: יען קראתי כאשר ראתה החכמה שאינם מקשיבים לקולה יען להם הרע המגיע להם עליהם ואמר יען שקראתי אתכם ותמאנו לשמוע בקולי ולא די זה אלא שנטיתי ידי להעלות אתכם אלי כאדם שנותן ידו לחברו להעלות אותו כאמרו הנה את ידך ויתן ידו ויעלהו אליו אל המרכבה ועם כל זה אין מקשיב בקולי:

ותפרעו כמו לא תמסה ואהרן הפריעו העם ממעשיו ועניינם הבטול כלומר ובטלתם והחשבתם לאין העצה הטובה שיעצתי לכם ודברי תוכחתי לא אביתם לשמוע ולעשות: גם אני באידכם כלומר אתם שחקתם על דברי גם אני בבא יום אידכם אהיה שמח שהוא כענין גדול למקבל האיד בראותו זולתו שמח לאידו. ואף שהשחוק יפול לשמחה ולעג מאד שזה השחוק יהיה לעג וחרפה והוא אמרו אלעג בבא פחדכם: בבוא כשואה שואה ענין שממון ואמר שהפחד אשר יבא עליכם יהיה גדול כשואה והוא שיהיו בתיכם חרבות ושממות. ולא יהיה כמו כן אלא במקרים ואידכם כסופה יאתה עד שיהיה צרה וצוקה גדולה והוא לצעת בלשון [illegible] שהאיש אשר ישיגוהו רעות ידמה לו שהשליכו כל החושך ושם עננים ואידים קיטוריים מחשיכים הארץ: הערה א׳ הזהיר התחלה כאמרו שמע בני מוסר על הרחקת חברת הרשעים שהוא ענין הכרחי מאד ואחר חכמות בחוץ תרונה זה בלמוד החכמות התוריות וכן ותהי׳ דוד אשרי האיש אשר לא הלך ואחר זה כי אם בתורת י״י חפצו והאחר הראשון בתחלה לדרך מאד כך ואחר זה יעד לו תכלית הצלחתו ב׳ בהשגת ידיעת החכמה היא טבעית לאדם מפני שהיא כלי להגיע להצלחתו ולזה אמר על דרך המשל שהחכמות הקרא לבני אדם בקול גדול שיחקרו בה וזהו כפל הקבלה והודעה שהחכמה תגיע אותם:

אז יקראנני ולא אענה ישחרנני ולא
ימצאנני: תחת כי שנאו דעת ויראת
יהוה לא בחרו: לא אבו לעצתי נאצו
כל תוכחתי: ויאכלו מפרי דרכם
וממעצתיהם ישבעו: כי משובת פתים
תהרגם ושלות כסילים תאבדם :
ושמע לי ישכן בטח ושאנן מפחד
רעה: בני
אם תקח אמרי ומצותי תצפן אתך :
להקשיב לחכמה אזנך תטה
לבך לתבונה : כי אם לבינה
תקרא לתבונה תתן קולך :

אז כל אחת מהחכמות אומרת לנו הכתות מהאנשי׳ המורדי׳ בחכמות אז בבא עליהם צרה וצוקה יקראונה שיעזר׳
ולא תענם כהפך מאשר אמ׳ בו כי ידע שמי יקראני ואענהו ׳ וישחרונני יבקשוני בשחר לדרוש אותה ולא ימצאונה ולא
יקרה להם זה תחת כי שנאו דעת ׳ ירצה שנאו ידיעת הדע׳ ויהיה דעת שם לא מקור ואם יהיה דעת מקור יאמר תחת
כי שנאו לדעת הצריך לדעתו׳ ויראת י״י לא בחרו ׳ בא בחסרון הבית וביראת לא בחרו אשר היראה הגעה והישר
לכוון הדעת׳ לא אבו ירצה שיעזבו אותם
שיוהקו בחכמו׳ החכמותי׳ נאצו כל וגו׳
רל מאסו לשכה והתענה כל דברי תוכחתי ׳
ויאכלו׳ החכמה אומרת אלו האנשים
המואסים אותי דומים כאלה שיאכלו
מפרי דרכם אשר בחרו וישבעו מעצתם
כמו שאינם שומעים מוסרי׳ כי משובת
כלומ׳ המשובה והוא הדרך הרע שאחזו
לנפשם ראוי הוא שתהיה סבת הריגתם ׳
והשלוה אשר נלו עליה והתרשלו מדרוש
החכמה היא תאבד אותם מן החיים הנצחיי׳
ושומע אומרת החכמה הטובו׳ והשלוה
שהיתה לכסילים סבת אבדתם ואמנם
האיש השומע לעצתי ישכון בטח מהקורות
הזמן ואין יכולת למנוע הטבעי עליה ויהיה
שאנן מפחד מאת הרע עליו והעניין שהוא
לא יפחד שקרה אליו רעה כי נתון לבו בטוח
בי״י ׳ הערה יודיע שהחכם מושגח יותר
מהכסיל ולזה הכסיל אין לו להתאונן
בבוא פחדו ואידו כי הוא עצמו סבת רעתו
בהתרשלו לחקור בחכמה האלהית עם שהם קריאתו לו בחוץ וברחובות תו׳ כמו שאמרו גם אתה באידכם אשחק שהנפש
אשר בלא החיים לא תקן מעשיה תהיה מקולקלת ועכורה בצאתה מכאן ואין מעשה שם להשיב את אשר הפסיד בחייה
וזהו השחוק והלעג שאחזה מעמה ׳ בני בזאת הפרשה יזכר הענינים העוזרים להשגת החכמה והתחיל ואמ׳ בני
אם תקח אמרי ירצה תקבל אותם כמו קחו מוסרי והקבלה הלבד הוא החפץ לשמוע אותם ׳ ומצותי תצפון אתך ואחר
הם מעצה יהיה כצפון כאוצר שלא ישכחו ׳ להקשיב רל ומה שאני מצוה אותך שתהיה אזנך קשבת לשמוע החכמ׳
ואמר תטה לבך לתבונה כלו׳ שתסיר לבך מתאוות הזמן ותטה אותו לדרך אחר והוא לשמוע אל התבונה ׳ כי
רל כאשר תקרא ותתפלל לאל ראוי שתתפלל לו שישור לך בהשג הבינה וכן כדרך שהתבונה תתן קולך ותקרא בגבעות
גדולות ממעט שהשם הוא עוזר למבקשי׳ לו ׳ או יהיה תקרא לשון בחירה כמו ישראל מקוראי והטובה שראוי שיעשה
מהבינה עקר ויהיה טפל בה ׳ אם וגו׳ ירצה גם שבבקשת החכמ׳ יש יגיעה רבה אם יקל עליך זה העמל כמו שיקל
לשוחרי אחר הכסף מפני השמחה שיקבלו בתועלת הכסף בהכרח שתשיג המבוקש או ירצה אם תבקשנה במבחר
זמנך וברוב השעות וכל רשותך עסוקים בבקשתה כמו המבקשי הכסף בהכרח תשיג אותה ואם תחפשנה בתכלית
הדקדוק והחקירה שהוא יותר מבקשה כמו שמחפש מטמונים מזהב ומרגליות שיש בזה טורח גדול אז תבין וגומ׳ ׳

ב

אז תבין יראת ה' כלומר יגיע אשר בחמדת ענין החכמה חלק גדול תכל' ולעלות למעלה ממעלת אל דעת הקדוש'
ש"ב: רצונו לפניו: כי ה' יתן ר"ל שיפה לך מאמר זה הדבר ולא יהיה נמנע כשתשתדל בהתחזק עליך שהשגת החכמות
בעת שתשוטט מחשבתך והשתדל בהשגתם כי השם הוא נותן החכמה תמיד ואין מניעה בעולם הטעון והחסרון
מצד רוע הכנת המקבלים לא מצד הנותן: יצפון לישרים ירצה שיעלים מהם דברי החכמה כאשר אין ערך להם

אַם־תְּבַקְשֶׁנָּה כַכָּסֶף וְכַמַּטְמוֹנִים
תַּחְפְּשֶׂנָּה׃ אָז תָּבִין יִרְאַת יְהוָה וְדַעַת
אֱלֹהִים תִּמְצָא׃ כִּי־יְהוָה יִתֵּן חָכְמָה
מִפִּיו דַּעַת וּתְבוּנָה׃ וְצָפַן לַיְשָׁרִים
תּוּשִׁיָּה מָגֵן לְהֹלְכֵי תֹם׃ לִנְצֹר אָרְחוֹת
מִשְׁפָּט וְדֶרֶךְ חֲסִידָו יִשְׁמֹר׃ אָז תָּבִין
צֶדֶק וּמִשְׁפָּט וּמֵישָׁרִים כָּל־מַעְגַּל־
טוֹב׃ כִּי־תָבוֹא חָכְמָה בְלִבֶּךָ וְדַעַת
לְנַפְשְׁךָ יִנְעָם׃ מְזִמָּה תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ
תְּבוּנָה תִנְצְרֶכָּה׃ לְהַצִּילְךָ מִדֶּרֶךְ רָע
מֵאִישׁ מְדַבֵּר תַּהְפֻּכוֹת׃ הַעֹזְבִים
אָרְחוֹת יֹשֶׁר לָלֶכֶת בְּדַרְכֵי־חֹשֶׁךְ׃

ובעת שהם ישרים גלוים יזמין השם לפניהם
דברי החכמה באופן שהחכמה מגן לאלו
האנשים ההולכים בתמימות לפני השם:
תושיה הוא שם שרשה ישה מגור ישן יש
או יאמר שיזמין השם התושיה ותהיה לאנשי
הישרים אח"כ גנוזה אצלו עשרי' ושפה דורו'
עד שתהיה לעזור המחבר והיא תהיה להם
למגן: לנצור ארחות: כלומר ישלם להם
מדה כנגד מדה השם שמרו דרכו גם
הוא דרך חסידיו ישמור שלא יכשלו כי תהיה
השמירה והשגחה תמיד עליהם בעבור
כי הם דבקו בו כשעה לא ינוע מהם עוד
אז תבין כלומר אם תבקש החכמה על
הדרך האמור אז תבין צדק שהוא היושר
לתת לכל בעל חוק חוקו ולכל נמצא
מהנמצאות כפי הראוי לו ואז תבין המשפט
שהוא שראוי לזה יהיה חסד או נקמה ואז
תבין מישרים שהוא שווי המדות ולפעול
במדה הממוצעת כפי אשר יגזרהו מן
התורה וזהו כל מעגל טוב כמו שאמר לעם

אשרי תמימי דרך: מזמה ירצה המזמה שהיא החכמה השמור אותך מיגיעת העולם וכן התבונה שהיא תבין בה
שלא תכשל בה החטא: החכמה יכריחוהו ללכת בדרכים הטובות ויכריחוהו מעשות הדברי' המגונים: להצילך ירצה
שהחכמה תצילך מחטאת האנשי' הרעי' בעלי המדות המגונות והנה הוא ויהיה אשר המאמר להצילך מדרך איש רע
וכל איש הוא רע האחד לדרך ובא לשון זכר והצילך מאיש מדבר תהפוכות כלומר בשונות דברי' הפך היושר והאמת
העוזבים ירצה שהם בעלי הטעות ובאמונות נגדי הדעת הטובות שהוא חשך כי החכמה האמיתית היא אור:
הערה א' דורשי החכמה יהם מבקשי' אותה בכסף לפי שיש מי שיחשבנה כזהב ויפלגו. התועלת בה והמעוניי'
יבין יראת השם: ב' הגדלו בין חכמה לדעת ותבונה שהחכמה לטבעי' ומושכלות מהשם ולמעטים ישיגה האדם
מעצמו אמנם הדעת והתבונה הוא ע' השם בזולת המלמד מפני שהחכמה היא בנמצאות השפלות אשר מתחת גלגל
הירח והתבונה בגרמים השמימיים והדעת בשכלים הנבדלים: הגדל ג' אשר בין החכמה והדעת והתבונה כי הדעת
והתבונה בכללם בשם תושיה לרוב יסודותם ועצמותם והוא דבר חשוב מאד ולכן נקרא תושיה והוא אמרו יצפון לישרי'
תושיה: הגדל ד' שהתושיה הנעלת היא מגן והנה להולכי תם באופן שלא ישום מזיקים לשלם:

השמחים ר״ל לפי שהשמחה מגלות איכות עשיית הטוב והרע שהשמח בפעולה טובה בשמחה יגילו בשכרו וכן השמח
בפעולה רעה בשמחה יגלה עשו לבן אמר כי הרשעים במעשיהם שמחו בעשותם הרע וכן יגילו בדברי
של תהפוכות כאומר שהתהפוכות האמת לשקר והטוב לרע. או ירצה האנשים שהם שמחים בעשות רע יגילו כאשר ישמעו
דבר מספר התהפוכות שעשה׃ אשר ירצה אשר ארחות אלו עקשים ומעגלותיו אותם נלוזים ולשון נלוז הוא לשון עקמימות

הַשְּׂמֵחִים לַעֲשׂוֹת רָע יָגִילוּ בְּתַהְפֻּכוֹת
רָע׃ אֲשֶׁר אׇרְחֹתֵיהֶם עִקְּשִׁים וּנְלוֹזִים
בְּמַעְגְּלוֹתָם׃ לְהַצִּילְךָ מֵאִשָּׁה זָרָה
מִנׇּכְרִיָּה אֲמָרֶיהָ הֶחֱלִיקָה׃ הַעֹזֶבֶת
אַלּוּף נְעוּרֶיהָ וְאֶת בְּרִית אֱלֹהֶיהָ ש
שָׁכֵחָה׃ כִּי שָׁחָה אֶל מָוֶת בֵּיתָהּ וְאֶל
רְפָאִים מַעְגְּלֹתֶיהָ׃ כׇּל בָּאֶיהָ לֹא
יְשׁוּבוּן וְלֹא יַשִּׂיגוּ אׇרְחוֹת חַיִּים׃ לְמַעַן
תֵּלֵךְ בְּדֶרֶךְ טוֹבִים וְאׇרְחוֹת צַדִּיקִים
תִּשְׁמֹר׃ כִּי יְשָׁרִים יִשְׁכְּנוּ אָרֶץ
וּתְמִימִים יִוָּתְרוּ בָהּ׃ וּרְשָׁעִים מֵאֶרֶץ
יִכָּרֵתוּ וּבוֹגְדִים יִסְּחוּ מִמֶּנָּה׃

שבכל מקום הוא סיבוב אבל עקש ועקש
הוא עקום כמו ומעקשים למישור׃
להצילך׳ אחר שאמר שהחכמה תציל
האדם מהנלוז מחברת הרשעים
הזכיר אח״כ אמר שתצילך להצילך מאשה
זרה שהיא איסור לאנשים ונקראת זרה
לפי שהיא זרה ואסורה לו ואמר מנכריה
אמריה החליקה היא הנכרית מאותה אחרת
העוזבת אלוף יקרא הבעל מפני שהוא
אדון ואמר שהיא האשה הזרה שב
אלוף נעוריה שהוא בעלה הראשון אשר לו
לקחה לאשה בנעוריה ולקחתה אחר המורגש
ועוד עשה רעה גדולה שכריתת השם והוא
החופה והקדושין שהם כרימות שבעה וברית
שהשם הטיל בין איש לאשתו שכחה או ירצה
את ברית אלהיה שכחה התורה שאמרה לא
תנאף׃ כי שחה׃ יאמר שכלותה כי שחה
והשפל ביתה למות ירצה בעלה ואנשיו
אשר הזונים עמה יהרגם ולא די שהשכב
מיתת אלו אבל לנשים רבי מונים עמה יהרגם

כל באיה כל הטועים זה החטא לא ישובון בתשובה למתיקותו לא יפרדו ממנו ובעבור זה לא ישיגו ארחות חיים שימותו
במיעוט שנים בכרתם ולא יזכו לחיים הנצחיים בעה״ב השמותי׃ למען יאמר שים הכלית אחר בהשגת החכמה
והתבונה והדעת שלא די שיסירוהו מחברת הרשעים ויצילוהו מהכשל בחטא האשה הזרה אבל יודיעוהו בדרכם
המשלים והחשובים והוא אומרו למען תלך בדרך טובים וזהו סור מרע ועשה טוב׃ ואמר ארחות צדיקים השמור לעשות
צרכי והקשות להרחיק האדם מהעבירה כמו״ש ושמרו את משמרתי עשו משמרת למשמרתי׃ כי ודעו מי ארץ יכרתו
הורה שכר המעלות הטובות ועונש הרעות אם כשכר כי ישרים ישכנו בזאת הארץ כל ירושה ופחד והתמימים שהם
הישרים יותרו בה ולא יירשו מסוד כי ישא וכן רמז למשכן העליון שהוא ארץ החיים והרשעים במלות יכרתו מזה העולם
קודם אלהם והבוגדים במלות יסחו ממנה׃ הערה האלה כזה הספר רמז לשכל שהוא אב האדם ומנהיגו אותו ומעכו
שיקח אמריו וישמור מצותיו בבית השומר ויתעסק בחכמה ובתבונה ובדעת ועל ידיהן ישמר מלכת אחר הכחות
החומריות שהם רשעים וחטאים וילך בדרך טובים שהם הכחות השכליות המתנהגות לפי היושר והצדק׃ וינצל מהאשה
הזרה שהיא משל לחומר הרע והמתעה שאינו מתעבד לשכל שהוא אלוף נעוריה ומנהיג התחתון בלכתה אחר הכחות
החומריות ומשתעבד להם כמו שפי׳ רבי משה בהקדמת המורה

בני · בפרשיות הקודמות עם על למוד החכמה והודיע הרעות המגיעות לשיסור ממנה · רצה עתה לבאר שהחכמה
התורה היא ראשית ומחויבת שישים אותה עטרה בראש כלם והוא אומרו בני תורתי אל תשכח ירצה בפה כ״ו
שאמר והגית בו יומם ולילה · ומצותי יצר לבך ירצה השמירה בלבו ובשכל · או ירצה תורתי העיון ומצותי המעשה ·
וספר התועלות הנמשכות מקיום התורה הא׳ אורך ימים בעולם הזה שיהיה חייו הקצובים לו בטבעו · והב׳ שנות
חיים שיהיה בעולם הנשמות · והג׳ שלום שלום עם נפשו שיהיה מוגן מכל · והתכונות

בני תורתי אל תשכח ומצותי יצר לבך: כי ארך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לך: חסד ואמת אל יעזבך קשרם על גרגרותיך כתבם על לוח לבך: ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם: בטח אל יהוה בכל לבך ואל בינתך אל תשען: בכל דרכיך דעהו והוא יישר ארחתיך: אל תהי חכם בעיניך ירא את יהוה וסור מרע: רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך:

שלום בין הגוף והנפש שהם אויבים בטבע
שלא יגבר לבין חבירו · שלום שיהיה נשמר
מהפגעים הקודמים · שלום בין נפשו לא־ל
ולכן אמר ושלום יוסיפו לך שהתורה והעיון
יוסיפו לך אלו מיני השלום · חסד · אחר
שציוהו על התורה שהשכל עיון
והמעשה אמר שהתורה הטוב ע״ב הקטנים
הא׳ נקרא חסד והוא במדות שיפעל אדם
לנפשו חסד בהשוות הפעולות כמדות
וישרות · והשכל העיוני נקרא אמת שהוא
בדעת להרחיק נפשו מכל דעת כוזב ·
ואמר קשרם על גרגרותיך שהם כלי הדבור
ועל לוח לבך שהוא השכל שיורשמו בו
המושכלות · ומצא · ספר שתי התועלות
בקיום המצות והתורה אהוב למעל׳
וירבה נפשו בכל מנה המושכלות האמתיות
שקנה לנפשו ויהיה רצוי לאחיו מצד החסד
שעשה עמהם · או יהיה ומצא חן עם
ועם כלומר עשה פעולות רצויות שתמצא

בעיניהם חן ושיכלו השכל טוב וגו׳ או מענה נכבדה באופן שתהיה רוח המקום ורוח הבריות נוחה עמך · בטח ·
יאמר בפסוק הזה כי ראוי לאדם השלם שלא יבטח בחכמתו שיכלכלו מפגעי העולם אבל ישים בטחונו בשם שהוא
יכול להושיעו · והטעם כי השטחים בו צריך שיהיה בטחון וחזק ונדיב והשם מנהג בבריותיו ב״ה המדות · ולכן ימן
הראוי לאדם שיבטח בו וימסור הנהגת עליו ואמר בכל לבך שלא יחשבהו בדימו ולא יתקצף על ייסוריו ואל בינתך
אל תשען כלומר לא תשער ותדין בשכלך שאלו הדברים יעלו ויהיו לך למבוא כי השכל יכזבו ולא ישיג
הדברים כמו שהם ויש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות · בכל דרכיך ירצה בכל דרכך ומעשיך
ומעשיך השתדל לדעת השי״ת והמשל שכאשר תאכל תדע כי אוכל שהשי׳ בשבת חכ מתנ ברא המזון ונתן בו
כח להשים לעצם המזון ובשתבגל התבונן באיזה שהשי׳ שם כח או פלא בזרע ליצר כמו זו הצורה הנפלאה ובזה תדבק
תמיד בשי׳ גם בעסוקך בכל הפעולות הגופניות · וזה יהיה סבה שהשי׳ יישר אורחותיך מפני השגחתו הדבקה בך · אל
תהי חכם בעיניך ירצה לבאר בהורי מוכיחך ירא את י״י ומתוך היראה שהיראה אותה תהיה מוסבה ומוכנה אותך
מכל רעי · רפאות תהיה לשרך · שורך שם מושאל הכפל וכמוהו שורך אשן הסהר פי׳ טבורך · והטעם שהיראה
שתילה את השם תהי רפאות לשורך · וכן ימשכה מחוזק המוח והראש והוא אומרו ושקוי לעצמותיך ·

כבד את ה' מהונך · לפי שאמר שהשם יישר אורחותיו אמר שיכבדהו מהונו יען יתרבה ע"ז שיישר אורחותיו
בשניות והרצון בהון הממון הכללי טבעו כמו כסף וזהב ונחשת והמינים כי ההון הוא לא יושלמו בעצם
כמאכל והמשתה שהם זנים וכדומה והמשקים אשר הנה הם נצטרכים שהם דברים טבעיים לקיום האדם · וכלל זה
הכתוב א"כ השני מינים אם הכללי טבעו כבד את ה' מהונך · ואם הטבעו ומראשית כל תבואתך · והכוונה בראשי'
המובחר לא הפסולת כלומר ומן המובחר
תבואתך · וימלאו אסמיך · פי' אוצרותיך
ומלת יפרצו לשון רבוי כמו
ויפרוץ מאד הטעם יקבך ירבו תירוש · או
יהיה מענין ההריסה והנתיצה והטעם
וגם התירוש שביקבך יפרוץ הגדר
לרבויו שלא יכילנו היקב · ואם יהיה יפרוצו
מענין ההתפשטות כמו ועל מפרציו ישכון
שהוא מקום ההתפשטות הנקרות יאמר
ותירוש יקבך יפרוצו שיהיו הם יפרוצו
התירוש · לא שהתירוש יפרוץ מעצמו ·
מוסר ה' · הכוונה אם ייסר אותך הא-ל ית'
בעה"ז הזה אל תמאס מוסרו
ולא תחשוב מוסריו כקוצים [?] כי מה שהוא
עושה עמך הוא מוסר ותוכחת להסירך
מדרך רע ולא תיחס היסורין הבאים לקרי
והזדמן או לנקום נקמתו ממך · כי · וכאב
ירצ' כמו שהאב מיסר את בנו לא לתכלית
ההכאה אלא להרגילו לדרכים הטובים · כן

כַּבֵּד אֶת־יְהוָה מֵהוֹנֶךָ וּמֵרֵאשִׁית כָּל
תְּבוּאָתֶךָ׃ וְיִמָּלְאוּ אֲסָמֶיךָ שָׂבָע וְתִירוֹשׁ
יְקָבֶיךָ יִפְרֹצוּ׃
מוּסַר יְהוָה בְּנִי אַל־תִּמְאָס וְאַל־תָּקֹץ
בְּתוֹכַחְתּוֹ׃ כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶאֱהַב יְהוָה
יוֹכִיחַ וּכְאָב אֶת־בֵּן יִרְצֶה׃ אַשְׁרֵי אָדָם
מָצָא חָכְמָה וְאָדָם יָפִיק תְּבוּנָה׃ כִּי
טוֹב סַחְרָהּ מִסְּחַר־כָּסֶף וּמֵחָרוּץ
תְּבוּאָתָהּ׃ יְקָרָה הִיא מִפְּנִינִים וְכָל
חֲפָצֶיךָ לֹא יִשְׁווּ־בָהּ׃ אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ
בִּשְׂמֹאולָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד׃

מוסר השם שההכאה אינה לעצמה אלא לקרב האדם למעלה ולמעלה וכמו שהבן יודע שהאב שונא [?] אותו כן האדם ·
ולא יחקור שהיסורין באים להעירו מאולתו לסבר נאותו למרקו היסורין והוא אומרו וכאב את בן ירצה כלומר שהוא
רוצה בתועלת נכריו [?] כמו האב הרוצה בתועלת הבן · אשרי · הכוונה מאושר האדם שזכה להשיג החכמה
השכלית וכן מאושר האדם יפיק התבונה ירצה שיוציא מעט ודרושים מדי החכמה ומבין דבר מתוך דבר ·
כי טוב סחרה כלומר יותר טובה סחרה מסחורת הכסף ויותר טובה תבואתה מן החרוץ שהוא זהב יקר וכן אמר
יקרה היא מפנינים מהאבנים הטובות לפי לפנים בתיבות בחדרי חדרי' כדי שלא יגנבם · ואמר וכל
חפציך לא ישוו בה כלומר אין חפץ וכלי שישוה אל קנין החכמה שהחכמה אינה תחת מקרה הזמן כמו הטובות
הזמניות ועוד שהיא מתמדת ונצחית וטובות הזמן נפרדים נפסדי' · ארך ימים בימינה · ירצה מי שמתעסק
בתורה לשמה מצד אהבה יזכה לאורך ימים בעולם הנפשות וזה הדרך נקראת ימין מפני שזו היא
העבודה האמיתית השלמה בעבור מעלתה לא כדי להתגדל ומי שמתעסק בה שלא לשמה נקראת שמאל וזה
אעפ"י שלא ישיג לגמול בעולם שכלו אחור עם כל זה יש לו גמול בעולם הזה מהטובות הזמניים עושר וכבוד

דרכיה׳ דרכי נועם׳ הדרכים ההם נעימים ללכת בהם ויש בהם לפתים׳ ומהם בטוחים מה׳ כשי רשע אבל הם דרכי ישיגון החיים ובנעימות לזה אמר שדרכי התורה שלמים מהמונעים שהם טובים׳ ושלמים מצד השלום שאין בהם לא שטן ולא פגע רע׳ ונקראו דרכי התורה המצות החמורות׳ ונתיבות המצות הקלות׳ וכן אמר שהיא עץ חיים למחזיקים בה בחוזק גמור שיהיו בחיים הנפש יש׳ וכן יאשרו דרכי התורה להתמכים בה שהיא אחי זה קטנה כמו אהרן

דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי נֹעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם׃
עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ
מְאֻשָּׁר׃ יְהוָה
בְּחָכְמָה יָסַד אָרֶץ כּוֹנֵן שָׁמַיִם בִּתְבוּנָה׃
בְּדַעְתּוֹ תְּהוֹמוֹת נִבְקָעוּ וּשְׁחָקִים
יִרְעֲפוּ טָל׃ בְּנִי אַל יָלֻזוּ מֵעֵינֶיךָ נְצֹר
תֻּשִׁיָּה וּמְזִמָּה׃ וְיִהְיוּ חַיִּים לְנַפְשֶׁךָ וְחֵן
לְגַרְגְּרֹתֶיךָ׃ אָז תֵּלֵךְ לָבֶטַח דַּרְכֶּךָ
וְרַגְלְךָ לֹא תִגּוֹף׃ אִם תִּשְׁכַּב לֹא תִפְחָד
וְשָׁכַבְתָּ וְעָרְבָה שְׁנָתֶךָ׃ אַל תִּירָא
מִפַּחַד פִּתְאֹם
וּמִשֹּׁאַת רְשָׁעִים כִּי תָבֹא׃

ואחר המכו ידיו׳ ובכאן השיר שלמה על סוד אחד מסודות התורה והוא בעץ החיי׳ הוא משל לדבקות האדם בתורה האלהית ייי׳ בעבור כי הזכיר בפרש הקודמת על למוד התורה׳ והתורה המכוננת על שבעמודים׳ הא׳ אדון העולם שהשם אדנו מהאין ואפס גמור ובראו בחפצו׳ הב׳ כי התורה משגחת בפרטי העולם על ההנהגות ועל ההשתנות׳ והג׳ יוסי הדת טוענים על אלו הב׳ עמודי׳ לכן אחר שהזכיר על למוד התורה אמר יי׳ בחכמה יסד ארץ כלומר חייבה חכמתו לחדש העולם ולעשות יסוד ומרכז אשר עליו יסבב הגלגל וארץ על לכל אשר תחת גלגל הירח׳ וכן תקן השמי׳ בתבונה ואשיטעפו עליהן בטעמות מזוייפות מכחישות זה הפרש ועמוד חיים תהיה התשובה כך גזרה חכמתו ית׳ והוא בראו בחפצו וכמו שלא נוכל להשיג חכמתו כן לא נוכל להשיג הדברים המתחייבים ממנה וזהו אומרו יי׳ בחכמה יסד ארץ׃

בדעתו׳ עתה יזכיר על הענין השני והוא השגחת האל על זה העולם והביא ראיה כי לבר נוד הוא שהים נגה מעל הארץ והמים טבעם התחייב שיהיו על פני כל הארץ אבל השם בדעת בקע התהומות שהוא יסוד המים ואמר יקוו המים אל מקום אחד ותראה היבשה לקיום הבא׳ האדם׳ ולכן אמר ירמיהו אשר שמתי חול גבול לים וזהו אומרו בדעתו אשר אנחנו לא נוכל לדעת בקע התהומות הפך הטבע שהוא ראיה על ההשגחה וכן בדעתו שחקים שהשר׳ אין לטבע שום טעור מהשסקולדת הטל ירעפו טל בעת הקיץ והחום לולא הזוגה כדי שלא תפסד הארץ וזיימות הבא׳ בני׳ אל ילזו ירב׳ אל יטו אלו השרשי׳ מכנגד עינך כי הם שרשי׳ ועקרי׳ התורה האלהית׳ ויהיו חיים לנפשך כלומ׳ האמונה באלו האמונות שהם מתכות חיות לנפש כמו המזון הטוב לגוף והדעות הכוזבות ממיתות אותם דמיון הסם הממית לגוף׳ אז תלך לבטח דרכך׳ אם תשוב לא תפחד׳ ט׳ תירא מפחד׳ ירצה כשתאמין יסודי התורה והתחלותיה ע׳ האמת תהיה בטוח בדרך שהם דרכי התורה והדרושים אשר אחר ההתחלות וכן רגלך לא תגוף בעקו׳ כי היצר השמור אותך ולא די בעקו׳ אלא כשתשכב ואספת אל עצמך לא תפחד מן העשוי הרוחש בנהיסרק יהיה מתחתך כאל׳ בבטרה שיתעעורי הצדיקי׳ בגן עדן ותתעטר ותהנה מזיו השכינה וזהו ערבו ומתיקו גדול׳ וקרא מיתת הצדיקים שינה כאמרו וערבה שנתך לדמיון שיש ממקן כי השינה ממיתת החושים החיצונים ותנועת החושים הפנימיים׃

ביאור· בכסלך· במבטחך ירצה בזה שאתה בטוח באמונות האמיתיות ההם ישמור אותך כי ההשגחה דבקה במי שיודע
אמיתת התורה· ושמר רגלך בהיותו מזומן לנפול בלכדו· ל"א בדברים שאתה כסיל בהם ההם ישמרך שומר
פתאים· אל תמנע· ידבר עם העשיר שלא יחדל להעניק לעני ולגר· וידבר עם החכם שלא ימנע התורה הנקראת
טוב מבעליו שהם הראוים להיות בעליו התלמידים הנאותים· ואמר בהיות לאל ידך לעשות כי בהיות
לך יכולת שאם אין לך לתת צדקה אינך
עונש· או שאמר ירצה בזה שלא תכלה ולהעשק
בעת שיש לו יכולת· ל"א אם ראית אותך
חפץ להיטיב לענים אל תחדלהו ותמנעהו
בהיות לאל ידך להועילו· ועל דרך נסתר
יאמר שראוי לכל בעל חכמה שיאציל ממנו
הראוי אשר יחננו אלהים בעת שיגיע להיות
ראוי להשפיע זולתו· ואמר מבעליו רמז שלא
ישפך החכם כמעט חכמתו לפני חזירים אבל
מחוייב להסתירם בהמנע החול מהמצא כל
הטוב להפסד מזגו· אל תאמר· יזהיר
לנדיב שלא יאחר להמרו
ענייו כמו שיש מהן המתאות והנדיבים לך
ושוב ומחר אתן כמו שיש עמך זאת השאלה
שהוא שואל ממך· ויש לפרש אל תאמר
לחברך כשישאל השאלתו הכרחית או מגל
כבר יש עניך הכלי ההם ולמה אתה השואל
אותם· ושיעור הכתוב אל תאמר לרעך לך
ושוב ומחר אתן וכן אל תאמר לו ויש אתך ולא
תרחוק לו על זה· או ירצה שהוא לא יאמר

כי יהוה יהיה בכסלך ושמר רגלך מלכד: אל תמנע טוב מבעליו בהיות לאל ידיך לעשות: אל תאמר לרעך לך ושוב ומחר אתן ויש אתך: אל תחרש על רעך רעה והוא יושב לבטח אתך: אל תריב עם אדם חנם אם לא גמלך רעה: אל תקנא באיש חמס ואל תבחר בכל דרכיו: כי תועבת יהוה נלוז ואת ישרים סודו: מארת יהוה בבית רשע ונוה צדיקים יברך: אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן:

לפעלו ויש אתך כל הרבה ממון יש אתך באינך צריך למעט שהוא חייב לך· אל תחרוש· התחשב· אין ראוי להחשב
לעשות רע לחברו הבוטח באהבתו כי היא בגידה גדולה ואם המחשבה לבורא כמ"ש המעשה או ירצה שלא תחשב
בשרים והוא שרעך גרם לך רעה כי לא זה אשר אתה חושב יושב באהבתו לבטח אתך· אל תריב עם אדם לחנם
ולהתרעם עליו· ואמר אם לא גמלך רעה שיובן מזה שאם עשה לו רע מותר לריב עמו והוא סותר המאמר
האמרי לא תקום ולא תטור· לזה נאמר אם לא גמלך שעבר זה הרשע על ואהבת לרעך כמוך ומי שהוא רשע מותר
לשנאתו· או יאמר אל תריב ותעשה רע לאדם חנם· שאם לא תעשה הדבר הזה יגמלך רע לענש אשר עשית רע למי
שלא עשאו לך· אל תקנא· אם ראית איש חמס גוזל את חברו ומצליח בנכסיו אל תקנא בו לומר אהיה כמוהו· וכן
אל תבחר להלוך בדרכיו שההרגל ירגיל האדם לכל מדה טובה או מגונה ונתן הטעם כי תועבת יי' נלוז שוה
המעשות ואיש חמס אינו מצליח בהשגחת השם עליו להיות נכסיו קיימים כי תועבת השם המעקש דרכו והחומס
ואמ' נלוז מה הכלה ואת ישרים סודו השם מגלה אלו הסודות הפרטיות לישרי שהם אהובים לו ומהו הסוד שמארת יי'
בבית רשע ירצה קללה נמרצת שתלך להביא בבית הרשע ולא תהיה מצליחתו· ונוה צדיקים· אפי' שיהיה נוה
קלה ולא בית וחן השם יתן ברכה בה שיגדל ויברכה·

כבוד׳ יתכן הפרשה בספר הנה החכמים · ואמ׳ שהכבוד נאות לחכמים כמו הנחלה ליורשים אותה מיוחד לאשר
יגיע כבוד לכסילים ורוממות הוא קלון להם שכל הבריות מספרים בגנותם ׃ או יאמ׳ כבוד חכמים
ינחלו כלומ׳ החכמים בעבור החכמה שקנו ישיגו דבר שיכבדו בו בעולם הזה ובעולם הנשמות · ואמנם הכסילים כל
אחד מהם הוא מעורר הקלון ומסבב אותו על עצמו ׃ ויש שפירשו וכסילים מרים קלון שהכסילים בעבור שהכלו
החכמה הם מפחדים ומרוממים הדברים של קלון כלשונותם ׃ שמעו׳ הוהיר עתה שאין לאדם לקבל התורה כפשטה אלא צריך שיעשה שרש ועקר מהקבלה המסורת למשה בין בפירוש התורה בין בידיעת האמונות כי הקבלה שרש ויסוד לתורה ולכן אמר שמעו בנים מוסר אב על דרך שאל אביך ויגדך · ואחר שתשמעו השרשים המקובלים אז התבונן בשכלך ויתבארו לך הדברים הסתומים והוא אומרו והקשיבו לדעת בינה · כי לקח טוב׳ קרא לקבלה לקח מפני שהיא כלמידת איש מפי איש · ותאר אותה בתאר טוב לפי שאין ראוי לגרוע ולא להוסיף על הקבלה האמיתית כי רובם הטוב הוא שלמות הדבר על תכונתו · ואמ׳ שנם שהתורה והקבלה דבר שלם עם כל זה נתנה במתנה מבורך לישראל כמו שאמרו חכמים יש רב שנתן להם כלי חמדה ובוין בתורתי אל תעזובו לומר אעפ׳ שנתתיה

כבוד חכמים ינחלו וכסילים מרים
ד קלון׃ פ פ שמעו
בנים מוסר אב והקשיבו לדעת בינה׃
כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל
תעזבו׃ כי בן הייתי לאבי רך ויחיד
לפני אמי׃ וירני ויאמר לי יתמך דברי
לבך שמר מצותי וחיה׃ קנה חכמה
קנה בינה אל תשכח ואל תט מאמרי
פי׃ אל תעזבה ותשמרך אהבה
ותצרך׃ ראשית חכמה קנה חכמה
ובכל קנינך קנה בינה ׃ סלסלה
ותרוממך תכבדך כי תחבקנה ׃

לכם במתנה לא תבוזו לעשות אותה · ובכמו תורתי רמז שאין ראוי לעזוב אותה להיותה של ית׳ מלבד היותה טובה
מצד עצמה ונתונה ממנו · כי בן הייתי לאבי נתן טעם למה לא נכתבה התורה בכל הפרטים ולא ימח׳ מהם על
עצמו ומשם כלמוד לישראל שהם רעים למקום · ואמ׳ שבתחלת ילדות האדם הוא כנער ורך והאב עושה לו
בעצמן וכן היו ישראל בהיותם ממצרים רכים ודמות ילדים קטנים ולא רצה השם להכריחם בכחו כל הדקדוקי המצוה
בכח שיהיה טורח לסבלם ומסרם לחכמים וצוה לשמוע לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל והוא אמרו וירני
ויאמר לי יתמך דברי לבך אם שיהיה סובל כלבו את דבריו שהוא תורה שבעל פה בזכרון הלב · ולפי שהם למדים לפניו
משכיים הקהל ועדים כמו שאמרו חכמים הוקירו בבריכם · הוקירם קנה חכמה קנה בינה וראוי שיהיה באופן שלא
יעקרו דבר מן התורה והוא אומרו אל תשכח ואל תט מאמרי פי · ואמ׳ שאם לא תעזבה תהיה השירה בעולם הזה
ואם תאהבנה תצר אותך בעולם הבא · ראשית · ראשית והודם החכמה העשויה קנה החכמה האמיתית כי היא
הקדם ראשונה ואעפ״י שלא תכל להשיגה זולתי במחיר גדול קנה אותה עד שתגיע כל קנינך בעבורה · או ירצה אל
תמנע ללמוד מאחרים וקנה לך שמועה מפי הרב ואחר כך בכל קנינך קנה בינה התבונן בה מעצמך להשכיל
ולהבין דבר מתוך דבר · סלסלה׳ תחבקנה והיא תרומם מעלתך ותשים לך בתורה הכבוד כאשר תחבקנה

תתן לראשך · ירצה כי התורה האלהית תתן לראשך חבור של חן והוצה בעטרה לכתר המלכות הרוחני וגם
היא תמגן לך עטרת של תפארת והיא העטרה שנכתרים בה הצדיקים בגן עדן · וירמוז
לשתי הפאות כחות אשר נמצא דמיון מחשבה וזכרון שכלם הכרחיים בידיעת התורה ׃ שמע בני · והזהיר
שלא לשמוע דברי החולקים על התורה כגון המינים והצדוקים שחלקו על הקבלה ׃ האמיתית ולזה

תתן לראשך לוית חן עטרת תפארת
תמגנך: שמע בני וקח אמרי וירבו לך
שנות חיים: בדרך חכמה הריתיך
הדרכתיך במעגלי ישר: בלכתך לא
יצר צעדך ואם תרוץ לא תכשל:
החזק במוסר אל תרף נצרה כי היא
חייך: בארח רשעים אל תבא ואל
תאשר בדרך רעים:
פרעהו אל תעבר
בו שטה מעליו ועבר: כי לא ישנו
אם לא ירעו ונגזלה שנתם אם לא
יכשולו:

אמר שמע בני בשמיעת האוזן ואחר
הקח וקבל אמרי ומתוך כך ירבו לך שנות
חיים ואמר קנה קח אותך ללמוד חכמת
התורה שהיא ראשית לכל החכמות ·
הדרכתיך במעגלי יושר כלומר הדרכתי
אותך שהפירוש האמיתי המיישר האדם
להצלחה האמיתית הוא המקובל · והוא
היושר · בלכתך לא יצר צעדך · כלומר אם
תתנהג בדרישת החכמות על פי הדרך
אשר הדרכתיך בכוונך לדרוך דרך
ההצלחה האמיתית תמצא דרך סלולה והו
לא יצר צעדך · ואם תרוץ בריצות השכל
לא תכשל כי אחר שתלמד החכמות כסדר
והקדים להם יראת אלהים תהיה נצול מן
ההריסה ולא תאמין דעות בטלות ׃
החזק במוסר · ירצה אל תשמע לדברי
המינים והאפיקורוסים
הכתות החולקות על האמת אך החזק
במוסר שילמדוך המלמדים האמיתיים ·
וימשך מזה שבאורח רשעים אל תבא · כל'
שלא תתנהג בדרכי רשעים לעשות כמעשיהם ׃ ואל תאשר כלומר לא תדרוך בדרך האנשים הרעים לא במדות ולא
בדעות · ומלת תאשר כמו תדרוך · או מענין אשרי האיש כלומר לא יהיו בעיניך מאושרים הרשעים · פרעהו
כלומר ענין הרשעים יהיו בעיניך כאלו הוא פרוע ובטל ודעת נפסד באופן שלא תתיאש מן הפורענות
לעתיד אשר מעד לצדיקים שלא יבהילוך אך שטה מעליו ועבור כי הדעות הזרות נמשלים לנגעים הבאים לדור נחל
נכריה ובהתמדת הזמן כעבו השרשים · או יהיה פרעהו מלשון ראשיכם אל תפרעו שהוא גדול שער כי הדרך שלא
יעברו בה יגדלו בו עשבים על דרך דרש כמו אבלות שהאבל מגדל שער ׃ כי לא ישנו · ירצה לא יתנו שינה לעיניו
אם לא ירעו ראשונה היזק לנפשותיהו לזולתם · ונגזלה שנתם מעיניהם כלומר תדד שנתם אם לא יכשילו אחרים · או יר
בנגזלה שנתם כי מפני שאז לא יוכלו לעשות רע יחשבו הזמן ההוא לגזל ועשוק ׃ והכלל העולה מן
הדברים שראוי לאדם לתת כבוד לאל יתברך ולדבקו ולהיטיבו בחקירת בחכמת התורה · ואם יבאו עליו דעות שיקבל אותם
במוסר ׃ ויחס אותם לקבלה לא אל החקירה · וכן ראוי שיקבל התחלות התורה ממלמד אמיתי ידריכהו במקובל
ה אמיתו וישען אחר ההתחלות בדרוש התורה בהמתנה ולא בהריסה ובזה יהיה כשר מקשה וזוכה עליו אורו ׃

כי לחמו לחם רשע · יפליג להרחיב על רשעת האנשים הרשעים ואמר שסבת עשותם הרע הוא מפני כי כבר
אכלו מאכל של רשעתם והוא מאכל להם לחמה של תורה ועסקם במעשה אינם עושים כן אלא מתחברים
ברשעים ושותים מיין חמסים שהוא כמו לדעת הנפסדות · וארח צדיקים · לומר דרך הצדיקים הוא כאור
אשר בבקר מתחיל להאיר והולך וגדל עד שיהיה היום נכון · כלומ' באמצעיתו של יום והוא משל

כִּי לָחֲמוּ לֶחֶם רֶשַׁע וְיֵין חֲמָסִים יִשְׁתּוּ׃
וְאֹרַח צַדִּיקִים כְּאוֹר נֹגַהּ הוֹלֵךְ וָאוֹר
עַד נְכוֹן הַיּוֹם׃ דֶּרֶךְ רְשָׁעִים כָּאֲפֵלָה
לֹא יָדְעוּ בַּמֶּה יִכָּשֵׁלוּ׃ בְּנִי לִדְבָרַי
הַקְשִׁיבָה לַאֲמָרַי הַט אָזְנֶךָ׃ אַל יַלִּיזוּ
מֵעֵינֶיךָ שָׁמְרֵם בְּתוֹךְ לְבָבֶךָ׃ כִּי חַיִּים
הֵם לְמֹצְאֵיהֶם וּלְכָל בְּשָׂרוֹ מַרְפֵּא׃
מִכָּל מִשְׁמָר נְצֹר לִבֶּךָ כִּי מִמֶּנּוּ ת
תּוֹצְאוֹת חַיִּים׃ הָסֵר מִמְּךָ עִקְּשׁוּת פֶּה
וּלְזוּת שְׂפָתַיִם הַרְחֵק מִמֶּךָּ׃
עֵינֶיךָ לְנֹכַח יַבִּיטוּ
וְעַפְעַפֶּיךָ יַיְשִׁרוּ נֶגְדֶּךָ׃

למפרשי התורה כפי הקבלה האמיתית
שהם מבארים אותה בבאור קטן ובעומק
קטון בזה הבאור המגלה מפור כל ספק ·
דרך רשעים כאפלה · ירצה שההולך
בדרך אלו הרשעים דומה לאיש
ההולך בדרך בזמן חשך ואפלה שנופל
בבורות ומכשולות ואינם יכולין לדעת במה
יכשלו לחשכת הזמן והוא משל למכחישי
פרושי התורה האמתיים שאין להם יסוד
לדעת הקבלה שיש בין האמת לשקר ולכן
יפלו בשבושים וחטאים גדולים · בני לדברי
הקשיבה · מפני שהשכל
האדם מוכן להמשך אחר הדעות הנפסדו'
והאמונה תלויה בלב · רצה להזהיר האדם
על שמירת השכל להזהר על האמונות
הנפסדות באופן שיהיה חזק באמונתו · ומ
ומנוקה מכל מבוכה וספק · והוא אמרו
לדברי שהוא דברי התורה הקשיבה · ולאמרי
יטה אזנך · אל יליזו מעיניך · כלומר לא
תסור שכלך מהם רק שתהיה השקפתך
על ההשכלה יעמדו תמיד לנגד שכלך · והשמור אותם בתוך לבבך · ונתן הסבה בזה כי חיים הם למוצאיהם כלומר
הדברים שאומר לך הם חיי האדם שהם חיי הנפש והם גם מרפא · לכל בשר האדם שהוא רמז לחיים הזמניים ·
מכל משמר נצור לבך · ר"ל יותר מכל מה שהצריך שמירה אתה צריך לשמור הלב · ונתן הסבה בזה ואמר כי
ממנו תוצאות חיים · כלומ' בעבור שמן הלב ימשכו חיים ואחר שהוא כבית באופן שממנו יצאו
החיים צריך לשמירה על כל שאר הדברים · ועניין השמירה הוא שלא יחשוב און בלבבו ושלא יאמין בדברים הכוזבים ·
ושיהרוס מן האמונות האמתיות כמו חדוש העולם ומעמד הר סיני ומופת · הסר ממך עקשות כלומר אל
תעקש דבריך כל דברי פיך יהיו דברים אמתיים · וכן ולזות שפתים שהוא [...] נטות מן הנכונה הרחק
ממך · ולזות פרשו לוה מענין הלמ"ד ויו"ן עקשות פה שלא תהיה לא בפה ולא בלב · ולזות שפתים הלשון והם אוך ;
עיניך לנכח יביטו · כלומר שכלך והשקפתך יהיו לעולם לאחוז הדרך האמצעית לא הקצות · שהמדה האמצעית
היא הטובה והקצות הם רעים · והמשיל העינים המדה האמצעית לאיש המביט נכח פניו
והקצות למביט לצדדים · ואז עפעפיך ישירו ויראו הדרך הישרה שהיא נכחך ולא יטו לימין ושמאל · והמשל
לנכח הקב"ה והרע האמונות הקדושים ;

פלס מעגל רגלך · כלומר שים במאזנים מעגל כל ההנהגות שיהיו במדה ממוצעת ואז לך המדות הטובות באופן
שיהיו דרכיך נכונות שהוא בחירת האמצעי מהקצוות · ויחייב הדיבור בזה ואמר אל
תט ימין ושמאל דרך משל במדות מעלת המדיבות נקרא ימין קצה הפזור ממנה מפני שנמשך ממנו קצת טוב
שהוא מטיב לאחרי ונקרא בשמאל קצה הכילות ממנה מפני שאינו עושה טוב כלל ואמר שראוי להסיר הנפש שלא יטה
לקצוות ולא יהיה מוכיח שאין במעשיו רע.

פַּלֵּס מַעְגַּל רַגְלֶךָ וְכָל דְּרָכֶיךָ יִכֹּנוּ׃ אַל
תֵּט יָמִין וּשְׂמֹאול הָסֵר רַגְלְךָ מֵרָע׃ בְּנִי
לְחָכְמָתִי הַקְשִׁיבָה לִתְבוּנָתִי הַט אָזְנֶךָ׃
לִשְׁמֹר מְזִמּוֹת וְדַעַת שְׂפָתֶיךָ יִנְצֹרוּ׃
כִּי נֹפֶת תִּטֹּפְנָה שִׂפְתֵי זָרָה וְחָלָק מִשֶּׁמֶן
חִכָּהּ׃ וְאַחֲרִיתָהּ מָרָה כַלַּעֲנָה חַדָּה
כְּחֶרֶב פִּיּוֹת׃ רַגְלֶיהָ יֹרְדוֹת מָוֶת שְׁאוֹל
צְעָדֶיהָ יִתְמֹכוּ׃ אֹרַח חַיִּים פֶּן תְּפַלֵּס
נָעוּ מַעְגְּלֹתֶיהָ לֹא תֵדָע׃ וְעַתָּה
בָנִים שִׁמְעוּ לִי וְאַל
תָּסוּרוּ מֵאִמְרֵי פִי׃

כלל בני לחכמתי הקשיבה · יזהיר עוד
בהרחקת האדם מנשים
הזונות והקשיב לחכמת התורה ולכן אמר
לחכמתי שהם המדבר בעדו לשלמה ואמר ה
לתבונתי הט אזנך רמז למעלה הטובה:
לשמור מזמות · הזהיר על המחשבות
הטובות שהם יצאו לפעול
ואמר שישמור מחשבותיו שלא יגיע לך היזק
מאחרית המחשבות והטעותיהם ואמר
ודעת שפתיך ינצרו כלומר אם הם יטעו
כונת התורה ויחלקו על הקבלה האמיתית
היה ראוי להשיב להם בדעת והשכלי · כי
נפת תטפנה · כמו נפת צופים · התופנה
הזונה הוא רמז שיקרב לדעת התורה
כי שיוכל להוכיח מהקשים הרבות אשר
דבריהן ערבות לשומעם כמו הדברים
המתוקים שיך ולשון וזהו משל לחכמות
השסרבות על ההדעות להוראות מהשכל
האנושי אשר יערבו לאדם וימשך אחריהם
להאמינם ויאמם בדעת הלקוחות מהקבלה האמיתית להיותם למעלה מהשכלי · ואחריתה מרה כלענה התכלית
הנמשך מדברי האשה הזרה מר כלענה הפך המתיקות הנראה בתחלתה · וכן וזה התכלית ממית
האדם כחרב פיות וזהו משל לחכמות הטעות שמפסידים הנפש בדעות בטלות הנמשכות לדברים המרים ולא עוד אלא
בהריסת הדעת האמיתית שהוא מיתת הנפש בלאמת · רגליה יורדות מות · ירצה ברגלי האשה הזרה מתעסקות
לבית ההולך אחריה למקום המות וכן בצעדיה אוחזים ותמכם בשאול לירד שם כל מהנקרא אותו
והוא משל שהרודפים אחר החכמות הזרות לא ישיגו השארות הנפש והוא מסבב שאלו החכמות כלם מדברות בדברים
ההווים והנפסדים הנמשכים לשאול ולמות ואין להן כח לתת קיום לנפש כמו התורה יי׳ התמימה משיבת נפש · אורח חיים
פן תפלס · כלומר לא תשקול אורח חיים אבל אותה זרה שבגלל כי אחרית רעה והטעה שכל מעגלות הזונה נעו
אל שאול ולא תדע להזהר עד שתפול ותפול בבור שחת וזהו משל שהתורה שהיא אורח חיים לא תבחון אותה בחכמתך
שהאמונות אשר נשענו מצד שכל האנושי נעו מעגלות ידיעת התורה ולא תוכל לדעת אותם כי אם בקבלה שהוא בהאמונה
ובמה פן תפלס מקום שהן של מעגלות אלו לקיים ואלו שלא לקיים לפי הבנת הטעם פי כתיבתיה ולא הודיעו לך וזהו
אמרו ועתה בנים שמעו לי ירצה שראוי שתשמעו דברי מלמד התורה כמו שראוי לבן שישמע דברי האב ·

הרחק מעליה דרכך· רצה לבאר אמרי המוסר ואמר הרחק מעל האשה הזרה הזאת דרכך ר״ל גם שיהיה הקצת אהלך לעבור במקום עמידת זאת האשה לבטח. כי מאוד המעט ראוי שתרחק מאותו הדרך ואם הוא מיותר קצר וישר· ולא די שלא תקרב אליה אלא אפי׳ לפתח ביתה מפני שקבעה אשר היא יושבת בה יטנף הקרבים אליה· פן תתן· נתן סבה להרחיק האדם עצמו מזאת האשה ואמר פן תתן לאחרים הודך ענינו

הרחק מעליה דרכך ואל תקרב אל פתח ביתה: פן תתן לאחרים הודך ושנתיך לאכזרי: פן ישבעו זרים כחך ועצביך בבית נכרי: ונהמת באחריתך בכלות בשרך ושארך: ואמרת איך שנאתי מוסר ותוכחת נאץ לבי: ולא שמעתי בקול מורי ולמלמדי לא הטיתי אזני: כמעט הייתי בכל רע בתוך קהל ועדה:

כח ותוקף כמו הוד נחרו אימה והטעם פן תתן קטנך וכוסיך לשנים אחרי׳ מי שאלו האנשים הם בטך אשר הולכת באשה הזונה והיא זנתה גם כן עם אחרים ואינם בטך ויבאו נחלקך הנכריים· ושנותיך לאכזרי כי השוכב עם הזונה יסתכן נפשו וחייו ונפשו בני אחרים שהם קרובי האשה וכ״ש עם בעלה וכן הדיינים ושופטי הארץ מחוייבים להענישו בדין כי הוא עון פלילי· או ירצה בהודך היקר והכבוד· וירצה בשנותיך כל ימיה שטריות ויגעת בשנותיך· פן ישבעו· הפליג בבטלה המענה· ואמר שיאסף מזה שהוא יפזר את כחו ואין לו כח לעבד עמם ואחרים ישבעו אותם שהם קרובי האשה ואין להל״ יהו לבני״ם מידיהם· והקראו הבנים כחו של אדם כמו כחי וראשית אוני· ועצביך בבית נכרי· כל הדברים אשר עצבת בנפשך וטרחת כל ימי חייך הם בבית נכרי· ונהמת· ירצה עם היות שבעת רתיחת הלחות והמיית הבחרות לא תכיר הרעות אשר עשית לשוב לא״ל· מונחו אך שבאחריתך ובימי זקנותך בכלות הבשר הזה וכן בכלות שארך שהוא הלחות השרשי שיוזן הגוף וזהו העת שיקרב זמן עמדך למשפט על מעשיך תנחום ותצעק בדאגה גדולה על הרעות שעשית· ואמרת איך כל איך שנאתי המוסר שיסרוני הודם המעשה וכן התוכחת שהיו מוכיחים אותי אחר מעשי הרעים ויהיה התוכחת בכאן על דרך הוכח תוכיח את עמיתך ומי הם המוכיחים אנשי תורתו והם מורי והראשם בזה הפאר עמר שהיו מורים לו הדרך אשר ראוי ללכת בה קודם החטא וכן למלמדי היודעים שחטאתי ומלמדים אותי דרך התשובה לא הטיתי אזני· והקדים במה שאמר בקול מורי כי זכור לגן השיאו שאפי׳ קול המורים לא אבה לשמוע· וכ״ש לכשלם דבריו וכן כלי השמיעה שהם האזנים לא רצה להטות· כמעט הייתי בכל רע· הפליג בגודל חטאו שבמעט קט כל הרעות שבעולם עשה· חטא נאכלה ושתיה חטא במשגל בהרהורים רעים· בכל העברות קלות וחמורות· ובפרסום הלל שיש יתגלה ומרו בתוך קהל ועדה· או ירצה כמעט שבכל העונשים שבעולם באו עלי מפני חטאתי ופשעי· ושיעורו כמעט הייתי נענש בכל רע. ועוש ובפרסום כדי שיכירו שהם מעונש את הרשעים ולקח נקמתו מהם· הערה א׳· האשה הזרה רמז לנפש הבהמית ועל האדם המורכב ממנה שירחיק מעליה ומעמה כל שלא ימשך אחר התאוות הנפשעות· ובנה׳ שזאת האשה הזרה רמז לספרי המינים שמפתים שכל האדם בחקות לשונם ועל שכל הרחק מעליה דרכך זו מינות· ב׳ שקרא לנפש הבהמה

והזונות וכל כמותיהם אחרים אכזרים ורים נכרים לרמוז שאין שלימות האדם תלוי בתשוקתם אכן הם זרים לנפשו האדם שאם יתאוה אליה לא יגיע לכמות השכל בשם הוד וכח ועוז. הוד לרמוז שכל שפע האדם הוא כשיגיע אל ציור המושכלות ודעת אמיתות. ונקרא בכח לרמוז שהוא בעל יכולת ובחירה. ואמר ועצבך לרמוז למלחמה הערוכה בין הנפשות החומריות עם השכליות והשכלית טורחת שתי יגיעות הכנעת החומריות והשלמתה בדעת ומדות. שלשיה שהתעורר האוהב להשובה בעת הזקנה באפיסת טבעו ובחולשת כחותיו בכלות בשרו ואינה תשובה מעולה משל הדיוט חסרה לגנבה נפשיה בשאמה נקט כשיתחסר לגנב הגנבה שאינו מוצא נפשו מרוחיק בשעם. וכבר אמרו ששאל הזקן על דרך התשובה והשיב הזקנה היא מוצאת ימצאך אשר בקדקדך שהם שערו לבנות שנראשו וזהו ונהמת באחריתך שהיא האחרונה הוא האחרית. שתה מים מבורך אחר שאמר הרחק מעל האשה הזרה

שְׁתֵה־מַיִם מִבּוֹרֶךָ וְנֹזְלִים מִתּוֹךְ בְּאֵרֶךָ׃ יָפוּצוּ מַעְיְנֹתֶיךָ חוּצָה בָּרְחֹבוֹת פַּלְגֵי־מָיִם׃ יִהְיוּ־לְךָ לְבַדֶּךָ וְאֵין לְזָרִים אִתָּךְ׃ יְהִי־מְקוֹרְךָ בָרוּךְ וּשְׂמַח מֵאֵשֶׁת נְעוּרֶךָ׃ אַיֶּלֶת אֲהָבִים וְיַעֲלַת־חֵן דַּדֶּיהָ יְרַוֻּךָ בְכָל־עֵת בְּאַהֲבָתָהּ

דרכך עתה שישתה מים מבורך שלא ירבה שיזנה באשתו ולא בנכריה. כי שתית המים נמשל לבעילה כמו מים גנובים ימתקו. ונפל ונוזלים מתוך באריך רל שאלו המים שישתה יהיו כמים נוזלים מתוך באר מים חיים רמז שצריך שיזווג עם אשתו בקדושה ובטהרה ובאהבה רבה דמיון המים הנוזלים שהם טהורות יותר מהמים המכונסים אשר בור יורה עליהם. ובאר יורה על מים הנובעים. יפוצו מעינותיך רל מאלו המים יפוצו ויתפרדו מעינות שיולדים לשון וכן פלגי מים ברחובות. והוא משל לבנים שיצאו ממנו שיהיו עברים בחוצות וברחובות ולא הבנים נכרים שהם לך לבדך שאשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך. יהי מקורך ברוך רמז לזרע האב המולד והוא ברכה שלא יהיה עקר. ושמח כמו ותשמח או יהיה טעמו כלומר עשה באופן שיהיה מקורך ברוך ולא יחסר בלבתך אחרי נשים נכריות אכן שמח באשת נעוריך. או יהיה הענין מקורך מגורה זאת מקורה הערה שהוא כמו לריחם והטעם שתלד אשתך בנים רבים. ואומרו מאשת נעוריך כמו ירבה שתשמח בהיות לך זאת הברכה מאשת נעוריך האהובה לך ויהיה המים מן הסבה פועלת. ואמר שהיא מן הנהיה והטעם שבני באשתו המותרת לו אין ראוי שיעזב המיד כתרגמלת. ולפי שהאשה שתלד טעמים כנות התריאב ריחמה ובזווג לא יקבל הבעל ערבות רב. אמר שזאת האשה תהיה באילת הנאהבת לזכר שלה והיעלה הבעלת חן גם לפי שראמותיהן ברות וגם שהדברים המתמידים יקוצו אמר שתהיה האהבה מופלגת בטעם באופן שדדיה ירווהו בכל עת כמו דבר חדש עד כי מגני זאת האהבה ישגה ויחטא בבקשת ברכו להיות מחשבתו טרודה באשתו ובשרת עינה. ודדיה פי שדיה. ואמר תשגה מענין שמחה וערבות כמו שנין לנו. הערה א עם בהשתלות נמרץ על למוד בתורה מפשט שישתה ממנה שדברי תורה נמשלו למים וכן הנפש המשכלת נמשלת למים יען היא נחצבת ממקור מים חיים כמאמר כבוד מרום. ב קרא למושכלות בור מים מכונסים ובאר מים נובעים לקורות שיש בתורה התחלות מקובלות איש מפי איש עד מרעה דמיון המים המכונסים בבור וקם עקרי הדת ושרשי האמונה ואין לנו לחקור עליהם כמו שאמרו במופלא ממך אל תדרוש. ויש דרושים שבכל יום החכמים בפלפולם מוסיפים בהם בטעמי המצות בפשטי התורה ואלו נמשלים למים הנובעים. וכן רמז שהנפש המשכלת אם תגיע

העסק בימושכלות הנה מקורה והגבר עליה החומר וכל עוד שהרגיל בדברים האלהיים תוסיף אומץ דימון המים המנוגשים ג נסדר הלימוד סדר שלשה ומנעם זמן הוית מבישות הרבעים הוקעים והוא דימון שהנה מים מבוך שהם החכמים אשר להם שמועות אמתיות והם בקיאים במשנה בתלמוד כאגדה ׃ וזמן שני שזה התלמיד חוזר מה ששמע ומבין דבר מתוך דבר ומוסיף על שמועתו והוא פוזלים מתוך כאלך דימון המים הנוזלים בכל יום ׃ וזמן שלישי

שקובע ישיבה לתלמידים ודורש תורה ברבים כבר הוא כנגל הוראה׃ שמע וחזר ופלפל והוא יפוצו מעינותיך וגו׳ וכל התלמיד שאינו הולך בזה הסדר עליו הכתוב אומר כי רבים חללים הפילה וזהו התלמיד שלא הגיע להוראה ד במדרש ׃ קשו קראו יפוצו מעינותיך חוצה יהיו לך לבדך יחם ראיות זור שחטאו עלו דברי תורה יפוצו מעינותיך חוצה ואם לאו יהיו לך לבדך ׃ הכל אומר בשעה שהם מכנסין טוב ׃ ובשעה שהם מטרין כ״מ שנאמר עת לעשות לי״י הפרו תורתך ר׳ מאיר

תשגה תמיד: ולמה תשגה בני בזרה ותחבק חק נכריה: כי נכח עיני יהוה דרכי איש וכל מעגלתיו מפלס: ע עונותיו ילכדנו את הרשע ובחבלי חטאתו יתמך: הוא ימות באין מוסר וברב אולתו ישגה:

אומר הפרו תורתך עת לעשות לי״י ׃ ה שהנפש המשכלת נקראת מקור האדם מפני שהיא כבאר ובאמת וכאשר ידבק במושכלות הוא ברוך׃ ובבאר אשת נעוריך החומר הנכנע לעבודה האלהית והעסק התורה האלהית יש אהבה ואין וכל אופני הערבות ׃ ולמה תשגה בני בזרה ׃ אמר על השאלה והתימה ולמה תחטא בני כאשר הורה לך שהיא בעולת בעל ׃ ותחבק חיק הנכריה כי גם החיבוק לבדו אסור לך ׃ כי נכח עיני י״י דרכי איש הכוונה לא די שיש לך להרחיק מזה הפועל למה שבו מהגנות כפי הדת הטבעית והתוריית הגזורות שידבק האדם באשה המיוחדת לו ולא בזרה ונכריה ׃ האמנם יותר ויותר יש לך להרחיק ממנו מנגד התענוג האלהי כי נכח עיני י״י דרכי איש ופעולותיו גלויים לו וכל מעגלותיו מפלס׃ ר״ל אפי׳ הדברים הקלים שוקל במאזני יושר ׃ עונותיו ילכדונו את הרשע׃ בית דין של מטה צריך לשוטרים ופוגעים שיענשו לחוטא ׃ ובב״ד של מעלה אינו צריך אלא החוטא עצמו שעונותיו ילכדוהו ויענשו אותו ׃ כאמרם רגלוהי דאיניש אינון ערבין ליה ׃ ואמרו ובחבלי חטאתו יתמך ר״ל שחבלי החטא יתמכוהו ויאסרוהו באופן שלא יוכל לברוח מהעונש כמו שעושים רבים מהאסורים שיברחו ממקום המשמר ׃ הוא ימות ר״ל סבת מיתתו מעצמו הוא ופירש הסבה ואמר באין מוסר בעבור שלא שמע מוסר אבות המוכיחים לתורה ולחכמה ׃ וברוב אולתו ישגה כי כאשר הוא בין השוטים הולך בדרכי חטאתו ושוגה בסבור הטעיות הנלוזות להתנהלות מפני שהוא אויל טועה ושוגה ואינו מכיר ׃ וזהו אומרו באין מוסר שאין ערך ליסרו בשוטים לשיורק חטאתו ׃ כי הוא בלא ייסורין מודה ופוקח הבשילה לבשים ׃ הערה א׳ ׃ למדנו שערבות הנשים הזרות וכן הדעות הזרות לתורה הם דברים מוטעים ואין להם קיום שהכל חיי שעה ׃ ולכן שאל ולמה שאין בזה הכלית נכחי ׃ ב למדנו שהשגחתו ית׳ משוטטת בכל הארץ והכל נכחי ואין שכחה לפני כסא כבודו ׃ ג למדנו כי הדת ומעלת החוטא הם עונותיו ׃ וגם שהרואה אותו במעלה ׃ הוא לעגל ממקום יותר גבוה כי המשגבת שלו הוא החטא והבכרה שישגה ׃ ד למדנו שהאדם מושל בבעלותיו הטובות אם רעות ואין לו מבריח טבעי ולא מבט שמימי ׃ ואין ראוי לחס בחירה הפעולות לקרי והזמן ׃ אלא לבחירתו ורעו ולכן אמר הוא ימות כל בעצמו גרם המיתה והחיים והוא שרש התורה ובחירה בחיים

בני אם ערבת לרעך   אחר שהשלים עצתו בשלא ישגה האדם בדרך לרוב הרעות הנמשכות מהמשגל הזוה
ומהם שיוציא כל נכסיו בענין רע כמו שאמר פן ישבעו זרים כחך · המשיך הענין
בשלא יעזוב לזולתו מה שאצלו והערבות מענין שיקח האדם עד ככר לחם · והוא אמרו בני אם ערבת לרעך · ר״ל
אם חייבת עצמך לפרוע ממעות לזמן ידוע אם לא יפרעם הלוה החייב בהם · וסבת זה היה מפני שהוא רעך

בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כפך: נוקשת באמרי פיך נלכדת באמרי פיך: עשה זאת איפוא בני והנצל כי באת בכף רעך לך התרפס ורהב רעיך: אל תתן שנה לעיניך ותנומה לעפעפיך: הנצל כצבי מיד וכצפור

דע מה הסכלות עשו מפני שתכף שקיימת
הערבון בתקיעת כף נהפך הדבר לשוב לך ו
ודעמן להקל מעשה החוב ושתהיה אתה
המלוה · והוא אמרו תקעת לזר כפך ·
ומפרוש זה הדבר יקור כאילו הלוה · ואפשר
שיהיו מפויס למלוה   כאומר אם ערבת
לזולתך מחסרון רעך לא יתעכב לך שיהיה
המלוה רעך ואותך דעת מיד שחייבת
עצמך לו בתקיעת כפך נהפך זר ועשה
עצמו כאלו לא ראה אותך והנה לך   כ
נכובה · והנכון שיהיה ערבת לרעך אחר
לזה ותקעת לזר אחר למלוה ויאמר שערוב איש לרעהו הוא דבר נכון אבל אין ראוי לעשותו מפני שימשך מזה שהוא
שהוא המלוה ימכור לערבנותו שדה וכרם · נוקשת באמרי פיך ר״ל סבת ערבות זו היה מפני שהסכמת
ש״א צריך לא היו אלא דברים בעלמא והמוקש   לא היה אלא בדיבור הפה לא בחיוב ממון
וזה אמרו כן כי נלכדת בזאת האמירות ולא תוכל להתיר עצמך מזה החיוב כשתרצה כי כבר אתה תחת כף המלוה ·
עשה זאת איפוא בני · והתרפס מענין מרמס והכנעה · ורהב מענין חוזק ונחוץ · ושעור זאת עשה הכנע
והתרפס לפני המלוה אשר היה רעך מקודם והגבהו עליך בדברים רכים ובאחר הכנעות
כדי שיתקן לך ולא ימכור נחלתך · גם יתכן לפרש שהעצה שלא יתחבר ריבעם הלוה אשר היה מקודם אוהב
ורע אלא הכ״ע לפניו והחזקהו בדברי רצוי אולי יתכן ויפרע החוב ויפטר הערב · ולפי זה הפרושים והנה הוא
פועל יוצא ורעך יחיד והוא מוספת · ואפשר שיהיה רעך רבים כמשמעו ומלת ורהב מענין רצוי כאומר הרבה
עליו רעים לפייסו · אל תתן שינה ישלים העצה בשיעשה חריצות גדולה שלא יתן שינה שהוא לעיניו מוספת
על הקבר רחית לקיום   הנוף · ולא יתן לעפעפיו תנומה שהיא שינה בלתי שקועה · והכוונה
שישתדל בכל כחו להפטר מאותה הערבות · הנצל כצבי מיד רצה לומר שהוא אפשרי רחוק להנצל מזה הדבר
ולכן דימהו לצבי אשר ינצל מיד מי שצדהו · וכמו הצפור שינצל מיד היקוש אשר נלכדה בו · ואפשר מה מלת
יקוש אשר בסוף מערכת לשתי ידות · ופרוש יקוש שם דבר והוא הרשת · או יהיה פעל במקום פעול כמו חן
שהוא כמו שוחט · והוא התחל לשים המשים המוקש · הערה לא יודע שאשר יטה בשוב המוסכלות אשר הם
רעים מהאכל ורדף אחר התאוות המחשבות כמו זר לשלמות האדם · וזה מוקש ומכשול וראוי שיברח ולכן הוא
שם״א מסעבד התאוות הסכליות · והנה ראוי שיכנע לפני השם בתכלית מה שאפשר לבקש מחילה וכפרה
על זה וישתדל בכל עוז להדבק בשם ושיתן לו רוממות נפש ברוממו חלקי נפשו השכלית ובזה ירפא

ב׳ במדרש נעשה אלו ישראל רעות הבה׳ שא״ל ערבים כשנתן להם התורה · ולא רצה לקבל שמים וארץ שהם כגו׳ הפסד ולא האבות שכבר הם במנוחתם · אלא הבנים העתידים לבא לעולם ואם הם שוכחי׳ את התורה הוא ש כח את הבנים שנא׳ ותשכח ברית אלהיך אשכח בניך גם אני · ג׳ סבת הגלות מפני שמוקשת במה שאמרת בפיו נעש׳ ונשמע ועברת על התורה לכן אתה במאסר הגלות · ד׳ התיקון שתתפלל לפני השם ותזכור זכות האבות ואל תתן שינה לעיניך אלא התפלות התעניות ואז הנצל כצבי מיד ׳לך · אל נמלה עצל לפי שבפרשה הקודמת הזהיר על הזריזות רצה להכריח זאת המדה טובה מהנמלה ואמר לך עצל לראות בריה קטנה כמו הנמלה וראה דרכיה בהון רבים כל עי־ר המעט זריזותה וערמתה באופנים רבים · נגמרת הבר בזמן הקציר ובאופני הכנת׳ ושמירתה הבר ואמ׳ ותכבל עמו ותתחכם עוד במקום עתיד · ודעשלא ייחס לה החכמ׳ אלא אמר ראה דרכיה לרמוז שכל אלו הפעולות שתפעל יעשו מהתחלה טבעית חנן לה הטבע לא מחכמה וערמה · אשר אין · לפי שהרבה מהבא׳ יונהג מטבעו שכל

מִיַּד יָקוּשׁ׃ פ
לֵךְ אֶל נְמָלָה עָצֵל רְאֵה דְרָכֶיהָ וַחֲכָם׃
אֲשֶׁר אֵין לָהּ קָצִין שֹׁטֵר וּמֹשֵׁל׃ תָּכִין
בַּקַּיִץ לַחְמָהּ אָגְרָה בַקָּצִיר מַאֲכָלָהּ׃
עַד מָתַי עָצֵל תִּשְׁכָּב מָתַי תָּקוּם
מִשְּׁנָתֶךָ׃ מְעַט שֵׁנוֹת מְעַט תְּנוּמוֹת
מְעַט חִבֻּק יָדַיִם לִשְׁכָּב׃ וּבָא
כִמְהַלֵּךְ רֵאשֶׁךָ וּמַחְסֹרְךָ כְּאִישׁ מָגֵן׃

בפעולות רבות בחריצה וזריזה ׃ ומשלימות פעולת הנמלה יחשוב אדם שהם מונהגות מטבעו שכל לזה באין לה קצין שוטר ומושל שהם האחרים מנהגים לזולתם בהישרה שכלית · תכין בקיץ לחמה · ירמוז במלת תכין לנושא מדוריים שהיא עושה והשיחקה בגלוד האמצעי וכן להפריד הקטנה כדי שלא יצמיח באר׳ וכן שתבוא החטה בסתיו ביום הגשם לבבו ועוד אמר שאגרה בקציר שאז תמצא התבואה · וזכר לחמה ומאכלה בכפי הקא עמר ש״ה הצוול גרגיר מחברתה כמו שקבלו מעלי הכסיון · עד מתי עצל ירצה אחרי ראותך אופני הזריזות הנפלא בבריה קטנה ושפלה עד מתי עצל תשכב אפילו שלא תשן שהוא התר למהרש לה השתדל בהשגת ההכרחיות · ומתי תקום משנתך שינה ארוכה ואפשר שעון עד מתי תבקש לך המנוחה ומתי תקיץ משנת העצלה מעט שנות קלא ידעת אתה העצל שדי לו לאדם במעט מהשינה להכרחיות בריאות הגוף · ובמעט מהתנומה שהיא שינה בלתי שקועה להניח הגוף אחר האכלה ובמעט מחבוק ידים כדרך העצל החובק את ידיו · או חבוק ידים להתענג במטות באהבה כמו שאמרו ז״ל חבוק ידים זה תשמיש המטה · והענין שיהיה מהמנוחה ההכרחי ולא יהיה כל ימיו כעצל · ובא כמהלך ראשך ירצה אם תהיה זריז כמו שהוזהרתך הלעות והמחסור לא ימצאו במתך מקום ללון אלא כאורח ומהלך ישאו ולא ישהו ורצה באמרו כאיש מגן שהוא האיש יש לו מגן וענה להגין עצמו ממכת חרב וחנית כן הוריז לא יכהו שרבו שמש · או ירצה אם תהיה זריז כל החסרון שיחסר לך העצל להשיג במהרה כמו המהלך שילך במהרה וכמו האיש ההולך להגן לאלוהו · ויאמר ובא לשון הסרה כמו ובא השמש וכהר · ועשם שיסיר ממך העצות במהרה · הערה א׳ · ראוי לאדם להרחיק העצלה כי זה ימנעהו מהשיג ההכרחי לקיומו ומהוייב שיהיה זריז לטרוף טרף בעת אשר ימצא · ויהיה עצמו מהשינה היתרה אלא ההכרחית ובאשר יהיה זריז מהכר׳ הזמן לא ימצאוהו שיכוד־ו ·

ג שהאדם מחויב לתת לנפש השכלית מאכלה והיא שהם המושכלות וראוי לו שיעסוק בתורה בזמן הילדות ובלילה שאז זמן הגרסא ובזה יהיה נקי מהסכלות העדרי והנה ג' במדרש העצל הוא רמז לרשע שלא עסק בחכמת והשינה לשלא [illegible] הוה · וכאשר המות בא כמהלך ואין מגן לו תורה ולא מצות הם מתחרטים ואומרים הניחנו ונעשה תשובה · והנה אומר להם שוטים שלא שהייתם בן דומה לעה"ז · והעה"ב הוה לשבת אם אין אדם מכין מע"ש מה יאכל בשבת · רמז שהעה"ז הוה הוא

אדם בליעל איש

און הולך עקשות פה: קורץ בעינו
מולל ברגלו מורה באצבעתיו:
תהפכות בלבו חרש רע
בכל עת מדנים ישלח: על כן
פתאם יבוא אידו פתע ישבר ואין
מרפא: שש הנה שנא
יהוה ושבע תועבות נפשו: עינים רמות
לשון שקר וידים שפכות דם נקי:

שנאמר מעשה ועה"ב הוא שלא הגמול אדם בליעל אחר שגנה מדת העצלה רצה לגנות מדת המקיפות והם הא"כ אשר אין להם בין המחשבה והמעשה פנים כי הם קלי התנועה והוא אומרו אדם בליעל ר"ל רשע יהיה הנה מורכבת בלי יועל והאיש הוא אין רוצה לקבל עליו עול מלכות שמים · והוא נ"כ איש און ר"ל שמעשיו רשעים · ור"ל שהוא רע לבריות ורע לשמים · וכאשר יוציא הדברים בפיו הם דברים מעושים שאין בהם יושר ואמת והוא אומרו הולך עקשות פה · קורץ בעינו · ר"ל מדרכו שכאשר הוא במקומו שאינו יכול לדבר בפיו רשעתו ועקשותו יעשה רומז באחד האיברים קורץ בעינו מנענע השפתים · ומולל ברגליו רומז בהם כלומ' כאלו מדבר ברגליו · מורה באצבעותיו · פי' מלמד עם האצבעות מה שלא יוכל לדבר עם הפה · וזכר אלו השלשה איברים להיותם קלי התנועה · תהפוכות בלבו · ר"ל שהוא חושב לעשות דברים הפכיים ונגדיים לאמת ולטובת העולם · חורש רע בכל עת ר"ל שהוא מעמיק לחשוב רעה על חבירו · דמיון האדם החורש ומעמיק לחפור בארץ · מדינים ישלח ר"ל שיגרה ריבות וקטטות בין האחים · או יהיה ישלח יבשר כמו שלחו באש מקדשך · על כן פתאם יבוא אידו · העבה פתאום תבוא תכלית בלי ידיעה קודמת · ר"ל מן שזה האיש רע לשמים ורע לבריות פתאום יבוא שברו ואידו כי טבע המציאות [illegible] שיקומו עליו אנשי' ויכריתוהו או רמז לעונשים הא[illegible] · ומכת הקבל רפואה · שש הנה · סימך ענין זה בכאן לפי שכל שבע התועבות אשר יזכיר מצויות באדם הבליעל וכן יזכור שהשו"א [illegible] מדינים שזוכר למעלה הוא יותר מתועבת לפני השם · ואמר שש הנה המדות המגונות אשר השם שונא כלם מהאנשים המתוארים בהם · ושבע ירצה והשביעית שהוא משלח מדינים המתואר בה הוא נתעב לפניו שהמתוארת בה כאשר השנאה מופלגת · עינים רמות [illegible] ר"ל שזה דברים הם שנואים לפני השם ואם תחבר אלהם עוד דבר שמשה יהיו שבע אשר כלם הם תועבת נפשו רמש ית' והיא הגאוה שאדם מתגאה על חבירו ויחשבהו לשפל מפני שמלך הגאה [illegible] שזכרו למעלה · לשון שקר המעיד עדות שקר · וידים שופכות דם נקי ר"ל הרוצח שירצח את חבירו בכוונה ואין [illegible] הדם ויחשבו [illegible] מפני שהם כלי הפעולה כי שהלב הוא המעשה · לב חורש המדה הרמשת שהיא הלב החורש מחשבות שקר ער[illegible] האנשי' להרע להם [illegible] מפני שהם שבעה [illegible] כלם הוא הלב הרע ולכן [illegible] כלם והנה הרגלי' הממהרי' לעשות רע [illegible] והוא [illegible] ואות האדם שהרגיל [illegible] שאינו [illegible]

אדם יתגלגל כי סופו להשאר על הדבר הוא לפי שכבר הורגל על לשונו · והו׳ משלח מדנים בין אחים וכבר כתבנו לשון
הרע ומוציא דבה ודברי רכילות והמשלח מדנים בן ימינו כל השבע מדות ימצאות וכו׳ מה שאמרנו בכלל אלו
הערה שעם כי יאות הקודם לדברים האחרים והוא כי ישלחם מנגד · ולשון שקר יאות המספר כל אותיות המקוללו
השנאה יתנגד הר כי יחוייב התחייבות הנמוכים · ידים שופכות דם נקי הוא הטועה בדבר הלכה
ותלה בהם · לב חורש המפרש דברי חכמי׳
בפירושים מוטעים ומקפד דברי אלהים חיים
רגלים ממהרות לפעול דבר מיתות שאמרו
לאמנם כ״ש שאין בהם · יפיח כזבים והוא
קטנר שאינו לא במעשים וידאת שמים ולא
בתורה משלח מדנים · כגון התלמיד שקנא
לפני רבו במלא׳ לשר יהושע שובר שתפאת
ערבית רשות וגרם במה מחלוקות בישראל
נצור בני מצות אביך · אחר שהודיע
בגריעות הנעכרות ידרוש החכמה
והשכל בתורה ושמר מצות אבי החכמה
ובות מי שלא נמר דבה עתה ואחר התועלת
הבא לאדם בבקשת החכמה ובלימוד התור
והמצוה ואמר נצור בני מצות אביך שה׳
השם יתברך הוא אביך קונך · ואל תטוש
תורת אמך רמז לחכמי ישראל שהתקינו גדרי

לב חרש מחשבות און רגלים ממהרות
לרוץ לרעה: יפיח כזבים עד שקר
ומשלח מדנים בין אחים: נצר בני
מצות אביך ואל תטש תורת אמך:
קשרם על לבך תמיד ענדם על
גרגרתך: בהתהלכך תנחה אתך
בשכבך תשמר עליך והקיצות היא
תשיחך: כי נר מצוה
ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר:

ומשמרות · ואלו מצות כפי הוראותיהן מחוייבים לקיים מה שמורים מהם לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל
קשרם על לבך תמיד כל שלא יסורו מלבו ויעדנם כמו הכתב שאינו של מי על הגרגרת · וטעמו רמז בלב למצות
השכליות ובפה למעשיות כגון ק״ש ותפלה וכולי׳ בהתהלכך תנחה אתך רל׳ שהתורה והחכמה יאירות השכל
עד שכאשר יתהלך בעסקיו יגיע אותו בכך שרכו וכאשר ישכב בעסקת השנה שמדוה ממקרים הקודמים וכאשר
הקיץ מהשינה תפתח הספר והקרא בה ותקנה ערבות ושיחה מקיימות ולת והמוסרי׳ הנכתבים בה יותר מהערבו׳
בישנה בדבר עם אנשים חכמים ויהושע כי כי נר מצוה נתן טעם למה שאמר שהתורה והמצוה הם ימדריכות האדם
ואמר כי נר מצוה רל המצוה היא לאדם כנר המאיר אותו בחשכת ליל · והתורה כאור השמש והתוכחות ומוסרים
הנכללים בתורה בחיוב בית ומיתה ומלקות הם דרך להשיג האדם החיים הנצחיים · או יאמר שתוכחות מוסר הם
דרך חיים להשיג המצוה והתורה: הערה אחת שהמצות יש להם סגולה פרטית מהם לנחות האדם להשיג מזון ומהם
לבנים בשכבך רמזו לבנים · ומהם לעשר לאדם שידבר בהם גדולה ב׳ במדרש שהאדם שעבר בג׳ עולמות
והתורה תשרתו בכלם · בעולם הזה בהתהלכך תנחה אותך · בעולם הנשמות בשכבך תשמור עליך · בעולם
התחייה והקיצות היא תשיחך · ג׳ שהדברים המעשים לאדם מסיבת העולם הם שעם הערת השכל הנקרא נר ה׳
ונשמת אדם שהוא עד יכ׳ ענין גבם לשכל והערת התורה הנמשלת לאור השמש ויתבאר במקומו שהערת התורה
גדולה לכל אישי המין · פדרת בגדול אחר המות וקיום שלמה יותר מהערת השכל, ד׳ שלשה דברים נתן השם
במתנה דעת הייסורין ארץ ישראל תורה חיי עולם הבא רמז שהטובות ג׳ מינים טוב גשמי ארץ ישראל טוב רוחני עולם
הבא · טוב מורכב התורה שיש בה תיקון הגוף והנפש וכלם יושגו כשהאדם מכונת עצמו וגופו אחר עצת השכל

לשמרך מאשת רע כל המזונת. לעשות רע: וטעמו מצד עצת ומצות התורה תהיה נשמר מהאשה אשר
מזונתה רעה · ולפי שהיא בעלת לשון חלקות ודברים מקושרים לפתות האדם יאמר שתהיה נשמר בזה מן שלא תכשל
בחלק לקות לשונה · וקראה נכריה אומרם שהיא מזונה תהיה נעלה ונכריה לבעלה · או מפני שהיא נכריה לבעל
ויאמר נכריה מהדת · ובעלי הלשון שנכריה תאמר לשון שקס דברים נכריים מהנאמנות בהאשה מדרת לבעלה

ואחרים פירשו לשמרך מאשת רע · הוא
טעם לשמירת התורה והמצות שישמרך
מאשת איש כל שלוקחת אשה כמו הלכנסי
קדשים שיקחו נשים מאשפות כי נת פלט
לפלוני הלוי בנת קול ונזכורת הלא מילתא
וכן ישמרך מהזונות הנכריה בנעלה
בעולמה · ופירש שהתורה תשמרך כדי שלא
תחמוד יופיה בלבבך הקשוב · ואל תקחך
ולא תפתה אותך מצד יופי עיניה ושאר
דרכי הזונות · ויאמר ואל תקחך כל לא תגזול
חכמתך ממך גם שיש לה יופי · כי בעד
אשה זונה · בעד כמו בעבור · והטעם
שההולך אחר עצת הזונה ירד מנכסיו עד
שיצטרך לשאול בפתחים ככר לחם · והטעם
מפני שיתן לה עניה כל נכסיו כדרך הזונות
ואשת איש לא די שתאבד הנכסים אלא גם
תמית נפשו מחיי העולם הבא · והנה

לשמרך מאשת רע מחלקת לשון
נכריה: אל תחמוד יפיה בלבבך
ואל תקחך בעפעפיה: כי בעד אשה
זונה עד ככר לחם ואשת איש נפש
יקרה תצוד: היחתה
איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה:
אם יהלך איש על
הגחלים ורגליו לא תכוינה: כן הבא אל
אשת רעהו לא ינקה כל הנוגע בה: לא
יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב:

עניין ממית כמו לצוד נפשות · או יאמר הנפש שהיתה יקרה קודם לכן נזק אותה נבלת נקיים · היחתה
איש יחתה לשון הבערה והדלקה ולכן נקרא הכלי שמבערין בו האש מחתה · או הוא לשון שאיבה
מפני שימלא הכלי מתוך המדורה וטעמו כמו שהוא רחוק להמנע שיביא איש אש בחיקו וכו׳ לא תשרפנה · וכן
רחוק שיהלך איש על הגחלים יחף ורגליו לא תכוינה · כן רחוק ונמנע שימלט שינאף איש אשת רעהו וינקה
מהבעל או מקרוביו והרוב האשה כאשר יקחו נקמת ממנו וכל שכן שאין לנמנע שאין רואה ומשם יאמר לא ינקה
לא יבוזו לגנב רבה לבאר חומר עון אשת איש ויאמר שהגנבה עם שהוא פועל מגונה יש לגנב לפעמים התנצלות
כדי שלא יבוזוהו · והוא שאין בביתו לחם לאכול והרעב הכריחו לגנוב דבר · ואמנם לא כל גנב יותר מכדי ספוקו
וזהו למלאת נפשו ולא יותר כי ירעב והנה שהוא גונב לו כל מה ונו עם כל זה ... מזה יצא ישלם
שבעתים · כתן סבה שבת להקל פועל הגנב והוא שיש לו השלומין ויאמר ונמצא ... ישלם
שבעתים שהוא לשון ריבוי · ואם אין לו שבעתים יתן כל אשר לו כמו שנגנב ריאי כי עמשו · או יאמר ונמצא שהוא
עשיר ולא גנב למלאת נפשו ישלם שבעתים כמו שפלפלה שנה קשה · דלנאה · עשיר גנב · זקן מואף · ואת כל הון
ביתו יתן לבעל הגנבה והכל שיש לו התנצלות ואם אין התנצלות השלומין · נאף אשה חסר לב רנה לנמת

ותכלית השכלות כי זהו המשוגע יותר מזה הוא כאשר נואף אדם והאדם הרוצה להשחית נפשו יעשה כדבר הזה וזהו אומר
כי משחית נפשו הוא יעשנה. או יאמר שהנואף יעשה זה הלא משחית נפשו ואין לו יכולת לתשובה והכלל שהנואף יש לו
התכלית למלאת נפשו ולא כן הגונב: נגע וקלון. רצה שהגנב כאשר ימצאוהו עם הגניבה יש לו התשלומין והנו'
הנואף אין לו התשלומין אבל ינגע וקלון כאילו שימצא מפני שהחרפה שעשה לבעל האשה בבעילת הבעל לא תמחה
שאינו כמו הגניבה שאין בזה חרפה לבעל
הגניבה אם לא הסכון יש לו התשלומין. כי
קנאת חמת גבר. רצה כי קנאת איש
מאשתו הוא חמה שפוכה לגבר ולא יחמול
הבעל על בוש שבא לידו לנקום ממנו או יאמר
ביום הנקם אמרו בוש שבל יעשו בו נקם לא
יכפר לו הבעל עלבונו. לא ישא כל ולא
יקרקחל הנואף מה ש[illegible] אל הגנב
שהוא ישלם שבעתים כי בעל האשה לא ישא
פנים אל הכפר שיתן לו הנואף ולא יאבה
אותו גם כי תרבה אתה שחד בעבור הנואף
הערה א' הבאה ב' מדות מגונות הא' אהבת
הממון שהחמדה יביאו לגנוב
מה שאינו שלו הב' מתאוה והוא הניאוף באשת
איש והנה הניאוף יותר מגונה לפי
שהגנאי בפני הכתוב. ב' רמזו בזה שיש
ב' מיני אנשים שאין להם דעת. אמרו רצה

וְנִמְצָא יְשַׁלֵּם שִׁבְעָתָיִם אֶת־כָּל־הוֹן
בֵּיתוֹ יִתֵּן: נֹאֵף אִשָּׁה חֲסַר־לֵב מַשְׁחִית
נַפְשׁוֹ הוּא יַעֲשֶׂנָּה: נֶגַע וְקָלוֹן יִמְצָא
וְחֶרְפָּתוֹ לֹא תִמָּחֶה: כִּי־קִנְאָה חֲמַת־
גָּבֶר וְלֹא־יַחְמוֹל בְּיוֹם נָקָם: לֹא־יִשָּׂא פְּנֵי
כָל־כֹּפֶר וְלֹא־יֹאבֶה כִּי תַרְבֶּה־שֹׁחַד:

ז
בְּנִי שְׁמֹר אֲמָרָי וּמִצְוֹתַי
תִּצְפֹּן אִתָּךְ: שְׁמֹר מִצְוֹתַי וֶחְיֵה וְתוֹרָתִי
כְּאִישׁוֹן עֵינֶיךָ: קָשְׁרֵם עַל־אֶצְבְּעֹתֶיךָ
כָּתְבֵם עַל־ לוּחַ לִבֶּךָ:

האחד הוא המשוגע בספרים וקנה דעת טובים להשגת שתים אמתיות וזהו רמזו הגנב: המין הב' הנואף והוא המגביה
אחר החומר בכל ענינו ואינו רוצה בדעת ולא יקבלנה הראשון לא הפסיד מעשהו אבל יענש שבעתים ואחר ישלם לו
נמולו [illegible] הבעל שמשחית הנפש לגמרי [illegible] עניו ולשיא בעולם הנשמות. כי קנאת חמת גבר כי לא הבעל ומקום
[illegible] והבעל חמה ואין לפניו לא עונה ולא שכחה ולא נשיאת פנים ולא לוקח שוחד והכל [illegible] בני שמר אמרי שהזהיר
על למוד החכמות והשתדלות במדות הטובות רצה להזהיר על הרחקת התאוות והכל העולם
ובזה ירד עד יורדות חדרי מות ואמר בני שמור אמרי רל דברים העצמיים ומצותי במדותיהם ואמר תצפון אתך לרמוז
שהם למות האמתי הוא קנין החכמה שהוא מדובק ובלתי מתפרד מהאדם ולכן אמר שיהיו נפנים עמך. שמר
מצותי וחיה. רל והתחיל כי המדות הטובות בטבע מאריכות ימי האדם כמו הפריצות מקצרות
והשכרות והמשגל ומדכי כיסת והכעס והרדוף אחריהם החיים הנצחיים. ואמר ותורתי כאישון
עיניך רל שהאמונות התוריות מחוייב לשומרם כמו שישמר הטבע לאישון בת עין בהרבה ערות ועפעפים
שהם לה למגן ומפני שהשכחה מעיק הקשם על אצבעותיך אלו המושכלות כדרך האנשים שקושרים גם קשר
חוט אחד לזכרון וכן כתבם על לוח לבך שהוא השכל ונקרא לוח להיותו מוכן לקבל המושכלות כמו הלוח ל
[illegible] הוא המחשבה גם כי שלא ישכחו [illegible]

אמר לחכמה׃ ענינו שתהיה החכמה אהובה לך כמו אחות האהובה וכן הבינה כמו הקרובים לך אהבה עז׃
והבינה רמז לעיון והבינה למדות הטובות. ומודע ר״ל קרוב כמו וכי מודע לאשה וטעמו שכאשר
יהיה החכמה והבינה קרובות אליך נכבדים שירדפוהו להביא האמתות ויצילוהו מהאשה הזרה שהיא הנפש המרגשת
והתאוותיה׃ לשמרך ענינו יפרש המבינה והמבריה שישית לאדם והיא האשה הזרה והתאוות הנפשות והחכמה

אמר לחכמה אחתי את ומדע לבינה
תקרא׃ לשמרך מאשה זרה מנכריה
אמריה החליקה׃ כי בחלון ביתי בעד
אשנבי נשקפתי׃ וארא בפתאים אבינה
בבנים נער חסר לב׃ עבר בשוק אצל
פנה ודרך ביתה יצעד׃ בנשף בערב
יום באישון לילה ואפלה׃ והנה אשה
לקראתו שית זונה ונצרת לב׃ המיה
היא וסררת בביתה לא ישכנו רגליה׃
פעם בחוץ פעם ברחבות ואצל כל
פנה תארב׃ והחזיקה בו ונשקה לו
העזה פניה ותאמר
לו׃ זבחי שלמים

המשכלת לו והם ב׳ נתים הנפש בית הזרה
ומה החכמה והבינה האיסור בבית הזרה
כי שיודע האדם להשמר ממנה והאחר אוהבת
הזרה מן התאוות שלה ויסוריהו משלמות
האדם והיא נכריה שאין לה קיום בעצמה
ובכל העתים אוהבת השכל אבל בחלקות
לשונה מפתה האדם ללכת אחריה והוא מן
מתיקות המורגשות׃ כי בחלון׳ חלון ואשנב
כלם ענין א׳ ויורה על השערים הפתוחים
בקירות הבית לראות השערים ושמים בחוץ׳
וטעמו שבמחשבתו ושכלו השיג והבין
ענין זאת הא״ש והמשכה אחריה ונשקפתי
ר״ל השגתיו וראיתי למשקיפים ויכול להיות
השמנות וראיתי׃ וארא בפתאים׃ הטעם
בעבור החלון ראיתי הקטן פתאים שהם
הנכתי אחר הכל הטעם׃ אבינה בבנים׃
שהם חסרי הטעם ולכן קראם בנים שהם
שמונים על שלמן אמהם וכן הקטנים הא״ש
ראיתי נער חסר לב ר״ל נער כמו שטו וכמו
מדות הנערות ואותותיו מורי׳ על עצמות
שהוא עובר בשוק ר״ל בשוק הזונה וכאשר
יעבור יתקרב לשתי ביתה וזהו אומרו אצל
פנה כמו פנתה ואחר שיעבור יחזור לטייל בשוק הזונה וכל נטיותיו כנחיים לביתה שאין לו שכל להסתיר תאוותיו
המנעות אבל ישמח נפרסומם׃ בנשף׃ נשף יורה על הזמן שהאור והחשך מתערבים וזה בזה בין שיהיה קודם זריחת
השמש בין שיהיה אחר שקיעתו ר״ל שראה לזה הנער מטייל בעת שהאנשים מאספים למתם והוא בנשף בהיותו
החמה ולפעמים בערב שהוא כלילה ולפעמים באישון לילה ואפלה ואישון ר״ל שחרות הלילה כי אישון הקטן נראה שחור׃
והנה שית זונה׃ רצה שעורותיה מגולים׃ ונצורת לב׳ ר״ל שהלבבה מכוסה וכל האחר מגולה כי דרך הזונה לגלות
כפי בגדיה שתהיה גלויה ערותה כדי שיתעוררו האנשים לבא עליה ולא תסתיר מגופה מכוסה בבגדיה כי אם
מהלבו למעלה׳ או ירצה שית זונה ענין שהיתה מקושטת בבגדי עדיים ונצורת לב כלומר חסרת השכל. כמו כצבי נצורה
ר״ל חרבה׃ הומיה ר״ל צועקת בקול גדול לשמוע המנאפים ערבת קולה וסוררת שלא תלך בדרכים הישרים׃ לא
בבה ימן הדרך הטוב כבן סורר ומורה׃ בביתה לא ישכנו רגליה׳ כי שראוה המנאפים׃

ופעם יצאה לשוק ופעם ברחובות במקומות משונים ואצל כל פנה שהיא נראית אורבת האורב להביט ממש אם יש קטן
אנשים · והחזיקה בו · יאמר פריצתה שתאחוז בו ונשקה לו הפך הדרך שהאיש חוזר אחר האשה וכן אמרו דרכו של איש
חוזר — אחר אבדתו שהיא הצלע ובעזות פנים אמרה לו כל הדברים הנזכרים והשים למע"ב. האחד
דורשים אותך וכאן האשה דורשת לאנשים מפני שאין לה בושה · זבחי שלמים עלי ירצה היום זבחת שלמים ושלמתי

עָלַי הַיּוֹם שִׁלַּמְתִּי נְדָרָי׃ עַל כֵּן יָצָאתִי
לִקְרָאתֶךָ לְשַׁחֵר פָּנֶיךָ וָאֶמְצָאֶךָּ׃
מַרְבַדִּים רָבַדְתִּי עַרְשִׂי חֲטֻבוֹת אֵטוּן
מִצְרָיִם׃ נַפְתִּי מִשְׁכָּבִי מֹר אֲהָלִים
וְקִנָּמוֹן׃ לְכָה נִרְוֶה דֹדִים עַד הַבֹּקֶר
נִתְעַלְּסָה בָּאֳהָבִים׃ כִּי אֵין הָאִישׁ
בְּבֵיתוֹ הָלַךְ בְּדֶרֶךְ מֵרָחוֹק׃ צְרוֹר
הַכֶּסֶף לָקַח בְּיָדוֹ לְיוֹם הַכֶּסֶא יָבֹא בֵיתוֹ׃
הִטַּתּוּ בְּרֹב לִקְחָהּ בְּחֵלֶק שְׂפָתֶיהָ
תַּדִּיחֶנּוּ׃ הוֹלֵךְ אַחֲרֶיהָ פִּתְאֹם כְּשׁוֹר
אֶל טֶבַח יָבֹא וּכְעֶכֶס אֶל מוּסַר אֱוִיל׃
עַד יְפַלַּח חֵץ כְּבֵדוֹ כְּמַהֵר צִפּוֹר אֶל
פָּח וְלֹא יָדַע כִּי בְנַפְשׁוֹ הוּא׃

נדרי · ואחר שזכרה משפחה לו ראוי שתאכל
עמי · או יאמר הודה על שלום נדרי שהם ימים
שנדרתי כי שום ראות פניך · אקריב קרבן
נדרי · על כן · אחר שיש לי סעודה כזו בביתי
מוכנה זבח השלמים על כן יצאתי
לדרוש פניך ואמצא ואמצאך · ר"ל גם שבעבור
יצאתי לקראתך מרוב השמחה אתה חשוב
בעיני כמו מציאה שישמח האדם במוצאו
אותה · מרבדים רבדתי · מרבדי יופי וכלי
הצעות מטתי · חטובות מזוגגות
תרגום המרגלית חטבת אטון מצרים פירוש
מיוקרי מצרים · נפתי משכבי פירוש הזלפתי
במשכבי מימי וורדים וכל מיני בשמים כי
דרך הזונות לעשות המטה בבגדים נאים
ובשמים ומקטרים אותה בתמרות עשן
להעיר התאוה · לכה · שנבא במטה זה
עם זה באהבה נרוה ונתעלסה
שם בשמחה גדולה · או ירצה דודים שם
האהבה וטעמו אהבת הדודים כפלי — עד
הבקר משעשוע ושמחת האהבה · ואם
תירא מבעלי אינו בביתו · ואין פחד שיבא
בעתך שם כי הלך בדרך רחוקה · והיום

מספרת · או ירצה אם הזמן שהם וזמן רחוק שהלך · ומעט הלכה אמרו לא תירא כי אינו בעל בביתה הוא
מזמן · שאינו איש ואדון בביתו · וכל שהלך לרחוק · צרור רצה שמיד כוון לעכב שלקח צרור הכסף בידו · ולא יבוא
אלא ליום הכסא לזמן הקבוע · וצרור כמו צרורות כספיהם וכסא כמו תקעו על הכסא · וי"א ליום הכסא ליום
הזה · ואחרים לקחו על ראש השנה שהיא מתכסה · הטתו רצה שבחוב דברה הנקרא לקח בחתיה שהיא מפתה
אותו · ובחלק אמריה · רצה בחלקות אמרי תדיחנו מן הדרך הטוב · או יאמר שהטה אותו מהדרך הישרה ברוב עצתה
וכן ברשת אמרים · הולך אחריה · ר"ל שלא יבחין הפתי הזה בין טוב לרע והולך אחרי עצתה בלי שישער הרע
המגיע לבא והוא דומה בהליכתו לשור ההולך במרוצה לטבח ודומה לאויל שישמח כאשר עפו הבגל רגלו כי הבל
והפתאי לא ישים הדעת אלא הערבות · הזוה ועכסים הבל כמו ברגליהן תעכסנה · עד יפלח חץ · יחפר איך ישער
התענוג הגשמי ובפרט המותר מחום המשוש שאחר שיערב לו הזה והנאוף לא יוכל להפרד ממנו עד שיפול
הבגל כבדו באחרי ופגעי והמאוף יפול בפח כצפור המהר לפול בו ולא ידע כי כל התענוג הזה הוא כבה מיתתו ·

ועתה בנים ירצה ועתה שהראיתי לשון במרמות ורשעות זאת האשה הרעה מחוייבים אתם לשמוע לי כמו שאם אביכם וראוי לא יונה את הבן וכן בבחינת הדברים שהם אמתיים וראוי אמרו והקשיבו לאמרי פי: אל ישט רל׳ לא יטה לבך לדרוך באחת מדרכי הזונה הנזכרת ולחפוץ בהנהגתה והטעם שירחיק עצמו מהדרך אשר היא דורכת ואמר ואל תתע בנתיבותיה כלא להעשר כי ההולך בנתיבותיה הוא התועה מהדרך האמיתי לכן אמר ואל התע בנתיבותיה: כי רבים חללים הפילה אף זכו הכם הנזכר מהכשלון אשר כשלו בו אחרים: ואחר שזאת האשה רבים חללים הפילה בשטת חלקות ומרמות ראוי לך שתשמר ממנה ולא תחשוב שהיו דלת העם רק אנשי גדולים ועצומי הרוגיה: דרכי שאול ביתה ירצה שהדרכים המוליכים האדם לביתה הם עצמם מוליכים אותו לשאול כי השאול וביתה מקום אחד הם והם יורדות אל חדרי מות כי לא יושב עמה חיים כמו שהדם אבד בתשוב מיתת הגוף והנפש לכן סורו מהתפתות בפתויה ושמעו לפתויי החכמה שהם מפתים לאדם כמו שאמרו: הערה אזכר ל

ועתה בנים שמעו לי והקשיבו לאמרי פי: אל ישט אל דרכיה לבך אל תתע בנתיבותיה: כי רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה: דרכי שאול ביתה ירדות אל חדרי מות: הלא חכמה תקרא ותבונה תתן קולה: בראש מרומים עלי דרך בית נתיבות נצבה: ליד שערים לפי קרת

פעמי׳ זאת האשה מה שהספר עד עתה ראוי לשכמים שלא יכשלו דבר אחד פעמי׳ רבות לכן אמר שהזונה ידבר עם מי שאינו יודע בחיבור אשת איש והחכמה ותרה ילמדהו ויאמר זאת האשה בעולת בעל ולכן אמר להבדיל מהאשה ורמז שיבלהו מזה החטא כל׳ מה שהוא עושה ההגונה בזה העולם הזה ובעולם הנפשות: ובג׳ ידבר עם היודע באיסורה והדרישות עריות המושכות לבות בני אדם ובזה החכמה לשכנע מכעורות לשופט המושכלות פריחי הסודות טעמי׳ המצות והקהל יכריחו לחשוק לבו בתורה ולמאוס באשה הזרה ובא׳ לשמור מזימות ובמ׳ כי נפת תטופנה: ובג׳ ידבר עם החשקים באשה כלא בהכרתה ולכן אמר אל תחמוד יפיה וספר שתסבב שיש בממון שיש בנפש שהטען מתנה יותר מהגנבה והכאות עצומות כדי להרחיקו מהעבירה: ובד׳ ידבר עם האיש אשר האשה ירדפהו ויפתהו בחלקו לשונה הפר הב׳ שהוא החושק לה והנה היא חשקה בו: ב׳ זאת האשה משל לחומר ולנפש המתאוה כפי דעת המורה וכפי רז״ל היא משל לכוכבות והיצנעות וראוי לאדם שירחיק עצמו מפתויי האשה שהיא הבאה מיתה לעולם ותמנע עצמה מגרש אדם מגן עדן ולא אכל מעץ החיים והכל הולך אל מקום א׳: ג׳ בשטן ההורג ד׳ סבת עוונות לפתוח הל׳ הבפת זה האיש החוטא שהוא פתי ורך בשנים ואין הפרש בין נער כפי שנו או כפי מדות הנערות: הב מקום מוכן לעבירות שאין ספק שהמקום מפתה גדול לשוטה או לרשעת כמ״ש יש יי׳ במקום הזה וכבר ראית מה שאמרו משל הג׳ הזמן כי יש ימים שמטים האדם לטוב ולרע כפי ההתגברות הכוכבים ומזל היום בסוף מסכת שבת הג׳ בבחינת חמר החטא שהאשה המקושרת בתמרות עשן יפה כלבנה ברה בחמה בנקל תטה האדם להתאוה וזאת הפרשה הבעל אלו הארבעה עוונים: ל׳ שידבר בשנים הנשמי׳ וכל זה רמז לשנים הרוחש לנפש במדורות גהינם אשר שם אש דקה רוחשת הגוף והנפש כמו שהאריך הרמב״ן בשער הגמול

הלא חכמה תקרא אחר שהשלים השלמת המדרכת את האדם למדות מעולות ולעזוב הפחותות והרחקת מהרע הנפש
לשאול מטה ושם הקבל הקפסד והאבדון בעושי מרי ומאחרי' רנה לבאר בית אחרת הטבית לה נטעת מיישר'
האדם להשלמת הנפש והשארות הנפש והשבה שיגעו בשולם הנשרון ושיגע הקיים הנצחיים ויתחיל הלא הכמה רוצ' לומ'
החכמי' והנודשי' קוראי' לבני אדם שיעיינו בחכמת התורה מעשה בראשית ומעשה מרכבה באור המצות וטעמים

והטובה התקוה וההתבונה שהיא החכמ'
המדינית המיישרת האדם למדו' מעולות
מרימה קולה · והטובה שהחכמות הם
נמצאות לרובות לכל חפציהם וכתי' תרק
יוונה וכל הרוכה לטול הרשות בידו וזאת
הקריאה בראש מרומי' הטע' בראש מקומות
גבהי' וכן במקו' מפורס' וזהו עלי דרך בית
נתיבות נצבה כל שהחכמה שם בתוך
במקום שהנתיבות מתחלקות כי שבל
השערי' ושבים יבואו שם ואמר ליד שערים
לפי קרת ירל וכן שם בית החכמ' והתבונה
בשער השער ובמושב הזקנים · לפי קרת ·
בתוך המדינה ששם דורשים דברי השם ·
ומטעמי' בכל עת ומה ילמו החכמי' להוסיף

מבוא פתחים תרנה: אליכם אישים
אקרא וקולי אל בני אדם: הבינו פתאים
ערמה וכסילים הבינו לב: שמעו כי
נגידים אדבר ומפתח שפתי מישרים:
כי אמת יהגה חכי ותועבת שפתי
רשע: בצדק כל אמרי פי אין בהם
נפתל ועקש : כלם נכחים
למבין וישרים למצאי דעת :

האנשים במתים· אליכם אישים אקרא אחר שסיפר המקומות ששם החכמה והתבונה נמצאות בתי מדרשות הם
במקומות גבוהים · בדרכים · בשער השער בראשי הקריה · ברשות היחיד שקול מבוא פתחים רנה ולאחר עם
מי תדבר ואמר שתדבר בה' כתות מאנשי' הראשונה ביחידי סגולה שהם יודעים האמתות ועשיית המעשי' הכונים והם
אישים רבי' אנשי' שלמי' ומיוחדי' ולכן לא כתב אקרא כי היא קריא' למעלה כמו ויקרא אל משה · והב' היא כת בני אדם שעסק'
במעשים השונים והם עם זה עוסקי' בעניני העולם וקראם בני אדם לקורות שאינם שלמי' כמו הראשונים ולכן אמ' בהם
וקולי אל בני אדם שצריכים שיבינו בהם · הג' היא כת הפתאים שהם הנפתאי' אחר הבלי העולם ואין להם יד ושם בענין
החכמה אבל ימנאו בהם מדות טובות ומעשי' טובי' ומעשים ישרי' ועליהם אמ' הבינו פתאים ערמה כלומ' שראוי להם
שיהיו מבינ' ומעיינים בספרי החכמה והתבונה · הד' היא כת גרועה ממנה כת הכסילים בעדרי' מכל החכמה חסרי
השכל שאין בהם לא ידיעה ולא הבנה ולכן אמ' וכסילים הבינו לב כלו' הקימו אתם הכסילים השכל ולא התעסקו בדברי
סכלות · שמעו כי נגידים · רנתה החכמ' לשבח מאמריה כי פעם הא' מגני חשיבות הפוסח ואמרה שמעו כי נגידים
חכמות מחוכמות ומשובחות אנכי מדברת והטע' כמו שהנגידי' הם השרי' הגדולים כן דברי יתעלו על כל
הדברי' · הב' שהם נחי הלשון והמעלה עד שהקורא ירוץ בו כאדם ההולך בדרך ישרה והוא אמרו ומפתח שפתי מישרי'
הג' שהם דברי אמתיים בעצמם והוא אמרו כי אמת יהגה חכי · והד' היותם מאמרי' נאותה ונאה כי דברי חכמים בנחת נש'
הממעי' לא בגבולה וחרדה והוא אמרו ותועבת שפתי רשע מגוי' והוא ישקיט ומי ירשיע שהרעון בו יבהיל ויחריד והה'
שאין בהם סתירה כספר קהלת שבקשו חכמי' לגנוז אותו מפני שדבריו סותרות זו את זו וזהו בצדק כל אמרי פי ירצה
שכלם צדקו יחד · הו' שדברי החכמ' מסודרו' בקדימת הראוי להקדי' והמאוחר להאחר וזהו כלם נכחי' למבין כשדרש כי
כנה התפל בשל המקומיי · הז' שלא יפול בדברי החכמ' אריכו' להקון המעט' ולא קוצ' לפטריות וזהו וישרי' למוצאי דעת

קחו · רצה החכמה לבאר מדות הטובות הנכללות בה וכללם בשם שלמיות מוכרחים לשלימות האדם · הא׳ שלימות
המעשה וקנין המדות הטובות אשר יורה על זה השלימות מלת מוסר · ואמר קחו מוסרי ולא הכסף
לקנין הכסף כי מי שהוא שלם במדות לא יצטרך לקנין העושר · הב׳ שלמות השכל בידיעת האמתות והוא אמרו ודעת
מחרוץ נבחר וגם שהשלמות המדות קודם בזמן לשלמות הדעת רצה לומר שהשכל יותר מעולה מהא׳ ולכן המשיל
לחרוץ שהוא זהב הנבחר והמדות הטוב
לכסף · כי טובה חכמה רצ״ל לחזק הענין
ואמר שהחכמה טובה מפנינים
שהם יותר חשובות מחרוץ כי היא ההבדלת
המיון באדם והמדרגות אינם נפרדות
בענין · ואמר וכל חפצים לא ישוו בה רוצה
לומר כל הכלים והשמושין הנאהבים לעצמם
והנאות לא ישוו במעלת החכמה · אני
חכמה שכנתי ערמה · אחר שאמר
מעלת החכמה על קנין העושר באר מה
שכללה מן השלמיות ואמר אני חכמה רצ״ל
אמיתית התורניית שכנתי והתחברתי עם
הערמה שהחכמה עם נבריו שהם דברים
מיוחדים ועוד כל התחבולות שיוצא הד

קְחוּ מוּסָרִי וְאַל כָּסֶף וְדַעַת מֵחָרוּץ נִבְחָר: כִּי טוֹבָה חָכְמָה מִפְּנִינִים וְכָל חֲפָצִים לֹא יִשְׁווּ בָהּ: אֲנִי חָכְמָה שָׁכַנְתִּי עָרְמָה וְדַעַת מְזִמּוֹת אֶמְצָא: יִרְאַת יְהוָה שְׂנֹאת רָע גֵּאָה וְגָאוֹן וְדֶרֶךְ רָע וּפִי תַהְפֻּכוֹת שָׂנֵאתִי: לִי עֵצָה וְתוּשִׁיָּה אֲנִי בִינָה לִי גְבוּרָה: בִּי מְלָכִים יִמְלֹכוּ וְרוֹזְנִים

מהקדמות עצמיות לא מהקדמות מחשבות או מפורסמות והוא אמרו ודעת מזמות אמצא · יראת ה׳ שנאת
רע · ירצה שהיא נפרשת על יראת השם שהחכם מבטל פעולת השם ורוממותו ולכן יכבד שהוא לבם וכבוד
וכן החכם להכיר ערך הענין הרוחני מואס ברע ומתרחק ממנו ולא שהוא הגאות מואס אותה וכן כאשר יראתם
אינם גאון כי גאה שם דבר וגאון המקור וכן אני שונא כל פעולה שימשך ממנה רע לזולת והוא דרך רע · ופי תהפוכות
הוא הפה שאין תוכו כברו וכמו שלא את רעהו ידבר ובקרבו ישים ארבו הכל שנאתי כי מטבע השכל להרחיק המעשי
לי עצה ותושיה · ספר ד׳ מעלות שכוללו החכמה כל דבריה נכונה והמיה לא במהירות שיתחרט מיד אחר הגמול
או אחר המעשה · ב׳ שתבחר הדעת המסכמת עם המציאות האמיתי והוא תושיה שבגזר מן יש כל ישות
והמציאות האמיתי אני בינה שמבינה על שמועתו שהחכם צריך להבין דבר מתוך דבר · ד׳ גבורה · הוא אומץ לבב
להוכיח את העם ולהזהירם שהחכם צריך שיהיה נגזר לשבר מלתעות רשע · בי מלכים · אחר שאמר התארים
העצמותיים לחכמה רצה לבאר התועלות למתחברים בה ואמר שכאשר ידע לתת כתר המלכות ראוי לבחור
החכם אשר כל מנהיג צריך חכמה להנהגת עמו וכמו שהמלך צריך חכמה כן הרוזני׳ המחוקקי׳ דתות ונימוסים להנהיג
העם בצדק ויושר צריך שיהיו חכמים וז״ש בכאן ב׳ נפרי׳ מוכרחי׳ לקיום המדינה המלך והדת · הדת לגיישירים והמלך
להכריחם שישמרו הדת · בי שרים ישורו רצה שהשר צריך שיהיה עם קנין החכמה כדי שיהיה נערך מן האנשים ולא
יבוזו החכם הרש והחכמה ירחיקוהו כעזיבה מהעבדות הנשים ולכן אמר כי שרי ישורו ורצה באמרו ונדיבים כל
שופטי ארץ שהחכמה תלמד הבלי המדינות שהיא מעולה אצל ההמון וכן תלמד המשפט לשופטי ארץ כאמרם סבר
המעולים נריצם לה ב׳ בעלי המצפים שהם השרים בעלי העושר שהם הנדיבים בעלי הסררה כמו השופטים
הממונים לשפוט את העם ·

אני אוהבי אהב. כתב אות האנשים יש מהם דומים לבהמות השדה ולחית יער שאינם מעריכים חברת מאנשים דומים להם · ויש מהם חכמים שבכל חייהם משתדלים להתעסק בחבריהם ומקבלים להם כל פעולותיהם — טובות ורעות ובכאן מאלו אין אהבה לבן אמת שהחכמים אינם מרחיקים חברת האנשים וכן אינם מבהילים בזה כל ימיהם אבל יבחרו אהבת האוהבים ולא יבגדו עליהם וכן הדורשים אותם גם שיבקשום בזמן נאות לגינה עם כל זה ימצאום מזומן להשתדל בכל היכולת עליהם

יחקקו צדק: בי שרים ישרו ונדיבים כ
כל שפטי ארץ: אני אהבי אהב
ומשחרי ימצאנני: עשר וכבוד אתי הון
עתק וצדקה: טוב פריי מחרוץ ומפז
ותבואתי מכסף נבחר: בארח צדקה
אהלך בתוך נתיבות משפט: להנחיל
אהבי יש ואצרתיהם אמלא:

פ

הוא אמרו ומשחרי ימצאונני · עשר רצה שבדרישת התכלית העליון נמצא חלוף בין הקדמונים מהם אבל שהוא העושר וזהו שקר מפני שהתכלית העליון הוא נדרש לעצמו והעושר נדרש בעבור התכלית הקנינה בו · ואחרים אבל שהוא הכבוד שיכוונוהו האנשים וזהו גם כן בטל מפני שהכבוד הוא אות וסימן שבזה המקנה יש מעלה אשר בעבורה כל האנשים יכבדוהו ויכרעו לפניו והמעלה ההיא ראוי שיהיה התכלית וכן הכבוד הוא בזה המקנה לא בזה המקנה וגם שהעושר והכבוד אינם התכלית העליון הם הכרחיים למאושר כמו שבאר החכם המדיני לזה שלמעלת החכמה יש עושר שבכל מקום שילך חכמתו יספיק לו והוא שיאת בחלקו וכן כבוד שהכל מכבדים אותו ואחר שהעושר הוא רב ועתק באופן שיעדיף לעשות ממנו צדקה לאחרים · טוב פריי מחרוץ · לפי שזכר העושר הקלתי טבעו שהוא הקנין מכסף וזהב ויש עושר טבעי שהם התבואות ופרי החדמה והעץ שהם יזונו לאדם וכן יש ב׳ מינים בפרות האדמה · הא׳ מהפירות העץ שהם קיימים ועומדים ואין צריך לזרוע עם · הבני הזורעים שיזרעו בכל שנה ושנה שנקרא תבואה אמר שהתכלית המושג בחכמה יותר נערך מהחרוץ וכן תבואתי יותר מכסף הנבחר והפרי רומז לשון שהם לשעת קיימים ועומדים והתבואה למעשה הזורע בכל יום · באורח צדקה · רצה לפי שלא נקרא מאושר מי שיש לו קנין המעלות ואינו פועל אותן כי המאושר יתחייב לפעולה לכן שבכל הריבוי יפעול בקניינים החשובים והוא אמרו באורח צדקה אהלך כי הדרכים והנתיבות וההליכה יורו על הפעולה והלוך זאת הפעולה לפעולת צדקה ולפעולת משפט לפי שהחיים אשר בהם המאושר הם ב׳ החיים המדיניים וחיי ההתבודדות ולפי ההתבודדות יתחייב החכמה האלהית והמאושר באלו החיים הוא המתבודד במחשבות החכמות ומדובק בשכל מנבדל השגת עומק חכמתו ולזה צריך שיהיה חכם באלהות האמיתי ושיהיה נעדרות המלכים הקדושים אשר כל היושבים יחוין השמנה והמאושר בחיים המדיניים הוא היודע להדריך לזולתו שיעשו פעולות ישרות ולזה צריך תבונה והחיים האלהיים מבוגלי ההתבודדות קרא אורח צדקה שזה האיש מצדיק נפשו · ולחיי המדינה קרא נתיבות משפט כי המשפט הוא בין אדם לחברו והחכמה מלמדת אלו הב׳ מינים · להנחיל אוהבי יש · ראוי לכל דורש שידע התכלית הדרוש ממנו כי אז בנקל יגיע למחוז חפצו לכן אמר שהוא מודיע שהאוהבים לו ינחלו יש שהוא מציאות נצחי לנפש ואוצרותיהם אמלא · רמז שיהיה להם יד ושם באחרית החיים אשר שם האור האלהי ושם מתענגות הנפשות עונג גדול לא יוכל האדם לשער כבודו באלו החיים הגופניים כמו שאמר עין לא ראתה אלהים זולתך ·

יי קנני ראשית דרכו · אחר שהחכם ספר מעלת החכמה בבחינת מהותה וכן הפעולות הנמשכות ממנה רצה להודיע שנחה בבחינת הפועל שהמציאה והכריחותה לכל הנמצאים · ובזאת הפרשה יודיע שלשה ענינים · ראשון איך החכמה הזאת יש לה ד' קדימות קדימת סידור וזמני · קדימת מעלה · קדימה טבעית · קדימת סבה · שנית תודיע שהעולם ככה יתחלק לג' חלקים כוללים האחד הוא עולם השפל והשמים שהוא עולם הגלגלים · והשכלים שהוא עולם המלאכים ויודיע שכל מעשה החכמה הא' היה כבריאו אל השלשה עולמות שהיא כלל אשר בן ברא השם עולמו · שלישית יודיע שצורות אלו השלשה עולמות מחולפות · ולצורת העולם השפל כינה בשם טבע כטרם הרים הטבעו והוא לשון טבע שהוא אשר אינו כח לעלות אלא לרד למטה כמו טובעו בים סוף · ולצורת העולם האמצעי כנה כאמרו בהכינו שמים שם אני מלשון בורת הכן · לומר שצורות זה העולם אינם מומרות כמו עולם השפל אלא הם על מתכונתם · ולצורות הנפרדות כנה באומרו באמצו שחקים ממעל להורות שהם בעלי אומץ ותקיפות שאין בהם שינוי כלל ואפי' מקומיי · ויתחיל ואמ' יי' קנני רוצה לומ' בראני בראשית ההתפשטות והדרך ופעל' ראשונה שבל' הייתי אני כדר אמרו שהתור' קדמה לעולם אלפים שנה הבריאה הקדומה אשר במפעליו אני היא · מאז · רומז בכאן על סדור וזמני לא על זמן בפועל כי הזמן נמשך לתנועה וקודם בריאת השמים והארץ לא היה זמן · וכלל שהחכמה התקדם בקדימת סדור וזמני · מעולם נסכתי מראש רצה להודיע שהחכמה יש לה קדימות מעלה ואמר שלעולם היתה לה שררה וגדולה לא כמו האנשים כי קודם שיהיו נשיא ארץ וגדולים הם בשפלות אלא היא לעולם בלא הפסק מראש הויתה ובריאתה · ואחר אופן מעלתה שהיא למעלה מכל הנמצאים ואמר מקדמי ארץ ירצה הייתי נסוכה ובעלת שררה יותר מהדברים הקודמים במעלה לעולם השפל שהוא אחר העולמית · או קרא קדמי ארץ לארבעה יסודות שהם מעמידים הארץ ואמר שהשררה מעולם על ראש אלו הקדמי ארץ שהוא העולם העליון · באין תהומות · רצה להודיע שהחכמה קודמת בטבעו וקראה עולם השפל ולפי שהוא כולל ד' יסודות התחיל ביסוד המים ואמר באין תהומות בעולם שהוא יסוד המים כבר חוללתי אני באין מעינות המובעות נכבדי מים שהוא רבוי גדול ואחר כך בא לארץ ואמר בטרם הרים הטבעו ולפני גבעות שהם המקומות החזקים שבארץ ולפי שהאש והאויר אין שם מושג להם רצה לכלול אותם ואמר ועד לא עשה ארץ שהם יסוד הארץ והמים ומה שחוץ להם הנקרא חוצות שהוא יסוד האויר וראש עפרות תבל שהוא יסוד האש שהוא היסוד היותר עליון ואמר באין אלו נבראו ובהסתלקם לא יסתלק' אבל הם יסתלקו בהסתלק החכמה · בהכינו שמים שם אני · רצה להודיע שיש לה קדימת סבה · ולכן אמר כאשר הכין השמים במתכונתם שם היה כלומר סבה להם ולפי שהשמים עגולים אמר בחוקו חוג שחוג הוא

יהוה קנני ראשית דרכו
קדם מפעליו מאז: מעולם נסכתי מר
מראש מקדמי ארץ: באין תהמות
חוללתי באין מעינות נכבדי מים:
בטרם הרים הטבעו לפני גבעות
חוללתי: עד לא עשה ארץ וחוצות
וראש עפרות תבל: בהכינו שמים שם
אני בחקו חוג על פני תהום: באמצו
שחקים ממעל בעזוז עינות תהום:
בשומו לים חקו ומים לא יעברו פיו

ומלת חוג׳ שם מנהי השמן מנורית ובית נה יתארכו ׃ באמצו שחקים איפשר שיהיה הרצון במלת שחקים כנגד לגלגל המזלים כי לפעמים יתארו היה השם וכאמרם ז״ל למה נקראו שחקים מפני שכהם טוחנין מן לצדיקים והוא רמז על ההשפעות ׃ ומה שאמר בהם באמצו להורות כי הם חוזקי המציאות ולא יקבלו שינוי כלל ׃ והנגב אומרו ממעל לפי שהם הרואים לממעלות יתהכמו שאמר במקום אחר שרפים עומדים ממעל לו ׃ ולפי שהבליתם והשפעתם תמידית

בחוקו מוסדי ארץ׃ ואהיה אצלו אמון
ואהיה שעשעים יום יום משחקת
לפניו בכל עת׃ משחקת בתבל ארצו
ושעשעי את בני אדם׃
ועתה בנים שמעו לי ואשרי דרכי
ישמרו׃ שמעו מוסר וחכמו ואל
תפרעו׃ אשרי אדם שמע לי לשקד על
דלתתי יום יום לשמר מזוזת פתחי׃ כי
מצאי מצאי חיים ויפק רצון מיהוה׃
וחטאי חמס נפשו כל משנאי אהבו מות׃

בלתי נפסקת המשילם למעשות חוקות מוסכמות מתקוים רבה ומובנות תמיד ׳ והוא אמרו בשומו שמות התקום ׃ בשומו לים חקו׳ אחר שהזכיר שבאמצעות החכמה נברא השם ית׳ העולמות הבלשה נשוב לנאר שבהאמצעותה מעמיד כל הנבראים אחרי הבריאה ׃ ולנאר זה לקח כדמות ראיה מאמרו ית׳ במעשה בראשית יקוו המים וגו׳ ואם הוא הפך טבעם כי בוודאי זה לא היה איפשר שיעמדו הנמצאים אשר נבראו והוא אמרו בשומו לים חקו ומלת חק כל גבול ואמרו בחקו מוסדי ארץ ירצה גם קיימם שם כאשר חקק השם ית׳ מוסדי הארץ כי לפי רוב כבודה צריכה יסודות חוקים השב עליהם ׃ והיסודות הם הכח אשר נתן לה הוא ית׳ לשוותה תלויה על בלי מה ׃ כי הסבות שנתנו בה חכמי הטבע אינם

מסתפקות מהם מי שאמר שסבת מנוחתה לפי טבעה הטבע לטבע השמים ודוחין אותה מטבע וזה מכל הנדרין ויש מהם אמרו בהפך כי מטבע אהבתם אותה מושכים בה מכל הצדדים בשוה ואחרים אמרו שתנועת הגלגלים סבת העמידה באמצע ׳ ואחרים אמר כי לרוב כבודה תבקש תמיד הקוטב והוא מקומה ׳ וכל זה לא יספיק זולתי רצונו ית׳ בחכמה נפלאה ׳ ואהיה אצלו אמון ׳ אמון שם התאר כמו ויהי אומן ׳ והענין כי כמו שדרך המגדל שלא יתעסקו בגדול בעקסה ומתנעם אותם בד האומן שיגדלם ויגדלם כן החכמה היה אצלו ית׳ אומן כי באמצעותה המציא כל הנבראים ומנה אותם עליהם לשיגדלם בהגדלה נפלאה ׃ וזהו שאמרו ז״ל אמון פרגוג כמו כאשר ישא האומן וגו׳ או יאמר דרך רמז כי קודם היות כל המציאות הזה אשר הזכיר הייתה חכמתו ית׳ שלא יחדש דבר מהנמצאות אלא בחופן הזה שהמציאם ולא קודם ׳ על כן והיה אצלו אמון כלומר היה הענין מוצנע ושמור בחכמה להיות המציאות מתחדש בזמנו ׃ והוא אז״ל אמון מוצנע כמו ויהי אומן את הדסה ׃ ואהיה שעשועים יום יום ׃ שיעורו אנכי אהיה שעשועים להיותי משחקת לפניו ׳ והשעשוע בכאן רמז אל הערבות והשמחה שישיג השם ית׳ בהשגת עצמותו ׃ והשחוק רמז אל ההשכלה ׃ וכאלו יאמר שהחכמה והוא היות עצמותו ית׳ מושכל ממנו אשר בו ישפע כל הנמצאות באופן הזה מסובב הנה הוא סבת היות מתענגו ומשתעשע והזכיר נגד הארץ והברואים באמרו משחקת בתבל ארצו ואם כי היא הפשיטות השם ולא נשיגוה בכל אמרו בראשונה שעשועים יום יום ומשחקת לפניו בכל עת ולא אמר כן באמרו משחקת בתבל ארצו ואם כי להיות הוא ית׳ משכל נבדל ובכל עת ׳ הנה הוא בשוגג תמידי ורצוי בלא הפסק מה שאין כן בבני אדם כי אם בעת התעסקם בחכמה ׳

ועתה בנים שמעו לי · ירצה אחר שאנו כלנו כב״ל אלו השלמיות קבלו ממנו לדרוש החכמה ותהיו מאושרים כי הוא
ההצלחה המעולה מן האדם · שמעו מוסר וחכמו · יר׳ אנו כלנו מהמדות הטובות אשר הם המוסר
ומהמושכלות · ועל כן ראוי שתקבלו ממנו אלו השני חלקים · ואל תפרעו · ואל תבטלום מלבותיכם · או
יהיה תפרעו מלשון למפרע · ירצה שראוי להקדים המוסר קודם ללמוד בחכמה ולא יעשו ההפך · ואפשר שיהיה
עד מלשון פרעון · ירצה שהחכמה עשקת :

שי׳ מלוה ויקבלו ממנה התועלות · בלא שום
השלמין אלא כחם; אשרי אדם ·
לשקוד מגורת ושקוד יו׳ יאמר
שנרים שימהר האדם ויזדרז בבקשת החכמה
וכאמרם ז״ל ינעת ומצאת תאמין ; ויא׳
לשקוד להתחזק ולהדבק בהם · כי מוצאי
מצא חיים · נתן סבה לשראוי שישקם
החכמה לפי שמי שימצאנה ימצא החיים
הנפשיים · ויפק רצון : פירוש ויוצא ירצה
שהוא אהובו לשם השם כמ״ש ולזה
למען יאמר חוטאי חומס נפשו מלשון
ולא יחטיא כלומ׳ מי שאינו דורש
החכמה וטועה מדרך השכל חומס נפשו
שגוזל ממנו הטוב והקיום ואוהב האבדון
הנצחי · כונת זאת הפרשה להפליג הדבר
בהמצא החכמות דרושות לכל חפציהם ·

ט חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה
שבעה: טבחה טבחה מסכה יינה אף
ערכה שלחנה: שלחה נערתיה תקרא
על גפי מרמי קרת: מי פתי יסר הנה
חסר לב אמרה לו: לכו לחמו בלחמי
ושתו ביין מסכתי: עזבו פתאים וחיו
ואשרו בדרך בינה: יסר לץ לקח לו
קלון ומוכיח לרשע מומו: אל תוכח
לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך:
תן לחכם ויחכם עוד הודע לצדיק

וכתר תורה מונח וכל הרוצה לטול אותו יבא ויטול וכאלו החכמות כא״א מקומפנה כל החכמות הצריכו ללמודים
וזה כשתבנה ביתה בבנין חזק ותבנה עמודיה שבעה כלומ׳ רבים כמו כי שבע יפול צדיק וקם והכינה את כל הצטרכה
ואחר זה תערוך השולחן במיני המאכל לפי הכנה ואחר כן שלחה נערותיה במקומות המעטר שמים כדי שיתפרסמו להם
הקרובים יותר להיות טבעם יותר חושק הנקבה · ואמרו על גפי כמו על גגו והפא במקום בית · מי פתי יסור
אלו הם דברי הנערות מי שהוא פתי יסור ממקומו ויבא אלי וכן מי שהוא חסר השכל ואחרי הנעגם למקום ההוא
אמרה וכא״א מהם לכו לחמו בלחמי כ״ל בואו והתחכמו מספעגהי המתיקנה בלחם ויין וקם רמז למושכלות ולדברי
התורה · או יאמר מי שהוא פתי ושכל מהחכמות אותו הפתיות יסור מלבו בבואו הנה ללמוד החכמה · והחסר לב
שהוא כנעדר מכל שלמות אומרת לו דברים מספיקים והוא לכו לחמו בלחמי ויחשוב שהוא אוכלה ממש עד שיעלה
ממדרגה למדרגה ומתוך שלא לשמה בא לשמה · עזבו פתאים · כלומר עזבו הדרכים אשר אתם הולכים בהם והישרו
והנו בתשובה לשתחיו וזה יהיה כשתאשרו והנהגו בדרך הבינה · יוסר לץ יוסר לץ מגזר מוסר · הטעם מי
שייסר הלץ גורם קלון לעצמו שהלץ יקלהו ולא יקבל מוסרו · וכן גורם לעצמו קלון המוכיח לרשע המומים שבו
או יאמר כי המוסר לזולתו הוא לץ וכן המוכיח מום שבו לרשע בא״ח מאלו המוכיחים לוקח לעצמו קלון לפי שהוא
גורם שיגלו מומיו בפרסום ובכמו זה אמרו ז״ל טול קיסם וגו׳ · או יאמר מי שמיסר הלץ יסבב שיוסר מהלץ הקלון
והרע שהוא עושה וכן המוכיח לרשע מומו יסבב שימנע הרשע מעבות רשע׳ ויהיה לוקח לו קלון כלומ׳ מהיר

ממנו הקלון · ולפי שהשנאה שמורה בלב הלץ והרשע · כשיוכיחו האדם · אמר אל תוכח לץ מפני שישנאך והגרוש
דעה לחכמים יוכח לחכם שהוא יוסיף אהבה רבה לזה שיוכיחהו מפני שהוא משער בחסרונו ותועלת המוסר ·
תן לחכם ויחכם עוד רצה הוא לחכם מן המוסר והגרוש שיחכם עוד שתורהו יוסיף על חכמתו · וכן הודע לצדיק
ירצה המוסר ויוסיף לקחת מוסר או יוסיף בצדקתו · תחלת חכמה יראת יי׳ הכוונה שהלמוד הראשון שתלמד

וְיוֹסֶף לֶקַח׃ תְּחִלַּת חָכְמָה יִרְאַת יְהוָה
וְדַעַת קְדֹשִׁים בִּינָה׃ כִּי בִי יִרְבּוּ יָמֶיךָ
וְיוֹסִיפוּ לְּךָ שְׁנוֹת חַיִּים׃ אִם חָכַמְתָּ חָכַמְתָּ
לָּךְ וְלַצְתָּ לְבַדְּךָ תִשָּׂא׃ אֵשֶׁת כְּסִילוּת
הֹמִיָּה פְּתַיּוּת בַּל יָדְעָה מָּה׃ וְיָשְׁבָה
לְפֶתַח בֵּיתָהּ עַל כִּסֵּא מְרֹמֵי קָרֶת׃
לִקְרֹא לְעֹבְרֵי דָרֶךְ הַמְיַשְּׁרִים אֹרְחוֹתָם׃
מִי פֶתִי יָסֻר הֵנָּה וַחֲסַר לֵב וְאָמְרָה לּוֹ׃
מַיִם גְּנוּבִים יִמְתָּקוּ וְלֶחֶם סְתָרִים יִנְעָם׃
וְלֹא יָדַע כִּי רְפָאִים שָׁם בְּעִמְקֵי שְׁאוֹל קְרֻאֶיהָ׃

החכמה היא יראת יי׳ שימין נפש האדם
להיותה נכנעת לפחד מהשם · וכן קודם
שילמד אדם בדעת קדושים שהיא החכמות
האלהות צריך להקדים בבינה שהיא חכמת
הטבעות מחויב שילך מן הקל אל הקשה
בסדר הלמוד · או יאמר הכוונה שהקדמה
בחכמת האלהות צריך שיהיה קודם בעל
יראת השם · וכן הכוונה להיות בבינה צריך
התחלה שיהיה לו דעת מאנשים קדושים ולא
יהרסו לעלות אל יי׳ מבלי הקדמת הנאות
כי יפלו מהם רב · ובדרש יראת יי׳ היא
התורה ודעת קדושים אלו בעלי התלמוד ·
כי בי ירבו ימיך · רצה שהתועלת הנמשך
למסדר הלמוד · כי בעבור זה ירבו ימיך
הוא טעם בתולדה · ונאמר שההשגה תתחיל
על הכל ויוסיפו לך מן השמים שנות חיים
בעולם הבא · אם חכמת · רצה שהחכמה

הקנין נבחר בנפש מהונך לא יפרד מהתכוללות מחויב כל אדם לדרוש שלמותו · והלצנות היא נזק מעשה להם לבדו ·
ואעפ שהוא ילעג מאחרים הוא לבדו יסבול הנזק · אשת כסילות · אחר שזכר תועלת החכמה חזר לספר בגנות
הכסילות ואמר שהיא בעלת כסילות בכל מעשיה · וכן הומיה ושובבת שאין לה המתנה וכוון · והיא בעלת
פתיות ובל ידעה מקום הדברים · או יאמר ובל ידעה מה לדבר ומה לעשות · וישבה לפתח ביתה ספר שהיא
עזת פנים שלא תבוש מרחבי ביתה כמנהג הנשים הצנועות והיא בעלת גאוה שתשב על כסא כמנהג השרים והכל
נפרסם שהיא במרומי קרת · לקרוא לעוברי · הפליג עוד בעזותה שהיא תקרא בעבורה עוברי דרכים שהם
מישרים ארחותם ולא יקרבו לפתח ביתה · לא כמו החכמות ששלחו הנערות והן בביתם · והענין שתקרא אותם
להטותם מהדרך הטוב · ואמרה מי פתי יסור הנה ויסור ערמה ותחבולה · ואם הוא חסר לב תאמר לו הדברים
הנמשכים · מים גנובים · רל׳ לא תתבהל שים לראשה כי המים הגנובים יותר מתוקות מהנקנות בכסף מלאם ת
והסעודה הנאכל בסתרים ינעם ויערב על הנאכל בפרהסיא · והענין שהתאוה האסורה והנעשית בסתר הבעל
הנעם על הנה זה המותרת לבעל · ולא ידעו כי רפאים שם · רל׳ זה האיש הפתי הנפתה בדברי הכסילה לא ידע ולא
יכנס כי מזה הפועל יתחייב מיתה והאנשים הקרואים לה ושומעים לעצתה הם יורדים לעמק שאול הפך הרודפים
אחר דרכי החכמה שמקנים לעצמם החיים ומאריכים ונפשיים כמו שאמר ויוסיפו לך שנות חיים ·
נשלם החלק הראשון · והלשון לשית כנגד אדם שילמדו חכמת התורה ופרש נגרשת יי׳ הנעם שהשם ברא העולם

בחכמה והם שלשה עולמות · ורמז בפרשת חכמות בנתה ביתה לז׳ ימי בראשית · ובטבח טבחה והכין לדברים
הנבראים בשרוש היסודות · ואלה הוא הפתי · וחסר הוא חוסר · וזאת הפרשה הבנה על יסודות היה מצאות . ה׳ הם
ה׳ בחכמה יסד ארץ הורה מן השמים בנו תרתי אל השכל והדמיות לזה שכר ועונש נפשי ונפשו בחוש ימיו ודרך
שאול ביתה · ונלה שעין הדעת הוא כנות אחר המפרשים ועץ החיים הוא יד ידעת התורה ודבקות האדם בה

משלי שלמה בן חכם ישמח אב ובן
כסיל תוגת אמו: לא יועילו אוצרות
רשע וצדקה תציל ממות: לא ירעיב
יהוה נפש צדיק והות רשעים יהדף:
ראש עשה כף רמיה ויד חרוצים
תעשיר: אגר בקיץ בן משכיל נרדם
בקציר בן מביש: ברכות לראש צדיק
ופי רשעים יכסה חמס: זכר צדיק
לברכה ושם רשעים ירקב: חכם לב
יקח מצות ואויל שפתים ילבט: הלך
בתם ילך בטח ומעקש דרכיו יודע:

ואחר נעתק לבאר החלק השני משלי
שלמה בן חכם והוא בספר הזה
הטובות ושבח אותם · וכן יזכר הרעות
הרעות ויגנה אותם ואופן הלימוד בכתבו
הוא מחולף · מהם שאחזתו דברי שבח
ואחזתו דברי גנות · ומהם שיכפול השבח
ומהם שיכפול הגנות · ומהם שכל חלקי
הכתוב גזרה אחת · אמר משלי שלמה
הכוונה מכאן התחיל המשלים
המוסריים כי מה שקדם כלמות הקדמה
להדריך האדם · בן חכם ישמח אב
בנים מפני שהאב מצער במעלת החכמה
והכסיל תוגת אמו בעבור הדאגה לפי שהם
שהאב יוכיח ובו והאם עומדת לעולם
ברכתי הבית וסובלת כל הצער · לא
יועילו רבה שבאשר האדם יאסור
יקנה העולם ברשע וברמאות ובגזל לא
יועילו לבעליהם בעת צרתם · אבל הממון

שקנה הבעל בצדק ויושר יצילהו אפי׳ שהיה חייב מיתה ובכל ענין הצריך · לא ירעיב ה׳ רצה שהצדיק שקונה ממונו
בצדק ויושר · וכן המבזבז נכסיו לעניים מובטחים הם שלא ימשלו עליהם עשות ורעבון והות רשעים יהדוף ר״ל הממון
שקונים הרשעים בעברון שמשברים לאנשים הם יהדוף ויגרש אותם והות לשון שבר · ואחרים פרשו הות לשון
הויה ר״ל והממון ההווה להם הם ישברו וידחו וכן בתרגום והוונא דרשיעי נסחוף · ראש עושה כף ר״ל רש ועני
יהיה בסוף מי שעושה כפו רמיה ויד חרוצים כלומר השוחרים המדקדקים במעשיהם כל סחורתם בצדק
ומשפט אותה היד העשירה תעשיר בעליה · וחרוצים כמו ומשפט אתה חרצת גזרת · וכף יהיה או יד האדם או כף
המאזנים · אוגר בקיץ · אוגר מלשון אסיפה והטעם · ומביש הוא העצל ושכל שמביש אביו ואמו ומשפחתו בעצלותו
והענין המשכיל וראה את המולך אוגר בקיץ די ספוקו לכל השנה שאז התבואות בזול והעצל ונרדם בקציר הוא ולא
יבקש פרנסתו ובשתי ימות הרעב ובמלח · ברכות לראש צדיק ר״ל שכל העם מברכים לצדיק מפני פעולותיו
הטובות ויהיו הברכות לראש כי בראש הכוונות הזוטעדית לו לעשות המעשים הישרים · ופי רשעים יכסה
חמס ר״ל שיכסו החמס שהרשעים שיפתח פיהם מפני שהם מקנאים בברכות שמוקעים לצדיקים · זכר צדיק · רצה שבכל
יום נוסף ויום זכרו לטובה ולברכה בחייו ובמותו ושם רשעים ירקב כלומר שזכרו אבד מני ארץ ולא יזכר ולא יפקד
אלא לרעה ירקב מנוירת ענין לא ירקב יבחר ושחית חכם לב מי שהוא חכם לב יקבל המצות בשמחתו מן מלאו

בין מה שילך או מה שיועיל באופן שלא יענש · אמנם האויל שאינו שומע ילבט ויכשל בענשים השופטים מפני שאינו נכנע למצות · הולך בתם כל מי שמעשיו ישרים ותמימים ילך בטח ומן שלא יזיק ולא יוזק · אבל ההולך בעקשות ועוות ומזיק לאחרים יודע · לשון שבר שיזיקו לו אחרים וישברוהו · ופירש מין אחד מן המעקשים לדרכים ואמר קורץ עין לרמוז במיוותו להכלית רע יתן עצבת ודאגה לעצמו כי יענש על זה · וכן מי שהוא אויל שפתים ידבר בדבר שאינו ראוי · יגרום לעצמו ההשלון

קֹרֵץ עַיִן יִתֵּן עַצָּבֶת וֶאֱוִיל שְׂפָתַיִם יִלָּבֵט׃ מְקוֹר חַיִּים פִּי צַדִּיק וּפִי רְשָׁעִים יְכַסֶּה חָמָס׃ שִׂנְאָה תְּעֹרֵר מְדָנִים וְעַל כָּל פְּשָׁעִים תְּכַסֶּה אַהֲבָה׃ בְּשִׂפְתֵי נָבוֹן תִּמָּצֵא חָכְמָה וְשֵׁבֶט לְגֵו חֲסַר לֵב׃ חֲכָמִים יִצְפְּנוּ דָעַת וּפִי אֱוִיל מְחִתָּה קְרֹבָה׃ הוֹן עָשִׁיר קִרְיַת עֻזּוֹ מְחִתַּת דַּלִּים רֵישָׁם׃ פְּעֻלַּת צַדִּיק לְחַיִּים תְּבוּאַת רָשָׁע לְחַטָּאת׃ אֹרַח לְחַיִּים שׁוֹמֵר מוּסָר וְעוֹזֵב תּוֹכַחַת מַתְעֶה׃

והרע: מקור · חיים פי צדיק · כמו שהרשעים פיהם הכשילם · כן הצדיקים פיהם יביא חיים לעולם שהם דברי תורה ומצות · ופי רשעים החמס יכסהו ויסגירהו באופן שלא יביא מפיהם דבר טוב לעולם · שנאה תעורר כאשר ישנא האדם לחברו מתוך השנאה בדבר נקל יתעוררו ביניהם מדנים וריבות וקטטות · והאהבה בהפך כי על כל פשעים שיפשע האדם · לחברו תכסה האהבה · ולא יבואו לידי קטטה ומריבה · בשפתי נבון · עד הנה דבר בשבח הצדיקים וגנות הרשעים · שהם מקבלים · ועתה ידבר בשבח החכמים וגנות האוילים ואמר בשפתי האיש הנבון תמצא החכמה כי ידבר בה תמיד · וכן תמצא בשפתיו שבט לגו חסר לב כי יוכיחם בדבריו

וכן ראוי שהרע מעלת החכמים שהם יצפנו הדעת ולא יגלהו לדבר דעתיקם אף שהם אמתיים ונכוחים · והאויל בהפך כי גם דברים של מחתה ושבר שהם דברים רעים ומגונים קרובים הדברים בפיהם לדברם · הון עשיר הנה מקבלים אחרים שהם העשיר והדל ושבח מעלת העושר שהוא לבטון על בעלו כמו קרית עזו · והרש הדלות לו למחתה כי הכל יכשלוהו כי אין לאל ידו · ושבח מעלת העושר לזרז העגל כדי שיהיה זריז במעשיו · פעולת צדיק לחיים כי פעולת האיש הצדיק הוא כדי להשיג החיים והם חיי הנפש וחיי הגוף ולגרוס לו חיים לזולתו כי ישתדל לעשות נפשות · אמנם תבואת האיש הרשע היא פעולותיו מחטאות נפשו והנמשכים אחריו אל החטאת ואל המרי · אורח לחיים לפי שאמר שהפעולות הטובות יביאו חיים לעולם רצה לפרש דרך אחד שהוא טוב וישר והוא המוסר ואמר אורח לחיים להשיג החיים הוא שמירת המוסר · ומי שעוזב התוכחת יתעה מדרך החיים · הערה

האב בבאן רמז לשם שהוא עשה לנו את הנפש הזאת ויגיל כאשר השכל ידבק בחכמה · והאם רמז לכנסת ישראל שהיא מולדת מלכות שמים והוא נגה כאשר ישראל רשם למקום · ב' וצדקה תציל ממות · וכתו אחר אומר מי גבר יחיה ולא יראה מות · לא שהיה צדקה תציל ממיתה מקרית · ומה שאמר ולא יראה מות היה כדרך כל הארץ · ל חשוב אמר צדקה זו תרה שמגלה את האדם מדינה של גיהנם שנקרא מות · ג' רמז שהשם לא ירעיב מאותם התענוגים הרוחניים לנפש הצדיק · והוות רשעים שהיא הנפש המזהמת לו הויה ותאוות נאחפת ונטרדת מאותם האור כאומרו הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו שכל רמז לשור השמנה

מכסה שנאה הרצון בו שהם אנשים שהם שונאים את חבריהם בלבבם ובפיהם חלקות שיש להם מעלימים השנאה ההיא כדרך בפיו שלום את רעהו ידבר. וכלל בכאן שני מיני הדבור האסור אונאת דברים שהוא אחד בפה ואחד בלב ושעבר על לא תשנא את אחיך. וכן ההולך לבית חבירו לשמוע מה שמדבר מאחר ומספר לו [illegible] כך שמעתי עליך שעבר על לא תלך רכיל ואלו נקראים שפתי שקר ואמר. ומוציא דבה הוא כסיל הוא המספר בגנות חבירו כדי לביישו ולהכלימו. מן

מְכַסֶּה שִׂנְאָה שִׂפְתֵי שָׁקֶר וּמוֹצִא דִבָּה הוּא כְסִיל: בְּרֹב דְּבָרִים לֹא יֶחְדַּל פָּשַׁע וְחוֹשֵׂךְ שְׂפָתָיו מַשְׂכִּיל: כֶּסֶף נִבְחָר לְשׁוֹן צַדִּיק לֵב רְשָׁעִים כִּמְעָט: שִׂפְתֵי צַדִּיק יִרְעוּ רַבִּים וֶאֱוִילִים בַּחֲסַר לֵב יָמוּתוּ: בִּרְכַּת יְהוָה הִיא תַעֲשִׁיר וְלֹא יוֹסִף עֶצֶב עִמָּהּ: כִּשְׂחוֹק לִכְסִיל עֲשׂוֹת זִמָּה וְחָכְמָה לְאִישׁ תְּבוּנָה: מְגוֹרַת רָשָׁע הִיא תְבוֹאֶנּוּ וְתַאֲוַת צַדִּיקִים יִתֵּן: כַּעֲבוֹר סוּפָה וְאֵין רָשָׁע

שיהיה הגנות אמיתי וכשהוא שקר נקרא מוציא דבה. שלא כוון להוכיחו אלא להכלימו ולגנותו ולכן אמר שהוא כסיל לפי שעתיד יודע בהכרח שיהיו לו הקטטות ממנו. הראשון רשע שקר והשני רשע מפורסם. ודבה כמו דובב שפתי ישנים שרשו דבב. ברוב דברים בא לגנות האנשים שהם מרבים לשונם אפי' בתכלית טוב שהמרבים דברים יתחייב מהדבור ההוא רע אפילו שיספרו אמת. ובזה טועת האיש ההוא וחושך שפתיו משכיל על החושך שפתיו מלדברת כי טוב כי אם לעת הצורך דבר מעט וקצר הוא משכיל. או ירצה והאיש אשר חושך שפתיו מה שירבה דבריו ומעתיק אותם הוא משכיל. כסף נבחר יאמר לשון צדיק המדבר דברים נבחרים ככסף צרוף ונבחר. לב רשעים כמעט מעט הוא נבחר כי לא נמצא בו דבר טוב. ויש כמעט רגע ישארו בלבם דברי הצדיקים כי מהר יסורו מהם. ולא תחשוב כי הצדיק יסתפק במה שקנה מהחכמה ומוסר אלא השפע האלקי אשר בו ישפיעהו לקהלים זולתו. והוא אומרו שפתי צדיק ירעו ויפרנסו נפשות רבות שילמדום דרכי חיים. והאוילים אפי' לעצמם לא יחיו אבל בחסרון שכל ימותו. ברכת יי' כשהשם שולח ברכה לאדם היא תעשירם ובלא עצב ועמל יבוא אליו העושר בבוא הברכה. ויש עצב לשון דאגה כל האותות שזה העושר בא מאת השם שבנלנו שמחים והוא מה עמו לא כמו ההבלים שהם העושרים השמנן לאחרי. כשחוק לכסיל נקל השחוק לכסיל עשות זימה ופועל מעשה שהוא רגיל בדבר שב לטבע וכמו שהזימה נקל בעשות הכסיל כן החכמה נקל לאיש תבונה. או ירצה הכסיל ישחוק ממני שיחשוב בזימה הדבר הוא טוב שיעשה אבל איש תבונה יחשב זו החכמה עם העצה תושיה הדברים. מגורת רשע הפחד שהרשע מתפחד מהבריות היא תבוא עליו. ותאות צדיקים יתן שהצדיקים יתאוו מעולם של רשעים. או יאמר שהרשע ירא כל אנשי העולם ומתגדל שהוא יפחד מקללת. לכן אמר מגורת רשע ופחדו שהוא קללת תבואתו ולפי שהצדיקים הם מתאחים מאומנים עם כל הבריות הקהל יהי רצון שתאותם ישלים השם. ואחר קללת הרשע שהוא דומה לרוח סופה ושערה שיאבד במהרה כמו שיאבד רוח הסופה והצדיק חזק הוא כמו היסוד שאינו זז ממקומו עד עולם:

בחומץ לשנים רצה להגיד לפי שהוא מונעת האדם מקהות השנים · הנה עלתו ואמר כחומץ לשנים וכעשן
לעינים שיזיק להם מאד כן יזיק העצל לשולחיו כאשר לא ימהר שליחותם כי הרחיק מלכים ושרים שולחים קנה וקנה
לבקש שרק מאותם להם עם אויביהם · וכאשר יאחר פעמים התחזק היא המה עליהם ויגברו האויבים בהם
יתחייב שהעצלות מזיק מאד מאד · יראת יי תוסיף שנה שנות קוצר החיים · לזה אמר שהאיש ירא את יי יוסיף
ימים על הקצובים לו בטבעו ואמנם הרשעי׳

וְצַדִּיק יְסוֹד עוֹלָם: כַּחֹמֶץ לַשִּׁנַּיִם וְכֶעָשָׁן לָעֵינָיִם כֵּן הֶעָצֵל לְשֹׁלְחָיו: יִרְאַת יְהוָה תּוֹסִיף יָמִים וּשְׁנוֹת רְשָׁעִים תִּקְצֹרְנָה: תּוֹחֶלֶת צַדִּיקִים שִׂמְחָה וְתִקְוַת רְשָׁעִים תֹּאבֵד: מָעוֹז לַתֹּם דֶּרֶךְ יְהוָה וּמְחִתָּה לְפֹעֲלֵי אָוֶן: צַדִּיק לְעוֹלָם בַּל יִמּוֹט וּרְשָׁעִים לֹא יִשְׁכְּנוּ אָרֶץ: פִּי צַדִּיק יָנוּב חָכְמָה וּלְשׁוֹן תַּהְפֻּכוֹת תִּכָּרֵת: שִׂפְתֵי צַדִּיק יֵדְעוּן רָצוֹן וּפִי רְשָׁעִים תַּהְפֻּכוֹת:
יא מֹאזְנֵי מִרְמָה תּוֹעֲבַת יְהוָה וְאֶבֶן שְׁלֵמָה רְצוֹנוֹ:

שהוציאים תקצרנה כי אעפ׳ שיוכלו לחיות שנים רבות כפי בנין נפשם וטבעם הנה רוע סדרם והנהגתם ישחית טבע נפשם וימותו בלא עתם · ותערף לזה השנים הקצובים הינולד יולד כנגד מזלו · תוחלת צדיקים רצה שתקוית ההצלחה שהיא ערב לזה אמר שאינו כן אבל מה שיקוו ויסימו הצדיקים לתוחלת ותקוה הוא דבר של שמחה ותענוג שהיא ההצלחה השכליית ושמחת הנפש ומזונה ותענוגה · אבל תקוות הרשעים הוא דבר האבד ולפיכך אין בו שמחה רק עמל ועצבון · מעוז לתם דרך רצה לומר תושית האמונים · לזה אמר שמעוזו ומחסה וחוזק לבעל התמימות ויושר דרכי יי שיצילוהו מהרעות ויעירוהו לטובות ומתוך כך לא יוזקו והדרכים ההם

שהם מעוז לא להם הם בעצמם מחתה לבעלי און · כי השכל והדת מחייבים שפועל הרעות יקבל
הפסד ונזק · צדיק לעולם בל ימוט רצה לומר שלא שהיה יקרות במנהגו בצדיק שהוא הפועל כפי המעלה ·
שלוה ראשונה שהעד פעלותיו מקיים את עצמו והוא אומרו צדיק לעולם בל ימוט שיהיה קיים לעדי עד
ואם ימוט לא יהיה לעולם אלא מיד יקום · אבל הרשעים ינוע בראש נעים כי רשעתם תקיא אותם מן הארץ · או
יאמר מי יתן שהצדיקים יחיו לעולם · ומי יתן שהרשעים לא ישכנו ארץ · פי צדיק ינוב חכמה יזכר שלוה שנית
לצדיק שיועיל לזה שלמות מניגו בתדרבה שפיו ידבר חכמה ומוציא את הבליו ולשונו מהעבירות · אבל לשון
הרשעים שהוא מהפך הדברים האמתיים תכרת מהעולם כל ראויה שתכרת או יקללה שתכרת · שפתי צדיק
ידעון רצון · יזכר שלוה שלישית בבחינת השוים ואמר שבשפתיו ידבר לאנשים בעלי חברתו דברי רצוי
לפני השם · וכן דברים רצויים לפניהם מאהבה ופי רשעים הם כלם דברי תהפוכות · או יאמר כי הצדיק פיו
ושפתיו ידעו רצונו שידרוך כפי התורה · אבל הרשע פיו לא יוכל לדעת רצונו האמיתית כי כלו מלא תהפוכות
ואין לו סדר והנהגה · מאזני מרמה המשיל התורה שהנהיג את הצדיק לאבן שלמה שהוא רצון השם · והמשיל
מחשבות הרשע למאזני מרמה שדרכיהם איש שקולים בדרך היושר והצדק כמו דרכי הצדיק
אשר עליו נאמר אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת יי׳

בא זדון וכו' בכאן ג' מדות משובחות שימצאו באנשים. הא' בעלי הצנעות. והם הפרושים מהנמשכ' התאוה באופן
שבנכתר ובגבלה מונעים עצמם מכל תאוות העולם ואומר אלו במעלה. והב' ישרים שהם ישרי
השכל. והג' התמימים שהם כוללים השני מדות מעשה ושכל. ולכן אמר בא זדון כאשר האיש יגבה התאוה
להזיד על חברו בלא כונה בהכרח ימשך לו קלון. ואת צנועים שהם שומעים חרפתם ואינם משיבים חכמה המדות
שהאותם נכנעת. תמת ישרים. הישרו

בָּא זָדוֹן וַיָּבֹא קָלוֹן וְאֶת צְנוּעִים חָכְמָה:
תֻּמַּת יְשָׁרִים תַּנְחֵם וְסֶלֶף בֹּגְדִים וְשָׁדֵּם:
לֹא יוֹעִיל הוֹן בְּיוֹם עֶבְרָה וּצְדָקָה תַּצִּיל
מִמָּוֶת: צִדְקַת תָּמִים תְּיַשֵּׁר דַּרְכּוֹ
וּבְרִשְׁעָתוֹ יִפֹּל רָשָׁע: צִדְקַת יְשָׁרִים
תַּצִּילֵם וּבְהַוַּת בֹּגְדִים יִלָּכֵדוּ: בְּמוֹת
אָדָם רָשָׁע תֹּאבַד תִּקְוָה וְתוֹחֶלֶת אוֹנִים
אָבָדָה: צַדִּיק מִצָּרָה נֶחֱלָץ וַיָּבֹא רָשָׁע
תַּחְתָּיו: בְּפֶה חָנֵף יַשְׁחִת רֵעֵהוּ
וּבְדַעַת צַדִּיקִים יֵחָלֵצוּ:

הם אשר שכלם לעולם מוטה לישר.
ואמר שלמות יושר השכל הוא ינחם וינהגם
להשיג תכליתם כמו ההולך בדרך ישרה
אבל הבוגדים שלבותם מוטה אותם לעוות
ולעקל הכונה ישדם וישמידם. ואמר
כסיון שהבר ראיתו בשעתו שלא יועיל הון
בכיום עברה מפני שבא מחמס וגזל.
אבל ממון שימצא שנים הצדקה או שהוא
יאות בצדק ויושר תציל ממות. צדקת
תמים. תמים נאמר על שלמות האיש
כאמרו פר בן בקר תמים ועל בריאות הגוף
ועל שלמות השכל. וצדקה על האמת
הנאה לדבר האיש וזה עמנה ברוב;
וכמו כן הצדקה מובנה זכות. כמו וצדקה
תהיה לנו כל זכות. וכן ולך תהיה צדקה
והכוונה בכאן לומר שזכות התמים. שהוא
השלם שבמין האנושי בגוף בנפשים בריא בדעת תישר דרכו שאפשר שימצאו בדרך ההוא מכשולות ופגעים לא
יזיקוהו: והרשע שהוא הפך התמים רע לשמים ורע לבריות. בהכרח שכאשר יחשוב שהוא במעלה או יפול
ממקום גבוה באופן שלא ישאר ממנו אבר שלם. ולפי שאמר שהתמימים יש להם זכות. חזר ואמר שהישרים
הנזכרים למעלה גם להם זכות מיושר שכלם באופן שכל הרע הנגזר עליהם מפאת המערכה או ממקרי השם
יצילם ממנו. צדקת ישרים יאמר שבשלמות הישרים ויושרם הוא יצילם מן ממקרי העולם מן מכשון הנזור והבוגדים
שהם הפך הישרים ילכדו מן בעולם הזה. ויפול כבור באון אחר מותם בעבור האון שעשו. או בא לקשר כי תמה
אחר לפי גדלו יפסיד אמונת האדם ויטרידהו מחיי עד. או יאמר צדקתם תצילם על הרוב ולפעמים הישרים הנזכרים
הם נלכדים בעבור הות הבוגדים שמתחברים אל הבוגדים ואוי לרשע ואוי לשכנו וטוב הרע יעשר עלוה. במות
אדם רשע כאשר ימות האדם הרשע תמות התקוה מפני שכל התקוה היתה בעניני העולם הזה לבנות בתים ולנטוע
פרדסים מבוא עניים מאובקת אבטים ותוחלת האנשים האונים בעלי האון והחמס ההולכים עמם אבדה כדרך ויראו
כי מת גבורם וינוסו; או יהיה אונים מן ממון כמו אך עשרתי מצאתי און לי וקשען ותוחלת הממון שהיו מקווים ממנו
אבדה. צדיק מצרה נחלץ יחלץ יתר מעמון הגלה יקטעם יחלץ הצדיק מהצרה הנגזרת לבא בעולם ויבא רשע
בעבורו ודע שכאשר מערכת השמים מחייבת רע על הצדיק והצדיק לבו בשם או השם יתן נפשו הרשע שיעמוד במקום
הצדיק. בפה חנף הוא התואר לאדם שהוא משוא פנים ובלבו ידבר חלקות. ואמר בפה זה החנף משחית את
רעהו. ובדם רעה נפשו ונפשו וכאשר ידעו הצדיקים שזה החנף ישחית רעהו ימלטו האנשים מיד החנף הצדיקים

ינצל הגנב אחר יתגלה הרע ונכש · ונגרם להם רעות והצדיקים הפך זה שהשם מציל אותם מהרעות
בטוב צדיקים · יאמר כאשר ייטיבהשם לצדיקים ישמחו כל אנשי העיר כי ידעו שיקבלו תועלת מהם · ובאבד
רשעים רנה כי יזיקו לכל בני העיר · או רצה לקורות שהצדיקים לעולם ידרשו הטוב הכולל לרבים
וכן הרשעים ידרשו הרע הכולל ולכן אמר הטוב שידרשו הצדיקים הוא טוב כולל למדינה ולכן יגיע בזה הכל בשמחה ·
והרע שידרשו הרשעים הוא רע כולל ולכן כשיאבדו יש רנה לכל · בברכת ישרים · זה הפסוק הוא נתינת סבה
לקודם לו ואמר הסבה שבטובת הצדיקים
תעלץ קריה מפני שכאשר יברך השם
אנשי תרום המדינה כי הם מועילים לה
לכל העולם והסבה שבאבד רשעים רנה
שהם לא יכריתם מן העולם לא די שיזיקו ה
הורסים המדינה בפעולתם אלא אפי׳ ברוח
פיהם שהוא דבר קל בערך אל פעולתם
תהרוס הקריה · בז לרעהו · הטעם
מי שיבוז רעהו קראוי
לכבדו בעבור חכמתו הוא חסר דעת ואף
אם יהיה נעדר ממנו כמו שענינו כהגונה
כי שמא יבא עת ויצטרך שיהיה גדול ממנו
או יצטרך אליו · ואיש תבונות יחריש ·
שלא יבוז את רעהו ואף אם הענין כן ·
הולך רכיל · אמר כי האדם שהוא הולך
רכיל הוא המגלה סוד חבירו
לא די שהוא מגלה הדברים שאין ראוי לג

בטוב צדיקים תעלץ קריה ובאבד
רשעים רנה: בברכת ישרים תרום
קרת ובפי רשעים תהרס: בז לרעהו
חסר לב ואיש תבונות יחריש: הולך
רכיל מגלה סוד ונאמן רוח מכסה
דבר: באין תחבלות יפל עם ותשועה
ברב יועץ: רע ירוע כי ערב זר ושונא
תוקעים בוטח: אשת חן תתמך כבוד
ועריצים יתמכו עשר: גמל נפשו איש
חסד ועכר שארו אכזרי:

לגלותם אע״פ שלא נמסרו אליהם בסוד אלא אפי׳ הדברים שנתנו אליו בסוד בגלוי הוא יגלה אותם · ולמנגד האיש שהוא
נאמן רוח מוכל ברוחו ונאמן להחזיק הסוד בלבו לא די שהוא מכסה ומעלים מה שנתן אליו בסוד · אלא שלגודל מעלתו
הוא מכסה אפי׳ הדבר שלא נתן אליו בסוד · באין תחבלות · מבלי עצה ומחשבה יפול עם הוא כמו למלחמה
על אויבו · ותשועה יבא להם · שינצחו את אויביהם ברוב עצת היועצים · רע ירוע · ירוע
מבנין נפעל והוא לשון שבירה רוצה לומר בשבר ישבר האדם שנעשה ערב לזר · ומי שהוא שונא
האנשים שהם תוקעים כף אל כף והם נעשו ערבים לאחרים האיש הזה ישב לבטח ולא יחריד · אשת חן · אמר
האשה שהיא נושאת חן בעיני כל רואיה מפני כשרון מעשיה ופעולותיה הטובים הכבוד נמשך
אחריה ובה עמה בכל מעשיה לא תעשה רק דבר שהכבוד הוא בו ויכבדוה בה בעבור זה ובעבור זה · אמנם העריצים
והם בעלי הגאוה לא יפתלו לקחת אשת חן שיכבדו בעבורה רק יתמכו עשר כלומר ישתדלו לקחת אשה שיקבלו
ממנה הון רב בין אם יכבדו בה בין אם יקלו · גומל נפשו · ר״ל הגומל טוב לנפשו שיסיר עצמו מן העבירות
הוא איש חסד כי כאשר ירחם על נפשו ירחם על הבריות וימשוך חסדו עליהם · ועוכר שארו
כמו בשרו והטעם מי שאינו אוהב את עצמו אינו אוהב את הבריות ואינו חומל עליהם · ויש אומרים גומל
כמו כיום הגמל את יצחק רוצה לומר מי שגומל ומסיר נפשו מכל העונות העולם הוא יחייה ונקרא חסיד והמ
והמניח אותה בתאות העולם ממיתה ועוכר שארו ונקרא אכזרי ·

רשע עשה · שהרשע זורע שלהו מעשה גזל רעהו ומעשה התרמית · וזורע צדקה ומי שיש צער וגזל כמו שלקחו
שלא חברו כי שלא יתערבו זה עם זה ידקדק שלא יכנס בתוך שדה חברו אפי׳ כמלא נימא׳ ושכר
מגזרת ושכרו מעשות התום או יהיה שכר מגזרת שכר ונמול והטובה והזורע צדקה בלבות האנשים יהיה שכרו
אמיתי וקיים · כן צדקה רצה כן כל רודף צדקה יאריכו ימיו ומרדף רעה למותו שמקצרות ימיו ויכול לומ׳ לחיים
לחיי העולם הבא ומרדף רעה מות בעולם הזה ובעולם הבא׳ או יהיה כן מגזרת כנים אנחנו ויאמ׳ אמת האיש שהוא בעל יושר וצדקה ישיג חיים · תועבת יי׳ · יאמר שהאנשים שהם עקשי׳ ונפתלים בלבותם הם נתעבים בעיני השם כי הוא יתעלה מכל הנמצאים ולכן לא יהיו רצויים לפניו רק השלמים המתדמים אליו בפעולותיהם וכלל בזה ואומר ורצונו תמימי דרך רצה שהרצויים לפניו הם האנשים שכל פעולותיהם שלמות וישרות · יד ליד · יד׳ הוא הלב׳ על הוא הכן הטע לא תראה לעולם רשע שינקה הוא וזרעו ועמו שלא יפול ברשעתו וזרע צדיקים נמלט שלא יארע להם דבר רע לא להם ולא לבניהם או יאמר יד ליד׳ שהרשע שעשה הרע מיד נענש אבל אם הוא בן צדיק ויש לו זכות אבות יאריך לו על העונש ולא יהיה מיד · נזם זהב· פי׳ כאשר יתן נזם זהב באף חזיר כי הוא ילכלך אותו בטיט

רַשָׁע עֹשֶׂה פְּעֻלַּת שָׁקֶר וְזֹרֵעַ צְדָקָה שֶׂכֶר אֱמֶת׃ כֵּן צְדָקָה לְחַיִּים וּמְרַדֵּף רָעָה לְמוֹתוֹ׃ תּוֹעֲבַת יְהוָה עִקְּשֵׁי לֵב וּרְצוֹנוֹ תְּמִימֵי דָרֶךְ׃ יָד לְיָד לֹא יִנָּקֶה רָע וְזֶרַע צַדִּיקִים נִמְלָט׃ נֶזֶם זָהָב בְּאַף חֲזִיר אִשָּׁה יָפָה וְסָרַת טָעַם׃ תַּאֲוַת צַדִּיקִים אַךְ טוֹב תִּקְוַת רְשָׁעִים עֶבְרָה׃ יֵשׁ מְפַזֵּר וְנוֹסָף עוֹד וְחוֹשֵׂךְ מִיֹּשֶׁר אַךְ לְמַחְסוֹר׃ נֶפֶשׁ בְּרָכָה תְדֻשָּׁן וּמַרְוֶה גַּם הוּא יוֹרֶא׃

ובצואה כן יתן היופי באשה שהיא אוילת וסכלה כי בעולתה תשחית יופיה ומלת טעם כמו וטעם זקנים יקח ענין
דעת ועצה · או יאמר כמו שיהיה החזיר כאשר ימצא באשפות דברים יקרים כמו נזם זהב התמורה הנאה שהוא
מזומן כן תקון האיש הזונה כשימצא אשה יפה במעשיה וסוררת מהטעם אשר חפץ להזונה · תאות כל
נסף והתאוות הצדיקים אינן אלא לעשות הטוב והיושר בעיני אלהים ואדם · והרשעים אינם מקוים ואין מאוים
אלא לעשות רע בעיני השם כשעברה על דתו ומצותיו · ועברה מגזרת ויתעבר · יש מפזר· יש אדם נדיב שמפזר
ממונו לתת לעניים ויותר ממה שהוא מפזר יוסיף אלו השם · וחושך מיושר ומונע עצמו מלתת כדרך יושר
שלא יתן ממונו בצדקה יחסרהו ויעשהו אותו הממון כי תראה בני אדם עשירים ומכובדים והעשירים אינם מחלקים
ממונם לצדקה כמו המכובדים על כן יחסר עשרם · נפש ברכה נתן סבה למה שאמר כי המפזר ממונו יתוסף
עוד ואמר נפש ברכה תדושן ירצה הנפש המוכנת לעניים מאשר יחננה השם כן רב כמן מעם
יתעדן שהשם השבע הנפש הזאת מכל השבע העולם ואמר ומרוה גם הוא יורה ר״ל מי שמשביע נפש העני וזכה
ומזכה כי הוא יורה לאחרים שילמדו ממנו וישבעו גם נפשות העניים · ויהיה מרוה לשון שביעה ויורה לשון הוראה
או יהיה יורה השפך כמו ירוה מגזרת רוה השב ויאמר שהנפש המבורכת המחלקת מכל אשר יחננה השם ית׳
תדושן והשפעת יהיה בכמות רבו ושפעה גדולה שירוה מדשן מאת השם ·

מונע בר · יקבהו · ירצה קללהו והוא יקללוהו · לאום פי' עם רב ואמר כי שימנע ענינו מלמכור תבואת בערך / היוקר לתחלת שתיקר השער יקללוהו כל העמים וישמחו ברעתו ויתנו ברכה למוכר תבואתו אז / בעת הערך משביר כמו הוא המשביר מוכר · ויש מפרשים כי יקבהו הוא מן ויקב חור בדלתו ואמר כי שהוא מונע / כי יקר רצון שיקבוהו עמים כחלבטיקים וברכת השם תהיה על ראש האיש המשביר לכל עם הארץ · שוחר טוב

מֹנֵעַ בָּר יִקְּבֻהוּ לְאוֹם וּבְרָכָה לְרֹאשׁ
מַשְׁבִּיר: שֹׁחֵר טוֹב יְבַקֵּשׁ רָצוֹן וְדֹרֵשׁ
רָעָה תְבוֹאֶנּוּ: בּוֹטֵחַ בְּעָשְׁרוֹ הוּא יִפֹּל
וְכֶעָלֶה צַדִּיקִים יִפְרָחוּ: עוֹכֵר בֵּיתוֹ
יִנְחַל רוּחַ וְעֶבֶד אֱוִיל לַחֲכַם לֵב: פְּרִי
צַדִּיק עֵץ חַיִּים וְלֹקֵחַ נְפָשׁוֹת חָכָם: הֵן
צַדִּיק בָּאָרֶץ יְשֻׁלָּם אַף כִּי רָשָׁע וְחוֹטֵא:
יב אֹהֵב מוּסָר אֹהֵב דָּעַת וְשׂוֹנֵא
תוֹכַחַת בָּעַר: טוֹב יָפִיק רָצוֹן מֵיהוָה
וְאִישׁ מְזִמּוֹת יַרְשִׁיעַ:

יבקש · יאמר האיש ההקר שוחר ודורש טוב הוא מי שבהשתדלותו יתעסק בדברים שהם רצויים בעיני אלהים ואדם · ואמנם האיש שהשתדלותו לעשות רע לא ישיג רצון אלא רע ושנא מאת י"י · בוטח בעשרו · הבוטח בעשרו ולא בי"י יסור לבו הוא ירד ויפול והעשר לא יועיל ולא ישאר לו לא שרש ולא ענף · וכעלה צדיקים יפרחו · כמו העלה שהוא לח ורענן כל זמן שהפרי באילן · כך הצדיקים עומדים בלחותם כל זמן שפרי צדקה בהם · זה שהנפש מקורה במקום העלין והיא ענינות האדם ולכן ראוי שישים בטחונו בדברים הנפשיים לא מעשרו והבוטח בעשרו יפול שהצדקה מצלת החיים · עוכר ביתו · יאמר האדם שהוא משחית קנינו וכל אשר לו בחולתו ינחל רוח והבל אשר בעת הצורך לא ימצא

הדברים המועילים אחרי כן ימצא החסרון ויהיה עבד וזה האויל העוכר ביתו בשכל פרנסתו יכנס לבקרוא את המולך / ושמר הקטן ביתו כפי הראוי · פרי צדיק · יאמר שפרי הצדיק שהוא דבר שפתו נמשל לעץ החיים שמחיה הצדיק / לבעלים עשרו כמו פרי עץ החיים לאוכלו ולוקח נפשות חכם ר"ל המלמד לאנשים דברי תורה ראוי שיקרא / חכם לא היודע ואינו רוצה ללמד על כי יתהלל חכם בחכמתו אלא ימנע מעשותך יורה · ולוקח נגזר מן כי לקח טוב נתתי / ירצה בלקיחת אותם מעקרי הזמן ומלמדם דעת ודרך התבונות · הן צדיק ישולם · לשון שלום ופי' הצדיק הוא נשלם / בכל מקום ויהיה לו שלום · אף כי רשע וחוטא · אף כי הדור כלו רשע וחוטא יצילנו השם מהרעות / המתחדשות לבא עליהם בהשגחה פרטית · ויאמר הצדיק יש לו שלשלום כל אדם אכל עם הרשע וחוטא יש לו שנאה / ואף כעטר שאינו הולך בדרכי השם · או יהיה ישולם מענין תשלומין ויאמר שהצדיק כאשר יחטא בארץ ישלמו לו / עונו וכל שכן שמדת הדין תחייב להעניש הרשעים והחוטאים אלא שזה העונש הוא בעולם הנשמות · וזהו סוד / צדיק ורע לו ורשע וטוב לו · אוהב מוסר · מי שאוהב את המוסר ומקבלו אדם דעתן הוא · ושונא התוכחות / אינו ישמע למוכיחים הוא בער שאינו על מעלת הטבעות ומצר פרא אדם יולד · ולכן צריך / למוכיחים והוא שונא הדברים והמועיל · טוב יפיק · האדם המתאחר בטוב יפיק רצון מי"י ומוצא חן בעיני האל / איש בעל מחשבת רעות ירשיע · השם במשפטו והוא מתענה בעונו ·

לא יכון אדם ברשע · ירצה האדם שיתנהג עצמו ברשע לא יהיה מהם קיום ואמנם כשהוא רשע רק יהיה רעוע שמהם
יהרסהו · ואמנם הצדיקים שהשרשים שלהם בתורה ובחכמה מובטחים הם שלא ימוטו · אשת חיל ·
חיל · כמו והיה לבן חיל · ר"ל אשת חיל גבורת ודעתנית עטרת היא לבעלה שהוא מסובב מצד
מעשה מעשיה ומסדרת הנהגת הבית בסדור ישר ומושכל · ורקב בעצמותיו · ר"ל האשה אשר פעולותיה בלתי
מסודרות והמביש לבעלה נמשלת לרקב

לא יכון אדם ברשע ושרש צדיקים
בל ימוט: אשת חיל עטרת בעלה וכ
ורקב בעצמותיו מבישה: מחשבות
צדיקים משפט תחבלות רשעים מ
רמה: דברי רשעים ארב דם ופי
ישרים יצילם: הפוך רשעים ואינם ובית
צדיקים יעמד: לפי שכלו יהלל איש
ונעוה לב יהיה לבוז: טוב נקלה ועבד
לו ממתכבד וחסר לחם: יודע צדיק
נפש בהמתו ורחמי רשעים אכזרי:

הנרקב ומעפש העצמות שאין להם תקון
והרקב הוא חולי מסיבך בעצמות שאין לו
תקנה כך האשה הרעה תביא מארה
וחסרון בכל מעשיה · מבישה שרשו בוש
בפעל מפעיל · מחשבות צדיקים ·
אמר כי מחשבות
הצדיקים הם לעשות משפט להושיע מדינם
והרשעים לא יספיקם שכל ומה יחשבו ב
במחשבות רעות אלא מתחבולם כל היום
לרמות אחרים · דברי רשעים והכתוב
בהשמות הרשע' ופעולתם
ואמר שדברי הרשעים והסכמתם לארוב
הצדיקים ולהרגם · והישרים בפיהם יצילו
אותם מן המארב · ויעל לפרש דברי
רשעים הם להעיד עדות שקר על הצדיקי'
להורגם שיאמרו פלוני הרג את הנפש · ופי
ישרים יצילם שיכחישו עדי השקר ויעידו אמת · או יהיה פי' דברים יציל את הצדיקים כי יחקרו הדבר וימצאוהו שקר
הפוך רשעים · יאמר שהשם גוזר על הרשעים שיהפכם עונשם מטוב לרע ואינם כי ברגע יאבדו · ובית צדיקי' יעמוד שפעולות'
מקויימות בהם · או יאמר הפוך טבע מעשי והפעולם שטבע ותמונת הרשעי' שכבר אינם כשעלם ואמנם בית הצדיקי'
יעמוד · או יאמר אם תרצה להפוך הרשעים מרשעתם הצדיק לא יתקיימו כדרך הצדיק שהוא חוזר מטבעם · או לא תוכל להפך
לפי שכלו · יאמר האיש שיש לו שכל טוב יהולל כפי שיעור שכלו וידיעתו והאיש שהוא נעוה וכל נעדר השכל והגון
דעות מסובבות לא די שלא ישבחוהו את הכל יבזוהו אחר אשר הוא מבוזה ערתה שהוא השכל דומה לבהמות
להם לא דעת ולא תבונה · לפי שכלו · כמו לפי אכלו · טוב נקלה · טוב איש נבזה במעשיו ונקלה שלא יתגאה מכל מלאכה
ומתבזה עצמו לעשותה והוא עבד לעצמו לפרנס את ביתו מהאיש המתכבד עצמו ואינו רוצה לעשות המלאכה
מפני שהיא נבזה והוא ישאר חסר לחם שאין לו מה יאכל · ומלת נקלה כמו קלון · יודע צדיק נפש בהמתו
רצה שהאיש הצדיק לא די שהוא חומל ומרחם על אנשי ביתו וכן על אנשי עמו אלא גם מרחם על נפש בהמתו
ומקדים אכילתה לאכילתו ואמר יודע מפני שהבעל חי אין להם כח הדבור לכן צריך ידיעת הבעלים לפעמים הזמן ו
ועת ההכרחיים להם מזונם ואמנם הרשעים אין להם רחמנות אלא במקום הרחמים קונים לב אכזרי · או
יאמר שגם שהצדיקים מרחמים על הבריות אין להם לרחם על הרשעים אלא להיות אכזרים להם ·

עובר אדמתו ישבע לחם כי מרב עבודה תרבה התבואה׃ ומרדף ריקים הטועה אחר ההולך עם אנשים ריקים ופוחזים ועוזב את אדמתו מעבודה ואינו חושש בטבעו הוא כסיל וחסר דעת׳ ועל דרך נסתר יאמר מי שיעבוד האדמה המיוחדת לו והיא ערות השכלית שבה כתעבם ישבע מלחם אשרים שהוא החכמה העליונה׳ אמנם מי שרודף אחר הבלי הזמן הנה הוא חסר הדעת והתבונה׳ חמד רשע׳ מצוד שם מנחי הענין ועניינו רשת׳ ואמר שהרשע חומד רשת ל האנשים הרעים אשר הם פורשים אותה כדי לצוד הצדיקים והענוים׳ ושרש צדיקים יתן׳ כלומר לא די שאינם חומדים הממון שאינו שלו אבל שרשם ועקר ממונם יחלקו כל אחד מהם ויתנהו אל הזולת׃ בפשע שפתים׳ ירצה בעבור פשע והוא הדבור המגונה והאסור יפול האיש הרע המדבר הפשע במוקש׃ והצדיק שישמור פתחי פיו יגצל מצרה זו׃ מפרי פי איש׳ יאמר כי רשות האדם בו לעשות הנאות והמגונה הן בדיבור הן בפעולות ע״ש של שלפעמים יהיו דבריו באופן שישמעהו ה׳ש בעבורם מהטוב שיעור רב וזה כשיהיה העסק בם בדברי תורה ויראת ה׳ וגם

עֹבֵד אַדְמָתוֹ יִשְׂבַּע־לָחֶם וּמְרַדֵּף רֵיקִים
חֲסַר־לֵב׃ חָמַד רָשָׁע מְצוֹד רָעִים
וְשֹׁרֶשׁ צַדִּיקִים יִתֵּן׃ בְּפֶשַׁע שְׂפָתַיִם
מוֹקֵשׁ רָע וַיֵּצֵא מִצָּרָה צַדִּיק׃ מִפְּרִי
פִי־אִישׁ יִשְׂבַּע־טוֹב וּגְמוּל יְדֵי־אָדָם
יָשׁוּב לוֹ׃ דֶּרֶךְ אֱוִיל יָשָׁר בְּעֵינָיו וְשֹׁמֵעַ
לְעֵצָה חָכָם׃ אֱוִיל בַּיּוֹם יִוָּדַע כַּעְסוֹ
וְכֹסֶה קָלוֹן עָרוּם׃ יָפִיחַ אֱמוּנָה יַגִּיד
צֶדֶק וְעֵד שְׁקָרִים מִרְמָה׃ יֵשׁ בּוֹטֶה
כְּמַדְקְרוֹת חָרֶב וּלְשׁוֹן חֲכָמִים מַרְפֵּא׃

בפעולותיו הנה הוא גם בסבה שישוב לו גמול כפי מה שהם והוא אמרו וגמול ידיו וכו׳׃ דרך אויל׳ ירצה האויל מרב סכלותו לא יבקש בעבור הענין מזולתו לפי שיחשב כי אין כמותו בדבר וזולת מה שהרגישו הוא אמנם החכם הנה הוא שומע לעצה לפי שידע היותו בלתי מגיע בדבר השלמות באמתות ענין ולא ינטה דעתו אחר החשק לשוא הדבר כמו שיקרה זה במי שמתהגן בעצמו ויתפאר ומזה בעבור זה לפעמים הדרך הישר׃ אויל כעסו וגו׳ יר׳ האויל כעוס שיכעשהו רוצה לנקום ויגלה מפני זה כעסו לאחרי ובזה מוסיף על קלונו אמנם הערום מכסה הקלון ואינו מתאמר לריב כי מה יועילנו אם בזוהו בכעסו ולפרסמו בקהל רב׳ יפיח אמונה׳ יפיח ידבר יאמר מי שהרגיל לשונו בדברי אמת הנה הוא בבאו להעיד בדין יגיד צדק בעדותו ומי שהוא בעל מרמה בדבריו יבא להעיד שקרים כי הרגל הדבר ישוב טבע ולא יתפרד האדם ממנו בקל׳ או ירצה האיש שהוא בעל אמונה באמונות התורה יגיד הדברים כמו הצדק והאמת שהאמונה תבריחהו שלא ישנה מהם כלל אבל איש מרמה שלבו גם בתורה ומאמין בדעות הזרים הנה הוא עד שקרים שבטבעו אינה שבועה׃ יש בוטה ענינו מגזרת לבטא בשפתים ענין פתחון פה׳ ומדקרות מגזרת וידקור את שניהם ענינו בשבת החרב בגוף ר״ל יש אדם שיעשה בדבריו שראובן הרג את הנפש בעיניו או כמדקרות חרב לפי שיסבב בעדותו המיתה לראובן אמנם לשון חכמים מרפא לאותו הכתוב שיאקרו העד ה. ויציל את האיש מאותה המיתה׳ או יאמר יש בוטה דברים שהם לו כמדקרות חרב כלומר שידקרוהו מפני אותו הדיבור כגון שחרף לחברו או העיד עליו עדות שקר ולשון חכמי׳ לא די שלא תגרום רעה למדבר אלא שתהיה לו רפוי ומרגוע,

שפת אמת ארגיעה· לשון רגע פי׳ שעה יר׳ הדיבור של אמת תתגדל ותתקיים לעד ועד שעה או רגע תכל להתקיים
לשון שקר ולא עוד כי הכזב אין לה רגלים· ויתכן שיאמר הרוצים לקיים דבריהם יקחו זמן ואז
מישרי׳ שפתו ובעל הכזב לא יבקשו זמן רב אלא רגע אחד והדבר עבר שהזמן קצר והמלאכה מרובה ונזכרת שיכזב
מרמה בלב חורשי· חושבי׳ יש׳ ענין שקט אנשי מרמה וכאשר יתנו הרעה היא דרך מרמה להעלותם ובעמים

שְׂפַת אֱמֶת תִּכּוֹן לָעַד וְעַד אַרְגִּיעָה
לְשׁוֹן שָׁקֶר׃ מִרְמָה בְּלֶב חֹרְשֵׁי רָע
וּלְיֹעֲצֵי שָׁלוֹם שִׂמְחָה׃ לֹא יְאֻנֶּה לַצַּדִּיק
כָּל אָוֶן וּרְשָׁעִים מָלְאוּ רָע׃ תּוֹעֲבַת י
יְהוָה שִׂפְתֵי שָׁקֶר וְעֹשֵׂי אֱמוּנָה רְצוֹנוֹ׃
אָדָם עָרוּם כֹּסֶה דָּעַת וְלֵב כְּסִילִים
יִקְרָא אִוֶּלֶת׃ יַד חָרוּצִים תִּמְשׁוֹל וּרְמִיָּה
תִּהְיֶה לָמַס׃ דְּאָגָה בְלֶב אִישׁ יַשְׁחֶנָּה
וְדָבָר טוֹב יְשַׂמְּחֶנָּה׃ יָתֵר מֵרֵעֵהוּ
צַדִּיק וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים תַּתְעֵם׃

יתחייב להם רע כמו הי׳ן הרשע כאשר
אמר ימלאו לבם מלכות לפי שחשב שהוא
האיש אשר המלך חפץ ביקרו אבל היועצי׳
שקט יועצי שלום בלא מרמה לשלום ישיגם
שמחה מהעצה· ויתכן שיאמ׳ בלב האנשים
שהם חורשי רע לא ימצא אלא ענין מרמה
וזהו שהם יועצים לדון האחרים שיטיל מסים
וגזל היושבים בה אבל מיועצי שלום והם
והשקט לא יגיע לאנשי המלכות ענין אלא
שמחה וששון· לא יאונה יאונה ימצא
פעל הקל מבני הקל מגזרת
אנה לידו ועניינו לא יזדמן לצדיק· לעשות
דבר שהוא און אלא כל פעלותיו ישרות
ונכוחות· ורשעים מלאו רע· כי הצדיקים
ומעשיהם כי יבואו להם תמיד בני עולה
כמו הם ויחדו לעשות הפעולות הם
המגונות אך לצדיק לא יבואו כאלו הדברים
אלו שהם ורשעים אלא יתחברו להם· וי״א לא יאונה לצדיק כל און שהשם יצילהו ממנו והרשעים יהיו בכל רע שיכשלו ברעת
תועבת יי׳ לפי שהוא יתעלה האמת יתעב שפתי שקר כל אנשי כיזב· ורצונו הוא בעושי האמונה כל מקיימי
האמת כי לא יספיק להם לדבר אותה אלא שיקיימוה בפעל ומלת ועושי עומדת במקום ב׳ כלומ׳ ועושי אמונה הם
עושי רצונו· אדם ערום· יר׳ אדם חכם מעלים ומכסה דעתו וחכמתו כאשר הוא בקטן השרים והאחרונים עד עת טוב
דברו· ולב כסילים יקרא מייד אולתו ופעמים שהיא קטנה ויקרא פי׳ יכריז· או יאמר שהאדם שהוא ערום וחכם כסה
ומעלים סתרי החכמה מההמון ואינו מגלה הפשטים לפני החזירים וכן לא יקרום לגזור דבר מה מההמון שכלות בתחת
השטן עד שיגרפהו במגרף הדעת· והכסיל יפרסם כל מה שידע בלא המתנה· יד חרוצים תמשול· האנשים הזריזים
בבקשת ממון עושר ונכסים תמשול ידם להשיג חפצם אבל יד רמיה שהם אשר כל עסקיהם ברמאות תהיה למס
כלומר לכלון והשחתה· דאגה בלב איש ישחנה· פי׳ הדאגה כאשר היא בלב איש שידאג ישחה אותה וישפילנה ודבר
טוב ישמחנה כלומ׳ ישיב הדאגה לשמחה בדברים טובים שידבר כנגדו· או יאמר כמו ישמחנה ואם הוא
נקבה על הלב כנגן כלבת אש· יתר מרעהו· יתר לשון יתרון והוא תואר בשקל זקן כני׳ הענין הצדיק מוותר בממון
יותר מרעהו הרמאי כי מעט ממון שיתקבץ בוסר ירבה ויעלה ודרך רשעים תתעם· דרכם הרעה מתעה
אותם בעבור שהם תועים מהדרך הישרה כי הרשע הוא מחזיק המרמה והמרמה מתעתו·

לא יחרך׳ יחרוך כמו ושער רישיהון לא התחרך אמר לפי שהרמיה שהוא מפעולת הרמאות לא ישאר הציד בידו שיגלו עליו חריכה ויאכלנו רק מידו כבורח יברח והוא משל על מי שעושה סחורותיו על רמאות ואמר כי לא יעשר ולא יקום חילו אם שהבריות ירגישו ברמאותיו ולא יסחרו עמו אם שיעשה נעשה כמעלתו אם בהתחול עליו גזרת השי׳ על רשעו׃ והון אדם ר״ל הממון שיהיה שלו ויתקיים בידו הוא היקר וחרוץ ר״ל הנגזר באמונה והמקובץ בישר כמו וכן משפטיך אתה חרצת׃ בארח צדקה יאמר בדרך צדקה והוא היושר ימצא החיים הנפשיים ודרך נתיבה כפל דבר כמו אדמת עפר גשם מטר הטעם ההולך בדרך נתיבה של צדקה לא ימות שבדרך ההוא אין מות אלא יש בו חיים׃ בן חכם אמר הבן שהיה חכם ישמע מוסר אביו ויקבל עליו לעצותיו׃ והבן הלץ לא ישמע גערה משום אדם ואב במקום הזה רוצה בו האב המלמד והוא אביו שהולידו והאב המדריכו והוא רבו שלמדו התו׳ והמצות׃ או יאמר כאשר תראה בן חכם תשפוט שייסרו אביו וכאשר יהיה לץ תשפוט שלא גערו אביו כשהיה רואה אותו עושה מעשים מגונים׃ מפרי פי אמר כי מן הפרי שיעשו דברי פי איש טוב ושלם יאכל טוב הוא וזולתו כי האדם השלם יועילו דבריו לו ולאחרים׃ ונפש בוגדים חמס ר״ל ומפרי נפש הבוגדים יאכלו האנשים חמס והטעם שילמדו מהם האנשים פחיתות המדות ומלת מפרי משרתת במקום שנים׃ נצר פיו ירצה שהאדם שיחשוך אמרי פיו ויזהר ממותרי הדבור שומר נפשו מרעה שלא תבואהו אמנם מי שפושק שפתיו לדבר הדבור האסור והמגונה המחתה והשבר קרובים לבוא עליו׃ ופושק פותח כמו ותפשקי את רגליך׃ מתאוה ואין ר״ל נפש העצל מתאוה לתאוות העולם הן בממון מאכל הן בכל דבר ומפני עצלותו לא ישתדל בעבורם שישיגם וימלא בהם תאותו׃ ונפש החרוצים והם האנשים הזריזים במלאכתם כי להיותם מתעסקים בכל דבר שיוכלו להרויח תהיה נפשם דשנה ושמנה׃ דבר שקר אמר כי האדם הצדיק הוא ישנא דבר שקר להיותו מתדמה לבוראו ית׳ שדובר שקרים לא יכון לנגד עיניו אמנם הרשע לא ישנא השקר אבל ידבק בו ולפי יבאיש מעשיו ויחפיר פני נפשו ויחפיר לשון בושה והכלמה כמו וחפרה הלבנה׃ או יאמר כי הצדיק ישנא השקר ובעל הוא יבאיש ויחפיר הרשע והטעם שיביאהו לבושה ולבזיון בעיני האנשים ויבזוהו בכל כחו׃ צדקה תצר תם אמר כי הצדקה והוא היושר והשלמות הצמוד בנפש תנצור בעלה שהוא תם דרך מכל היזק ומעון ורוחו׃ ורשעה והיא פחיתות המדות והקצור בעבודת האלהים תעות דרך האלהים שהוא בעל חטאת׃ או תסלף דרך האלהים ותביאהו לחטוא יותר ויותר כי עון גורר עבירה ויהיה חטאת חסר המאמר איש חטאת כמו שכתוב כתער מרמה כתער אנשי מרמה׃

לא יחרך רמיה צידו והון אדם יקר
חרוץ׃ בארח צדקה חיים ודרך נתיבה
אל מות׃ בן חכם מוסר אב
י״ג ולץ לא שמע גערה׃ מפרי פי איש
יאכל טוב ונפש בגדים חמס׃ נצר פיו
שמר נפשו פשק שפתיו מחתה לו׃
מתאוה ואין נפשו עצל ונפש חרצים
תדשן׃ דבר שקר ישנא צדיק ורשע
יבאיש ויחפיר׃ צדקה תצר תם דרך
ורשעה תסלף חטאת׃

יש מתעשר. יש מי שמראה עצמו עשיר ואין לו כל ספוקו וכל שכן מותרות של עשר ויש אחר בהפך כי מראה עצמו רש ויש לו הון רב. או יאמר שיש מי שמתעשק ומשתדל בדרכי המותרות כל היום ולא ישיג דבר כי לא יסייעהו מלמעל' ויש מי שאינו משתדל בדרכי המביאי' העשר ויש לו הון רב. ומתעשר מבנין התפעל ומתרושש מורכב מהתפעל ופעל מרובע. או ירצה יש אנשי' שהם רודפים אחר העשר גם שאין להם עתה כלום ויש אחרי' רודפים לעות אעפ"י שיש להם עתה הון רב׃ כפר. כפר פדיון ירצה העשר שיש לו לאדם ... שיתפשוהו השלטונ' על שיפדה עצמו כפי עשרו ורש לא שמע גערה ... כי ... על העשירי' לא על העניים. או יאמר שהעשר הוא כפר נפש של העשיר כאשר יתנהו בצדק ובגמ' שהרש לא ישמע גערה ממנו ... שיתן הצדקה ... אור צדיקים. ידעך ... כמו ידעכו ... הצדיקים ... ותוסיף כל ... ושמחו כל ... הרשעים ... ותדעך כאור הנר. ויתכן לפרש כי אור צדיקים כנוי לנפשם ... נפש הצדיקי' תשמח כי השם יעלנה ונר רשעים ר"ל נפשם תדעך ותמות בלא עתה׃ רק יתן מצה ... כמו ... אנשי ...

יש מתעשר ואין כל מתרושש והון רב׃ כפר נפש איש עשרו ורש לא שמע גערה׃ אור צדיקים ישמח ונר רשעים ידעך׃ רק בזדון יתן מצה ואת נועצים חכמה׃ הון מהבל ימעט וקבץ על יד ירבה׃ תוחלת ממשכה מחלה לב ועץ חיים תאוה באה׃ בז לדבר יחבל לו וירא מצוה הוא ישלם׃ תורת חכם מקור חיים לסור ממקשי מות׃ שכל טוב יתן חן ודרך בגדים איתן׃

... והוא יתאר ... כמו ... ורבה רק ... עם אנשי הזדון ... וילמד ... והמריבה ומי שמתחבר עם האנשים ... לעצה ילמד מהם חכמה כי ... חכמה. או יאמר כל איש ... ובזדון והולך אחר עצתו ... ריב ומצה ... כאנשי ... עצה יתן חכמה לו ולאחרים שילמדו ממנו׃ הון מהבל ימעט. ממון הבא לאדם מהבל ... וינגע או בגזל וחמס ... שימעט ולא יבא׃ וקובץ על יד. והמקבץ ממון על יד ... וכן בצדק ובמוסר אותו המקבץ ירבה הונו ויתקיים בידו. או ירצה ההון ... אפי' הוכחה ... קטנה ... ימעט ולכן מי שקובץ יד ... ולא ... ירבה הונו׃ תוחלת ממושכה. מי שתוחלתו ... ... על דבר ולא ... אותה התוחלת ... מחלה ... לב׃ ועץ חיים ר"ל וכעץ החיים ... לאדם ... בו לדבר מי שהוא מבזה לדבר ... ומי שירא ... ומקיים אותה גם ... לו ... ... תורת חכם. ... שילמד החכם ... ... החכמה ויראת השם הוא מקור שימשך ממנו חיים ... וכו' והוא ... מקור ... ממוקשי מות שהוא ... של ... ושל מעלה׃ שכל טוב. השכל הטוב שיש ... שיהיה לו חן בעיני אלהים ואדם׃ ודרך בוגדים ואם ... עצמו מהשכל הטוב לעשות אחרי' דרך בוגדים ... לדרך הטובה׃

כל ערום יאמר כי כל אדם שהוא ערום יעשה ענייניו בדעת ולא יפרסם דבריו אע״פ שהם דעת. אמנם האדם שהוא כסיל מפרסם ומגלה לכל אחד דברי אולתו. מלאך רשע יאמר כי השליח בעשותו שליחותו בדרך רשע יפול הוא והשולח אותו בנזק רע. ואמנם ציר אמונים שהוא העושה שליחותו באמונה הוא מרפא לו ולשולחיו. ריש וקלון יאמר כי עוני וקלון ימצאו לאיש שהוא פורע מוסר ומואס אותו ואינו רוצה שייסרוהו החכמים. אמנם מי שהוא שומר תוכחת מוכיחו הוא יכובד בעולם הזה כי החכמים יכבדוהו ונפשו תכובד בעולם הנשמות שהשם יתן לה מהלכים בין העומדים הקיימים. תאוה נהיה: נהיה מבנין נפעל שרשו היה. ועניין הכתוב התאוה שאדם מתאוה כאשר תבא לו המתיק לנפשו וינעם לו. ותועבת כסילים סור מרע כל תועבת הכסילים הוא לסור מדרך הרעה. ויהיה סור מקור מבנין קטן. או יאמר התאוה נשברה מן נהייתי ונחליתי כשישבר האדם תאותיו ירבו ויכניעה ההכנעה ההיא תערב לנפש המשכלת כי אז יאפשר שירבה השכל עם ריבוי התאוות ובחרבן הגוף יבנה השכל כי אין אדם זוכה לשתי שולחנות שלמות הגוף והנפש. ותועבת כסילים כל כי הכסילים לא ישברו לבם הזונה ולא יכניעו הנפש ולפיכך תועבה היא להם לסור מדרך רע ולשבר התאוות שכבר המשיכוה. או יאמר התאוה הנהוה והוא שישיק האדם לנפשו תאוותיה תערב לנפש הבהמית. וזה הדבר יקרה לכסילים שהסרת מן הרע הוא תועבה להם. הולך את חכמים יאמר שהאיש ההולך את חכמים ורגיל אצלם לקבל מוסרם וללמוד מחכמתם שפע שיחכם וטוב לו אע״פ שיהיה עבד להם. אמנם רועה כסילים אע״פ שהוא רועה אותם ומנהיג אותם ירוע או יהיה רועה מלשון רע שנעשה להם רע או שהוא רועה רוח כמו הם סופו שירועו וישברו אותו. חטאים תרדף רעה פי' הרעה מרדפת את החטאים ואת צדיקים ישלם טוב הכוונה ישלם טוב לצדיקים. ויכול להיות זה הפסוק דבק עם העליון הטעם הולך עם החטאים רעה תבא אליו והולך עם צדיקים ישלם השם טוב לו. או יאמר כי החוטאים והם הכסילים שהם בעולם חטא לא תחשוב שרעתם השכר ולא יענשו עליה רק רעתם רודפת אותם ויענשים עליה בעולם הזה ורודפת אחריהם להענישם אחר המות גם כן. אמנם הצדיקים ישלם השם גמול טוב כל דבר שהוא טוב במוחלט והיא ההשגה האמיתית שהיא הענין הנפש. או יאמר כנפש חטאים תרדף רעה כי לא די שהיא רודפת אחר הרעה להדבק בה אלא שהיא מדריכה אחרים גם כן לרדוף לעשות רעה. אמנם הצדיקים שנפשם לא תרדף רעה ישלם להם השם יתברך גמול טוב כי האיש הטוב שהוא כלל הצדיקים ינחיל בני בנים כמו שיאמר אחר זה

כל ערום יעשה בדעת וכסיל יפרש אולת: מלאך רשע יפל ברע וציר אמונים מרפא: ריש וקלון פורע מוסר ושומר תוכחת יכבד: תאוה נהיה תערב לנפש ותועבת כסילים סור מרע: הלוך את חכמים וחכם ורעה כסילים ירוע: חטאים תרדף רעה ואת צדיקים ישלם טוב:

פ

טוֹב יַנְחִיל בְּנֵי בָנִים וְצָפוּן לַצַּדִּיק חֵיל
חוֹטֵא׃ רָב אֹכֶל נִר רָאשִׁים וְיֵשׁ נִסְפֶּה
בְּלֹא מִשְׁפָּט׃ חוֹשֵׂךְ שִׁבְטוֹ שׂוֹנֵא בְנוֹ
וְאֹהֲבוֹ שִׁחֲרוֹ מוּסָר׃ צַדִּיק אֹכֵל לְשֹׂבַע
נַפְשׁוֹ וּבֶטֶן רְשָׁעִים תֶּחְסָר׃
יד חַכְמוֹת נָשִׁים בָּנְתָה בֵיתָהּ וְאִוֶּלֶת בְּיָדֶיהָ
תֶּהֶרְסֶנּוּ׃ הוֹלֵךְ בְּיָשְׁרוֹ יְרֵא יְהוָה וּנְלוֹז
דְּרָכָיו בּוֹזֵהוּ׃ בְּפִי אֱוִיל חֹטֶר גַּאֲוָה
וְשִׂפְתֵי חֲכָמִים תִּשְׁמוּרֵם׃ בְּאֵין אֲלָפִים
אֵבוּס בָּר וְרָב תְּבוּאוֹת בְּכֹחַ שׁוֹר׃

טוב ינחיל בני בנים · יאמר כי אדם שהוא טוב הוא ינחיל ממונו לבניו ולבני בניו · אמנם החוטא לא ינחיל ממונו לבניו רק יהיה צפון ומעותד להיות לאדם שהוא צדיק אבל החיל על דרך יכין וצדיק ילבש ׃ רב אוכל רב שם שיעור מתפעל הפעל · כמו חק עולם · ומלת אוכל כמו אוכל השברו מאתם · ניר שם מגזרת נירו לכם ניר · ויש נספה תאר מבנין נפעל מגזרת האף תספה · ופירושו רב אוכל מגיע בשדות העניים בעבור שיש להם פנאי לתקן אדמותם ולעבוד אותם ויש שדה נספה ואין בו תבואה בלא משפט ר"ל לפי שאין מתקנים אותה כל צרכה · או יהיה פירושו ויש איש נספה שאינו יודע מנהג הזריעה כמו ויסרו למשפט שידבר על הזריעה ׃ ויוכל לפרש רב אוכל מגיע בשדות העשירים שיש להם כח לעבוד את האדמה ולעשות כל הצריך אליה ברב עשרם ; ויש אדם נספה ומת ברעב מאין לו כח לשכור פועלים לעבוד אדמתו והאדמה תשאם · והבעל יאשם וימות · חושך שבטו · ר"ל הטעם מונע שבטו מלייסר את בנו שונאו · ואוהבו שחרו מוסר שמייסר אותו בכל בקר ובקר בטרם יקום ממשכבו · ואותו המוסר ישיקנהו את לבו מכל המוסרים האחרים · ואוהבו שחרו פועל מגזרת שחר · צדיק אוכל איש צדיק אוכל עד שתהיה נפשו שבעה כדי היותו בבריאות · או יהיה לשובע נפשו שיהיה שבע ברב או במעט שיאכל · ובטן רשעים תחסר שלא יהיה שבע לעולם והוא משל על הממון · חכמות נשים הטעם כל אחת ואחת בחכמתה תבנה ביתה ותמלאנו מכל טוב · וזה בנין הבית והוא כדרך נמות שאלה · ואולת בידיה תהרסנו תאר לנקבה · כי מן אויל נאמר אוילה אולת · כמו גבר גברה גברת · הטעם אשה כסילה בידיה תהרוס ביתה מוכרת חפציה ומחסרת ביתה מכל טוב ׃ הולך בישרו האיש שהוא ירא את ה' הולך בישרו ובתומו כל ימיו · אמנם האיש שהוא נלוז מכל דרכיו שהם מעוותים הוא בוזה מדות השם ׃ ונלוז תאר מבנין נפעל כמו ונכון לשם · או יאמר הולך בישרו האיש שהוא ירא את ה' · והאיש שהוא נלוז מכל דרכיו נלוזים בוזה לאיש שהוא ירא את ה' ההולך בישרו · כי בפי האויל חוטר גאוה ולכן הוא בוזה להולך בישרו · בפי אויל יאמר כי בפי האויל יש מקל לא מעט רק מגאוה שהוא מזיק לאולתו · והטעם שדבריו הם בגאוה ובזיון ; אמנם החכמים לא די שדברי פיהם לא יזיקו אלא שדבריהם בענוה ומוסר באופן שישמרו דבריהם לבעליהם ; באין אלפים יאמר כשאין שוורים אשר עמהם יחרשו האדם שהוא מקום מאכל הבהמה הוא נקי וריק מן התבואה ורבה לזה שרוב התבואה הוא בכח שור ומי שאין לו עבודה בשדה אין לו מה יאכל וכמו שיקרה בענין העבודה כן יקרה בענין החכמה כלומר במקום שלא יהיה השתדלות רב ושקידה רבה על עסק קנין החכמה לא ימצא אבל העמל בתורה ויגיעה ישיג כמו שאמרו אדם כי ימות באהל אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה

עד אמונים· אמר שעד שהוא מדבר דברים אמתיים לא יעיד כי אם אמת· ואמנם האיש שהוא עד שקר ידבר לעולם דברי כזב· או יאמר שהאדם שהוא לא יתנהג בדבר כזבים בלוע שהוא איש אמונים והמלמד לשונו לדבר כזבי' הוא עד שקר ופעול לעדות· בקש לץ· אמר כי הלץ שהפסיד זמנו בשיחות בטלות אם יבקש ללמוד חכמה לא יוכל להשיגה כי לא הלך בהתמדתה ונקל הוא לנבון הדעת והחכמה להשיגה כמעט שידרך בה וידע נתיבה

עד אמונים לא יכזב ויפיח כזבים עד
שקר: בקש לץ חכמה ואין ודעת
לנבון נקל: לך מנגד לאיש כסיל ובל
ידעת שפתי דעת: חכמת ערום הבין
דרכו ואולת כסילים מרמה: אולים
יליץ אשם ובין ישרים רצון: לב יודע
מרת נפשו ובשמחתו לא יתערב זר:
בית רשעים ישמד ואהל ישרים
יפריח: יש דרך ישר לפני איש
ואחריתה דרכי מות:

ונקל התאר מבנין נפעל מפעלי הכפל מגזר' קל הוא על פני מים· ודעת ימשך כלשון זכר כמו ודעת לנפשך ינעם ויאמ' ואין דברים של אין כלומ' שהלץ לסכלותו לא ישיג החכמה להיותה מעורבת בדברי אין ומתוך כך לא תתקיים חכמתו· ואמנם הנבון שלא יערב עם למוד החכמה דברים של אין והבל ידיעת החכמות נקלה עמו· לך מנגד מלת מנגד במקום מורה על ענין ריחוק כמו ואתה תעמוד מנגד ובמקום מורה על ענין קירוב כמו נגד כל ישראל ופי' הפסוק לך מרחוק לאיש כסיל· ולא תקר' אליו וכן תתרחק מכל אשר ידעת שאין בו שפתי דעת כי לא תוכל ללמוד ממנו רק רע והבל· או ירצה ובנת שלא ידעת אם הוא כסיל אם לא יהיו לך שפתי דעת כלומר שמור פתחי פיך עד שתבחן ענינו ואיפש [illegible] ענה לאיש שאין בו דעת להתנהג בדרך ישרה שלעולם ילך בדרך מתהפך והפכו לדרך שהכסיל הולך בו וזה יספיק לו· ולפי הספרי' שכתו' בהם שפתי שקר יאמ' אם תתרחק מהכסיל בכל יכולתך לא תדע שפתי שקר שלא תלמד ממעשיו חכמת ערום ירצ' חכמת החכם הערום היא להבין דרכו לפי אחריתו ובגבוליו סחורותו להיות מכיר במלאכתו ולא ישים מגמתו להרויח בדרך מרמה· ואמנם האולת שהיא בלב הכסילי' תביאם לגרום המזון לא בחריצות אלא בדרך מרמה· או יאמ' חכמת החכם במה נכרת בהבין דרכו· ואולת כסילי' נכרת במרמה שהם מרמי' העולם· ויאמ' כי חכמות הערום תביאהו להבין דרכו כשאתו מן העולם הזה לא ידע מתי· ואמנם הכסילים אולתם היא המרמה אותם שלא תביאם להיות במה שיקיה אחריהם· אוילים יליץ· יליץ מבנין הפעיל מנחי העין מגזרת בני הלצן במותם אמר שמתחבר עם אוילים ידבר דברי אשם ושנן ומתוך כך לא תהיה בעסק רצון ואהבה והיושבי' בין ישרים ידבר דברי רצון וימצא בעסק האהבה והרצון· או ירצ' שהאוילים חוטאים ונריכו' להת מזון למי שחטאו לו ויליץ בעדם קרבן האשם שימכאו' כמש' בגלשתי' והשמתם לאלקי ישראל אשם ובין ישרי' הנה מרצה להם· או יאמ' שבין הישרי' ימצ' לעולם קרבני שלמי· לב יודע· הטעם לבו של אדם הוא לבדו יודע מרירות נפשו ולא שום אחר ובשמחתו לא יתערב זר כי אם הוא לבדו והכר יודע שהשמחה והתענוג איננה כי אם בלב· בית רשעי' ישמד· ר"ל עם נגלו ונעדים בעיניו יחרם יען הוא בחיי בגזל וחמס· ואהל ישרי' שהוא דבר חלש כשבר הבית בהפך שיגדל בטובה ובא יפריח במקום פעל שימד ועניינו יפרח או יפריחהו האל יתעלה· יש דרך· אמר שהאיש הרשע חושב בלבו שהולך בדרך ישרה בהבלשת מעשיו ואחרית הדרך ההיא דרכי מות שראה ראשיתה ולא ראה אחריתה:

גם בשחוק. אמר שבעבור השחוק שבא לו לרשעים ילכו דרכו והשעה משחקת לו יכאב לו ואחרית השמחה תוגה. ויהיה הפך שבמלת אחריתה הנחלת תוגת שמחה. או יהיה ענינו ואחריתה של שמחה תוגה. ואיפשר שרוצה במלת שחוק הפך שהיא סגולת האדם ולפי שהשחוק הוא רעה ונגע ימצאהו החוק שישתער קיומו בהם. כשירבה השחוק יכאב לב בעלו וזכר השחוק מבין שאחר התענוגים נמשך והם להם כי אחרית כל שמחה ומעת תוגה. מדרכיו ישבע סוג לב. סוג הוא פועל מגזרת נסוג. ושרשו מגזרי מעלליו יהיה שבע איש אשר ישוב לבו אחריו כלכך לא נכון אחור לבו כי הקב"ה יתברך ישביעהו שכר מעשיו ומעלליו. והאיש הטוב ישוב מעלליו ויאמר ומעשיו הטובים אשר עליו ישבע איש טוב. או יהיה ומעליו מן ועליו לא יעל. ואמר כי האיש שהוא סוג לב מלא שינים וזוממים אם יזדמן שעשה קצת טובה בעת מן העתים ישבע טוב בעולם הזה ויאכל פרי מעשיו והאיש הטוב והצדיק ישבע בעולם הזה מעלליו מן העולם שימיהו מעשיו ולא מפריו שהפרי שהוא הקרן קיים לעולם הבא. פתי יאמין. אמר כי האדם שהוא בעל פתיות וסכל אמתת הדברים הוא יאמין לכל דבר שישמע או ימנע כהו על שכ... לא יבחין הדברים אם הם נכונים אם לא. אמנם האדם הערום לא יאמין לכל הדברים שיגיד לו אלא לאשורו של דבר רל ימנעהו שיבין ויתיישב עד שידע לו הדבר נכון. ולא ישים דבר בחיזוק מקום שיזדמן מן הדרכים כי יתכן רק יתענן ואם ימצא לרך טוב ידרוך בה. ואם ימצא לרך רע ירחק ממנו. חכם ירא וסר מרע. זה הפסוק דבק בפסוק הקודם שאמר יבין לאשורו שהחכם כשיתבונן לאשורו ויראה לדרך רע ומסורין הוא ירא ללכת בדרך ההוא והכסיל בסכלותו מתמלא עברה וזדון ובוטח בעצמו ואינו ירא פן יכשל. והכונה בדעת שהפתי שהוא הכסיל מבטיח נפשו בכל מה שיבטיחוהו חלשי הענין בשקריהם. והחכם ירא מהדעות הנפסדות. קצר אפים. פי' הוא הפך ארך אפים האדם שהוא נמהר לשפוך חמתו ולנקום נקמתו יעשה מעשיו באולת כסילות. ואיש עושה מעשיו במחשבה ובמזמה יהיה שנוא בעיני האדם שאין בעינו שלא יעשה כמוהו. נחלו. פי' אולתם הוא נחלתם. וערומים יכתירו דעת. פועל עומד מבנין הפעיל כמו יכתירו צדיקים כלו' יתעטרו בדעת ויעלו בגדולה בחכמתם. ויש יכתירו דעת הם ישימו עטרת הוד בראש הדעת כי הם יחבבו הדעת בעיני האנשים וישבחו אותה בחכמתם. שחו רעים. שחו מגזר וישתחוו. ופי' כי ביום רעים לפני הטובים כי יתנחמו על הרעה שעשו להם ורשעים יבואו על שערי צדיק לבקש ממנו מחילה. גם לרעהו ישנא רש. אמר כי האדם שהוא רש לא די שהרחוקים ירחקו ממנו ולא ירחמו עליו. אלא גם לרעהו וגם אותם שגדלו עינו ישנא כי מפני שהם כריכים תמיד לבקשתו ישנאוהו. ואיפשר שקרא רש לחלק השכלי שבכל כחות הנפש ישנאוהו וקרא עשיר ליצר הרע הנקרא מלך זקן וכסיל שאוהבו רבים שכל כחות הנפש נשמעים אליו.

גם בשחק יכאב לב ואחריתה שמחה תוגה: מדרכיו ישבע סוג לב ומעליו איש טוב: פתי יאמין לכל דבר וערום יבין לאשרו: חכם ירא וסר מרע וכסיל מתעבר ובוטח: קצר אפים יעשה אולת ואיש מזמות ישנא: נחלו פתאים אולת וערומים יכתירו דעת: שחו רעים לפני טובים ורשעים על שערי צדיק: גם לרעהו ישנא רש ואהבי עשיר רבים:

בז לרעהו חוטא׳ הטעם מי שמבזה את רעהו בהיותו עניו שבזו לו הנה הוא חוטא׳ והמרחם העניים וחומל עליהם
אשריו כלומר התענה שהוא עושה גרמה לו שיהיה מאושר בפי כל אדם וכבר יהיה חוטא מי שמבזה את
הראוי לבזיון כמו מי שיחטא אל השם ית׳ או לבני אדם׳ ויש מפרשים מי שהוא מבזה את רעהו החוטא בעת שיחטא
ומי שהוא מחונן עניים אשריו וכן מי שהוא מבזה היצר הרע הנקרא רעהו שהוא החוטא והמחטיא ומחונן הכחות
השכליות הנקראים עניים אשריו׳ ואיפשר
שהוא אומר כי הוא דבר מגונה לבזות אדם
אחר מחטא שהוא גם׳ רעהו כאותה הקטא
הלא יתעו׳ אמ׳ כי האנשים שחורשי הרע
להם ולזולתם יתעו מדרך ההצלחה
ולא יגיעו אליה ורעה תבא אליהם והחורשי׳
טוב יהיה חסד אלהים עליהם בעבור צדקם ׃
בכל עצב׳ הם יגעי׳ מעשה ידיהם ופירושו
בכל עמל ויגיעה שיעמול האדם הן
בתורה הן בפעל ידיו ימצא ריוח ויותר
ואם לא ירויח פעם אחת ירויח פעם אחרת
אך מגיעת השפה שידבר דבר הבלים לא
ימצא כי אם חסרון אם יוסיף בדברים יוסיף
בפשעים או יהיה עצב מעשן לאשה ויאמר
שהמותרים לגם לאשה יהיה בה יתרון ותספ׳
והמדברים בה יהיה למחסור כמו שאמר
אדברה וירוח לי וכן דברי החומים—

בז־לרעהו חוטא ומחונן ענוים אשריו׃ הלוא־יתעו חרשי רע וחסד ואמת חרשי טוב׃ בכל־עצב יהיה מותר ודבר־שפתים אך־למחסור׃ עטרת חכמים עשרם אולת כסילים אולת׃ מציל נפשות עד אמת ויפח כזבים מרמה׃ ביראת יהוה מבטח־עז ולבניו יהיה מחסה׃ יראת יהוה מקור חיים לסור ממקשי מות׃ ברב־עם הדרת־מלך ובאפס לאם מחתת רזון׃

שאנחמים הקולה׳ עטרת חכמים׳ פי׳ כשיזדמן שיהיו החכמים עשירים העושר ההוא להם לכבוד ועטרת כי אז יהיה
האדם רב כבשנו הכסילים חכמת המסכן בזויה׳ מצטרף עם זה בעת העושר יוכלו לקנות מן החכמה מה שלא
יוכלו לקנות בדלות ולא התחשוב שהעושר הוא עטרת לכסילים כמו לחכמים כי האולת שהיא בכסילים תפאר נאולתה
כי לא יקנו עם העושר מן החכמה מה שתסיר אולתם׳ ואפשר שיקרא ריעו׳ החכמה במקום הוה העושר ולזה אמ׳
עטרם בעבור שעושר החכמים הוא חכמתם׳ ואמ׳ כשהחכמים אינם מחשבים חכמתם ועושים עטרת מהעושר
שיש להם ואולת כסילים הכל הוא אולת ונמלה אולת המשפט על בעלים׳ מציל נפשות׳ יאמר העד כשיעמד
אמת לא עשה דבר קטן בהצלת נפש אחת והיא מאות שהעמד עליו אבל עשה דבר גדול שהציל נפשות
רבות והן הנפשות העתידות לצאת ממנו וגם נפשות בני ביתו אשר היה הן תלויין בחייו ומפני זה אמר נפשות ולא
נפש׳ ואמנם העד שהוא בעל מרמה הוא ידבר יפיח כזבים ומתוך כך יהרוג נפשות רבות ומלת עד משרתת במקו׳
שנים וידבר כזבים עד מרמה׳ ביראת יי׳ מבטח עוז׳ פי׳ הדבק ביראת יי׳ מבטחו ועוזו כל ימי חייו להצילו מכל
צרה וגם לבניו ולזרעו אחריו יהיה השם מחסה ועוז׳ יראת יי׳ אמר שהיראה שיש באדם
גורמת לו שיחיה ויאריך ימים ושיסור ממוקשי מות כל מדרכי הבשטי׳ האורבים את העוברים להרוג אותם
ובריאתו יגבל מהם׳ ברוב עם׳ אמר כי ריבוי העם הוא הידור המלך שכבוד המלך תלוי בהיות לו עמים רבים
סרים אל משמעתו ובעת שלא יהיה העם רב כי הוא מחתת הרזון כל שפלות האדון׳ ואפס׳ כמו אין׳

ארך אפים. כי שהוא ארך אפים שאינו ממהר לכעוס ומושל ברוחו הוא רב תבונות ומלת רב תאר מטעם
הכפל. ומי שהוא קצר אפים וקצר רוח שלא ימשול ברוחו הוא מרים האולת מן הארץ ומגביה בראשו
ומגלה אותה לפי שאינו יכול לשמור מחשבתו. או יאמר שהוא מעורר האולת. חיי בשרים בא בשרים על לשון רבים אשר לא
כלה כי לחם ובשר ויין לא מצאתי מחוברים. ואמר שחיות הגוף ורפואת בריאות על לב מרפא כלו לב טוב ושמח כי
כל איש שמח בחלקו ולא יתאוה דבר מכל
אשר הראוהו עיניו יהיה דשן ושמן ווהר
פניו מעשר על עשיו : והקנאה והתאוה
מרקבות את עצמות האדם עדי רקבון
וכל הבשר שעל עצמו יהיה מרפא מגורת
לא ירפה יאמר שחייב בשר האדם שהוא שירפא
ממנו וזולתו לא יקחנו בטעם ובלבן . כי
המקנא לרוע טבעו כל שתשבע היא
לקיחת הטובה מבעליה . עושק דל אמר
מי שעושק הדל בעבור שאין
לו עוזרים כי דל מרעהו יפרד הוא מחרף
עושהו . כי הדל אין לו עוזר כי אם השם ית'
וזה שהוא עושק אותו ואינו מניח העונש
בעבור הבורא ית' כבוד הוא מחרף אותו
ואמר אחד מן החכמים איך לא אירא לגזול
מי שאינו מוצא עוזר זולתי הבורא .
אמנם מי שחונן האביון הוא מכבד הבורא
כי אינו עושק רק מאהבתו ית'. ברעתו ידחה רשע בעבור רעתו שעושה הרשע ידחה מן העולם הזה ומהעולם
הנשמות. אמנם הצדיק הוא עומד בלב בטוח ואמון בעת שיקרב למות כי הוא
מצפה לקבל פרי מעשיו הטובים . ואפשר שפירוש במותו שב אל הרשע שהצדיק הוא חוסה ומאמין במיתת הרשע
או יכון בפירוש רעתו כאותה הרעה שחשב לעשות לזולתו בה יפול כהמן . או יאמר בעבור רעתו מהו של רשע
בטרם שימלאו ימיו נגמר ידחה מן העולם . אמנם הצדיק ישלמו לו מאויו כל ימי חייו וחוסה ומקוה לקבל פרי מעשיו
במותו . בלב נבון אמר כי בלב האיש הנבון תעמוד החכמה במנוחה והשקט כי היא עומדת במקומה והוא אינו
חושש לפרסם חכמתו כי הוא עוסק בה לשמה ולא להתגדל בה . אמנם בקרב כסילים החכמה תודע
שאם ידעו שום דבר מן החכמה יגלוהו ויפרסמוהו . ויש מפרשים תודע הדבר כמו ויודע בם אנשי סוכות .
ואמר כי בעבור שהחכמה שהיא מנוחה ואינה מתגלה אל הנפש על דרך משל היא נשבתת לכאן ולכאן
ומשמעות קול. צדקה תרומם גוי הצדקה שישראל עושים שנקראים גוי היא תרוממם ותנשאם כי הם מצדיקים
בה שלא תעשה ממון גזל ואומות גם עושים אותה בסתר . וחסד לאומים יחשב להם לחטאת
ופשעם כי הם גוזלים מזה ונותנים לזה . או ירצה שהצדקה והיא השמירות תרוממם מעלת האומה וקטון וחרפה
יהיה אל האומות בעת שיהיו בעלי חטאת . רצון מלך אמר רצונו של מלך ואהבתו מראה לעבדו בראות
משכיל . ועברתו תהיה לעבד מביש דל שכל .

אֶרֶךְ אַפַּיִם רַב תְּבוּנָה וּקְצַר רוּחַ מֵרִים אִוֶּלֶת: חַיֵּי בְשָׂרִים לֵב מַרְפֵּא וּרְקַב עֲצָמוֹת קִנְאָה: עֹשֵׁק דָּל חֵרֵף עֹשֵׂהוּ וּמְכַבְּדוֹ חֹנֵן אֶבְיוֹן: בְּרָעָתוֹ יִדָּחֶה רָשָׁע וְחֹסֶה בְמוֹתוֹ צַדִּיק: בְּלֵב נָבוֹן תָּנוּחַ חָכְמָה וּבְקֶרֶב כְּסִילִים תִּוָּדֵעַ: צְדָקָה תְרוֹמֵם גּוֹי וְחֶסֶד לְאֻמִּים חַטָּאת: רְצוֹן מֶלֶךְ לְעֶבֶד מַשְׂכִּיל וְעֶבְרָתוֹ תִּהְיֶה מֵבִישׁ: מַעֲנֶה רַּךְ יָשִׁיב

טו

מענה רך׳ מענה אמרי׳ רכים וטובים לבעל החימה ישיב החימה שבכר היתה עתה אחורנית ואם ישיב אלו דברי׳ שיעציבוהו הוא גורם אלו שיכעס עליו יותר ויותר · והומר הכעס בלשון אף לפי שבו יראה גם רכך הכעס להגביה אפו כשיגדל עליו כעסו · לשון חכמים תיטיב דעת פי׳ כמו בהטיבו את הנרות · כל התקון הדעת והפכו בתיקון ובמלאכה כחה · או יאמר שהדעת שבלב החכמים יתקן לשונם לדבר על נכון · והאולת שבלב הכסילים ת׳ פעמים פוקס לדבר דברי סכלות בכל

חֵמָה וּדְבַר עֶצֶב יַעֲלֶה אָף׃ לְשׁוֹן חֲכָמִים תֵּיטִיב דָּעַת וּפִי כְסִילִים יַבִּיעַ אִוֶּלֶת׃ בְּכָל מָקוֹם עֵינֵי יְהוָה צֹפוֹת רָעִים וְטוֹבִים׃ מַרְפֵּא לָשׁוֹן עֵץ חַיִּים וְסֶלֶף בָּהּ שֶׁבֶר בְּרוּחַ׃ אֱוִיל יִנְאַץ מוּסַר אָבִיו וְשֹׁמֵר תּוֹכַחַת יַעְרִם׃ בֵּית צַדִּיק חֹסֶן רָב וּבִתְבוּאַת רָשָׁע נֶעְכָּרֶת׃ שִׂפְתֵי חֲכָמִים יְזָרוּ דָעַת וְלֵב כְּסִילִים לֹא כֵן׃ זֶבַח רְשָׁעִים תּוֹעֲבַת יְהוָה וּתְפִלַּת יְשָׁרִים רְצוֹנוֹ׃

מקום שהוא יי׳ · השגחת יתו׳ וידיעת חכמתו המקפת אפשו הנמצאות הם בכל מקום ואין חוסר ובלמות להכחי׳ שם פועל און והן עפות האנשים הרעים והטובים או המעשים הרעים והטובים · מרפא לשון ר״ל רפואת הלשון והיא הוהירה ממוהרי׳ הדבר · וכן הלשון שהדבר במה שיבוא על עבודת האל יתברך הוא עץ חיים לבעל הלשון והולכך עמר זה מפני שהוא שבח השתיקה וגנה הדבר פעמים רבות ולפי׳ אמר לא תחשוב שהדבר בכלו הוא רע מ הדיבור הטוב והוא אשר כנה אותו במרפא לשון הוא כעץ חיים · וכאשר ימצא בלשון דבר עוות ודבר שקר וכו׳ וכיוצא שבר ברוח בעל הלשון · אויל ינאץ מוסר אביו יאמ׳ מ האויל יבוז המוסר שייסרהו אביו

או רם שהוא הלב האמת ויחשבהו לנאצה׳ המנם השומר תוכחת מוסרו הוא יקנה ערמה · ואפשר שקרא השכל אביו ואמר מ האויל ינאץ מוסר השכל ולא יתנהג על פי עצתו מ הוא יכנ׳ את בן האלוהי׳ ונו׳ · בית צדיק חוסן מגזל לא יחסר ולא יחסן פי׳ אוצר הטעם בבית הצדיק יש אוצר רב מלא תבואה או יהיה לשון תוקף כמו את כל חסן העיר והטעם יש בו עושר רב וקיים לעד · ולא יירא מתגבור׳ הזמן מ השם יקים לו לטובה ועושרו · ובקשת הרשע שמאסף בגזל ובחמס תהיה בתו נעכרת · ואפשר שיאמר מ לפעמים תמצא בית איש צדיק ויש שם חוסן רב ובפעלת אדם רשע שיגדל בביתו נעכרת טובתו ובתו · ולדמיון זה תמצא אדם צדיק ושלם ובעל תורה ומעשים טובים ופעלת מזל המקרה רשע נעכרת פעולת הטובה או נפשו שיטרידהו יצרו מן העולם אעפ׳ שהוא קיים באמונתו ואפשר שקרא לגוף האדם בית צדיק לפי שהגוף וכל כחותיו לא היו רק להיות בית ומעון לחלק השכלי · וכדי שיהיה מוכן להתחול עליו צורת השכל כנה אותו בחוסן רב ר״ל נמצא על תכונה חזקה ועב׳׳ז בפעלת רשע שהוא יצר הרע נעכרת נפשו או תחול על הבית הנזכר מכה נעכרת · שפתי חכמים · שפתי החכמים מפזרים ומפיצים דעת או יהיה יזרו מענין זר זהב כלו׳ ישימו גבול של דעת בכל הדברים · או הוא משל על עשיית הגדרים בדעת מורכמס ימנעו הבדל על הדרך הראוי · או יאמר מ שפת החכמים יבחרו הדעת ויפארוהו וישימו עטרת מהלל בראשו אמנם לב כסילים לא כן כלו׳ לא ידעו לעשות זה ולא יעשוהו או תהיה מלת כן מענין כן בנות צלפחד יאמ׳ שלבו ושכל הכסילים אינו נכון ואמתי · זבח רשעים הזבח שיביאו הרשעים לכפרת עונם הוא דבר נתעב אצל השם · בעבור מ כל מה שיש להם באו מגזל וחמס וגם אינם מכוונים בקרבן הכוונה האמתית מה שאין כן מתפלת׳ שרוצה בהפלגת

תועבת יי' דרך הרשע התועבה יי' דרך האיש הרשע בכל פעולותיו למרות עיני כבודו כי הוא לא יבהל בעבודתו יתע' לא יסיר בני אדם אל הקבלה · ואמנם האיש שהוא רודף לעשות צדק לנפשו והוא מרדף לעשותה לזולתו ומדריך בני האדם אל הצדק יאהב אותו השם ית' · מוסר רע: כמו מוסר מלכים · יסורין הם באים לאדם השוב אורחותיו של הקב"ה · ושונא תוכחת ימות בלא עתו · ויש אומרים המוסר בדבר רע הוא לעוזב אורח המצוה שלא יחפוץ המוסר · ושונא תוכחת שיוכיחוהו מוכיחיו הוא ימות באין מוסר · כי המוסר והתוכחת ישיבו האדם מדרך המות הזמני והנצחי · שאול ואבדון · יאמר שהשאול ואבדון שהשאול הוא הקבר ואבדון הוא גיהנם שהוא עמוק משאול גם שהם מקומות נסתרים הם נגד פני יי' וכל הדברים שירדו שם הם נגלים לפניו · אף כי לבות בני אדם כ"ש שישיג לבות האדם בעודם חיים וקודם שירדו לשאול · וזה הכתוב נקשר עם הקודם לא יחשוב אדם שהשאול בית מנוס כי כלם נגד יי' · לא יאהב לץ אמר כי האיש הלץ שלא יתעסק כי אם בכל מעלה ושלמות הוא לא יאהב מי שיוכיחהו ויזרזהו על דבר מעלה כמו שהיה מן הדין וזכה עליו שיאהבהו וכל שכן שלא יתעורר

תּוֹעֲבַת יְהוָה דֶּרֶךְ רָשָׁע וּמְרַדֵּף צְדָקָה
יֶאֱהָב: מוּסָר רָע לְעֹזֵב אֹרַח שׂוֹנֵא
תוֹכַחַת יָמוּת: שְׁאוֹל וַאֲבַדּוֹן נֶגֶד יְהוָה
אַף כִּי לִבּוֹת בְּנֵי אָדָם: לֹא יֶאֱהַב לֵץ
הוֹכֵחַ לוֹ אֶל חֲכָמִים לֹא יֵלֵךְ: לֵב שָׂמֵחַ
יֵיטִב פָּנִים וּבְעַצְּבַת לֵב רוּחַ נְכֵאָה:
לֵב נָבוֹן יְבַקֶּשׁ דָּעַת וּפְנֵי כְסִילִים יִרְעֶה
אִוֶּלֶת: כָּל יְמֵי עָנִי רָעִים וְטוֹב לֵב
מִשְׁתֶּה תָמִיד: טוֹב מְעַט בְּיִרְאַת יְהוָה
מֵאוֹצָר רָב וּמְהוּמָה בוֹ:

מעצמו ללכת אל חכמים ללמוד מהם חכמה: לב שמח · הלב הוא שרש הגוף ומקור כחות הנפש ולכן כאשר הוא שמח נראה השמחה בפנים · ובעצבת לבו כשיהיה הלב נעצב והוא תראהו ברוח נכאה והוא הלשון שילאנו ויתמעט הרוח · כי האנחה תבא בסבת ג' דברים מצד השמון הלב יאחר האדם לשאוף האויר הקר ולהוציא החום ומתוך כך יצטרך להאויר רוח רב בנשיפה אחת והיא האנחה · והסבה בעצור דאגה ואבלות · והנה בעצב שמחה כי התפשט הנפש להון ויותר רוח רב ונצריך אחורה רבה · או יאמר כי בהיות רוח נכאה ממקור הרוח הרוחני הוא הלב לא ייטיב פניו רק תראהו נעצב והוא לב נבון · לב איש נבון יבקש ללמוד הדעת · ופי כסילים ירעה אולת דברים של אולת · כל ימי עני רעים · שיהיה עני בלבו אף כי הוא עני בממון כל ימיו מכאובים וטוב לב משתה תמיד ומי שיש לו לב טוב ושמח ורחב כל כך יהיו פניו כאלו אוכל ושותה כל היום ואם הוא עני בממון · כי שמחת הלב זו היא עשר האדם · טוב מעט · טוב לאדם מעט שיהיה ירא את השם ובטח בו ולא ידאג ויהיה שמח בחלקו · מאוצר רב ומהומה בו · מי שיהיה לו ממון רב ויהיה דואג עליו בכל שעה שיהיה מהמון ויחשוב שיברח וילך לו · ויש מפרשים טוב מעט ממון שלא יגזול ויהיה ירא את השם מאוצר רב ומהומה בגזל ובחמס ומהומה בו · כשיגזול את בני אדם יקומו אותם ויהרגם · ובטל השמחה מהם ·

טוב ארוחת ירק · יאמר טוב הוא לאיש שתהיה לו סעודה של ירקות ותהיה שם אהבה שבעבור האהבה יתענגו זה עם
זה בדרך אהבה ורצון ממה שיהיה להם בסעודתם שור אבוס ותהיה שם שנאה וקטטה והוא
שירצו כל אחד מהם זה עם זה ושור אבוס׳ הוא השור העומד תמיד על אבוס בעליו לאכול ולא יחסר מאכלו וכמו זהו
וברבורים אבוסים שענינו ברבורים שמנים בתוך הכלוב והאבוס לעשות תמיד לא שיהיו מפוטמים כי כאשר יתאבסו
רמס · ואיפשר שיהיה במשל הזה לומר כי טוב לאדם שידרוך דרך השלמות שיסתפק במעט המזון ובמעט הנאות הגוף ויהיה התכלית אהבת השכל משיבחר לנפשו התאוות הגשמיות הזה ויתאוה התענוגים והטעם לשנאת הדרך הטוב ולשנאת החכמה ולמודיה ·
איש חמה · הטעם איש בעל חמה יעורר המדון ואף שהוא קטן מתחלתו הוא יגדלהו ויגדילהו בחמתו· ואמנם האדם שהוא מאריך אפו ישקיטהו וינוחהו כל כך שהוא לא יריב עם אדם ולא יעזר ריב בין אנשים אלא אפי׳ אם ירצה ריב בין אנשים ישקיטהו ויבטלהו בנועם ·
דרך עצל · הטעם הדרך שצריך לדרוך בו העצל נראה בעצמו כאלו היה גדורה בקוצים ובסלעים ולא יוכל לדרוך בו כדרך אמר עצל שחל בדרך·

טוב ארחת ירק ואהבה שם משור
אבוס ושנאה בו: איש חמה יגרה
מדון וארך אפים ישקיט ריב: דרך
עצל כמשכת חדק וארח ישרים
סללה:
בן חכם ישמח אב וכסיל אדם בוזה
אמו: אולת שמחה לחסר לב ואיש
תבונה יישר לכת: הפר מחשבות
באין סוד וברב יועצים תקום:

ואורח הישרים שהם הפך העצל והם החרוצים דרך סלולה כל כאלו דרך סלולה בעצמם שיעשו פעולותיהם בזריזות
ולא יקשו עליהם להתרשל ממלאכתם וכן הענין בעצל בבקשת החכמה תראה בעצמו דרכת החכמה מגודרת
ומסוכלת בעבור שלא למד הנעשה ואפי׳ יקבלנה שכלו׳ ואמנם הישרים ימצאו דרך החכמה סלולה מן המפקות ·
בן חכם ישמח אב · אמר ישמח אב לפי שהוא מכיר בחכמה יותר מן האם והאדם שהוא כסיל תוגה בזיון לאמו שהיא
מעיה התמיד עמו כי לכסילות לא יתחבר עם האנשים ועל כי הוא גורם לה שיחרפוה בני העולם
בראותם אותה ויזכיר בזיון אבל האם ולא אבל האב כאשר יהיה לאיש חכם בן כסיל יאמרו לא היה זה בנו של פלוני
כי אמו זנתה תחתיו בעולה והיה לה בן זה מאיש אחר · ועל דרך השיר יאמר כי הבן החכם יגביר מעלת השכל והבן
הכסיל מבזה נפשו ההיולית אם · אולת שמחה לחסר לב · אמר הכסיל כאשר יוכל לעשות אולת
זו היא שמחה לו והוא בעצמו דעת וחכמה
שלא יתעצל בקנית החכמה ובהתעסקו
בעניני השכל ואיש התבונה יישר דרכו ללכת בה או יישר עצמו ללכת בדרך יושר · הפר מחשבות באין סוד ·
רוצה לומר כל מחשבות האדם שיחשוב בלא עצת חכמים יבואו לידי הפר הד-
והבטל המחשבה ההיא ולא תבא לידי מעשה · וברבה יועצים שיהיה נמלך עמהם ובו... להם תתקיים · מאו
מחשבתו או יאמר כי סבת הפרת המחשבות של מלכים ורוזנים הוא בעבור שאנשי סודו יגלוהו ומתוך כך תפר
עצתו ואמנם בהיות רובי אנשים חכמים יועצים בעלי סוד תתקיים מחשבתם ולא תפר ·

שמחה לאיש · יאמר כי מדרך האדם לשמוח בעת שהוא עונה לפי סברתו על טעם · ולהגמים יחשוב האדם שהוא השיב דברים של טעם ואין הענין כן ולכן אמר כי כשיהיה הדבר דבר בעתו ובזמנו ובשעתו ולא הקדים ולא האחיר אז הערך מה טוב ומה יפהו : אורח חיים · ירצה אורח [illegible] משכיל והנה [illegible] למעלה רל שהעולה למעלתו ויאריך ימים אם ילך בה · למען סור משאול מטה · שלא ימות בלא עת ויאמר אורח חיים למעלה למשכיל אם ילך בה יזכה לשבת בכסא כבוד של מעלה וינצל משאול מטה והוא גיהנם · והנכון אורח חיים · ירצה כי המשכיל יש לו תבונה מה והיא אורח חיים ומה שאינו המשכיל הוא למעלה ומה שממנו הוא שאול מטה ·

שְׂמְחָה לָאִישׁ בְּמַעֲנֵה פִיו וְדָבָר בְּעִתּוֹ
מַה טּוֹב: אֹרַח חַיִּים לְמַעְלָה לְמַשְׂכִּיל
לְמַעַן סוּר מִשְּׁאוֹל מָטָּה: בֵּית גֵּאִים
יִסַּח יְהוָה וְיַצֵּב גְּבוּל אַלְמָנָה: תּוֹעֲבַת
יְהוָה מַחְשְׁבוֹת רָע וּטְהֹרִים אִמְרֵי־
נֹעַם: עֹכֵר בֵּיתוֹ בּוֹצֵעַ בָּצַע וְשׂוֹנֵא
מַתָּנֹת יִחְיֶה: לֵב צַדִּיק יֶהְגֶּה לַעֲנוֹת וּפִי
רְשָׁעִים יַבִּיעַ רָעוֹת: רָחוֹק יְהוָה
מֵרְשָׁעִים וּתְפִלַּת צַדִּיקִים יִשְׁמָע:

בית גאים · דרך השם להרוס בית הגאים ולהתן אותו וכן להציב גבול אלמנה שהוא חרב ואין למטה ממנה בשפלות ואמר זה להזהיר בני אדם שלא יתגאו כי תועבת יי' ולהם השפלים והענוים כי מעולה עמהם יי' · ויסח מגבוה הגון מגבוהו ונסחתם מעל האדמה

תועבת יי' · יאמר כי מחשבות האדם הרע הם תועבה לפניו יתברך אמנם מחשבות האנשים הטובים והצדיקים שהם אמרי נועם אינה תועבה לפניו רק הם טהורים ורצויים לפניו יתברך ובאלו אמר תועבת יי' הם מחשבות האיש הרע והטהורים הם לפניו אמרי נועם שהם הפך מחשבות הרע · עוכר ביתו · מי שגוזל ממון מחריב ביתו ומשפחתו · ושונא מתנות יחיה · ושונא מתנות ושוחדים לעוות את הדין יחיה · ויש אומרים ושונא מתנות בני אדם ובוטח בשם הוא יזמין מחיתו ופרנסתו ממקום אחר · לב צדיק יהגה לענות · ירצה הטעם לב צדיק יחשוב לענות ולהשיב דבר כראוי ופי רשעים לא די שלא ישיב כסדר וכראוי אלא ידבר רעות בבלתי השתכלות · ויהיה יהגה לענות מגזרת והגית לו התפארת ענין דבור ואמירה · ורבים חשבו כי מלת לענות הוא מגזרת לענה והטעם שהצדיקים לעולם יחשבו בגנ' בדברים מרים כלענה שהוא יום המות ויום הדין ועונש גהינם כטעם לב חכמים בבית אבל ולא כן הרשעים יצליחו ברעות הנפש · רחוק יי' מרשעים · יאמר כי השם יתברך הוא רחוק מהרשעים לא שהוא יתרחק מהם וממן ה' המעוטים אלא רק השכל הוא שהם יתרחקו ממנו בפעולותיהם הרעות · אמנם הצדיקים והם הטובים בדק נפשם ולזולתם הם קרובים בדעתם אל השם עד שיתרוב קרבתם אליו ישמע תפלתם אעפ"י שהתפלה לא תהיה על דרך הנכונה · או יאמר רחוק יי' מתפלות הרשעים ותפלת צדיקים ישמע והתפלה משרתת לשניהם ·

מאיר עינים· פי' המאור שתראינה העינים כגון דירה נאה וכלים נאים מרחיבין לבו של אדם ומשמחין ונ"ל שיהיה מע
שימע טוב מקרובו ומאוהבו תדשן אפי' העצמות וכ"ש שמשמחת · ויש בענין תלמוד הרבה · או יאמר
כשיהיה אור פני האיש זך וטוב הוא ישמח הלבו וכשיהיה יום השמועה של טוב תדשן עצם · או יהיה ענין הפסוק כן
המאור של פנים ישמחו הלב· שהלב טוב וכו יוסיף מאור העינים · אזן שומעת· פי' האזן המקבלת לשמוע התוכחות

מְאוֹר עֵינַיִם יְשַׂמַּח לֵב שְׁמוּעָה טוֹבָה
תְּדַשֶּׁן עָצֶם: אֹזֶן שֹׁמַעַת תּוֹכַחַת חַיִּים
בְּקֶרֶב חֲכָמִים תָּלִין: פּוֹרֵעַ מוּסָר מוֹאֵס
נַפְשׁוֹ וְשׁוֹמֵעַ תּוֹכַחַת קוֹנֶה לֵּב: יִרְאַת
יְהוָה מוּסַר חָכְמָה וְלִפְנֵי כָבוֹד עֲנָוָה:
יו לְאָדָם מַעַרְכֵי לֵב וּמֵיְהוָה מַעֲנֵה לָשׁוֹן:
כָּל דַּרְכֵי אִישׁ זַךְ בְּעֵינָיו וְתֹכֵן רוּחוֹת
יְהוָה: גֹּל אֶל יְהוָה מַעֲשֶׂיךָ וְיִכֹּנוּ
מַחְשְׁבֹתֶיךָ: כֹּל פָּעַל יְהוָה לַמַּעֲנֵהוּ
וְגַם רָשָׁע לְיוֹם רָעָה:

המוכיחות לחיי העולם הזה ועולם הבא היא
תלין בתוך החכמות ר"ל שלא תמנה רק
באנשים חכמים· או יאמר האזן מאחר לא יתן
לעולם רק עם אנשים חכמים לשמוע מהם
תוכחות של חיים · פורע מוסר פירוש
פורע מלשון למפרע כלומר חוזר
המוסר לאחור· ויש אומ' מגזרת כי פרוע הוא
ואמר שמואס נפשו וחייו לפי שבפריעת
המוסר ישאר שר פרא ויפעל פעולות
ההייב העונש עליהם ונענה בפעולותיו כאלו
שונא נפשו ושומע תוכחת ויקבל מלע לנפשו
מה שיוכיחוהו קונה שכל ודעת ויראת יי' ;
יראת יי' ראשית החכמה היא שידע אל
מוסר החכמה וענוה כמו שאמר
אם אין חכמה אין יראה· ולפני כבוד ענוה
כי היא גורמת הכבוד · לאדם מערכי
לבו לאדם יש יכולת לערוך

מחשבותיו בלבו קודם ידבר ויסדר דבריו והאיך יעשה ענינו ועכ"ז לא יוכל לדבר רק הדבר אשר ישים השם בפיו או יאמר
לאדם יש יכולת וכח לערוך בלבו הדברים שירצה לסדרם אמנם לא כל אדם ידע להוציא בפיו מה שערך וסדר מן הדברי
בלבו כי אין כל מזג מוכן על זה רק כפי מה שחנן השי' המזגים והכחות על זה וזה רצה באמרו ומיי' מענה לשון · כל
דרכי איש· כלומ' כל א' מדרכי האיש הוא זך בעיניו של איש כי יש אנשים חכמים בעיניהם אמנם יש דרך ישר לפני
איש ואחריתה דרכי מות ולפי' סמך אל זה ותוכן רוחות יי' כלומ' מי שהוא יודע ומבין הרוחות הטובות והרעות הוא
יי' כי הוא לבדו היודע זה האיש שדרכו זכה בעיניו אם היא זכה אם לאו והפי' שמלת בעיניו הוא מענין אם בעיניו ענ'
הפנים ור"ל שכל דרכי האיש שהוא איש ואינו בחכמה נבערת איש הוא זך במראיתו ובגלגלו אמנם תוכן הרוחות והיודע
מצפון לבם הוא יי' והפי' שהכפי' במלת בעיניו שב אל השם הנזכר באומרו ומיי' מענה לשון והאמ' כל אחד וא' מפעולות
האיש זכה וגלויה לפניו כי הוא ית' תוכן הרוחות והפי' בהקיף מלת זך והאר לאיש אמ' כל דרכי האיש הוך הם בעיני
השם והענין שמיני ההנהגה ית' ענשו · גול על יי' דרכך · אמ' אחר שכל דרך מדרכי האיש ידוע לפניו ית' לא תחזור
פעולותך ומחשבותך ממנו רק גול אל יי' כל מעשיך ואמ' לשון גול ממעין גלגל כי כל דבר המתגלגל יהגלגל
סבב דבר קיים והקף וכו' כי הוא ה"שי' או יהיה גל כמו הכלך מלשון וגלו את האבן · כל פעל יי' למענהו· רוצה לומ'
כל אשר פעל השם בעבור כבודו כדי שכל שיברואהו וירוממוהו וגם רשע כ"ב אשר יבראהו לשם
רעה וזהו כבודו כי יעבדו ממנו כל יושבי תבל בריותיו או מפעליו או יאמר ואפילו הרשע כשבראו ורוצה שיהיה
בעבור יום רעה הוא מקיימו בעולם לחבל את אשר יצוה אמר מרשע יהרג נבוכדנצר עבדי ·

תועבת יי׳ · השם יתעב כל איש גאה וגם רוח שיתהלכו בלבבו כמו שכתוב יי׳ מלך גאות לבש · ואין שיצריך
אשר עלזה אלא מיד ינקה ויקח נקמתו ממנו · בחסד ואמת האיש הממשך בחסד ואמת אל חסד
ואמת ראוי שיכופר עונותיו · ולא יתנהג השם עמו על קו הדין רק במדת החסד מדה כנגד מדה · ובהתחיל באיש
יראת יי׳ גרמית לו שיהיה סר הרע ממנו ויהיה סור מקור · או יהיה פעול בשקל סוגלב שיהיה מוסר מרע · ואיפשר
לפרש בחסד ואמת שיעשה וביראת יי׳
שיהיה בלבו ושיסור מעשות כל רע
יתכפרו כל עונותיו · או יאמר שלא תהיה
מנעתך ממעשות הרע כי להתרעת לשונאי
הורך וכי שלא יגעלך רע · מפני שופט או
מלך או כדי להקרא חסיד רק בעבור היות
יראת האל על פניך סור מעשות רע ·
ברצות יי׳ דרכי איש · כאשר יהיו
דרכיו של אדם

תועבת יהוה כל גבה לב יד ליד לא ינקה: בחסד ואמת יכפר עון וביראת יהוה סור מרע: ברצות יהוה דרכי איש גם אויביו ישלם אתו: טוב מעט בצדקה מרב תבואות בלא משפט: לב אדם יחשב דרכו ויהוה יכין צעדו: קסם על שפתי מלך במשפט לא ימעל פיו: פלס ומאזני משפט ליהוה מעשהו כל אבני כיס: תועבת מלכים

מתוקנים ורצויים לפני הבורא כמו כן יהיה
מרוצה לפני אויביו . ויכנעו לפניו ויבקשו
שלומותיו ואיפשר שהוא לומר כי בהיות
האיש שלם עד שדרכיו יהיו רצויים לפני יתע׳
לו די שהכחות השכליות ישלטו בפעולות
הגופניות · אלא שאף אויביו והם הכחות
החמריות יהיו שרים אל מעשות השכל
טוב מעט בצדקה · טוב מעט ממון
שיהיה מקובץ בצדק ויושר מרוב ממון בגזל ועול · לב אדם יחשב דרכו · אמר כי האדם ראוי
שיחשוב בלבו הדרך שהוא ראוי לדרוך בה וישתדל בכל מאמצי כחו ולא יתרשל · ומן השמים יסייעוהו להביא
מחשבתו אל הפועל · או יאמר כי האדם יחשב דרכו בין טוב ובין רע ויי׳ יכין צעדו הראוי לו · ויאמר שיש רשות ביד
כל אדם לבחור לו דרך טוב ודרך רע ולפי הוא מזומן אל הגמול והעונש · ועוד הקסם הוא אשר סדר עניני בני
אדם והשר אותם בכחות השמים ותנועות השפלים כפי חכמת העליונים · קסם על שפתי מלך פירוש כאשר
המלך שופט את עמו במשפט יושר ועולה לא נמצא בשפתיו · כל כך גדר גזרתו
כדת וכהלכה כאלו קסם ונבואה בלבו והטעם כל מה שידבר בשפתיו הוא כקסם כאשר בשפתיו לא ימעל פיו ·
או יאמר כשיתחברו שני עניינים במשפט האיש · האחד שיורה עליו הקסם שהוא משפט הכוכבים · והשני שהמלך
גם יגזור על האיש כפי מה שיורה הקסם או הגזירה ההיא לא תמעל ולא תשתנה · והודיענו בזה שאם יגזור המלך
במיתת איש ולא יורה כן הקסם כל משפט הכוכבים או תמעל והבונו גזירת מלך · פלס ומאזני משפט ליי׳
פלס הוא כמטיל ברזל שיתקנו אותו לשקול בו המשקלים הגדולים · ומאזנים הוא כלי למשקלים הקטנים · ואבני
כיס הם לשקול בהם הדברים הנמכרים כמו ליטרא ואוקיא וחלק אוקיא ונקראים אבני כיס כלומר אבנים לדעת
בהם השיעור והחשבון והם מסורת הכיס על הכף · או יהיה מכיס ממש ויאמר שכל אלו הדברים שיהיו ישרים
ליי׳ הוא שעשה שיהיו בני אדם עושים שלא יהיו לו בכיסו אבן ואבן וכו׳ ומעשהו לכל משפט ויושר של מאזניים ועל האדם:

תועבת מלכים · המלכים מתרחקים לעשות רשע כשעור שעם הרשע יהרס מלכותם כי בצדקה והוא היושר שהוא הפך הרשע יכון כסא ממלכתם · ואפשר שקרא מלכים הכחות השכליות שהמשילו מקום הוא שימשלו וישעבדו תחתם הכחות הגשמיות כי לא נמצאו רק לצורך ולשכחות ולזה ופי׳ אל החלק השכלי אשר בו כתעבם האדם ואמר כי תועבת הכחות השכליות הוא עשיית הרשע ורשע כולל כל הענין שישתמשו האדם בקניני הזמנים שהם תחת השמש · וכוון הסבה בזה ואמר שהיושר והוא הענין בגזה שאלו שהוא לממשלת מחשבתם · יכון כסא הכח השכלי כשישם כנגד הגשם יא׳ בהשלמתו וקיומו

עֲשׂוֹת רֶשַׁע כִּי בִצְדָקָה יִכּוֹן כִּסֵּא: רְצוֹן מְלָכִים שִׂפְתֵי צֶדֶק וְדֹבֵר יְשָׁרִים יֶאֱהָב: חֲמַת מֶלֶךְ מַלְאֲכֵי מָוֶת וְאִישׁ חָכָם יְכַפְּרֶנָּה: בְּאוֹר פְּנֵי מֶלֶךְ חַיִּים וּרְצוֹנוֹ כְּעָב מַלְקוֹשׁ: קְנֹה חָכְמָה מַה טּוֹב מֵחָרוּץ וּקְנוֹת בִּינָה נִבְחָר מִכָּסֶף: מְסִלַּת יְשָׁרִים סוּר מֵרָע שֹׁמֵר נַפְשׁוֹ נֹצֵר דַּרְכּוֹ: לִפְנֵי שֶׁבֶר גָּאוֹן וְלִפְנֵי כִשָּׁלוֹן גֹּבַהּ רוּחַ:

פ פ פ

רצון מלכים שפתי צדק · רצונו של מלך והשגתו באדם כשיש לו שפתי צדק לפי שהם מתנהגים על פי הצדק ודובר דברים ישרים יאהב מן המלכים ומן הגשם יתבדר · חמת מלך · חמתו דומה למלאך המות כי כשיחרה אף המלך או השלטון על איש מן האנשים ישלח בו עבדיו להמיתו או לייסרו ואשר יזדמן שם איש חכם הוא יכפר חמת המלך כל יעתיקה ויבטלה בה׳ מתיו ממנו׳ אכפרה פניו או יחזור יכפרנה למיתה · באור פני מלך · פי׳ כאשר תמנע המית בעת חמת המלך כן ימצא החיים באור פניו שיאיר אל עבדיו ויגלה באור יתקור כמו במיתת אדם רשע · ואפשר שכוון שלמה במלך מלך מלכי המלכים שהוא ב״ה יאיר ה׳ פניו אליך ואמר זה יאיר פניו אתנו סלה ובעת שיראה המלך רצון טוב אל איש הוא דבר רצוי ונאהב בעיניו כמלקוש אשר ייחלו לו בני אדם והוא הגשם האחרון שהוא טוב לעולם בעת ג׳ חדשים לקציר · קנה חכמה · מקור מעני הלמד טוב לאדם לקנות חכמה אשר באמצעותה יאירו פני המלך אליו מקנות החרוץ והוא הזהב היקר ולקנות התבונה הוא יותר דבר נבחר מקנות הכסף לפי שהזהב והכסף יכלו עם האדם והחכמה איננה כלה ועוד שהחכמה ובינה ימצא האדם הזהב והכסף וכל קניני העולם ובהם יטבו האדם והם הסולם לעלות לשם ית׳ ובה תתכן עבודתו על אמתתה כי אם אין חכמה אין יראה ואין בור ירא חטא · ואפשר שבחכמה רמז לחכמה האלהית ולזה זכר בה הזהב היקר ובבינה רמז לחכמות הלמודיות ולזה זכר בה הכסף · ויש׳ טובת הפסוק באופן אחר שקניית החכמה הוא טוב בהפלגה וזאת הפעולה המיוחדת לעולם מן הזהב כלומר כמה הוא טוב בהפלגה לקנות מן הזהב שיהיה לאיש החכמה ולא יקנה ממנו קניני העולם השפל וכן קניית בינה הוא הדבר הנבחר מן הכסף כלומר טוב הוא לאדם שישים תכלית כוונו לקנות כי התבונה נאה זולתו מקניני העולם · מסלת ישרים · המסלה שילכו הישרים בה היא דרך טובה כי תמיד ישתדלו לסור מדרך רע ומי שרוצה לשמור נפשו מכל צרה ישמור דרכו ויבחין הדרך שהוא הולך בה אם טובה ילך ואם לאו יחדל כענין חשבתי דרכי וגו׳ · לפני שבר גאון · קודם שיבא שבר לאדם יש לו גאוה וקודם הכשלון יהיה לו גבהות הלב והוא גרם לו מפלתו כמו שבר פרעה והמן שהביא השי׳ להם מפלתם בגאונם · ואחר שהזכיר כי לפני כל השבר הקדם הגאוה אמר טוב להיות שפל רוח את ענוים

טוב שפל רוח כלומר טוב להיות דכא ושפל רוח בזוי ובסוי עם ענוים מלהיות עם רשע עושק וגזל ומחלק שלל עם גאים
או יאמר טוב לאדם שיהיה שפל רוח וללכת עם ענוי כמוהו מלחלק שלל עם גאי הרוח והטעם ידוע׳ משכיל
ר״ל המשכיל ומתבונן על דבר ורואה אחריתו קודם שיעשהו ימצא טוב כלומר מדרך שימצא טוב על הרוב׳ ואמנם
המאושר על הכל שמעשהו יצלח לעולם הוא הבוטח בי״י והטעם ידוע׳ או יאמר מי שהוא מתבונן על דבר שימצא

טוֹב שְׁפַל־רוּחַ אֶת־עֲנִיִּים מֵחַלֵּק שָׁלָל
אֶת־גֵּאִים׃ מַשְׂכִּיל עַל־דָּבָר יִמְצָא־טוֹב
וּבוֹטֵחַ בַּיהוָה אַשְׁרָיו׃ לַחֲכַם־לֵב יִקָּרֵא
נָבוֹן וּמֶתֶק שְׂפָתַיִם יֹסִיף לֶקַח׃ מְקוֹר
חַיִּים שֵׂכֶל בְּעָלָיו וּמוּסַר אֱוִלִים אִוֶּלֶת׃
לֵב חָכָם יַשְׂכִּיל פִּיהוּ וְעַל־שְׂפָתָיו יֹסִיף
לֶקַח׃ צוּף־דְּבַשׁ אִמְרֵי־נֹעַם מָתוֹק
לַנֶּפֶשׁ וּמַרְפֵּא לָעָצֶם׃ יֵשׁ
דֶּרֶךְ יָשָׁר לִפְנֵי־אִישׁ וְאַחֲרִיתָהּ דַּרְכֵי־
מָוֶת׃ נֶפֶשׁ עָמֵל

טוב כדי לעשותו ובוטח בשם שי׳ שיעשהו
אחריו׳ והודיענו כי לא יספיק היות האדם
מתבונן על דבר אם לא יבטח בי״י לחכם
לב יקרא נבון ר״ל מי שלמד חכמה
מרבו ומתק שימן דברים רבים מפלפול
חכמה ויקרא נבון׳ וימ׳ מי שיהיה חכם
בדעת הוא יקרא מבין דבר מתוך דבר כי
המנהג חכמים יודעים כל התורה ואין להם
דעת ולא תבונה כי החכמה בלא דעת
כתבשיל בלא מלח׳ ואיש שידע להמתיק
דבריו בחכמתו ובתבונתו יוסיף לימוד החכמה
מקור חיים ר״ל השכל שהוא באיש הוא
המקור שמבעליו מקנה חיים ומגינים ונכחיים
לו ולזולתו׳ ואפי׳ המוסר של אוילים אינו
מוסר של חכמה רק מוסר אולת׳ או
יאמר שייסורי אוילים על ידי אולת באות
להם וכן ממש מעשה אולת יסורים היא לאוילים

לב חכם׳ ר״ל דעת החכם שיש בלבו ישכיל ויורה מה שידבר בפיו׳ או מלמד את פיו לדבר נכוחות׳ ואחר שהתחיל
לדבר בשפתיו מבטאים עניני החכמה מלבו׳ ומוסיפות שפתיו לקח טוב כאשר יוסיפו המחשבות על אמרי הנועם
צוף דבש אמרי נועם׳ ר״ל כצוף דבש מתוקים אמרי נועם לשומעים אותם׳ וכל אחד מהמאמרים הוא מתוק
לנפשו של אדם׳ ומרפא הוא לעצמותיו׳ וימ׳ את בעמן תלמוד תורה שנאמר בו מתוקים מדבש ונפת
נפש׳ או ירצה שהמאמרים הנעימים שיאמרו בחכמה ובנחת ובנעימות הם לדמיון צוף הדבש שהוא מתוק
אל הנפש ומרפא לעצם כלומר הם תועלת לנפש ולגוף כי בדברים הערבים תהיה הישרת בני אדם ועבודת השם
יתעלה ולימוד בחכמות ועל זה נאמר מתוק לנפש והיותם מרפא לעצם והוא הגוף הוא מפני שבדברים הערבים
תסור אימת האנשים וידיעו בני אדם אל הטוב ויתרחקו מן הרע׳ ולא פי׳ שעטן הפסוק לומר כי הצוף הוא נוטף
מן הדבש של אמרי נועם הוא הצוף שהוא מתוק לנפש ורפא לעצם לא צוף הדבש שיעשוהו הדבורים׳ יש דרך ישר
אמר כי לפעמים יהיה דרך מן הדרכים ישר לפני איש ויבחרהו ללכת בו כדי להתרחק מן הרע׳ וימצא לבסוף
שאחרית הדרך ההוא מביא האדם למות׳ והודיענו בזה שאין לו לאדם לסמוך על דעתו בבחינת הטוב והרע רק
יקבל עצה מן החכמים׳ או ירצה שאין לאדם ללכת אחר דעתו במה שאין השכל האנושי מגיע אל
החקירה׳ אבל צריך שיסמוך על הקבלה והתורה כי יש סברה שתהיה ישרה לפניו׳ וכשיתבונן בה
ימצאנה הולכת דרך המות לפי שהיא אמונה נפסדת ומרמת אבדת הנפש׳

נפש עמל · כלומר אדם שישא עמל ויגעה על דברי פיהו הוא כי הרע ונרם לו פיהו כי מות וחיים ביד לשון ואכף
פירושו חטא או הכביד וזו היא טובת כל אלו הפסוקים על הלשון בטוב וברע · או יאמר נפש העמל
היגע והעמל ספק ברצונו כי ברצו מזונותיו יעשה אותו ובריאותו שיעמול ויאכל יגיע כפיו : איש בליעל · מלת
בליעל מורכבת בלי על הוא הכבל הימנו שלך לארץ שלא יעלה שיעו ובריו · וצרבת שם בשקל נלקרא
ולא קרוי היה ידע ופירושו שריפה כמו

עמלה לו כי אכף עליו פיהו : איש
בליעל כרה רעה ועל שפתיו כאש
צרבת : איש תהפכות ישלח מדון
ונרגן מפריד אלוף : איש חמס יפתה
רעהו והוליכו בדרך לא טוב : עצה
עיניו לחשב תהפכות קרץ שפתיו
כלה רעה : עטרת תפארת שיבה
בדרך צדקה תמצא : טוב ארך אפים
מגבור ומשל ברוחו מלכד עיר : בחיק
יוטל את הגורל ומיהוה כל משפטו :

צרבת השחין וענין הפסוק שהבליעל לא
די שיעשה הרעות הנחות לגרו בלא עמל
ויגיעה אלא שהוא חופר וחופש בחקירת
המלאכה על דרך משל למצא הרעה ה
הטמונה בקרבה · והענין שהוא יחפש אחר
הרע ויתכרם ויעמיק במחשבתו לעשותו
והדברים שידבר בשפתיו מחרופין וגדופים
הם בוערים כמראה הלפידים וזוהר רעם
מהשואה שערה ואם יהיה טרח מן ויבדק
להם ברה גדולה יאמר כי האיש הבליעל
מזומן הוא לעשיית הרע · איש תהפוכות
יאמר שהאיש המתהפך
מדעת אל דעת תמיד או שיהפך הדברי׳
מטוב לרע הוא יגרה מדון וקריב בין ומן
זולתו ובין האוהבים · וענין שהוא הרכיל
אעפ׳ שלא יהיה איש התהפכות מפריד הדון
מרעהו · ויש מפריד הכבל מאחת כמו אלוף כשרי או יאמר שעל ידי ריגנו מפריד מממנו אלופו של עולם · איש חמס
יאמר שהאיש בכלל חמס שחומס נפשו ונפש זולתו לא די שחומס נפשו אלא שהוא מפתה ומסית רעהו
ומוליכו בדרך לא טובה כמו שלא יחוס על נפשו לשפה מתוך הקפכה כן לא יחוס על נפש זולתו והנה חטאו כפול ומכופל
עוצה עיניו · פי׳ רומז ויש סוגר כי יותר יחשוב האדם כששוטו שתומות ולא יפנה אנה ואנה ואין לבו כי אם על הדבר
הקוה שחושבבו וקורץ ענין רמיזה מגזי׳ קורצתי גם אני והוא הרימו בשפתים בלשון הוחכה בעבור כי
במיזות השפתים כחיתך שמשך שפתו בשינו ורמיזות השעפים תעשה בעפריהם · והטעם שהמרמז בעיניו ובשפתיו
משלים הרעה אשר חשבה הם אברי רמיזות הסתר והעלם ולא יוכל האדם לגמור ברמיזות הידים והרגלים : עטרת
תפארת שיבה · ירצה אעפ׳ שהשיבה ימאסוק העלמות ובחורי חמד לפחזותם היא עטרת תפארת לבעליה
מפני שהיא לא תמצא אלא בדרך צדקה והנה היא מעידה שבעליה הלך בצדק מטעם אל זה שבו יתקרב האדם אל
האלקים ולזה כוון ג״כ באומרו בדרך צדקה תמצא כלומר שעמה ידרוך האדם בדרך היושר והצדק : טוב ארך
אפים · פי׳ יותר הוא גבור מי שמאריך אפו מן הגבור המנצח אויביו במלחמה שבכל כחותיו יעזרוהו והנה
יתגבר על אויביו ואריך אפים כל כחותיו יעזרוהו להנקם והוא גובר עליהם והטעם אחר יצרו הוא טוב מן האיש הלוכד
העיר בגבורתו · בחיק · כלומר בחיקו של אדם יושם ומשלך הגורל למען לא ידע מפיל הגורל חלקו של זה ושל זה ·
ומאת השם יצא משפט הגורל והחלק יפה לשוכבו או מפני המערכת שהוא סדר ואין דבר מקרי ·

טוב פת חרבה · טוב לאדם שיאכל לחם יבש ולבו בשמחה ובשלום · מבית מלא זבחי ריב · מאשר יאכל כל מעדני עול
בריב ומלחמה · וא״א לפרש עוד שהשלום שיותר טוב שיהיה לו לאדם ידיעה מספקת כפי השכל האמתי ממשיכהם שכלו
בחכמות המעולות שכלו ולא יוכל להשיג אמתתם · ואפשר שהשלום החכמה בדברים הפשוטים לפת חרבה מפני שאין
שאין בהם הרכבה והמשיל החכמה בדברים המורכבים לזבחי ריב לפי רוב הרכבה בהם יש ריב בענקם ואמר שטוב
מעט מהחכמות האלהיות · מבית מלא
מהחכמות הטבעיות · עבד משכיל ·
העבד כשהוא משכיל · והכסיל
ימשול בבן האדון כאשר הבן מבלה את
אביו בהוללות ואפשר שלא יהיה לו בן אחר ·
ובתוך אחים יחלק נחלה · ירצה שאפשר שיהיו
לו בנים רבים האדון אוהב אותו לרוב שכלו
ומנחילו בתוך כלם · וי״א כי הבן המביש ברוב
אולתו מוכר נחלתו אל העבד שאסף ממון
בחכמתו ואחר שקנה חלקו חולק עם אחיו
ואפשר שיאמר שהאדון ימשיל העבד המשכיל
על ביתו ועל בניו שהנהגת הבית על פיו ·
ואם יהיו לו בנים רבים הוא יחלק להם נחלתם
במיתת האדון ויסדר אותם איש איש על
נחלתו · מצרף · אמר כי יש מצרף אשר בו
יצרף הצורף הכסף אם הוא כסף
נבחר או כסף סיגים וכן יש כור שבו יבחן

יז

טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא
זבחי ריב: עבד משכיל ימשל בבן
מביש ובתוך אחים יחלק נחלה: מצרף
לכסף וכור לזהב ובחן לבות יהוה:
מרע מקשיב על שפת און שקר מזין
על לשון הות: לעג לרש חרף עשהו
שמח לאיד לא ינקה: עטרת זקנים
בני בנים ותפארת בנים אבותם: לא
נאוה לנבל שפת יתר אף כי לנדיב
שפת שקר:

הזהב אם הוא מובחר אם לאו וכן יש מצרף ועל שבו יבחנו לבות בני אדם להכיר הלב הטוב מן הרע ומהו הכסף
שבו יבחנו הלבות הוא י״י והענין שהשם ית׳ בוחן לבות וכליות אמר דוד בנת לרעי מרחוק · מרע מקשיב · מרע הוא
מפעיל הכפל פי׳ איש רע מקבל לשון הרע ומזין פועל מבנין הפעיל ושפתו מאזין וכן אזין על הבנין הכבד משפטו
אאזין והטעם דובר שקרים מטה אזנו על כל איש שיש לו לשון הוות ויטל להיות שקר התחבר לאיש בשקל עבד מלך
הטע אדם רשע ושקרן אוהב כל שישבר בחבורו עדות שקר ויבין אותו · ואפשר שזה הפסוק דבק לפסוק שלפניו אמר
שהשם מקשיב ושומע מן האיש הרע האון בהיות דברי האון על שפתו וכן מאזין גם השקר המונח על לשון האנשים
בעלי הוות ואם יהיה מרע מן עתנה למרעהו יא״ר כי הרע שירבה את אזנו השבת שפת האון הוא יהיה מאזין
שקרים מפי אנשים שישאו על לשונם דברי הוות כאומר שמבין מחשבה עשיו ועלילותיו · לועג · חרף · מבנין פעל
הדגש בשקל ... כרך ... מי שמלעיג על העני כאלו עשהו מחרף בוראו שגזר עליו הדלות והטעם ·
שמח לאיד לא ינקה · מי ששמח לאידו של אדם ומצלתו כי עושה ממון הן בעיתה לא ינקה כי השם מתן לו שכרו
קראוי לו · עטרת זקנים · יאמר כי שמחת הזקנים ותענוגם הוא לראות בנים לבניהם כי בעת שלא יראו בנים
לבניהם ידאגו פן תהיה נכרתת שלשלת היחס ויכרת שמם · ותפארת בנים אבותם · רל כי התפארת
הבנים הם האבות שלהם כי בהיותם בחיים אין להם עול מלכות ועול דרך ארץ ואחרי מיתת אבותם ישתעבדו
בעבודת הזמן ולא תערב להם שמחה · לא נאוה · יתר לנקבה מבנין נפעל מענין הלמד שקל נעשה פי׳ התאוה

ודומה לנבל שפת יתר לשון פלו ונקרא כן בעבור שהוא דובר נבלות בדברי פלות · והטעם לא נאוה לנבל כאשר ידבר דבר בענין והרמות · ושיעורו לא נאוה ויפה לנבל שיש לו שפת יתר · אף כי לנדיב שפת שקר כלומר דבריהם בפה ולא בלב · אבן חן השוחד · ירצה כל כך הוא מושך השוחד חן בעיני בעליו שהוא המקבלו כאבן טובה ויקרה שהוא מושכת חן בעיני כל רואיה ובכל מקום אשר הוא פונה מושך השוחד ישכיל אחר אשר נתנו יזכה בדינו אע״פ שהוא חייב ·

אבן חן השחד בעיני בעליו אל כל אשר יפנה ישכיל: מכסה פשע מבקש אהבה ושנה בדבר מפריד אלוף: תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה: אך מרי יבקש רע ומלאך אכזרי ישלח בו: פגוש דב שכול באיש ואל כסיל באולתו: משיב רעה תחת טובה לא תמיש רעה מביתו: פוטר מים ראשית מדון ולפני התגלע הריב נטוש:

אמנם אשר לפרש ישכיל מלשון שכלות ואמר אל כל אשר יפנה השוחד יוציא אדם מדעתו וישים בלבו רוח שטות לשטות · מכסה כמו שכתוב כי השוחד יעור פקחים וגו׳ מכסה פשע אמנם אשר לקשר זה הפסוק עם הקודם שהשוחד גם כן יעשה כל אלה האהבה לדברים · ואם אינו קשר יאמר שהאיש המכסה פשע חברו אשר פשע בו מבקש אהבתו · או יהיה פירושו המבקש אהבת חבר מכסה פשעו · ושונה בדבר מגזי׳ משנה ל׳ זוכר פעמים רבות החטא שחטא לו חברו הוא מפריד ממנו רעו ואלופו כי כאשר שרעהו זוכר חטאו לא יבטח בו · תחת גערה במבין · אמר כי יותר פועלת ומכאבת גערה אחת שיגער אדם באיש המבין ממה שפועלת ומכאיבות מאה מכות באיש כסיל · או יהיה מה ממכות מאה הסכנה ויאמר כי גערה אחת פועלת במבין כי הוא לוקח מוסר ממנה שראוי ענשו שיכו הכסיל מאה פעמים על כסילותו · או יהיה האחד כתרגומו הרד והשכון · אך מרי יבקש רע · מרי שם מגזרת קטון בשקל פרי ויאמר אך איש מרי שימרה על התורה ומצותיו יבקש רעתו · ובעבור מריו ורעתו הקשה ינא מלאך שלא ירחם עליו וימיתהו כמו לגרות רעות שיבאו עליו · פגוש דוב שכול באיש · שכול תואר לזכר ושכולה לנקבה ויאמר טוב לאדם שיפגעהו דוב שכול עירכו · ואל יפגעהו איש כסיל כאשר הוא בחוזק אולתו · והטעם כי הדוב והדומה לו מן החיות עם כל אכזריותם הם ערומים מן הערמה בערך אל האדם · והאדם הכסיל עם כל סכלותו יש לו קנית חכמה וערמה והשכל שצריך לו לקנות חכמה בפעולת ישתמש בו בהזק בני אדם · ומפני כך יהיה הזקו גדול יותר מאשר מהזק חיות היער · משיב רעה אמר כי האדם שהטיבו לו בני אדם והוא לא די שלא ישיב להם טובה תחת טובתם אלא שישיב רעה תחת טובה ראוי שיתאבדו עליו בני אדם ולא ייטיבו עמו וישאר בערום ובחוסר כל · או יהיה אמרו לא תמוש קללה שמקלל אותו המקבל · פוטר מים כמו פותח ואמר המתחיל במדון והקטטה כמשלח מים שלא יוכל להשיב כשירצה · או יאמר שהתחלת הריב הוא דבר קל בראשיתו ואמור באחריתו ודומה למי שפותח נקב קטן למים הרבים והנקב ההוא מתרחב והולך כשפותח הנקב נראה כשאינו שלא עשה מאומה ולכן קודם שיתעבר בו זה וזה במלחמה טוב להמרידה ·

מצדיק רשע אמר כי האדם שהוא מצדיק בדברו הרשע ויאמר כי הוא צדיק וכן מי שהוא מרשיע בדברו הצדיק
שיאמר על הצדיק שהוא רשע תועבת יי' גם שניהם: למה זה ספר תועלת הממון ביד־ ואל כלו
לקנות השכל בשלמות. ואמנם הממון שהוא ביד הכסילים הוא דבר בטל כי לא יכונו לקנות בו החכמה אחר
שאין להם לב בידיעת האמתות. או שיאמר מדוע נמצאו לכסילים הכלים הנפשיים והמזג הנאות לקנות השלמות
והכונות עם עזרת השכל ושיוכלו לקנות חכמה
אחר שאין להם לב חושק בחכמות. כאלו
מתנאות הכלים לבטלה אחר שלא יכונו בו
הממון מהם: בכל עת. רצה שבכל
העתים ראוי לאדם שיהיה אוהב
את האוהבים לו והנה בעת שלא תקרות
בימי שלותו רעיו יאהבוהו והנה אהבתם
נאמנת עמו. ואמנם הטעם לאדם בעת
צרתו להציל מרעתו הוא האח הטבעי בן
אביו ואמו שהוא קורבה אמיתית. או
יאמר בכל עת אוהב הרע שהוא האוהב
הנאמן והוא אח נו׳ להציל מצרתו. או רצה
לספר. ותת הכסיל שספר למעלה ואמר
שהוא אוהב להרבות רעים ואוהבים
ויסתכן עצמו בעבורם בצרות רבות וגדול׳
או יאמר ואח לצרה יולד כי כאשר יצא הכסיל
לאיור הטעם ימצאו עמו צרות גדולות

מצדיק רשע ומרשיע צדיק תועבת יהוה גם שניהם: למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין: בכל עת אהב הרע ואח לצרה יולד: אדם חסר לב תקע כף ערב ערבה לפני רעהו: אהב פשע אהב מצה מגביה פתחו מבקש שבר: עקש לב לא ימצא טוב ונהפך בלשונו יפול ברעה: ילד כסיל לתוגה לו ולא ישמח אבי נבל: לב שמח

ונאמנות ויגנה שהוא אח וחבר לצרות. אדם חסר לב. רצה לגנות אנשי המחלוקות ואמר שהאיש חסר לב
לעולם יכנס עצמו בדברים שאין לו תועלת בהם והוא שיתקע כף ומרבה לשעבד עצמו לחובות חברו. ובזמן
הפרעון יתקוטט ויריב עם הלוה אשר הוא ערב לו. ושרש ערבה מגזרת עבדך ערב את הנער. אהב
פשע אוהב מצה. יאמר כי לפי הכוזק והרשעות הנמצאים מן העונות. לפי שהרע אוהב פשע והוא שהמעשה
סומך עליו שיפרעהו חובו. והוא איננו רוצה לפשוע בשבעו למעלה שילוה ממנו. וכן אוהב מצה שיריב עם המלוה
או יאמר כי בסבת הכלות פרעון מהערב הוא אוהב פשע ומצה שיריבו זה עם זה וירבו פשעים במריבה ההיא
ולכן אמר מי שהוא אוהב הריב הוא אוהב הפשעים. מגביה פתחו מבקש שבר. ולא יפרע פרעון נפשו ומגביה
פתחו לרוע הערבות ימשך לו נזק גדול והפסד ממונו. או יאמר כמו שהערב לחברו סבת הפסדו כן האיש שהוא
מגביה בנין ביתו ויתגדל במעלתו על אנשי גילו הוא מבקש השברון כי השברון ימשך אחר הגאות כי שונא גאות יי'
וי״מ מגביה פתחו פתחי פיו כמו משמור פתחי פיך כמו ומפתח שפתים שהם עזות כענין ולתת דל המדבר בגאות
הוא מבקש שיבוא לו שבר הגדול דברי גאותו. עקש לב ירחיב הלשון בתנאי האיש אשר הוא ערב לחברו. ואמר
שהאיש הוא עקש לבו לא יפיים למעלה בעלי לא ימצא בזה דרך טוב. ואם הוא נהפך בלשונו שיאמר לו מחר אתן מה שלא
ואינו מקיים מוצא שפתיו האיש הזה יפול ברעה: ילד כסיל לתוגה לו. האבות שמספים לבנים בנוי שיהיו בעלי דעת
ובעלי מעשים טובים. ואמר שהאב שבנו חסר דעת יקבל דאגה וכן האב שבנו איננו בעל מעשים אבי נבל ובלא לא ישמח

לב שמח · גהה לשון רפואה מגזרת לא יגהה מכם מזור · יאמר כי בעת שהלב בשמחה וחזק כל רפואה שרפאה לגוף
תגלה הרפואה ויגלה בזה תועלת · ורוח נכאה ונשבר הלב לא יהיה חומר יבש ורוח החיים אשר בו יספיק
לא די שלא יטב לרפואה הגוף אך תיבש מוח העצמות · או יאמר לב אדם ירצה כי בעת שיהיה לב האדם שמח ייטיב
ויתקן ערכת האדם כגהה שהוא אור הפנים · ויהיה גהה מין מזגה ורוח נכאה לא די שיחשיך אור הפנים אלא העצמות

ייטב גהה ורוח נכאה תיבש גרם׃
שחד מחק רשע יקח להטות ארחות
משפט׃ את פני מבין חכמה ועיני
כסיל בקצה ארץ׃ כעס לאביו בן
כסיל וממר ליולדתו׃ גם ענוש לצדיק
לא טוב להכות נדיבים על ישר׃
חושך אמריו יודע דעת וקר רוח איש
תבונה׃ גם אויל מחריש חכם יחשב
אטם שפתיו נבון׃ לתאוה יבקש
נפרד בכל תושיה יתגלע׃

יח

תיבש אותם · שחד מחק · רצה כשלא
רואים אדם אשר הוא מטה דרך המשפט
במתרכס · נאמר כי הרשע זה הוא השוחד
אשר קבל בסתר ולכן אמר כי השופט
הרשע יקח השוחד מחק האדם הרשע כדי
להטות בשכר זה השוחד ארחות משפט ·
את פני מבין · יאמר כי המבין ימצא את
החכמה מזומנת לנגד חותה בכל
מקום אין מונע לו כי יש לו הכנות טובות
במדותיו הנכבדות המדריכות אותו דרך
ישרה להביאו לתכלית החפץ · ועיני כסיל
אבל הכסיל הוא מי שאין לו הכנות טובות
ולנגד החכמה ולא מטוב לב ורוח נכון לנגדם
לא ימצא החכמה מזומנת לנגדו והקבל
כי החכמה בקצה הארץ ורחוקה ממנו ·
כעס לאביו · ממר שם מפעל הכפל והוא
לשון מרירות · כמו ימר שכר לשותיו

יאמר כי הבן הכסיל הוא סבת כעס אביו בסבת סכלותו והוא גם ממרר נפש האם שילדתו · גם יאמר שאין להאשים לאב
הצדיק אם בנו כסיל וחסר · כמו שחשבו רבים שהאבות הצדיקים לא יולדו בנים משחיתים · אין הענין כן · אבל
הצדיק אין לענוש אותו על כך ולהוות מכבודו · כי אין זה חסרון בחק המולידים שיש דברים הרבה בתולדת המוגשים
והמשפטים והמקטמים את הטבעים לעשותם רשעים · וזהו אומרו להכות נדיבים על יושר ירצה שהמגונה האב בעוון הבן
הוא דומה למרשיע הצדיק לשכר מעשיו · חושך · ירצה האיש שהוא בעל דעת לא ירבה דבור · ובעל התבונה שהוא
למעלה ממה בעל דעת הוא יקר רוח כלומר רוחו הוא יקר וככבד וספר מעלת השתיקה שהאויל כאשר
ישתוק ולא ידבר לחכם יחשב במענה הדוחה וכן האוטם שפתיו ולא ידבר הוא נבון או יאמר גם מי שמחריש האויל וישתיקו
יחשב חכם · והאוטם שפתיו של אויל גם יחשב נבון · ומלת יחשב משרתת במקום שנים וכאלו אמר והאוטם שפתיו יחשב
נבון · לתאוה ירצה האיש שבסבת התגברת תאוות הבהמית · בקש ההתבודדות וההפרדה מהבריות להקן רוע
תאותו הנה איש כזה בכל תושיה יתגלע כלומר יתערב בהן ויהיה לו חלק בהם · ולנגד להאוה לנגד כנגבר כמו
אמרו לא אחרי הוא · או יאמר האיש הנפרד ממקומו לבקש חכמה מנגבור התאות שבלו שיתאוה ללמוד בכל אנשי חכמה
יתערב וילך עמהם ומלת יתגלע לשון שנאה כהפך מין ונגלה בפני אחרים · יאמר הנפרד מדרך החיים שהיא התורה
והמעשה ומבקש והולך תאות העולם · בכל דברים ותושיה שהוא רמז לדברי השחרים · יתגלע ·

לא יחפוץ כסיל בתבונה · זה סוף הפסוק נקשר עם מה שלמעלה הימנו ואמר זה שמשבח הכסיל לבקש מן החכמות לפי תאותו ורצונו ללמוד מכל חכמה מעט הוא בעבור שאינו לומד החכמה ואינו חפץ בה בעבור מעלתה רק כדי שתתגלה חכמתו אל הכל ויחזיקוהו האנשים בתורת חכם · ויאמר שהכסיל אינו חפץ ללמוד תבונה לבד מאשר יחשוב בלבו ויתגלה לו מדעתו · ואיפשר שיאמר שהכסיל אינו חפץ בתבונה בשום זמן אלא כשהוא אל החכמים שנתגלה אז לבו שאינו יודע וניחס על מה שלא למד ·

לא יחפץ כסיל בתבונה כי אם
בהתגלות לבו: בבוא רשע בא גם בוז
ועם קלון חרפה: מים עמקים דברי
פי איש נחל נבע מקור חכמה: שאת
פני רשע לא טוב להטות צדיק במשפט:
שפתי כסיל יבאו בריב ופיו למהלמות
יקרא: פי כסיל מחתה לו ושפתיו
מוקש נפשו: דברי נרגן כמתלהמים
והם ירדו חדרי בטן: גם מתרפה
במלאכתו אח הוא לבעל משחית:

בבא רשע · פי' כשבא הרשע בעולם כלומר בשום הולדו לא בא הוא לבדו כי בא גם בזיון לעולם עמו ועם איש קלון כשבא לעולם בא חרפה לקרובו · או ירצה חרפה שיחרף את בני העולם · מים עמוקים · ר"ל כמים עמוקים שאין להם סוף כן דברי איש חכם אין להם סוף ותכלית וכנחל נובע מקור חכמה שאין יורד לסוף החכמה ולא תפסק בכל יום שיוצא אדם ממנה אך תרבה ותוסיף · או יאמר שדברי החכמים הם שני מינים יש מהם כמים העמוקים שלא יוכל אדם לעמוד לעמקות מהם רק בערמה ובתחבולה והם הדברים הנעלמים לדרך הידה והמשל · ויש מהם כנחל נובע שיהנה מהם כל אדם · שאת פני רשע ר"ל שאין טוב לשאת פני הרשע בדינו ולהטות משפט הצדיק מן היושר בעמידו למשפט עם הרשע · ועל דרך נסתר יאמר כי אין טוב לשאת פנים אל המלך הזקן וכסיל והעבר מאחרי החלק הטוב הנה הוא צדיק · שפתי כסיל ר"ל הכסיל לא יוכל לדבר אלא בדברי ריב ומלחמה כי במלת דבריו יבא הריב · ודברי פיו יקרא או ויביאו לדברי מכות ופצעים ומהלומות שם נגזר המהלומות מן והלמה סיסרא והענין שמדברי הכסיל ימשכו דברי ריבות ומכות ופצעים · או יאמר כי שפתי הכסיל יבאו ויכנסו ויתערבו בריב · וזה כי כשרואים ריב בין אנשים יתערבו בתוך הריב וכאלו במו קורא המכות והענין שהוא גורם לעצמו שיוכה · פי כסיל · הפה יהיה מחתה לכסיל שבשביל דבריו ישבר והוא נכשל בדבריו כאשר הנכשל בפח · או פי כסיל רמז אל האמונה והעתיק שהיא מחתה לאיש שבערמת אדון הגוף והנפש וכן חטאי שפתיו מוקש לנפשו · דברי נרגן · הוא התוך מבטן הפעל מגזרת ותרגנו באהליכם ומתלהמים פעולים מבנין התפעל מן והלמה סיסרא ואמר שדברי ההולך רכיל כמכים אדם והורגין אותו כענין מכה רעהו בסתר שיכהו בלשון ואותם הדברים יורדים עד שערי מות שנקרא חדרי בטן ואמר כמתלהמים התוך עברים מסותרים כן דברי הרכיל שידברם בסתר · גם מתרפה אמר שהאיש שמתרשל לעשות מלאכתו שיוכל לחיות ממנה חבר וריע הוא לאיש משחית העולם ומלסטם את הבריות וזה משחית ממונו ומשחית עצמו וגם ביתו וגם כשלא יהיה לו מה יאכל יעסק בלסטים ·

מגדל עוז שם יי׳. פי׳ שם יי׳ מגדל של עוז ושל גבורה והצדיקים בעת צרתם לא ירוצו לבקשם ולוקחם רק ירוצו אל
זה המגדל הנזכר שם ירוצו לשמור חקיו ובכן ינצלו והזוכר שם יי׳ במקום עצמותו ית׳ ואמ׳ ירוץ ענין
מהרה והכונה הצדיק ירוץ אליו בכח הכס ובו נשגב ולא יוכלו לו ואפשר שכוון לומ׳ שה׳ ית׳ זה אינו כאלו המגדל עוז
שהאדם שיושב בהם הוא אסור ואינו יכול לצאת מהם ומגדל זה בו ירוץ הצדיק ונשגב׳ הון עשיר יהרי בהוכר

מִגְדַּל עֹז שֵׁם יְהוָה בּוֹ יָרוּץ צַדִּיק וְנִשְׂגָּב׃ הוֹן עָשִׁיר קִרְיַת עֻזּוֹ וּכְחוֹמָה נִשְׂגָּבָה בְּמַשְׂכִּיתוֹ׃ לִפְנֵי שֶׁבֶר יִגְבַּהּ לֵב אִישׁ וְלִפְנֵי כָבוֹד עֲנָוָה׃ מֵשִׁיב דָּבָר בְּטֶרֶם יִשְׁמָע אִוֶּלֶת הִיא לוֹ וּכְלִמָּה׃ רוּחַ אִישׁ יְכַלְכֵּל מַחֲלֵהוּ וְרוּחַ נְכֵאָה מִי יִשָּׂאֶנָּה׃ לֵב נָבוֹן יִקְנֶה דָּעַת וְאֹזֶן חֲכָמִים תְּבַקֶּשׁ דָּעַת׃ מַתָּן אָדָם יַרְחִיב לוֹ וְלִפְנֵי גְדֹלִים יַנְחֶנּוּ׃ צַדִּיק הָרִאשׁוֹן בְּרִיבוֹ יָבֹא רֵעֵהוּ וַחֲקָרוֹ׃

שהצדיק ישים בטחונו באל ית׳ ולא ירוץ בעת
צרתו כי אם אליו. אמר כי העשיר אינו כן
רק ממונו הוא לו לקרית עוז ואותו הממון
ידמה לו שהוא כחומה נשגבה בחדרי מש
משכיתו. או יאמר שהעשיר כאשר יעשה
עקות ממונו וילך עמו הכס אות
הממון הוא קריית מעוזו ובו יכול מכל צר
ובהיות בחדרי משכיתו לא יירא מכל כי
ידמה כלומר שהוא בטוח ואין מחריד.
ומלת משכית לשון ציור. ויש לשון הבטה
כתרגום ויסתכל. לפני שבר כל קודם
שיבא שבר לאדם יגבה לבו ויתגאה
וקודם שיבא לו הכבוד יהיה לו ענוה.
והכונה בהגאוה גורמת לשבר האדם
והענוה כבוד׳ משיב דבר מי שישיב
דבר על דבר בטרם
שישמעהו ויבינהו על אמתתו. התשובה

שישיב היא לו לאולת וכלימה שיכלימהו המדבר עמו. ומזה אחז״ל במדות החכם ואינו נבהל להשיב כל אינו נבה׳ ר
לעמות ...ן ויבהל את המדבר. רוח איש יכלכל שרשו של וכמוהו כלכל ועניינו המשא והסבל. ואמר שחולי
הגוף קשה הנוף כי הנוף כשיחלה הסבל הנפש והחוק לשאת אותו אבל בחלות הנפש אין הגוף יכול
לסובלו אך הוא נמס ואבד. לב נבון אמר כי שכל האיש הנבון הוא ישתדל בקניית הידיעה והוא ידיעת אמתת
הנמצאות וכן אוזן החכמים תבקש לשמוע דעת ואין צריך לקנות ואפשר שיאמר כי בכל הנבון שהוא
בעל חכמת הלמודים הוא יקנה דעת מעצמו כי חכמת המספר והשיעור ימצא כל אדם מוטבע על ידיעתם
מבלתי מלמד וכן בדעת נכלל המושכלות הראשונות שבאו בתחלת היצירה לאדם על דרך הטבע כמו שאמרו
מתקני התפלות אתה חונן לאדם דעת וגם כן נאמר דעת על החכמה האלהית אמר ודעת קדושים ועל זה אמר
ואוזן חכמים תבקש דעת שתבקש לשמוע ממורה ידיעת מופתיה כי החכמה האלהית צריכה קבלה. מתן אדם
מי שהוא נדיב לתת ימצא לו ולהם המתן ההוא ירחיב לו והענין כי האנשים יכבדוהו בעבור נדיבתו
ויהיה לו במושב וגם יוליכוהו לפני הגדולים וכן המלכים ובעלי הגדולה וכן מה שיתנדב האדם הבלס
לשון זולתו ממה שחננו האלהים מן החכמה והשלמות הוא יוסיף בשכלו ובחכמתו ויכבדוהו בני אדם. צדיק
הראשון בריבו. כשיבאו שני אנשים לדין הראשון שיספר טענותיו נראה שהוא שואל הצדק ואחר כך בא
בעל דינו וחוקר אותו ומכחישו או יחזור וחקרו הדיין שחוקר את הראשון בשמעו טענת השני

מדינים ישבית   הרבה קטטות ומשבית הגורל כי הוא דבר סוף · ובין אנשים עצומים יפריד מחלוקת · או יאמר
ובין מדינים עצומים יפריד · והטעם שלא יניח המדינים והריבות שיתחברו · אח נפשע
זה הפסוק דבק עם מה שלמעלה · יאמר כשיש קטטה בין שני אחים הגורל יפריד האח מקרית עוז
ומחלקו ויחלוקה ופי׳ כשפשע מסולק ונפרד והקריה כן שעבור הפשע שפשע באחיו לשון מרד כמו או הפשע׳ ומדינים
כבריח ארמון · ואפי׳ המדיינים והקטטות
חזקות כבריח היכל המלך · שהיא חזקה
בעבור שלא יכנס שם אדם   הכל מפריד
ומשבית הגורל ·   וי״א שבא לפרש
שכשיש מריבה בין האחים היא יותר חזקה
מהמריבה שיש בין אנשים אחרים שהאח
אינו מקוה מאחיו שיפשע אלו מגדר האהבה
וכשהאח נפשע הפשע בעקשות חזקה
מקריית עוז   והמדינים שיש בעקש הוא
יותר חזקה מבריח ארמון · מפרי פי איש
מן הפרי שיעשו דברי פיו ·
איש תשבע בטנו   ומפני שהוא הדיבור
בלשון פרי שמדרכו שיאכל הרואה מה שיקרה
לו בסבת הדבור אכילה ואמר כי כפי הדבור
כן יקרהו אם יהיה טוב יקרהו טוב   ובהפך
ומן התבואה שיעשו הדברים שיוצא
בשפתיו ישבע הוא כמו כן   ואיסור כי

מדינים ישבית הגורל ובין עצומים
יפריד: אח נפשע מקרית עז ומדונים
כבריח ארמון: מפרי פי איש תשבע
בטנו תבואת שפתיו ישבע: מות וחיים
ביד לשון ואהביה יאכל פריה: מצא
אשה מצא טוב ויפק רצון מיהוה:
תחנונים ידבר רש ועשיר יענה עזות:
איש רעים להתרעע ויש אהב דבק
מאח: טוב רש הולך בתמו מעקש יט
שפתיו והוא כסיל:

מפרי פיו איש רמז אל האכילה והבואה בשפתיו רמז לדיבור · מות וחיים ר״ל כי הדיבור שיעשה האדם   בלשון
הענייס המות והחיים כי יוכל לדבר דברים יחייב לנפשו מות ·   וכן בהפך וזה שהדיבור הטוב לפעמים
הוא מגדל הקהילים למות : וכל אחד מאוהבי הלשון ר״ל הרגיל לדבר וירבה הדברים הוא יאכל פרי דבריו אם טוב
ואם רע · מצא אשה · פירוש מי שמצא אשה טובה הגבירות אשה שהם מגבה לעצמו דבר טוב   ויפיק רצון
מהשם ית׳   שימציאהו ויזכהו להיות לו אשה מהכלית ובהפך מצא אשה רעה · תחנונים ידבר רש
פי׳ הרש מדבר התחנונים והדברים רכים כי הוא ימעך קולו ובהפך העשיר · איש רעים
ר״ל איש אוהב רעים הוא להתרועע ר״ל כדי שיתרועע עמו ויתחברו · והנה טעם לאיש שהוא מרבה רעבנות הבנים
לפי שיש אוהב דבק באוהבו נעת נכם יותר מאחיו ·   ויש מפרשים הלוים במחזור להמות רעים רבים בממון
כופו להתרועע להבר כי יפול ממונו בנה שמפיר לרבת האהבים כדי שיתחברו אלו   אע״פ שלפעמים ימצא
אוהב דבק מאח מלת מי שיטין שיהיו כיעני רבים הוא יתרועעו ישבר ·   טוב רש יותר טוב היות הוא רש מן
הממון והוא הולך בתמו רובה למר במדותיו השלמות · מה שהאדם שהוא   עקש בסבת שפתיו שידבר
עקשות אף על פי שלא יהיה רש בממון יהיה עם הדעת   והוא אומרו והוא כסיל ·

גם בלא דעת פי׳ האדם שהוא בלא ידיעה אמתית והיא ידיעת התורה בקושי תהיה לו נפש טובה כי אין בור ירא חטא ׳ ופעמים רבות יחטא הפתי והוא לא ידע שחטא ׳ או יהיה ענין הפסוק גם נפש בלא דעת לא טוב ׳ ויש מפרשים נפש התאוה ורצון כמו אם יש את נפשכם ופירושו גם לא טוב לאיש למלאת תאותו ולעשות רצונו בדבר שאין בו דעת והשכל כלומר שיהיה ענין התאוה בדרך כסילות ומי שהוא ממהר רגליו בזה הענין הוא חוטא ׳ או יאמר מי שהוא מהיר במעשיו ואינו בטוח מן המכשול וחוטא כמו אל הבערה ולא יתכוין ׳ או ירמוז על החוטא שרופס ודש העבירות בעקביו ואומר דבר קל זה לעבור עליו ׳ ורבותינו פרשו גם בלא דעת נטפה את אבהו להשמים ׳ ואץ ברגלים חוטא זה הבועל ושונה ׳ לא זה המהלך על גבי עשבים בשבת ׳ אולת אדם וגו׳ פי׳ כשיגיע נזק אליו הרעה כי באולתו סלף דרכו ועבר עבירות ונכרת שם ממנו ׳ וכשהגיע הנזק עליו זועף לבו על הב״ה ומהרהר אחר מדת הדין ׳ הון יוסיף מי שיש לו ממון מתחברים אליו רעים רבים כדי לקבל ממנו תועלת אמנם האיש שהוא דל חבירו יפרד ממנו ולא יחפוץ באהבתו אמר גם לרעהו ישנא רש ׳ עד שקרים מי שמעיד עדות שקר בחבירו סופו שלא ינקה מאותו עון ׳

גם בלא דעת נפש לא טוב ואץ ברגלים חוטא: אולת אדם תסלף דרכו ועל יהוה יזעף לבו: הון יסיף רעים רבים ודל מרעהו יפרד: עד שקרים לא ינקה ויפיח כזבים לא ימלט: רבים יחלו פני נדיב וכל הרע לאיש מתן: כל אחי רש שנאהו אף כי מרעהו רחקו ממנו מרדף אמרים לא המה: קנה לב אהב נפשו שמר תבונה למצא טוב:

פ

ומי שמדבר כזבים אעפ״י שלא יזיק לרעהו בכזב ההוא לא ימלט מפני שהשקר בפני ונפסוק אמר דובר שקרים לא יכון לנגד עיני ׳ וכשתתבונן באותיות מלת אמת תמצאם אותיות הראש והאמצע והסוף מן האותיות להורות כי בו קיום כל העולם ראשיתו ואמצעיתו וסופו ׳ והשקר אותיותיו כולם זה אצל זה לרמוז כי אם לא יתאחדו עדי שקר ולא יכוונו עדותם לא יוכלו לכוין עדות אמנם העדים האמתיים אפי׳ יהיו במקומות רחוקים זה מזה אחר שטובתה להעיד עדות אמת לא יבטל להתאחד ולכוין עדותם ׳ גם כשתתבונן באותיות אמת תמצא השטותם עשויה על דבר קיים שאותיותיו יש להם בסיס ורגלים אמנם האותיות של שקר אין להם רגלים ואל יקטן בעיניך דבר זה כי בצורות אותיותיהן נרמזים סודות גדולות ׳ רבים יחלו ׳ רבים הם המחלים פני האיש הנדיב שיתנדב לאחרים ממתנת ידו ׳ וכל הרעים והחברים נמשכים אחר האיש שנותן מתנות יש לפתרו במתנת צדקה ויש לפתרו במתן בני הדרך ׳ כל אחי רש ׳ כל אחי האדם הענו הם שונאים אותו כש״כ רעיו שהם יותר רחוקים מקורבתו מאחיו ולא די שמאחיו אלא שהם יתרחקו ממנו יותר ויותר והסבה לזה הוא לפי שהרש דובר בפיו דברים כמו בקשת מכולת לביתו וכרכיו והמה לא יהיה להם חפץ באותם הדברים ׳ ונכון לפרש מרדף אמרים זה הרע או האיש שמתעלל על הדל עלילות ואומר כי בהכלותו ירד מנכסיו למען יאמרו השומעים שראוי לשנאתו ואותן העלילות לא היה כי שקר ידברו ׳ קונה לב מי שקונה דעת וחכמה אוהב נפשו כי מציל בדעתו נפשו מכל צרה וגם אוהב אותה באותם לב לפם הוקה כי החכמה מזון לנפש המשכלת ומי ששומר התבונה בזכרונו שלא ישכחנה סופו למצא טוב בעולם הזה ובבא ׳

עד שקרים׳ הפסוק הזה נכתב בזה הספר פעם אחרת. ירצה בו אלא שנמצאים יותר אשר לא ימלט וחלם בזה שמי שהדבר כונים אעפ׳ שלא יזיק נקם לזולתו לא די שלא ימלט אלא שיאבד שיהיה עונש הפעם האחד בזה הענש וכמעט השמו׳ לא נאוה׳ אינו נאה ויפה שיהיה לכסיל התענוג וכבוד כי לא ימצא נקם כי כבוד אבן ונו׳ נאה כן נותן לכסיל כבוד וכש שאינו נאוה לעבד שימשול בשרים שיהיו תחתיו כמו שאמ׳ תחת עבד כי ימלוך׳ ועל האמת יאמר כי אינו ראוי ש׳ המלך זקן וכסיל התענוג וחזר וקראו עבד ואמר שאינו דבר הגון שימשול על הכחות השכליות וקראו כסיל לרחקו מכל חכמה ושכליות וקראו עבד כי המזון כמו שאות הוא להיות עבד אל הכח השכלי כי בו וכאשר ישפוט כלו יקנה מעלה על מעלותיו׳ שכל אדם׳ השכל שבאדם גרם לו שהאריך אפו כי לו השכל שיתוסף עליו לא האריך אפו ותפארתו של אדם הוא להיות עובר על פשע כי הקטנה הואת נאה מנפש חשובה אשר הניחה כל נאה ונאון כי מי שאינו עובר על פשע עושה זה לרוב גאותו׳ אמנם המשכיל יעבור על פשע כדי שהשי׳ יעבור על פשעו׳ נהם ככפיר׳ אמ׳ המלך בעת שיזעף על איש ירא ממנו האיש כאשר נהם עליו הכפיר שאין בבעלי החיים יותר מפחיד ממנו ומי שירא לו המלך רצון טוב הוא לו תועלת ונחת רוח כמו הטל שיורד על העשב ירוק האדן וגו׳ והמאיר כן אהבת המלך ורצון היא שנתחיי האיש והזכיר זה לענין גדול שיתעורר האדם ויאמ׳ בלבו אם יזעף עלי מלך בשר ודם שהיום ישנו ומחר אינו איך ינהג עם שאולי לא תבא מחשבתו ש׳ הפועל כ״ש בעת שיזעף עלי מלך מלכי המלכים׳ מעבור חטאתיו שראוי להיות יותר נבהל׳ הוות׳ ענין שבר ומקרים רעים וכסילות הבן יגרום לאביו שיגעו וקצתו הוא יפול בעונש יענש עליהם ואף אם לא יזיק לזולתו יכלם אביו מסכלותו ושיהיה להם אשת מדיינים הריב עמו בכל עת היא דומה לבעלותיה אל הדלף הטורד בעת שהגשמים יורדים בו שאין אדם יכול לגור בו והגשם מגרש מתוכו כן אשה רעה מגרשת מתוכה כל אהבה נמלאותיה׳ בית והון לפי שהזכיר דלף טורד מדיני אשה אמ׳ לא תחשוב שיוכל האדם בשכלו לבחור לו אשה משכלת כי הכל מאת ייי מן השמים שנכבדים והקבועות מנחיל האב לבנים אך לא ינחיל אשה לא טובה ולא רעה כי הכל לפי מזלו וכאשר תהיה לו אשה משכלת מהשגחתה לו שרצה שיתן לו חלק יפה׳ עצלה׳ מעשה העסק והשתדלות תפיל תרדמה על העצלה והיא יותר קשה מן העצלות והנה יעתק העצל מענין רע אל ענין יותר רע ממנו כי אם העצל מעט תתאחז עצלותו להתעצל יותר ויותר עד שידמה לאיש הנרדם שהוא דומה לנית והאדם שאינו חרוץ ומהיר במלאכתו וישתדל להרויח ברמאות ירעב כי לא יעשיר ברמאותו וכן הענין בעניינים הרוחניים והרמאות בחכמה היא שיעסקו בה שלא לשמה׳ שומר מצוה הפסוק מצות אלהיו או מצות המלכים והאופנים שומר נפשו מצרות הזמן ומהענש הרוחני׳ והבוזה דרכי השם ימות נבוך׳

עַד שְׁקָרִים לֹא יִנָּקֶה וְיָפִיחַ כְּזָבִים יֹאבֵד׃ לֹא נָאוֶה לִכְסִיל תַּעֲנוּג אַף כִּי לְעֶבֶד מְשֹׁל בְּשָׂרִים׃ שֵׂכֶל אָדָם הֶאֱרִיךְ אַפּוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ עֲבֹר עַל פָּשַׁע׃ נַהַם כַּכְּפִיר זַעַף מֶלֶךְ וּכְטַל עַל עֵשֶׂב רְצוֹנוֹ׃ הַוֹּת לְאָבִיו בֵּן כְּסִיל וְדֶלֶף טֹרֵד מִדְיְנֵי אִשָּׁה׃ בַּיִת וָהוֹן נַחֲלַת אָבוֹת וּמֵיְהוָה אִשָּׁה מַשְׂכָּלֶת׃ עַצְלָה תַּפִּיל תַּרְדֵּמָה וְנֶפֶשׁ רְמִיָּה תִרְעָב׃ שֹׁמֵר מִצְוָה שֹׁמֵר נַפְשׁוֹ בּוֹזֵה דְרָכָיו יוּמָת׃

מלוה יי׳ חונן דל מי שחונן הדל ומעניקו הוא מלוה יי׳ כלומר לא הפסיד כל מה שנתן לו רק מלוה אותו כאלו הלוה לשם יי׳ והשם ית׳ הוא לו ערב ומדרך הערב להחזיר המלוה למלוה ובכאן והשם ית׳ ישלם לו גמול טוב בעבור החנינה שעשה לדל אע״פ שלא נתן לו מעצמו כלום רק ממונו שהוא פקדון בידו ברצון הבורא ית׳ או יאמר יי׳ מלוה הממון לאיש שהוא חונן דל ועם כל זה ישלם לו גמול או יהיה הכנוי במלת ובו׳ ולו חוזר לדל ועמיו הגמול שרצה השם לגמול הדל עשאו על ידך ואתה שלוחו או ידבר בלשון תמיה שהשם ית׳ מלוה הממון אל האיש החונן הדל והוא שליח ממנו והדל הוא יחזיק טובה ומשתדל לגמול טוב אל החונן הוא

יסר בנך כי יש ראוי לאדם ליסר בנו בקטנותו לקבל מוסר חכמה ואם לא יקבל המוסר בפעם אחת או בשתים לא יתיאש ממנו רק ייסרהו יותר כי עדיין יש תקוה בו שיקבל החכמה ואע״פ שלא יקבל המוסר לא יעלה על דעתך להמיתו אך הוכח תוכיחהו תמיד שמא יועיל לו או יאמר שלא ייסר אותו במוסר אכזרי בענין שימות תחת השבט ויאמר ואל המיתו מענין המו מעי׳ כלו׳ ואל המיתו ובכיתו וכענין מהייסורים לא תחוס ולא תחמול גדול חמה מי שהוא גדול

חמה ששופך חמתו על בני מושא עון ונושא עוונם ואם תצילהו ממנות עוד תוסיף להוכיחו יום אחר יום ואם תמיתהו לא תוכל לסבלו יותר בעה״ז שמע עצה הפסוק הזה ידבר עם הבן ומזהירו לקבל מוסר אביו או מלמד לשב התוכחת שיאמר לבן בלשון רכה בני שמע עצתי וכו׳ כלומר מי שלא קנית מחשבת אותך על שייסרך רק שיתן לך עצה הוגנת בתכלית היושר שמע וקבל ממנו העצה ההיא ואם יצוה ממחשבת איש אותך על שייסר אותך קבל המוסר ואע״פ הקשה דברים יהיו סבה לשתחכם באחריתך והנאה לדרכך רבות מחשבות הרבה מחשבות חושב אדם בלבו ומחשבתו איננה מועלת כמו האל כשירצה אותו כן סבל חושב שיהיה כן כל ימיו ונראה בכל יום החכמים ישתגעו והכסילים יתחכמו וכל זה עשה הבורא למען לא ישען אדם על מחשבות לבו תאות אדם חסדו פירוש תאות רוב האנשים הוא שיספר מהם חסד והענין שהם יתאוו לספר בפניהם חסדם ויתפארו בהן מחסד שעשו בין ממה שלא עשו ויתאוו שהאנשים יספרו מהם חסד גב׳ ויותר טוב האיש הרש שלא יספר מכפשו חסד ולא יתאוה שהאנשים יספרוהו ממאיש כזב והוא האיש המתהלל ומתפאר במה שאין בו מן החסד או יאמר תאות אדם חסדו התאוה שהתאוה באדם היא מבואתו לבד השנון ויקיד׳ חסדו מענין חסד הוא ויאמר יותר הקוה יש במי שהוא רש מתאוות העה״ז וקנייניו ואינו מתאוה אלמים מן האיש שהוא תמן בקנייני העה״ז יראת יי׳ לחיים אמר שיראת יי׳ היא מביאה בגלגול הימים הזמניים ואל החיים הנצחיים ועוד שהוא ילין שבע כמו שכתב כי אין מחסור ליראיו ולא יפקד בחייו לקבל עונש נפשי וגופני

מַלְוֵה יְהוָה חוֹנֵן דָּל וּגְמֻלוֹ יְשַׁלֶּם לוֹ: יַסֵּר בִּנְךָ כִּי יֵשׁ תִּקְוָה וְאֶל הֲמִיתוֹ אַל תִּשָּׂא נַפְשֶׁךָ: גְּרָל חֵמָה נֹשֵׂא עֹנֶשׁ כִּי אִם תַּצִּיל וְעוֹד תּוֹסִף: שְׁמַע עֵצָה וְקַבֵּל מוּסָר לְמַעַן תֶּחְכַּם בְּאַחֲרִיתֶךָ: רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלֶב אִישׁ וַעֲצַת יְהוָה הִיא תָקוּם: תַּאֲוַת אָדָם חַסְדּוֹ וְטוֹב רָשׁ מֵאִישׁ כָּזָב: יִרְאַת יְהוָה לְחַיִּים וְשָׂבֵעַ יָלִין בַּל יִפָּקֶד רָע:

פ

טמן עצל ידו פי' העצל לרוב עצלותו יסתיר ידו בתוך הקדירה להוציא ממנה המזון ולהביא אל פיו ומרוב עצלותו ושימלא קורת רוח בהיות ידו בתוך הקדירה מפני החום המגיעו לא יוציא ידו מן הקדירה להביא המזון אל פיו וזה גנות גדול שיתעצל מן האכילה שהוא סבת קיום נפשו · וכן העצלים יתרשלו בקניית החכמה האמתית שהוא מזון הנפש המשכלת ומניעתה כרעב ובריאה מן השנה עד שלא קונה אל החיים הנצחיים ·

טָמַן עָצֵל יָדוֹ בַּצַּלָּחַת גַּם אֶל פִּיהוּ לֹא יְשִׁיבֶנָּה׃ לֵץ תַּכֶּה וּפֶתִי יַעְרִם וְהוֹכִיחַ לְנָבוֹן יָבִין דָּעַת׃ מְשַׁדֶּד אָב יַבְרִיחַ אֵם בֵּן מֵבִישׁ וּמַחְפִּיר׃ חֲדַל בְּנִי לִשְׁמֹעַ מוּסָר לִשְׁגוֹת מֵאִמְרֵי דָעַת׃ עֵד בְּלִיַּעַל יָלִיץ מִשְׁפָּט וּפִי רְשָׁעִים יְבַלַּע אָוֶן׃ נָכוֹנוּ לַלֵּצִים שְׁפָטִים וּמַהֲלֻמוֹת לְגֵו כְּסִילִים׃
כ לֵץ הַיַּיִן הֹמֶה שֵׁכָר וְכָל שֹׁגֶה בּוֹ לֹא יֶחְכָּם׃ נַהַם כַּכְּפִיר אֵימַת מֶלֶךְ מִתְעַבְּרוֹ חוֹטֵא נַפְשׁוֹ׃

לץ תכה ופתי יערים ר"ל אם תכה לץ הפתי יחכם כי המוסר הטוב שיקבל האדם בראותו [illegible] עוברי עבירות נענשים בעונשם · ואמר פתי ולא שהחכם יזהר מעצמו מעשות רע' ואמר שהנבון אין צריך להכותו רק בתוכחת קטנה שתעשה רושם יבין דעת ... ולא יהיה צריך הפסוק לומר תכה הלץ ותיסרהו להבין משכלותי' ואם יהיה פתי מן התמיה נסבת ההכאה שתכהו יקנה ערמה · וכן ר"ל שתוכיח את הנבון כי הוא נסבת התוכחת יבין לדעת · ולא אמר פתי הכה ולץ יעריס כי הפתי אינו ראוי להכאה לפי שעושה מעשיו בפתיות בלא טובה ורצון ולץ אינו צריך להיות ערמה גם הוא ערום להרע · משדד אב. פי' הבן שהוא ראוי שיקרא בן מביש ומחפיר מפני שהוא מביש עצמו וזולתו במעשיו הרעים · הוא משדד אביו ומבריח אמו כי יסחיה [illegible] כל נכסי אביו עד שיהיה עני ולא יוכלו להתפרנס במצרים ויגלו ממקומם ויגלו למקום אחר ומשדד מגזרת שוד ושבר · ויבריח מגזרת ויברח יעקב · או יהיה נגזר מן הבריח התיכון · והטעם שהיא התיכון בחדרי החדרים לפתוח ממנו והוא נגרם לו שהפיס הבריח בדלת · וכן ישדד אביו ויבריח ממנו · ואפשר שקרא הסכל במקום הזה אב והתורה שהיא מורשה קהלת יעקב אם והטעם מבואר בזה · חדל בני כלומר מנע עצמך ולא תשמע מוסר שיאחך לשגות מאמרי דעת · עד בליעל פי' יליץ מגזרת כי המליץ בינותם שהעד שקרים אומר כי במשפט הוא מעיד ומצדיק את עצמו בדברי שקריו · והלעיגם הרשעים מכסים האון ומסתירים ואומרים כי עשות אמת מעט ויבלע מגזרת כבלע את הקדש · נכונו ללצים השפטים הרעים הם נכונים ומזומנים לענוש בהם · הלצים ו[illegible] נכונו מכות ומהלומות לגו כסילים שבגו אדם הולמים אותם על ידי כסילותם ומהלומות מגזרת אז הלמו · לץ היין אמר כי היין לץ והשכר הומה על דרך ההליכה לשון והטעם כי הוא יביא השותה אותו להיות לץ והומה והוא כאלו אמר לשותה יין הומה שותה שכר · ואפשר לפרשו בלא חסרון כאלו היין ידבר שישתהו בני אדם ויפתה אותם בתאותו על כן אמר כל שוגה בו לא יחכם כי הוא מסיר החכמה מן הלב ומשים אולת בו · ולקח היין והשכר במקום התענוגים כלם · נהם ככפיר. פי' נהם ככפיר אשר ינהום כן אימת מלך כאשר מטיל אימה על עמו ומי שעובר שהמלך ימלא עברה עליו הוא יגרום מיתתו וחוטא על נפשו ·

כבוד לאיש׳ פי׳ כבודו של אדם בטול מחלוקת שיבטל הקטטה ולא יבעירנה שאם יריב אדם עמו לא יענה דבר
קשות כי אם לבו רק ישתוק האמנם האויל מפרסם עצמו על הריבו ויתפשט׳ או יאמר שכל איש סכל יתערבב במריבה׳ לא
יבנה ויתכן להיות יתגלע מן ונגלה כפשי בהפך אותיות ככנס כנס׳ מהורף מפני פחד הקור והקור שובב
העצל את ידמה ואינה חורשת והאחר שימצא לא קוצר ולא תצמיח

כָּבוֹד לָאִישׁ שֶׁבֶת מֵרִיב וְכָל־ אֱוִיל
יִתְגַּלָּע׃ מֵחֹרֶף עָצֵל לֹא־יַחֲרֹשׁ יִשְׁאַל
בַּקָּצִיר וָאָיִן׃ מַיִם עֲמֻקִּים עֵצָה בְלֶב־
אִישׁ וְאִישׁ תְּבוּנָה יִדְלֶנָּה׃ רָב־ אָדָם
יִקְרָא אִישׁ חַסְדּוֹ וְאִישׁ אֱמוּנִים מִי
יִמְצָא׃ מִתְהַלֵּךְ בְּתֻמּוֹ צַדִּיק אַשְׁרֵי
בָנָיו אַחֲרָיו׃ מֶלֶךְ יוֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא־ דִין
מְזָרֶה בְעֵינָיו כָּל־רָע׃ מִי־יֹאמַר זִכִּיתִי
לִבִּי טָהַרְתִּי מֵחַטָּאתִי׃ אֶבֶן וָאֶבֶן אֵיפָה
וְאֵיפָה תּוֹעֲבַת יְהוָה גַּם־שְׁנֵיהֶם׃

והזכיר החרישה כי היא קודמת
לזריעה ואחר כך יבוא זמן הקציר יבוא
הקציר מאותם שזרעו ועכבו שלותיהם
בחורף ואין מי שיתן לו שאלתו וזהו שיקרה
זה בעבודת החכמה כן יקרה בכל הענין
העולם וכן בקנין החכמה ובעבודת השם
יתברך מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת׳
מים עמוקים׳ פי׳ כמים עמוקים שאין
להם סוף שלא יוכל אדם לקחת אותם
רק בהשתדלות נלאות אותם עם כלי כן עצה
בלב איש שאין אדם יכול לבא בסופה ולדעת
מה בלבו ואיש אשר בלבו חכמה ותבונה
מוציא מפי חבירו מה שהוא חושב בלבו
כמי שמוציא המים בדלי ומלת ידלנה לשון
הנהגה והרמה שירימנה מן הלב׳ או יאמר
כי העצה היא בלב האדם כמים העמוקים
והוא מוכן בחכמתו ליתן עצה למי שישאלנה
ממנו ואיש תבונה אם יצטרך לעצה הוא

ילך וידלה העצה מלב החכם והענין כי איש תבונה ישאל עצה מן החכם לא כבסיל שלא ישאל עצה על מעשיו האמרו
החכמים הדעת שבאנשים צריך לעצה׳ רב אדם פי׳ רוב בני אדם יקרא כל אחד ואחד ויכריז החסד שהוא עשה
ויתפאר בו ונתן לפרסם יספר החסד שהוא עשה למען כל אותו ויכלימהו׳ ואיש אמונים מי ימצא כל
שיעשה חסד ולא יקראהו ואמונים שם דבר כלומר שיעשה באמונת התורה בכתר ובהצנע ולא לגבור הכריות׳ ויש
הרבה בני אדם יש הבטחות על אחבתם המבטיחים אותם חסד והורדיוס להם בעת דוחקם׳ ואיש אמונים המבטיח
ועושה מי ימצא׳ ויש שרבה בזו מן רבי המלך ועניו אדם גדול המעלה ואמר כי האדם הרב גדול מעלה כל איש
מבני אדם יקרא ויכריז גדולתו וחסדו לפחדם ממנו יהיה איש חסד או לא יהיה אמנם איש שיהיה בעל אמונה ונאמן
רוח שיכריזו האנשים ממנו חסדו ומעלתו מי ימצא כלומר בקושי ימצא זה׳ מתהלך פי׳ מי שהולך בדרך תמו
נקרא צדיק וגם אחרי מותו יהיו בניו ותלמידיו מאושרים ומבורכים׳ מלך יש לפתרו על הקב״ה שהוא יושב
על כסא דין יודע הצדיק מתהלך בתמו ומושיעו ומזרה מלפניו כל איש שהוא רע במעשיו ויש לפתרו על מלך
הוגה משפטו שמואס ברשעים והבטות עשו מבריחם מפניו׳ מי יאמר פי׳ מי זה שיוכל לומר באמת נקיתי לבי
מכל עון ומחשבה רעה כי השם יודע האמת ולא יוכל לכזב לפניו׳ אבן ואבן׳ פירוש מי
שיהיו לו שני משקלות מלא וחסר ויקנה במלא וימכור בחסר תועבת ה׳ גם שניהם ואמר
גם שניהם כי לא הקונה והגוזל בלבד הם תועבת ה׳ כי גם אלו תועבה לפניו׳

גם במעלליו כל שכן בפעולות שיעשה הנער בימי הנערות יוכר אם יהיה זך וישר פעלו בעת שיגדל כי על הרוב ברוב הענינים כמו מה שיהיה עושה בזמן הנערות כן ילך בבחרות ובזקנה או תהיה מלת יתנכר מענין ויתנכר אליהם הפך ההכר הוא ויתחשב בזה מלת גם כלומר אעפ' שעל הרוב ירגלו הנערים מה שיהיה מעניינם לבסוף גם נמצא נערים לפעמים מרגלים בנערותם ההפך ממה שיהיה מעניינם באחרית במדות הטוב והרע ·

גם במעלליו יתנכר נער אם זך ואם ישר פעלו: אזן שמעת ועין ראה יהוה עשה גם שניהם: אל תאהב שנה פן תורש פקח עיניך שבע לחם: רע רע יאמר הקונה ואזל לו אז יתהלל: יש זהב ורב פנינים וכלי יקר שפתי דעת: לקח בגדו כי ערב זר ובעד נכרים חבלהו: ערב לאיש לחם שקר ואחר ימלא פיהו חצץ: מחשבות בעצה תכון ובתחבלות עשה מלחמה:

אוזן שומעת עמרש אחר שהשם יתעסק אלו הדברים מל' הטובה שהם רואים ושומעים יש לפו לכך א' עין אמונה שלמה כי הוא ית' רואה ושומע כלומר שנגלים וידועים לפניו כל מעשה בני אדם כנגד האומרים לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב · אמר המשורר הנוטע אוזן הלא ישמע · ונ"ב בפסוק זה עמר שהשם נטע אוזן באדם לשמוע מוסר ולמוד חכמה · ועין לראות הדרך הישרה ללכת בה · ועל כ' אמר למטה אל תאהב שינה כי הישן הוא בלא אזנים ובלא עינים · אל תאהב שינה אמר כי אין ראוי לאדם שירגיל בעשיית מעשיו ומפני שההרגל שנת מוסף האדם לבני עניות ואין המזון בשינה שינה להיה רק ההרגל שנת במה שצריך הרא שינה והוכי' השינה יותר מהיותה המקרה הזה בנגל פקח עיניך שבלך והשתדל במה שצריך לך ובשנן זה תמצא מחייתך · ורמז נ"ב שלא ירגיל האדם מדריגות החכמ' בזמן הראוי יהיה רש מן החכמה · פקח עיניך שבלך ותשבע מן החכמה שהיא לחם אבירים · רע רע יאמר הקונה בעת שהוא קונה הדבר הוא מזלזל בפיו הדבר שהוא רוצה לקנות כדי שימכרהו המוכר אליו מזול · ואחר קנותו הדבר וילך לו לדרכו אז יתהלל ויאמר כי הדבר שקנה שוה יותר ויותר ובחכמתו קנהו בזול · יש זהב · כל יש זהב הרבה בעולם ויש הרבה אבנים טובות ומרגליות וכלי יקר מזהב ומפנינים כשיש לאדם שפתי דעת · או יאמר כי האדם יוכל לקנות זהב ורובי פנינים · ויש דבר אחד יותר נכבד ומועיל מהם שפתי דעת כלומר הדבור שידבר בו האדם בחכמה ובהשכל · לקח בגדו · לקח עשוי פי' קח משכונו ממי שהכנס בערבות בשביל איש זר ובעבור שערב לנכריה או בעבור שהוא קח המשכון ממנו · ואפשר שקרא היצר והאוהבו זר להיות זר ונכרי מענינות האדם וכן קרא נכריה הנפש הבהמית ואמר כי כשיתפתה אל היצר וימשכהו עליו והשפחה שהיא הנפש הבהמית הורס גבירתה שהיא הנפש המשכלת סוף שישולחו כי משלחת מלאכי רעים וחבלות · ערב לאיש פי' מתוק לאיש לחם השקר וכן בלשון ועמל מדרך [illegible] ימתקו ואחר שיאכל הלחם יזיק לו כלו [illegible] פי' אבנים קטנות ודקות וכן האדם שעבר עבירה מתוקה היה לו בראשונה ומרה תהיה באחרונה מחשבות ועצה תכון מענין כפעל מענין הבשן פי' כל אחת ואחת ממחשבותיו של אדם תכון בעצה שישאל מאחרים ממנו ובעצת תעשה מלחמה · וטוב תה' בה במלחמה נראית בעין מן בני אדם ורמז גם כן על המלחמה הנסתרת שהיא מלחמת האדם בעצמו עם יצרו הרע וצריך האדם להתענן בתורה ובחכמים ·

גולה סוד׳ פי׳ מי שהולך רכיל מגלה הסוד שישמע ממנו וממנו או מגלה הסוד שידבר אתו חברו הבוטח בו׳ ולפותה
תאר מענין הלימוד כמו פתה ונקרא כן שיפתוהו אחרים ונקל הוא להתפתות והטעם לא תתחבר עם איש
כסיל ופתי בשפתיו שיפער פיו לכל אחד׳ ויש׳ פותה שפתיו מרחיב שפתיו כמו לענג ולקלס ובזיון מתרצים כי ירחיב הדי
יפתה׳ מקלל אביו ואמו׳ פי׳ מי שיקלל ויבזה אביו או אמו והוא תמורת או ראוי שיכבה נרו בעמדו באישון לילה

גּוֹלֶה סּוֹד הוֹלֵךְ רָכִיל וּלְפֹתֶה שְׂפָתָיו לֹא תִתְעָרָב׃ מְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ יִדְעַךְ נֵרוֹ בֶּאֱשׁוּן חֹשֶׁךְ׃ נַחֲלָה מְבֹהֶלֶת בָּרִאשֹׁנָה וְאַחֲרִיתָהּ לֹא תְבֹרָךְ׃ אַל־תֹּאמַר אֲשַׁלְּמָה־רָע קַוֵּה לַיהוָה וְיֹשַׁע לָךְ׃ תּוֹעֲבַת יְהוָה אֶבֶן וָאֶבֶן וּמֹאזְנֵי מִרְמָה לֹא־טוֹב׃ מֵיְהוָה מִצְעֲדֵי־גָבֶר וְאָדָם מַה־יָּבִין דַּרְכּוֹ׃ מוֹקֵשׁ אָדָם יָלַע קֹדֶשׁ וְאַחַר נְדָרִים לְבַקֵּר׃ מְזָרֶה רְשָׁעִים מֶלֶךְ חָכָם וַיָּשֶׁב עֲלֵיהֶם אוֹפָן׃

ואפלה ואישון פירושו שחרות וחשך והוא אמצע הלילה שהחשך חזק בו והטובה שבנר שיצטרך לאורו יכבה נרו׳ והמשל שר אוי שתסור השגחת הבורא מעליו בהיותו ב מחשך בעמק הצרות והיגונות ולא ימצא שום תשובה בעת צרתו׳ ואפשר בקרא אביו השכל והתורה קרא אמו ונרו הוא כמאמר הנקראת נר י״י והכונה בזה שמיתה הנקר׳ אישון חשך והענין שתכרת מצרור החיים׳ ולא תהיה מאותם שנאמ׳ עליהם והמשכילים יזהירו וגו׳ נחלה מבוהלת מי שממהר ליטול חלק ונחלה בראשונה קודם אחיו׳ וכ״ר כגון בני גד ובני ראובן שמיהרו ליטול חלקם בעבר הירדן בנחלה עד שבטו והקדימו הכנען לטף ובאחרונה לא תהיה מבורכת ואם תהיה שדה וכו׳ם לא ירדו עליה גשמי ברכה ובני גד גלו קודם שאר השבטים׳ ויש׳ מבוהלת שיבא לו בפתאום שלא טרח ועמל בה אחריתה שלא תבורך מפני שבגזלה לא יחוס על הממון ההוא שלא עמל בו׳ אל תאמר כל׳ כי הזיקך אדם לא תתעורר לנקום הנקמה ממנו כי אין לך כח לעבות עמו רע אם יד האל לא תהיה עמך לכן קוה אל י״י והוא ישלם לו כרשעו ויושיעך ממנו׳ תועבת י״י׳ כלומר אבן גדולה וקטנה ויקנה בשקל הגדול וימכור בקטן וכן מאזנים שלא תהיינה שוות לגמרי כגון האפשים האחת גדולה במשקל והאחת קטנה אינו דבר טוב׳ ואפשר שקרא אבן ואבן מי שיש בלבו דבר אחד והוא מדבר בפיו דבר אחר וקראו מאזני מרמה דברי הטעיה והקדמות קרא מאזנים לפי שבהם ישקלו הדברים וכשתהיינה ההקדמות מוטעות נקראות מאזני מרמה׳ מי״י מצעדי גבר׳ פי׳ מאת השם יתב׳ יהיה כאשר יכין לאיש מצעדיו׳ או יאמר שמאת השם להוליך מצעדי האדם לאשר ישר בעיניו ואחר שכן הוא ובדעתו מה יוכל אדם להבין דרכו ומצעדיו׳ מוקש אדם ילע׳ מגזרת הפתיל מענין השקל ירח מנחה ופירו׳ ילע ובלוע כמו ושתו ולעו ויאמר אדם שהקדיש מנכסיו להקדש ויבלע ויאכל ממנו מוקש הוא לו גב׳ מוקש לו אחר שנדר נדרים שיבקש ויחפש אותם אם ימצא בהם צד היתר להחזירם לאחור כי יתחרט בהן׳ ויש מפרשים מוקש הוא לאדם שיאכל קדשים ואחר כך ידור נדרים ויחשוב שימצא בהם כפרה׳ מזרה רשעים׳ פירוש מלך חכם מפזר ומגרש הרשעים מתוך מדינתו אם יש לו פקודים רשעים יוריד ממנו מגדולתם והוא מגלגל עליהם סבות להתגולל עליהם וישוב רשעם אל היקם׳

נר יי' נשמת אדם. נשמת האדם הוא נרו של הקב"ה כי היא אצלו מכתבו ומאורו וידוע כי הנשמה טהורה
והייה בלא חטא ושן רק הגוף מלא עונות והיא תעיד עליו בבואם למשפט ותגלה כל
מסתריו ואף כי השם יודע ורואה כל מעשה האדם והזכיר לשון נר כמו שאמרו רבותינו ז"ל לפי שהנר יפה לבדיקה
על כן אמר נר יי'. ויש מפרשים כל חדרי בטן כל סתר וכל עמוק בתורה ובחכמה כי בטן רמז למקום שם
יסתרו הדברים. **חסד ואמת** אמר
החסד שיעשה המלך
והוא הפלגת הטובה אפילו למי שאינו
ראוי לה וכן האמת שיהיה אמת בדבריו
ויאהב האמת וידבק בו שני אלה הדברים
ישמרו המלך מכל היזק ובחסד לבדו
שיעשהו המלך ישמר ויתמוך כסא
מלכותו. **תפארת בחורים כחם**
אמר כי
הבחורים יתפארו זה על זה בכחם. פי'
הכח הוא תפארת אל הבחור וכן השיבה
והיא השערות הלבנות שהם באדם היא
תפארת אל הזקנים מפני שהם יתנשאו
להתפאר שלא הגיע מדעתם להיות מכת
הרשעים אשר לא יתנו ימיהם רק יאו
האימים האדונים והם ברצון האל יתברך
מעורף לזה שהם מנחמת הזמן

נֵר יְהוָה נִשְׁמַת אָדָם חֹפֵשׂ כָּל־חַדְרֵי
בָטֶן׃ חֶסֶד וֶאֱמֶת יִצְּרוּ־מֶלֶךְ וְסָעַד
בַּחֶסֶד כִּסְאוֹ׃ תִּפְאֶרֶת בַּחוּרִים כֹּחָם
וַהֲדַר זְקֵנִים שֵׂיבָה׃ חַבֻּרוֹת פֶּצַע
כא תַּמְרִיק בְּרָע וּמַכּוֹת חַדְרֵי בָטֶן׃ פַּלְגֵי־
מַיִם לֶב־מֶלֶךְ בְּיַד־יְהוָה עַל־כָּל־אֲשֶׁר
יַחְפֹּץ יַטֶּנּוּ׃ כָּל־דֶּרֶךְ אִישׁ יָשָׁר בְּעֵינָיו
וְתֹכֵן לִבּוֹת יְהוָה׃ עֲשֹׂה צְדָקָה וּמִשְׁפָּט
נִבְחָר לַיהוָה מִזָּבַח׃ רוּם־עֵינַיִם וּרְחַב־
לֵב נִר רְשָׁעִים חַטָּאת׃

ויהרס הרע הזונה ולא יכבדו כי אם נבחרי האל וראוי לכבדם ולהם מכבדם. **חבורות פצע** אמר שחבורות פגע
ממרקות אדם רע ומכות חדרי בטן שירד עד שערי מות כי אין תקנה לעולם כי אם במירות הרשעים או יאמר כי
החבורות פגע והתמרוק והוא השבר והרעה לאויבים שימחאו וכן הם נמחים על הרוב באים הרע וכן המכות
המגיעות לבעל הגוף או יהיה התמרוק לרפואה והתבוססת כמו ובתמרוקי הנשים יאמר כי החבורות המגיעות בסבת
פגע רפואות האנשים הרשעים שלא יוסרו בדברים אלא בשבט מוסר ומכות מקובלות. **פלגי מים** אמר כמו שפלגי
המים והבניקים יוכל האדם להטותם אל אי זה דרך שירצה וכן הם בנגעים הולכים הנה והנה כן לב המלך
ביד השם יטה אותו על כל אשר יחפוץ וכ"ש לבות שאר בני אדם שהם למטה ממעלתו. **כל דרך איש** אמר כי
כל הדרכים והפעולות שיעשה האדם הם ישרים בעיניו ולפעמים יש דרך ישר לפני איש
ואחריתה דרכי מות. ותוכן לבות יי' לשון תיקון שהשם מתקנם כפי רצונו ונתן להיות מגזירת ותכן לבות
שהשם יודע ומשער לבות בני אדם אי זהו רע ואי זהו טוב. **עושה צדקה** כמו שאמר הנה שמוע מזבח טוב
בחר הקב"ה במי שעושה צדקה ומשפט מאשר יביא זבחים ועולות בלא צדקה. **רום עינים**
מי שיהיה עינו בגאוה ומי שירחיב לבו למלאות תאותו לא יסתפק במעטו ויבקש המותרות
ומחשבת הרשעים כל זה יחשב להם חטאת. ונר כמו נירו לכם ניר רמז למחשבות האדם ויש מפרשים בלשון
מלשון ונר הבוער כשתהיה אל הרשעים יתנהג העולם על פיהם וירבו הרשעים במעול אדם רשע.

מחשבות חרוץ׳ ר״ל מחשבות הזריז והספקו לעולם ימשך אחריהם מעלה ויתרון׳ או יאמר מחשבות האיש החרוץ
הם להוסיף על מה שיש לו מן ההון ומשחר הטוב העולם ומה טוב הרכוש ג״כ והאיש שהוא ממהר
ונמהר ולא יהיה לו התבוננות במה שיעשה עניינו הולך אך למחסור כי הרוכב על המהירות אינו בטוח מן המכשול
פועל אוצרות׳ כלומ׳ הון המקובץ בלשון שקר ועניים שקרים ולא בדרך אמת ונכון לא יהיה לו קיום ומעמד׳ רק הוא
כהבל נדף וכהם מבקשים למות כי כשיתפרסם
הטאים למלכות יהרגו מיתה בשביל שקר
ואפשר שרמז באוצרות שקר לחכמה׳ כי
שהעוסק על דרך הטעות כי התלוה
שהולך מהקדימות טובות היא הבל נדף׳
והאנשים בגלל הטעות הם מבקשים מות
שיתנו אמונות טובות ודעות נפסדות
ישחית נפשם ונפש זולתם׳ שוד רשעים
יגורם׳ ר״ל הגזל והעושק שעושים
הרשעים ימשך עליהם מגור כי מאנו לעשות
משפט ובחרו לשוד ולגזול אחרים או יהיה
האולם תמורת השורק מן לא יגורך רע
שעניינו לא יגור עמך הרע ויהיה ענין
הפסוק כן הרשעים השוד יגור עמם לא
יעמדו כנגדיו כי לא ישבו אם לא ירעו׳
הפכפך׳ כתן גדר לאיש הפכפך והוא
שיש לו לפעמים דרך איש ולפעמים דרך

מחשבות חרוץ אך למותר וכל אץ
אך למחסור׃ פעל אצרות בלשון שקר
הבל נדף מבקשי מות׃ שד רשעים
יגורם כי מאנו לעשות משפט׃ הפכפך
דרך איש וזר וזך ישר פעלו׃ טוב
לשבת על פנת גג מאשת מדונים
ובית חבר׃ נפש רשע אותה רע לא
יחן בעיניו רעהו׃ בענש לץ יחכם
פתי ובהשכיל לחכם יקח דעת׃

זר׳ ואמנם הזך לעולם ישר פעלו כי כל פעולותיו בצדק ובמשפט׳ טוב לשבת׳ אמר כי יותר טוב הוא לאיש לשבת בזה
אשה ובדור נמעט ובמעוק על פנת גג מאשר התקיה לו אשה והתקיה אשת מדינים או שיהיה לו
בית גדול ורחב ויהיה בית חבר כלומר שיתחבר אחר עמו בתוכו הבית׳ ויש בית שנעשו בו כשפים׳ נפש רשע
אמר כי נפש האדם הרשע לא תתאוה כי אם הרע לה ולזולתה כי הוא ימשך אחר תענוגי נפשו ואחר הקנינים
העולם הזה אשר העובר לבן בהם ואחר שהוא מתאוה הרע לעצמו לא יחוס על זולתו׳ ואפשר שקרא רעהו הכח
השכלי ואמר כי הרשע מתאוה להפיק תאות יצרו הרע אומנם רעהו והוא שכלו הוא מעורב מתעותו ואינו מוצא חן
בעיניו׳ בענש לץ׳ פירוש כאשר יראה הפתי שהלץ נענש במימון על מעלו הוא יתחכם מאליו כי יפחד
שמא יארע לו כמוהו׳ ובהשכיל לחכם יקח דעת רוצה לומר וכאשר ישכיל האדם החכם מן
מחכמתו לחכם אחר יקח הדעת בלבו לאמן ולהשכיל יותר ממה שישמע מרבו או לחכם ויחכם עוד׳
או יאמר כי כמו שיקרה שהפתי יקנה חכמה בראות ענש הלץ כן יקרה שהחכמים בראותם חבריהם שהשכילו
החכמה שיעור רב בסבת השתדלותם ישתדלו גם הם לקנות חכמה ויהיה ענין הפסוק כן ובהשכל׳ ל
לחכם כלומר בעת שיראה החכם שחכם אחר יקנה שכל או יתן שכל לאחר יקח גם הוא דעת׳

משכיל צדיק׳ ירצה שהאל הצדיק מתבונן בשכלו לדעת מה אחרית בית רשע והוא רואה שהשם יתברך
מסלף ומעוות דרכי הרשעים כדי שלא יבחרו הדרך הטוב כדי שתהיה אחריתם לרע וזה יקרה
להם שהגיע מרשעם למנוע מהם דרכי התשובה׳ או יאמר שהצדיק משכיל בבית הרשע ועושה לו תכונות
ומסבב אותו יה מסלף אותו לרע ויחזיק ברשעתו׳ ויורה משכיל צדיקו של עולם והוא הבה ומתן לב לבריות בית
הרשע כגון זכר עמלק׳ אוטם אזנו׳ מי

משכיל צדיק לבית רשע מסלף
רשעים לרע: אטם אזנו מזעקת דל
גם הוא יקרא ולא יענה: מתן בסתר
יכפה אף ושחד בחק חמה עזה:
שמחה לצדיק עשות משפט ומחתה
לפעלי און: אדם תועה מדרך השכל
בקהל רפאים ינוח: איש מחסור אהב
שמחה אהב יין ושמן לא יעשיר: כפר
לצדיק רשע ותחת ישרים בוגד:

שעושה עצמו כחרש מזעקת
הדל על חסרונו או על עושק שיעשקוהו
גם הוא יצעק אל השם בצרתו ולא יעננו׳
או ירצה כאוטם אזנו שהדל צועק לפניו
תמיד עד שאזנו מלאה ואטומה לרוב קול
הצעקה הנכנסת באזניו ועכ״ז לא ירחם
עליו גם הוא יעשה השם ית׳ שיקרא אחרים
בירחמו עליו ולא יענה בענין שירוחם׳
ואפשר שקרא דל ההלך השכלי מכחות
הנפש ואמר כי מי שהוא אוטם אזנו מזעקתו
ולא יעשה חסרונו והוא המונע כלות סופו
שהוא באחרית יכסוף אל אורח החיים אין
בו כח לבקש אחר שהגיע מקומות ה
החכמה בזמן הראוי׳ מתן בסתר
יכפה׳ מענין הלמוד מפעל
הל׳ ויאמר כי כפה זוקף כפופים יאמר
שהמתנה הנתונה בסתר לשופט שיקצוף עליו ישפיל ויכניע האף והחרון וכל מי שיכיר אותה ויחנה שאם יתננה בגלוי
יהיה בזיון לשופט וירבה הקצף עליו וכן השוחד שיביא האיש בחיק השופט יכפה חמה עזה או יאמר כנגד שהמתן בסתר
יכפה האף אמנם כנגד שתחזיק השוחד בחיקך ולא תתננו אל השופט החמה שיש לו עליך תהיה עזה גם כתוב לפרש
זה הפסוק על הצדקה ונקשר עם הפסוק הקודם שאם יתן לדל מתן בסתר אז יתגבר יכפה אף השם מעליו ובענין
השוחד שיתן האיש ללוין שיכפה חמה עזה׳ שמחה לצדיק׳ שמחה של צדיק בעשות צדקה ומשפט או כאשר
יראה אחרים עושים יושר ומשפט שמחה לו או תבואתו שמחה וישועה עשות משפט בארץ לפי שיהיה
נשמר מן הפשעים ומחתה הוא לפועלי און המשפט כי יפחדו ממנו ולא יוכלו ... ואמר שקרא הכח השכלי
צדיק והכחות החמריות פועלי און׳ אדם תועה מדרך השכל ולא ישמע למוסר עם מתים תהיה מנוחתו׳
ונקראו המתים רפאים כענין ר״ל ... ורפאים׳ איש מחסור׳ מי שאוהב שמחות ובית משתאות
ויאמר ... הוא איש מחסור שיחסר לו ויהיה עם
ומי שאוהב תמיד שתות ואכול מעדנים לא יעשיר׳ או יאמר האיש שעושה מחסור לעצמו שיסתפק בדרכי ההכרחיי
אוהב שמחה ש״ל יבזור ממונו ולא ישבע ידיו וסופו לבא לידי שמחת העושר והאיש שהוא בהפך לא יעשיר׳
כופר לצדיק רשע׳ אמר שהרשע יתנהו השם כופר פדיון ותמורה לצדיק כטעם צדיק מצרה נחלץ ויבא
רשע תחתיו ותמורת הישרים יבא הבוגד לקבל הרעה שהיו מפחדים ממנה והענין שאם
תחול רעה כפי המשפט השמימיי על מלכות או עיר יסבב השם הצלת הצדיקים ויחול הרע על ראש הרשעים

טוב שבת · יותר טוב הוא לאיש שישב לבדו בלא אשה ובארץ מדבר משתהיה לו אשת בעלת מדנים ויהיה לו
כעס עמה תמיד · והרצון שטוב הוא לאיש שיהיה בטבעו נעדר מהתאוות הגשמיות לדמיון מדבר
שממה ויתרחק מן התאוות בתכלית ההרחקה ואפי' מן הדברים ההכרחיים לו מלהיות לו חומר רע רודף כל רע
וכל מרי ומשכין אל המותרות ממשכים אותו אל חרון אף מהם עליו וכעסו · אוצר נחמד · במה שהאדם שהוא

טוֹב שֶׁבֶת בְּאֶרֶץ מִדְבָּר מֵאֵשֶׁת
מִדְוָנִים וָכָעַס: אוֹצָר נֶחְמָד וָשֶׁמֶן בִּנְוֵה
חָכָם וּכְסִיל אָדָם יְבַלְּעֶנּוּ: רֹדֵף צְדָקָה
וָחָסֶד יִמְצָא חַיִּים צְדָקָה וְכָבוֹד: עִיר
גִּבֹּרִים עָלָה חָכָם וַיֹּרֶד עֹז מִבְטֶחָה:
שֹׁמֵר פִּיו וּלְשׁוֹנוֹ שֹׁמֵר מִצָּרוֹת נַפְשׁוֹ:
זֵד יָהִיר לֵץ שְׁמוֹ עוֹשֶׂה בְּעֶבְרַת זָדוֹן:
תַּאֲוַת עָצֵל תְּמִיתֶנּוּ כִּי מֵאֲנוּ יָדָיו
לַעֲשׂוֹת: כָּל הַיּוֹם הִתְאַוָּה תַאֲוָה
וְצַדִּיק יִתֵּן וְלֹא יַחְשֹׂךְ:

חכם ימצא באוצר נחמד רל' הון הקניני'
נאמנים ויקרים ואבנים ומתוקים לעת
הצורך והאדם הכסיל לא די שלא יאצר
אוצרות מאלו הדברים אלא אפי' אם יגיע
אבותיו ואבות אבותיו הוא בסכלותו יבלע
וישחית האוצר הטוב ההוא · ואפשר שכוון
בשמן מה שהזכירוהו החכמים שהשמן
מיוחד ללמוד החכמות בכלל · ובכ"ה
הכסילים תמורת השמן היין · דומה למה
שאמרו הפלוסופים בחידותיהם · שאלו
לפלוסוף למה הבנת יותר מחבריך · השיב
בעבור שהוצאתי אני בשמן יותר ממה
שהוציאו חברי ביין · ואפשר שיבלענו
הוא במקום יבלעם על משקל בית אל
ימצאנו ויאמר כי החכם יאצר השמן ההוא
לצורך הלמוד · ואמנם הכסיל יבלענו
ויאכלנו ולא ישתמש בו לצורך החכמה

או ירצה שהכסיל בעבור שהאכל ויהיה יבלענו פעל יוצא · רודף צדקה מי שנותן צדקה לעניים ועושה גמ' ילות
חסדים או יפלג בחסד אפי' למי שאינו ראוי לו ימצא בשכר זה שיאריכון ימיו וימצא מאת הש"י שיתן לו כפלים מאשר
יתן ויכבדוהו בני אדם וזו היא מדה כנגד מדה · והזכיר חיים בעבור כי הוא מחייה מתים בצדקותיו הם העניים
שנחשבים כמתים והוא מכבדם שלא יתבזו מבקשת עזרתם · עיר גבורים וגו' · האדם החכם עושה בחכמתו מה שלא
יעשה הגבור בגבורתו · כי הגבור לא יעלה הוא לבדו בעיר שהגבורים רבים יעמדו כנגדו · וכ"ש שלא יוכל להוריד עוז
בטחונם · והחכם בחכמתו יעלה אל עיר אנשים גבורים ויכניעם תחתיו וישפיל גאון עוזם שהיו בטוחים בו · ואפשר
שרמז גם כי השכל האלהי אשר באיש המעלה הוא יעלה על יכניע הגוף ותאוותיו שהם הגבורים אשר מעולם וימשול
בעוז מבטחם וישים אל משמעתו · שומר פיו · האדם שישמור פיו ולשונו מלדבר שלא כהוגן שומר נפשו מכל צרה
והזכיר פיו ולשונו בעבור ששניהם יתהוה בהם הדבור ולא יוכל לדבר זה בלא זה · ויאמ' שומר פיו מהאכילות המזיקות שיזיקו
ויבטלו אותו מלמודו ושומר לשונו ממותרי הדבור ולא ידבר כי אם במה שמביא אל תועלת או במה שהוא חובה עליו
כמו למידת התורה וללמד אחרים ולהתפלל · זד יהיר · האדם בעל זדון וגאוה ראוי שיקרא שמו לץ שעושה מעשיו
בעברת זדון רל' בחימה ונקרא כן בעבור שהחימה עוברת ומתעברת על מדת הרצון · והפסוק זה עבר על פשע
לשון סמוך · או יאמ' זד ויהיר ולץ הוא שמו של אדם שעושה מעשיו בעברת זדון · תאות עצל רל' שיתאוה מהתענוג
הטעם ממיתה אותו כי אין לו במה ימלאנה בעבור כי מאנו ידיו לעשות מלאכה שיתפרנס בה · כל היום רל' זה העצל
תאותו לא תסור עם חסרונו רק תרבה ותגדל · אמנם הצדיק יתן ממונו לצדקה ובכל זה לא יחדל להשיג כל תאותו

זבח רשעים תועבה· הש׳ יתעב זבח רשעים וכ״ש כאשר יביאהו הרשע מגזל וחמס ועולה ומה בכל מקום מחשבה
רעה כתרגו׳ עצת חטאין· או ירצה בזמה שמביאהו להרשיע ובעבור רעה כגון הקרבנות שלו ובלעם שלא
היו באים אלא לקלל את ישראל· או יאמר כי מה שיקריבו הרשעים מן הקרבנות ואף׳ מן השלמים שאינן באים על חטא לא
די שאינו לרצון אלא הם תועבה לפני ית׳ שא״כ שמעשיהם רעים אין טובתם רצויה· שהם יביאו הקרבן ההוא האימה

זֶבַח רְשָׁעִים תּוֹעֵבָה אַף כִּי בְזִמָּה
יְבִיאֶנּוּ׃ עֵד כְּזָבִים יֹאבֵד וְאִישׁ שׁוֹמֵעַ
לָנֶצַח יְדַבֵּר׃ הֵעֵז אִישׁ רָשָׁע בְּפָנָיו וְיָשָׁר
הוּא יָבִין דַּרְכּוֹ׃ אֵין חָכְמָה וְאֵין תְּבוּנָה
וְאֵין עֵצָה לְנֶגֶד יְהוָה׃ סוּס מוּכָן לְיוֹם
מִלְחָמָה וְלַיהוָה
הַתְּשׁוּעָה׃ נִבְחָר שֵׁם
מֵעֹשֶׁר רָב מִכֶּסֶף וּמִזָּהָב
חֵן טוֹב׃
עָשִׁיר וָרָשׁ נִפְגָּשׁוּ עֹשֵׂה כֻלָּם יְהוָה׃

וכ״ש בעת שיעשו הזימות והעבירות ויביאו
בעבורם הקרבן שהם לא ירצו עמו ההודאה
והתשובה והחרטה והמתקרב אל הא׳ להיטי׳
עד כזבים· פי׳ עד מדבר כזבי׳ יאבד כי בסוף
האמת יורה דרכו ויהיה נתפש בדבריו
מתוך החקירות ויענש מהשופט ואם לא
יאבדהו השופט יאבדהו הש׳· ואיש שישמ׳
מה ששמע ולא יוסיף לא ישנה את דבריו
בכל החקירות שבעולם ולעולם ידבר ומלת
נצח בכ״ל מקומות ענינה נצחון· או יאמ׳
ואיש שומע שקיבל מה שכתוב בתורה לא
תענה עד שקר או יהיה ענה כפי ענינו
עולות וכל אדם על הדיבור שיהיה בו וגם
ושישמע בדבריו וממה שידבר כי לפי׳ נבראו
ב׳ אזנים ופה א׳ ואם יאהב לשמוע ולא יאהב
לדבר כמה מעלות שהוא לא הפסיד כשתיק
מאומה כי לעולם יוכל לדבר ולומר הדיבור
שהיה מה שאין כן בדיבור שאם הוציאו מפיו לא יוכל להשיבו לעולם׃ העז איש רשע· כל הרשע ידבר עזות בעזות
מצח ולפני אותו האיש אשר יעמד עליו והשופט הישר יוכל להבין דרכו מתוך דבריו שהוא מעמד שקר או יאמ׳ והעד
הישר לא ישנו פניו לדבר שקר רק יתבונן על מה שיש לו לעשות בעבור נאמנותו· או יהיה מלת בפניו לשון אף וכעס יאמ׳
בכלל שהרשע מראה עזותו בעת כעסו מה שאין כן בישר׃ אין חכמה· פי׳ אין כל חכם ונבון חשוב לפני י״י כל מקו׳
שיש חילול השם אין חולקי׳ כבוד לרב· או יאמ׳ אין איש שתועיל לו חכמתו ותבונתו ועצתו כנגד י״י אם גזר גזרות על
אדם לא יוכל חכם להשיבם׃ סוס· הסוס נכון ומזומן ליום מלחמה ולי״י התשועה ואין יכולת לרוכב הסוס להושיע עצמו
בגבורת הסוס כי אם ברצון הבורא כי שקר הסוס לתשועה׃ נבחר· השם הטוב שיהיה לאדם נבחר מעושר רב וכן
החן הטוב בעיני כל רואיו נבחר מכסף וזהב לפי שהסיכל ויאבדו והשם הטוב קיים כלה לעולם ולפעמים יאבד העושר
בעבור רע ואם אין לבעליו שם טוב לא יאמינוהו בני אדם ומי שיש לו שם טוב יאמינוהו בני אדם ושופטו להעשיר והנה לפי
פי׳ זה מלת נבחר מושכת עצמה ואחרת עמה וכן מלת טוב תשרת גם כן אחרונה· ואפשר לפרש שמלת טוב איננה
תואר אל החן ויהיה ענין הפסוק ומכסף וזהב הוא טוב החן שיהיה לאיש כאלו אמר ומכסף וזהב טוב החן׃ עשיר
ורש׳ כבר יקרה בעשיר ורש שיפגשו זה את זה כאלו תאמר שהעשיר ירד מנכסיו מעט והעני יקנה
מעט עושר מעט עד שיקרה מזה שיהיו שוים בקנינים והש׳ עושה כן או ירצה בפגשו שלא יוכל להיות זה בלא זה שיסוב
העולם שאם יהיו הכל עשירים לא ימצא איש עושה מלאכה והש׳ עשה זה כדי שיתקיים המציאות׃

ערום ראה רעה · האדם כשיראה רעה בעשר או בשום מקום או מלאכה או כל דבר שיהיה בזן שיראהו בשעתו בין שיראהו בחכמתו כמו מערכת הככבים על אותה מדינה או אומה או הקהלם הוא שיבא אותה הרע הוא מסתתר ובורח מאותו מקום עד יעבור זעם או ירוץ אל מגדל עוז שם יי׳ · והוא יתר יסבב הצלתו · אמנם הפתאים הם אותם שאין להם ידיעת האמתת משפטי הככבים וגם לא דבקו באלהים אשר כל הדבקים בו הם חיים · עברו במקום הסכנה והם נענשים בפתאותם · או יאמר ערום ראה שנטה אל עבירה ונסתר ולא עבר אותה · והפתאים עברו העבירה ונענשו · עקב ענוה · בשביל הענוה יראת יי׳ באה ועושר וכבוד וחיים · לא ענוה עקר והיראה טפלה והקבלה מורים לרגליה · או יאמר בשכר ענוה ויראת יי׳ שיש לו לאדם יבא לו עושר וכבוד וחיים · על כן טוב לאדם שיתנהג במדת הענוה ויראת השם · צנים פחים · שנים קוצים ופחים רשת ומצודות אמר כי דרך האדם העקש הוא מלא קוצים ופחים רל כי העקשות דרך רעה מלא מכשולות ופחים משל על העבירות או יהיה עקש תאר אל הדרך לא אל האדם · אמר שהשנים יש בדרך עקש ומפני זה הרוצה לשמור עצמו מצרה ירחק אם ירחק מדרך העקשות · או יהיה עקש

עָרוּם רָאָה רָעָה וְנִסְתָּר וּפְתָיִים עָבְרוּ וְנֶעֱנָשׁוּ: עֵקֶב עֲנָוָה יִרְאַת יְהוָה עֹשֶׁר וְכָבוֹד וְחַיִּים: צִנִּים פַּחִים בְּדֶרֶךְ עִקֵּשׁ שׁוֹמֵר נַפְשׁוֹ יִרְחַק מֵהֶם: חֲנֹךְ לַנַּעַר עַל פִּי דַרְכּוֹ גַּם כִּי יַזְקִין לֹא יָסוּר מִמֶּנָּה: עָשִׁיר בְּרָשִׁים יִמְשׁוֹל וְעֶבֶד לֹוֶה לְאִישׁ מַלְוֶה: זוֹרֵעַ עַוְלָה יִקְצָר אָוֶן וְשֵׁבֶט עֶבְרָתוֹ יִכְלֶה: טוֹב עַיִן הוּא יְבֹרָךְ כִּי נָתַן מִלַּחְמוֹ לַדָּל:

שם העקשות כמו את הקטרי · ורז״ל אמרו הכל בידי שמים חוץ מצנים פחים שהם בידי אדם קור וחום ועשו שני מן כבית שלג ופחים המים שורש מן ימטר על רשעים פחים פי׳ גחלים לכן גזרוהו מלשון חמימות אמרו מיכחמים ויניס ענן · חנוך לנער · למוד לנער והרגל לדברי חכמה והשכלה כפי השנים שיהיו לו כמו שאחז״ל בן חמש למקרא וגם כי יזקין לא יסור מאותו הדרך שהלך בה בנערותו · ואמר לנער ולא אמר לפי שהלימוד בימי הנערות הוא כפתוח על האבן שכל מה שיחקקו במעשים יהיה קיים כלוו כתיבה על ניר חדש · והלימוד בימי הזקנה כפתוח על החול שהרושם ההוא קרוב להפסד ועל דיו על ניר מחוק · לא אם תרגיל הנער שיתנהג על פי ענות עצמו בתחלת עניינו כשיבא לעת זקנתו לא יוכל לסור מאותה ההנהגה כי יהיה ההרגל הוא חזק ויקשה להסירו · עשיר ברשים · מדרך העולם שהעשיר ימשול ברשים לפי שהם מקבלים תועלת ממנו או יוכלו לקבל ולכן הם סרים אל משמעת העשיר וימשול עליהם וכזה הסבה בזה לפי שמדרך העולם הלוה שלוקח מעות על משכנו הוא עבד למלוה שכן נתן לו המעות על משכנו ולכן ראוי שהעשיר ימשול על העניים · זורע עולה · מי שזורע שהוא מדבר על ... לא ימצא כן כי אם הקוצן שיקצור בסוף פרי המעשה הרע והוא משל על מעשה רע ומחשבה רעה · והשבט האוכף בו תמיד יכלה ויעבר ועברתו מנוי מעצור הארץ או יאמר שהשם יכלה שבט עברתו עליו על דרך חצי אכלה בם · טוב עין האדם שעינו טובה בשל אחרים והוא חונן ומטיב לא תביאהו חשקנת לידי חסרון כי יהיה מקורו ברוך · או יאמר מי שנותן הבקה לעניים בעין יפה יהיה מלא ברכת יי׳ כי נתן מלחמו לדל.

גרש לץ׃ גרש האדם הלץ מגבול האנשים ומיד בגרשו יצא עמו המדון שהוא הריב לפי שהוא סבת המדון ובסור
הסבה יסור המסובב גם אם תגרשהו ישבות ויבטל מהם הדין והקלון שלא יצטרך לדין אצל השופטים ולא יקלם
אותך ואפשר שיהיה מדון שם התואר לבעל מדנים ויאמר ויצא איש מדון׃ אהב טהר לב׃ מי שהוא אוהב לבות הבריות
ולא ישנאם והוא טהר לב בהיותו כמו כן חן שפתיו המלך רעהו ר״ל הנה׳ או ירצה שהשי׳ יתמם לחן שפתו
בעצם המלך ולא יעשה המלך דבר כי אם
בעצתו׃ או יאמר מי שהוא אוהב את האנשי׳
שהם טהרי לב ויש חן בשפתותיו׳ או יאמר
שהאוהב האמת בלא ערמה איננו מקנא
ברעהו אבל יאמר בחן שפתיו שרעהו ראוי
למלך יותר ממנו׃ עיני יי׳׃ הם משל לשגחת
השגחתו ית׳ בהם שומרים איש
דעת לבל ישל ויעות ויקלקל דברי בוגד
ומחשבתו ויבטלם׃ או יאמר שהם שומרים
דברי איש דעת שהשי׳ ישים דבר בפיו כי
מונעו ית׳ מעונה לשון ויקיים עם פיו ונהפך
דברי הבוגד עד שיאמר ולא אבה יי׳ אלהיך
לשמוע אל בלעם׃ אמר עצל׃ כשיאמר
אדם לעצל שילך למלאכתו ויבקש
מחייתו הוא אומר שהארי בחוץ ובדרך ויטריף
אותו ואפי׳ בתוך רחובה של עיר ארצח וכן
העצל נמנע למי שמרגיש לקנות חכמה

גָּרֵשׁ לֵץ וְיֵצֵא מָדוֹן וְיִשְׁבֹּת דִּין וְקָלוֹן׃
אֹהֵב טְהוֹר לֵב חֵן שְׂפָתָיו רֵעֵהוּ מֶלֶךְ׃
עֵינֵי יְהוָה נָצְרוּ דָעַת וַיְסַלֵּף דִּבְרֵי בֹגֵד׃
אָמַר עָצֵל אֲרִי בַחוּץ בְּתוֹךְ
רְחֹבוֹת אֵרָצֵחַ׃ שׁוּחָה עֲמֻקָּה
פִּי זָרוֹת זְעוּם יְהוָה
יִפָּל שָׁם׃ אִוֶּלֶת קְשׁוּרָה
בְלֶב נַעַר שֵׁבֶט מוּסָר
יַרְחִיקֶנָּה מִמֶּנּוּ׃ עֹשֵׁק דַּל לְהַרְבּוֹת לוֹ
נֹתֵן לְעָשִׁיר אַךְ לְמַחְסוֹר׃

שהוא ירצה להראות כי קנית החכמה הוא לסכנה ואומר לשואלו אם קניתי החכמה אמצא הסכנה שיש בלמודה כי
מצאתי כתוב בה דבר טלוני או שמעתי שהחכמות הטבעיות והאלהיות כתוב בה דברי נגד תורתינו וכן נהרגו
החכמה אומר אבא למינות ויביאו ראיות מהאנשי׳ שלמדו קצתן ר״ל ונמשכו בעבור החכמה ונכשלו וזה אינו ראוי כי
ראוי שיכנס לקנות החכמה בראיותיו אויל בכל מה שיתגלגל ויבא להרבות דעה כי זה יקר לאחרית בכל או עבר הגבול
או למוד החכמה בלתי הנעימה וקדמותיה וכאשר יתבונן אל החכמה בעיון בן זומא מנהוג׳ שוחה
הפיה זרות הם שוחה עמוקה כלומר חבות שפתותיהם הוא מביא אל המות ודמה פיהם לבור עמוק
אשר היורד בו לא יעלה ומי שהשם יכעסהו יפול שם באותה שוחה׃ ואפשר שרמז לנפש הבהמית והנפש הבהמית בא
זרות לאדם כי הנפש האחרים נופל בבאר שחת והוא זעום יי׳׃ גם אפשר שרמז לסבות החיצוניות והאחרונות
הנפסדות המושכות האדם למינות ומי שיפול באותן הדברים שהם זרים הוא זעום השם׃ אולת האדם בתחלת
עניינו נמשל כבהמות ענינו וכאלו אולת קשורה בלב כל אחד מהנערים ואין דבר שירחיק אותה האולת רק
שבט מוסר שהוא יסיר אותה האולת ממנו׃ עושק דל מי שהוא עושק הדל וגוזל ממונו להרבות לו וכן מי שנותן
נכסיו לעשיר והוא גדול כדי למצוא חן בעיניו שניהם יהיו לו למחסור׃ או ירצה מי שמונע החסד מן הדל כדי
שירבה ממונו עושק דל ואמר שהעשיר שעושק זה ילך הלך וחסור הפך כוונתו וזהו אמרו נותן לו לעשיר הוא
שעושק הדל שיהיה עניו אך למחסור׃

הט אזנך · אמר הטה אזנך ושמע דברי חכמים אחרים שדברו בחכמה · ושית עם זה לבך לדעתי ולא תשען על דברי החכמה לבדה רק במה שיסכימו מהם עם מה שהודעתי לך המיוסד על יסודות התורה שהיא המיישרת להשיג מה שיקצרו מהשגתו בדרך החכמה · כי נעים כלומר נאה ומתקבל הוא שתשמור דברי שאר החכמים ודברי גם בבטנך כלומר לא תסתפק לך מן החכמות שמיעת האזן לבד רק שתשמור אותם בלבך אמר בבטנך מקום הלב · יכונו יחדיו על שפ' שהכוונה היא שיהיו הדברים שמורים בלבך אמנם מעלה הוא שיהיו הדברים החקוקים בלבך שגורים בפיך להגות בהם כשישאל בהם וולתך והוא אומרו יכונו יחדיו על שפתיך כלומר שיהיו הדברים שתלמוד מן החכמה נכונים ומזומנים על שפתיך · לא כמי שישאלו אותו על דבר ויצטרך לראות התשובה הדבר ההוא בספר · ויש לפרש כונים מלשון נכון כלומר שיהיו דברים הם נעים ונאים מאד כי תשמרם בבטנך ושם הדבר בהם ולאמתם יהיו שמורים וקיימים בזכרונך הזמן שיכונו על שפתיך שאתה מוציאם בפיך · ויש על זה ראיה מדברי רז"ל מחכמים שהיו שונים בלחש והיו שוכחים כל מה ששנו · להיות וגו' · מבטחך את ה' הדברים שהודעתיך שתשמרם ותשמעם

הַט אָזְנְךָ וּשְׁמַע דִּבְרֵי חֲכָמִים וְלִבְּךָ תָּשִׁית לְדַעְתִּי: כִּי נָעִים כִּי תִשְׁמְרֵם בְּבִטְנֶךָ יִכֹּנוּ יַחְדָּו עַל שְׂפָתֶיךָ: לִהְיוֹת בַּיהוָה מִבְטַחֶךָ הוֹדַעְתִּיךָ הַיּוֹם אַף אָתָּה: הֲלֹא כָתַבְתִּי לְךָ שָׁלִשׁוֹם בְּמֹעֵצוֹת וָדָעַת: לְהוֹדִיעֲךָ קֹשְׁטְ אִמְרֵי אֱמֶת לְהָשִׁיב אֲמָרִים אֱמֶת לְשֹׁלְחֶיךָ: אַל תִּגְזָל דָּל כִּי דַל הוּא וְאַל תְּדַכֵּא עָנִי בַשָּׁעַר: כִּי יְהוָה יָרִיב רִיבָם וְקָבַע אֶת קֹבְעֵיהֶם נָפֶשׁ:

העיקר מהם הוא שתבטח בשם בכל לבך ולא תבטח על בינתך וכבר הודעתיך זה קודם שיהיה בטחונך בשם והוא אומרו בטח אל יי' בכל לבך ואל בינתך אל תשען וגם אל תאמר איך אתבטל ממלאכתי לעסוק בתורה בית אתפרנס אף אתה דרך תוקק נפש ותטעם בלבך ונחוצך · הלא כתבתי לך שלשים · כלומר פעמים רבות ושלשים ג' פעמים רמז אל הרבוי · או קרא הדברים הנכבדים שלשים הנהמדים על השלמות שלשים מגזי' ושלשים על כלו שפרושו גבורים מיוחדים וכן אלו הדברים ראשיים ומנהיגים הלב · במועצות ודעת כמו המלכים והשרים מנהיגים המדינות · ובדרש שלשים תורה נביאים וכתובים · להודיעך קושט כלומר להודיעך אמתת אמרי אמת · וכדי שתדע להשיב אמרים אמרי אמת לשולחך קושט שם בשקל נרד וכתרגום והוא תרגום אמת אמר כל זה כתבתי לך למען הודיעך אמתת הדברים האמונה והשכל והבטחון שהם יסודות החכמה להשיב אמרי אמרי אמת לשולחים אליך שיבקשו ממך חכמה · או ירצה לשולחיך ממש שכשישלחוהו על דבר מן הדברים יהיה ציר נאמן לשולחיו וכבר הזכיר כל זה פעמים רבות · אל תגזל דל · פי' אל תגזול מאומה לאיש עני אף שהוא דל ואין לו עוזרים שיבקשו גזלתו ממך · או יאמר אין ראוי לך שתגזול את הדל בעבור שהוא דל ואינו יכול להציל ממך · או יאמר אל תגזול דל כי דל הוא די לו לעתו ולא יתחברו אליו הדלות והגזילה שתגזלהו · ואל תדכא עני בשער כלומר בשער שתרך לבקש ממך לא בדיבור ולא במעשה · או ירצה בשער שער המשפט כמו זקני שער עברו כשיבואו לדין לפניך קטן והעשיר שתדין המשפט בושר ולא תדכה עני בדין מגזי' ודכאו בשער ואין מציל כי יי' יריב את דל ועני יבקש לשון גזילה שיגזול את נפשם · או יקיף את המורה מן ויגזול מן נותשם נפשם ·

אל תתרע׳ לא תהיה ריע ולא תתחבר עם האיש שהוא בעל כעס ועם איש בעל חימה לא תהיה לך רגילות. פן
תלמד ממנו הכעס והחימה ממנו ובזה תנעשה התקנה מוקש לנפשך כי המדות המגונות הם מומי׳ בנפש
האדם והם לה למוקש וזה׳ פן תאלף ארחותו׳ ואפשר שקרא הנפש המתאוה והמתגברת בעל אף ואיש חמות. ואמ׳ כי
אין טוב שתתחברנה אלו הנפשות והם המתאוה והמתגברת כי בהתחבר אלו הנפשות האלו תחלש הנפשה ואין לה כח
לעמוד לפניהם מפני שכל. הכחות שוררים
אותם ולפי׳ אמ׳ אם לא יסור מזה תקח מוק
לנפשך כל הנפש המשכלת: אל תהי וגו׳
אין ראוי לך שתהיה מאותם הרגילים
לתקוע כפים לעשות ערבות בהלוות אחרי׳
כי יכול להיות שתצטרך לפרוע הערבות
בתעשה: אם אין וגו׳ נתן טעם לאזהרה
שאם לא יהיה לך במה לשלם הערבות
סופו שיקח מה שימצא בביתך ואפי׳ לא
ימצא כי אם המצעות של מטתך יקחם.
ולמה תרצה לקבל הקלון הזה: אל תסג.
אמר שאין ראוי לאדם שיסיג לאחורנית
ושנה הגבול הקדמון אשר גבלו ראשונים
בנתן הקרקעות כדי לעשוק מרעהו לא
להוסיף על קרקעו וזה גם כן הענין שאין
ראוי לאדם לפרוץ הגדרים ושנות המנהגות
שתקנו הראשונים לעשות סייג לתורה׳ וכן

אַל־תִּתְרַע אֶת־בַּעַל אָף וְאֶת־אִישׁ
חֵמוֹת לֹא תָבוֹא: פֶּן־תֶּאֱלַף אֹרְחֹתָו
וְלָקַחְתָּ מוֹקֵשׁ לְנַפְשֶׁךָ: אַל־תְּהִי
בְתֹקְעֵי־כָף בַּעֹרְבִים מַשָּׁאוֹת: אִם־אֵין
לְךָ לְשַׁלֵּם לָמָּה יִקַּח מִשְׁכָּבְךָ
מִתַּחְתֶּיךָ:
אַל־תַּסֵּג גְּבוּל עוֹלָם אֲשֶׁר עָשׂוּ
אֲבוֹתֶיךָ: חָזִיתָ אִישׁ מָהִיר בִּמְלַאכְתּוֹ
לִפְנֵי־מְלָכִים יִתְיַצָּב בַּל־יִתְיַצֵּב לִפְנֵי כג
חֲשֻׁכִּים: כִּי־תֵשֵׁב לִלְחוֹם אֶת־מוֹשֵׁל בִּין

באמרו החכמות ילמד אותם על הסדר ועל הדרך אשר גבלו גבול החכמה ולא יהרוס לשנות האותות מגבול הקדמון
הכנעתיה על הסדר כי כנתן זה יהיה נעה מן המושכל והקדימה ואכבר שזה הפסוק יש לו דבקות עם הפסוק אשר
לפניו ולאחריו והוא באומר אל תהי בתוקעי כף וגו׳ כי אם אין לך לשלם יקחו משכבך ואם ירדת ממעונך נשבור
עד לזה כמה לא תשיג גבול הקדמון שבביתך ובן רעך להוסיף על ממונך רק השתדל לקנות הון בחריצות וזה
במעשה חזית איש וגו׳ ואחרי שהוסר לפני מלכים יתיצב אבל אם תשתדל לפני מלכים נעבור היותך מהיר במלאכתך והשג
לאכול לחם לפניו בין תבין וגו׳ ואמ׳ אחר זה אל תיגע להעשיר כי הממון יאבד לשעתו׳ וסמך לזה אל תלחם את לחם רע
עין כלומ׳ כמו שהזהרתיך מלאכול לפני המושל רק ביתך מוסר כן אזהירך שלא תאכל. בל׳ עיקר לחם רע עין: חזית
איש מהיר׳ אם ראית אדם שהוא חרוץ ומהיר לעשות מלאכתו לא יתרשל בה׳ האיש שהוא על זה התאר ראוי
לעבוד עבודת המלכים ואינו ראוי להפסיד חכמתו וזריזותו לעמוד עם אנשים כאלה ההולכים בחשך: כי תשב אמ׳
בעת שתשב ללחום להם לר׳ לסעוד במו ובל׳ אלחסע עם אדם נכבד לא תהיה אוכל הנה והנה בכל. מקום
השלחן כמו שתעשה בהיותך בביתך בתקח מאי זה מקום שתרצה רק התבונן והשים מנגדך לאכל. ממה שהוא
לפניך ולשמאלך ולא תשלח ידך לקחת ממקום אחר׳ ויש מפרשים את מושל הוא האל ונקרא כן כי האל הם
ע״א המושל בכל העולם וחיי העולם תלויין בו ואמ׳ שיעמוד ויתבונן במה שיש עמך ובמה כח הממון שיש לך תצטרך
הם הלחם ממעדני העולם׳ כי תראה אנשים שנכסיהם מרובים ולמשת התאוה מתענוגי העולם ירדו מנכסיהם

ושמת סכין ׳ בלועך הוא בית הבליעה ונקרא ילועין ילעקים פרושו והמית חרב בגרונך כלומר שתמית את עצמך אם בעל תאוה אתה שתרצה לאכול מכל אשר תאוה נפשך ולא יהיה לך מוסר ׳ אל תתאו כמו תתאוה ונכתב הקמץ מנחי הלמד אומר אל תתאוה למטעמותיו של מושל לפי שמטעמותיו הם כמים אשר יכזבו כי אם תאכל היום מטעמותיו לא תאכל מהם למחרתו ואחר שזה הענין לא יתקיים לך לעולם רק ימי מספר אל תתאוה אליו׳ ואיפשר שקרא

תָבִין אֶת אֲשֶׁר לְפָנֶיךָ׃ וְשַׂמְתָּ שַׂכִּין בְּלֹעֶךָ אִם בַּעַל נֶפֶשׁ אַתָּה׃ אַל תִּתְאָו לְמַטְעַמּוֹתָיו וְהוּא לֶחֶם כְּזָבִים׃ אַל תִּיגַע לְהַעֲשִׁיר מִבִּינָתְךָ חֲדָל׃ הֲתָעִוף עֵינֶיךָ בּוֹ וְאֵינֶנּוּ כִּי עָשֹׂה יַעֲשֶׂה לּוֹ כְנָפַיִם כְּנֶשֶׁר וְעָיף הַשָּׁמָיִם׃ אַל תִּלְחַם אֶת לֶחֶם רַע עָיִן וְאַל תִּתְאָו לְמַטְעַמֹּתָיו׃ כִּי כְּמוֹ שָׁעַר בְּנַפְשׁוֹ כֶּן הוּא אֱכוֹל וּשְׁתֵה יֹאמַר לָךְ וְלִבּוֹ בַּל עִמָּךְ׃

המלך זקן וכסיל מושל לפי שהוא מושל בכסילים׳ ואמר כשיעלה על לבך להיות שר אל משמעתו והמסר אחר כסילותו׳ בין תבין את אשר לפניך והוא הטוב הם המספיק שתצטרך ומלא כל האוכל כבודו׳ ושמת סכין כלומר שתרון עצמך והענה המלך בבל מיני טובו׳ אם תראה עצמך בעל תאוה׳ או יאמר ושמת סכין בלועך אם אתה חושש על נפשך השמר לך פן תאכל ואל תתאוה של המעדנים המלך׳ שאין להם קיום כי הוא היה תאוה אל המעדנים ההם אשר לא יכזבו מימיו׳ אל תיגע להעשיר של תטרח לקנות עושר כל להרבות ממון יותר על הספק ומזאת הבינה ומחשבה שיש לך חדל לך והמנע כל מאשר יעלה על דעתך לעשות כדי שתהיה עשיר כי יאמר לבך אם אקנה דבר זה או סחורה זו אהיה עשיר כל ימי׳ מזאת הבינה תחדל כי הדבר תלוי לא בדעת ולא בתבונה כי לזה יתקיימו נכסיו בלא עמל ויגיעה׳ ולזה יברחו ממנו שיהיה עמל ויגע כל ימיו ועוד שהעניין העולם הזה דבר כלה ואבד לשעתו והוא אומרו התעוף עיניך בו׳ התעוף עיניך בו מגזרת תעופה בבקר תהיה והוא ענין הבהקה ואורה אם תאיר עיניך להביט בעושר ואיננו׳ כי יעשה לו כנפים כל כך ילך מעיניך כאלו יש לו כנפים כנשר יעוף בשמים׳ ויש שהתעוף ענינו הכפל כי תרגום וכפלת ותעוף כלומר כשתכפול עיניך לא תמצאהו׳ וקרא סגירת העין בזה הלשון כי העפעפים הם ככפלות בסגירת העין׳ ויש ומבינתך חדל בענין אחר כלומר אל תיגע להעשיר כי אם תיגע להעשיר חדלת מבינתך׳ אל תלחם אין ראוי לך שתאכל מאכל אדם שהוא רע עין שיש לו צרות עין וגם עין רעה בשל אחרים׳ כי כמו שער׳ שער זה נקוד חטף קמץ וטעמו למטה על הריש לשון פועל הוא ואינו שם דבר שאם היה שם דבר היה נקוד פתח וטעמו למעלה ככל שער שבמקרא והטעם כאלו ספר האוכל הוא מרה בנפשו של רע עין כן הוא׳ שער לשון התאנים השוערים המרים׳ ויש מגזר׳ מאה שערים לשון שיעור כאשר הוא משער בנפשו ומדקדק בכל אשר יאכל ועינו רעה במאכלו כן הוא דברו אשר ידבר אליך׳ או כן הוא מדקדק ומשער כל אשר תאכל׳ אכול ושתה יאמר לך ולבו בל עמך כלומר בפה ולא בלב ויש כמו שאמר שיעור בנפשו שיספיק לו ולבו [illegible] המזון כן הכן [illegible] ממנו לא יותר ואפי׳ אם יאמר לך בפיו אכול ושתה הוא יאמר לך זה בפיו כלבו אינו טוב אים כן

פתך אכלת׳ אחר שאכלת פתך תקיא אותה על כרחך כי לא תשאר במעיך פי׳ בעין רעה הבט אליך כאלו הא־
אכלת׳ או יהיה לשון קללה שיקלל בעל הספר האוכל מלחם רע עין ואומר פתך שאכלת יהי רצון שתקיא
אותה׳ או הכל דברי האיש רע עין שהוא אומר לו בפיו אכול ושתה ולבו אין עמו רק הוא מקלל אותו בלבו ואומר לו
יהי רצון שתקיא פתך שאכלת ואומר נ״כ בלבו כל דבר שאמרת לו הכל הפסדת כי לבו לא עמך׳ ויש שמדייקים לכן

פִּתְּךָ־אָכַלְתָּ תְקִיאֶנָּה וְשִׁחַתָּ דְּבָרֶיךָ הַנְּעִימִים׃ בְּאָזְנֵי כְסִיל אַל תְּדַבֵּר כִּי יָבוּז לְשֵׂכֶל מִלֶּיךָ׃
אַל תַּסֵּג גְּבוּל עוֹלָם וּבִשְׂדֵי יְתוֹמִים אַל תָּבוֹא׃ כִּי גֹאֲלָם חָזָק הוּא יָרִיב אֶת רִיבָם אִתָּךְ׃ הָבִיאָה לַמּוּסָר לִבֶּךָ וְאָזְנֶךָ לְאִמְרֵי דָעַת׃ אַל תִּמְנַע מִנַּעַר מוּסָר כִּי תַכֶּנּוּ בַשֵּׁבֶט לֹא יָמוּת׃ אַתָּה בַּשֵּׁבֶט תַּכֶּנּוּ וְנַפְשׁוֹ מִשְּׁאוֹל תַּצִּיל׃

פתך שהיא לו עלמ׳ פתי׳ אכל טובתו כשתחשוב
אותה שאכלת הלחם של רע עין אותה תקיא
שאכלת פתך ולא פתו וסוף תקיא מה־
שאכלת משלו כי הוא לא יחשוב רק איך יוכל
את נלעג מפתך ויקח ממך בכל ענין כ
כפליים ממה שאכלת משלו׳ או יאמר אם
תאכל לחם איש רע עין לא די שתקיא מה
שאכלת משלו אלא גם קצת שאכלת לשעבר
תקיא ושחת דבריך הנעימים שאחזקת ודברת
עמו כדי להנאו׳ או דברי מוסר שדברת על
שלחנו שלא יקבלם ולכן סמך׳ באזני כסיל
אל תדבר כי יבוז לדבריך הנדברים
בשכל וחכמה ובפסוק זה קשר לרבנים א
חכמת שמירת הנדיב שהוא מכלכל ומתן
לעניים הראוי לתת להם לא שיתן לכל אדם
בשוק כי המרחיב מתנתו לזונים ולפריצים
מאבדי הון לא יקרא נדיב אלא מפזר וכן ראוי
לרבים לא ילמד תלמיד שאינו הגון׳ אל תסג גבול פרשנו זה שאין ראוי לאדם לשנות הגבול לאשר גבלו ראשונים בקרקעו
ובשדה יתומים שאין להם עוזרים אל תבא ותכנס להרבות גבולך או לקצר תבואתם וקצירם או יכין ללקט
ופאה הראוי להם ונתן הסבה בזה ואמר אלו שתריק אותם בלא חוזק ובלא עוזר גואלם הוא חזק והוא אבי יתומים הש׳
והוא יקח נקמתם מידך׳ הביאה למוסר לבך׳ בעבור היות לב האדם נמשך לפי טבעו אחר התאוות העולם־
ומתרחק מן המוסר לפי׳ א״ר הסר לבך מדרך התאוות העולם והבא אותו אל הדרך הטוב והישר
והענין שתרגילהו לשמוע אל המייסרים אותו להסירו מדרך רע אל הדרך הטוב׳. וכן הטה אזנך לאמרי דעת
הסירם מלשמוע שיר כסילים ומוצא בו מן הדברים הבטלים והרגילהו לשמוע אמרים של ידיעה׳ אל תמנע׳ אין
ראוי לך שתמנע מן הנער מוסר ולא תחמול עליו רק ראוי להכותו ולייסרו ולהסירו מדרך רע אל הטוב
כי תכנו בשבט לא ימות בהכאה זו ויכול להיות שאם לא תכנו ותסירנו מדרך הרע שאתה הסבב מיתתו ולפי׳ אמר
אתה בשבט תכנו׳ בסבת הכאך אותו בשבט לייסרו ולהסירו מדרך הרע אתה תציל נפשו משאול והוא
ענינו לקבר שהיא המיתה הזמנית ואל העונש הרוחני׳ והטעם כי בסבת המוסר
שיקנה על ידך לא יגנוב ולא יגזול ולא יעשה דבר שיתחייב עליו המיתה בעולם הזה וגם יזהר מהמרות
הש״י יתברך שמו וישתדל בעבודתו ומתוך כך תחשוך נפשו מגיהנם שהוא לאור באור החיים׳

בני אם חכם · זהו המוסר שאומר האב לבנו כשימסרו עם הפסוקים הנמשכים · הכם פועל עבר ולפי נקוד קמץ
ושתה כדרך כל עבר · גם אני ישמח גם אני שהייתי סבת חכמתך · או יהיה גם אני לחזוק הדבר כמו
הודעתיך היום גם אתה · ותעלזנה כליותי · והשמחה כליותי בדבר שפתיך מישרים · ואפשר בכליות שהמה להודיע
היצרון · שים לבך בלי עוד החכמה בדבר שפתיך שעל היותה בקרבך ועל זו אמר הכתוב אל יתהלל חכם בחכמתו כשהיה

בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני: ותעלזנה כליותי בדבר שפתיך מישרים: אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת יהוה כל היום: כי אם יש אחרית ותקותך לא תכרת: שמע אתה בני וחכם ואשר בדרך לבך: אל תהי בסבאי יין בזללי בשר למו: כי סבא וזולל יורש וקרעים תלביש נומה: שמע לאביך זה ילדך ואל תבוז כי זקנה אמך:

על לבו ולא לאחרים ויודע שלב הוא האבר המיוחד לשמחה ולעצבון · ואמר שמח לבי לב שמח · ויתעצב אל לבו ובכליות לא נאמר מענין שמחה ועצבון · ולכן אמר אם חכם לבך והחכמה בלבך לבדי ישמח לבי כי הוא האבר הראוי לשמוח · גם אני ר״ל גם אני לא אקבל שמחה אלא בלב כמו שחכמתך אינה אלא בלב · אבל בדבר שפתיך מישרי׳ שזה הגלות החכם לזולתו ולזמן וגם כיה עבר חכמת החכם · אז תעלוזנה כליותי בשמחה יתירה אע״פ שאינם אברים ראוים לשמחה כלל · או ירמוז גם לשמחת הנפש המשכלת שהוא עצמות האדם שבה נא׳ שמחה אמר דוד ישמח לבי ויגל כבודי ·
אל יקנא לבך · מגזי׳ ויקנאו אותו פלשתים לשון התאוה · שתאוה לבך ללכת בדרך החטאים · או יהיה נחטאים בפעולת אנשים
חטאים כי אחריתם להכרת ואם לא נזכר · כי אם ביראת ה׳ כל היום שבתמידות תהיה תלוהו וחשבך · כי אם יש
אחרית מלת אם במקום הנה לאמת הדבר כמו אם לא נס פרוש הלא לא נס והטעם אם תתן לבך ביראת השם
הלא יש לך שתזכות בסיבה טובה · או יהיה אחרית כמו לבנים הנשארים אחריו ותקותך שתקוה לא תכרת לך לא
תפסק · ויאמר אם יש בשנים גמול ושנה כמו שהוא הארץ שים דיינים דיין ויש עולם אחר ויש שכר לצדיקים ופרעניות
לרשעים אתה לא תהיה מכת החוטאים הנכרתים כי תקותך לא תכרת · שמע אתה · וחכם כמו והחכם וכן והיה
ברכה או יהיה צוי ומתקל והוא ענין בעצמו · ואשר פרושו התהלך כמו מן אם תטה אשורי אמר מאחר
שהחכם תוכל ללכת בדרך לבך כי לב חכם לא ישאך לעצבה · ואפשר להיות מן יושר והאלף במקום יוד ויישר
בדרך לבך · אל תהי בסובאי יין · הם המרבים לשתות יין על שיעור מדעתם בזוללי בשר הם הכולם בבשר רב
דרך בלעמות · כי סובא וזולל סופם לבוא לידי עניות · גם השינה שנמשכת אחריה שכבם הנסה והשתיה
אשר לא כמו תלבשם לבעלה בגדים קרועים כלומר שירד מנכסיו ולא יהיה לו הספוק וכנגד שלשתם · שמע לאביך
ילדך כמו מולידך וכמוהו ואתפכבר ילד · ואל תבוז לאמך ולבזותה אע״פ שזקנה ומפני שהאשה מטבעה חסרה שכל
ועוד לא אמר שישמע לדברי אמו רק אמר שלא יבוז לה אע״פ שהיא חסרת שכל יועצת אותו לסובה טובה ·
ואפשר שהיא להורה אם שהיא השורש והעקר ואע״פ שנכרוף אחר השכל לא נכון התורה בעבור שים זמן גדול
שנכנטוים בו רק היא העקר

אמת קנה · אם אינך מוצא ללמוד נותן לשכר · ואל תמכור אל תאמר כשם שלמדתי בשכר כך אלמדה בשכר · ויש מפרשים לאדם שידבק במדת האמת ויחזיק בה אעפ״י שיקנה אותה ובכל עת שיקוח כל דבר טוב ובכלל שאין ראוי לאל שישגבו אעפ״י שיזיקוהו וכן אין ראוי שיעזבו אעפ״י שתועלתו עוברת אחר שהזהיר על האמת שידבק בו מאחר זכרו מה שם יזיקוהו אמר חכמה ומוסר ובינה · ר״ל כמו שהזהרתיך להחזיק במדת האמת כן אני מזהירך בחכמה ומוסר ובינה שתתנהג בכל אחת מהן על הדרך הזאת שתחזיק בהם. אעפ״י שיראה בעיניך שיזיקוך ולא תתרשל מהם אעפ״י שיראה לך שתועיל בהנחתם · או יאמר אמת קנה ראוי שתקנה לעצמך מדת האמת ואל תמכר ר״ל לא תעזוב המדה הזאת בשום ענין והמשל שעזיבת האמת למכירה כאדם שהוא מוכר הדבר שלא ישאר לו מן הדבר ההוא וכן תעשה בחכמה ומוסר ובינה · ואפשר שלא כיון באמרו אמת קנה אל מדת האמת רק כיון עמו באמת קנה קנין חזק ולא תעזוב קנין החכמה והמוסר והבינה וכאלו אמר קנה קנין אמתי ולא תעזיב חכמה ומוסר ובינה

אמת קנה ואל תמכר חכמה ומוסר ובינה: גול יגול אבי צדיק יולד חכם וישמח בו: ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך: תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תרצנה: כי שוחה עמקה זונה ובאר צרה נכריה: אף היא כחתף תארב ובוגדים באדם תוסיף: למי אוי למי אבוי למי מדונים למי שיח למי פצעים חנם למי חכללות עינים:

גיל יגיל · מדרך העולם שאביו של צדיק ישמח על צדקת בנו ויתפאר בה כמו שיתאבל ויתעצב על כסילותו ורשעתו · והצדיק הוא האדם השלם במדותיו השוה נטה מן נפשו ולאחרים ואם הצדיק הוא אביו אשר ילדו ויולד חכם שהוא רבו אשר למדו החכמה ישמח בו ורמז בזה הפסוק לשני מיני אבות והם האב והמלמד שהמלמד נקראים בשם אב ואמר כי מטבעם שאנשים ישמחו בחכמת הבן או התלמיד אמר המאמר בכלל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו · ישמח אביך · אמר לדרך ענה אחר שדרך האבות לשמוח בחכמת בניהם עשה בענין שישמח אביך ואמך ותגל יולדתך והיא המינקת או יהיה ענין הפסוק גיל יגיל אבי צדיק כי יהיה האב שלם או חכם אמנם אם זה הוא הבן והוא האב חכם ישמח בו יותר והשמחה יותר מהגיל · תנה בני לבך לי · לדברי מוסרי לא תתן לבך ועיניך לתאוות העולם כי שני אלה המרגלים סרסורי עבירה העין רואה והלב חומד · כי שוחה · כי שוחה עמוקה שלא יוכל אדם להתהפך בה מצד אחד כן דרך הזונה ואשה נכריה שהן כמו שנמשך אדם אחריה לא יוכל להמלט ממנה כל זמן שידבק · או יאמר שב׳ זונה תגבוש לאדם לרדת שחת ואל באר צרה ולחוקה אשר היציאה ממנה קשה · או יאמר שהנכריה היא באר של צרה וצוק אף היא כחתף הוא מגזרי יחטוף עם והתו והטית מתחלפות בכתב מן מוצא או והטעם בזה שלא מוצא ואמר שיסף הזונה תארוב האדם ותחטפהו ותוסיף אנשים בוגדים במין האנושי וזה שבוגדים בנפשותם בשביל · ואמר שרמז בזונה החכמה החיצונית או דרך המינות · למי אוי · למי יתחברו האוי והאבוי · ר״ל צרה אשר בעבורה יצעק אוי ואבוי והיא כמו מן אריד בשיחי או משיחה שידברו עליו או שידבר יותר מן הראוי · למי הכאות ופצעים בלי סבה למי אדמימות והפסד בעינים לאחרים ונאמר ·

למאחרים על היין · פי׳ למי יתכן שיבאו אלו כל אלה המקרים המגונים לאותם שמאחרים עצמם על היין שלא די להם ששותים מן היין לפרקים אלא שמאחרים עליו לעמוד עד סוף היום · וגם לבאים לחקור ממסך כל אותם שקולמם בחקירות ודרישות אנה ימצאו היינות המשובחים וממסך מגזרת מסכה יינה והוא גם בזה ר״ל מיני מעשה הסוכר · אל תרא יין אמר דרך עצה אחר שהענין כן שאלו המקרים באים לשלא אל תראה אותו ואל

לַמְאַחֲרִים עַל־הַיָּיִן לַבָּאִים לַחְקֹר מִמְסָךְ׃ אַל־תֵּרֶא יַיִן כִּי יִתְאַדָּם כִּי־יִתֵּן בַּכּוֹס עֵינוֹ יִתְהַלֵּךְ בְּמֵישָׁרִים׃ אַחֲרִיתוֹ כְּנָחָשׁ יִשָּׁךְ וּכְצִפְעֹנִי יַפְרִשׁ׃ עֵינֶיךָ יִרְאוּ זָרוֹת וְלִבְּךָ יְדַבֵּר תַּהְפֻּכוֹת׃ וְהָיִיתָ כְּשֹׁכֵב בְּלֶב־יָם וּכְשֹׁכֵב בְּרֹאשׁ חִבֵּל׃ הִכּוּנִי בַל־חָלִיתִי הֲלָמוּנִי בַּל־יָדָעְתִּי מָתַי אָקִיץ אוֹסִיף אֲבַקְשֶׁנּוּ עוֹד׃ אַל־תְּקַנֵּא בְּאַנְשֵׁי רָעָה וְאַל־תִּתְאָו לִהְיוֹת אִתָּם׃

תביט בו בעת היותו · ביאור היותו אדום ובעבור שיתן היין בכוס עינו כל מראיתו · ובעבור שהוא ילך בגרון דרך ישר וחלק כי אחריתו וגו׳ · וי״מ יתהלך היין בכוס למפרים כלומר שהוא טוב וישר לשותיו · ובדרש כל מי שיתן בכוס עינו כל העריות בכרות כל העבירות דומות לו כמישור כל דרכיו ישרים בעיניו · אחריתו כנחש ישך · ר״ל בסוף והוא כשעה אחר השתיה יכאיב השותה כנשיכת הנחש · וכמפשע כן יכאיב ויפריש הוא מלשון פרשים ובערא פרש הרכב על סוס בעבור שהוא יותר הסוס נפרדה בכח הפרשים אבל בירושלמי המעתיקים אותו יפריש ר״ל נלע והרגע מלמד הבקר פרשה דהרגא · ויש מפרשים יפריש מהפרדה שבעת הפרדת חלקי הבשר יהיה הכאב ואמר זה דרך משל כי היין יכאיב אבטוותו הם ראשם כאלו הם נשוכות נחשים וצפעונים · וזה דבר נגלה ומפורסם בספרים · עיניך יראו זרות · כל מראות זרות בעבור עלית האדים מן היינות אל הראש שלא יראו העינים לנכח שעמהם כפי מה שהם רק עיניהם אחרים זרים ולבך ידבר תהפוכות דברים שהם הפך האמת ונקרא הדיבור המטמא דיבור כמו ודברתי אני עם לבי · או יאמר ולבך יחשב תהפוכות ו״מ שעיניך יראו זרות כל נשים זרות · יאמר כאשר תראינה עיניך נשים זרות לבך ידבר תהפוכות הפך הדבר הישר בסבת שתית היין · והיית כשוכב · ירצה לנך בעבור שהרוקח שהמקום מתהפך ימוע כאשר ימוע בגרך לדמיון השוכב בספינה כשהיא עומדת בלב ים שהיא עומדת על מתכונה אחת ולא על מצב קיים רק מסבה מתנועעת ומתהפך אחת הנה ואחת הנה וזה מפורסם בספרים · וכשוכב בראש חבל הוא התרן הספינה משטו בלעז שיבלבל יותר מפני ראותו הים · ויש מפרשים שהוא הברזל המונע את הספינה הנשלך בלב הים הנקרא אנקורא ונקרא חבל מפני שמשעבים אותו בחבל גדול ועב · הכוני בל חליתי · או יאמר השנה לפי שמגיע השכר לשתות והלמו על ענין שכרותו והוא יאמר לא חשתי בכלל ההכאות ולא ידעתי מי הלמני שלא ירגיש באיבריו אך יאמר מתי אקיץ מייני אוסיף אבקש היין ואשתה מימנו · אל תקנא אל תתאוו להתחבר עם עושה רעה כמו הסוררים ואל תתאוו להיות אתם פן סוף ירבה לכם · רק השתדל על החכמה שבה תהיה בעין שכך והיום השכר ויגלו הדרך מכל הון יקר ונעים · כי טובה חכמה מפנינים וגו׳

כי שוד יהגה. לא יחשוב לבם כי אם לשדוד ולגזול וחמס ועמל תדברנה שפתותיהם ר"ל מה שיסבב עמל וטורח על בעליהם
ולא יגיעו אל מבוקשם. או יאמר כי הם המדברים ומחשבים להמציא עמל על זולתם · ולפי זה ראוי להתחבר
עמהם ׃ בחכמה פי' בחכמה יהיה הבית בנוי ונכון כי הבית שעשוהו הטפשים מהרה להם שיהיו בתוכם נהרסים
וחסרים מכל טוב ובדעת החדרים יהיו מלאים כל הון יקר כי התורה ישלם ברכתה בכל אשר יש לו׃ גבר ר"ל

כִּי־שֹׁד יֶהְגֶּה לִבָּם וְעָמָל שִׂפְתֵיהֶם
תְּדַבֵּרְנָה׃ בְּחָכְמָה יִבָּנֶה בָּיִת וּבִתְבוּנָה
יִתְכּוֹנָן׃ וּבְדַעַת חֲדָרִים יִמָּלְאוּ כָּל־הוֹן
יָקָר וְנָעִים׃ גֶּבֶר־חָכָם בַּעוֹז וְאִישׁ־דַּעַת
מְאַמֶּץ־כֹּחַ׃ כִּי בְתַחְבֻּלוֹת תַּעֲשֶׂה־לְּךָ
מִלְחָמָה וּתְשׁוּעָה בְּרֹב יוֹעֵץ׃ רָאמוֹת
לֶאֱוִיל חָכְמוֹת בַּשַּׁעַר לֹא יִפְתַּח־פִּיהוּ׃
מְחַשֵּׁב לְהָרֵעַ לוֹ בַּעַל־מְזִמּוֹת יִקְרָאוּ׃
זִמַּת אִוֶּלֶת חַטָּאת וְתוֹעֲבַת לְאָדָם לֵץ׃

תמיד הוא בעוז ואיש שיש לו דעת מאמץ
כחו בכל יום לעשות רצון הבורא· או יאמר
כי הגבורה לבדה במקום שאין שם חכמה
לא תועיל ולא תציל כי טובה חכמה מגבור
אמנם כשיזדמן שיתחברו באיש החכמה
והגבורה אז תלך עמו הגבורה על השלמו׳
והוא מה שכוון באמרו גבר חכם בעוז ר"ל
כשיזדמן שימצא גבר שיהיה חכם ויהיה לו
עוז כגבור שהוא איש דעת ר"ל חכם הוא
מאמץ כח לא בגבורה לבד ונתן הסבה בזה
ואמ' כי בתחבולות תעשה לך מלחמה כלו׳
מה תועיל הגבורה לבדה אם לא תהיה בה
מן החכמה שיעור שבה יוכל לעשות א
התחבולות לנצח הלוחמים עמו ׃ כי
בתחבולות׃ ר"ל במחשבה ובעצה
תוכל לנצח אויבך אם יהיה לבך שלם עם
השם וברוב יועצים שיהיו יראי השם. אחר־
השאל מהם עצה תהיה מושע בעצתם׃ ראמות פי' גבוהות ורמות נשגב האויל החכמות כי יחשוב בלבו שלא יוכל
לעלות בהם ולהבין מהם ובשער החכמים ישבו אלא כי כלם מדברים חכמה והוא שותק ולא יפתח שכוון שאפי' בשערי
הספר שהם בהקדמה לדעת הדרושים שבהם מדבר הספר לא יפתח פיו לקרא אותם ׃ מחשב ר"ל זה האויל כשהוא
בין החכמים הם מתעסקים בדבר חכמה והוא חושב לעשות רע כאשר הוא שותק מדבריהם ולו יקראו הם
בעל מחשבות רעות כלו' יקראוהו שמו כן׃ ויאמ' ראמות לאויל חכמות היא עצה שנותן בעל הספר לאויל ואומ' עצה
היא אל האויל שבעת שיהיו החכמות רמות בעשנו שלא ידעם ישתוק ולא יפתח פיו בשער בשבתו עם זקני ארץ כי
אויל מחריש חכם יחשב׃ ויאמ' ראמות מן ראמות ופנינים כלו' אומר דברים נפלאים ונשגבים הם החכמות בעיני האויל
יחשוב שלא יוכל להשיגם כאשר לא ישיג האדם לקנות הראמים היקרות לשקרם וחשיבותם ׃ זמת אולת׃ אמר
לא תחשוב שהסכלות מן החכמה הוא דבר קטן כי אינו אלא דבר גדול וחטאת בעצמו־ שהסכלות
מן החכמה סבה להרחיק מהאלהים אשר הדבקים בו יהיו הם החיים הנצחיים והסכלות גם כן יגרום להזיק לנפשו
ולזולתו · או יאמר כי מזמות איש אולת חטאת וחסרון כי הוא לא ישלם המחשבות כי אם מה שהוא יותר־
מתועב ויותר מרוחק · ויש מפרשים ותועבה הוא לאדם להיות לץ ותועבת סמוך במקום מוכרת כמו ושבת ל
נשיא ולץ הוא האיש ההימון הבטל ומתעסק בשיחות בטלות והמכוון מן האדם הוא שיתעסק בהשלמת נפשו ·

התרפית פי' לשון רפיון אם התרפה ביום צרה יחסרך לעמוד מנגד · כמו כן יהיה כחך צר ביום צרתך אבל המונע שמך מהם שלא תרבה לפתותם בממונך כמו שנאמר כי אם הקרש התרישי · או הוא יום צרה יום המות שיש בו צרה גדולה ואם כרפו ידיו מלעשות התשובה יהיה כחו צר שלא יהיה עלנו מלנן אחד מינם שף · עומד פרעתו מרדת שחת · ובדרש התרפית מן התורה ביום צרה צר כחך מלשמור התורה לא יהיו מהם מבוס כחכה ·

אז הזהיר שאין ראוי לאדם להתרפות מהכנת מן הממון הצריך וכן אין ראוי להתרפות מהקנות החכמה ולהכיר בעבודת השם ית' כי מי שהוא מתרשל מהקנות הקנין ומהשלמות נפשו בבא צרה בעולם תחול עליו ויהיה כחו צר כי תקצר ידו מהחזות הנזק מעליו או טון בהתרפות שלא יבהל אדם מהקורות הזמן ויכון על לב אמיץ לעמוד כנגדם ולא יתרפה בחול עליו הצרות · ולכן אמר אם התרפית בחול עליך הצרות ולא ויהיה לב אמיץ ולב בוטח בה' לעמוד כנגדם יצר כחך ולא תוכל בסוף העניין לעמוד כנגדם ומפחד בלב רפה וחלש ·
הצל לקוחים כלומר הצל לקוחים למות על לא חמס בכפו וחת הנוטים להרוג אם תחשוך מלהצילם על זה אמרתי צר כחכה · או יאמר בלשון צווי הצל

התרפית ביום צרה צר כחכה: הצל לקחים למות ומטים להרג אם תחשוך: כי תאמר הן לא ידענו זה הלא תכן לבות הוא יבין ונצר נפשך הוא ידע והשיב לאדם כפעלו: אכל בני דבש כי טוב ונפת מתוק על חכך: כן דעה חכמה לנפשך אם מצאת ויש אחרית ותקותך לא תכרת: אל תארב רשע לנוה צדיק אל תשדד רבצו:

הנכשים הלקוחים · והמטים להרג תחשוך אותם מן ההרג · כי תאמר כי אם יעלה על לבך לומר מה לו ולצרה הזאת לבטל החיים הלוח שלא ידענו מעשיהם ולא ידענו אם הוא ראוי אל זה · או יאמר הן לא ידענו זה שהתגלגל בפני אדם והאמין שאם היית יודע הדבר היית מצילם · אבל לא ידענו והרגשנו זה הדבר ולכן לא הצלנו בהצלתם והכל להתעלם בדבריך מבני אדם הנה לא תוכל להתעלם מאת השם כי הלא תכן לבות וגו' · או יאמר כי אחר שהם היו נהרגים התאמר הנה לא היינו סבורים שתהיה העולה חזקה כל כך שיהיו חייבים מיתה כי אם היינו · והשם לא היינו מניחים אותם בזוז ממון · הלא תכן לבות ה' הוא יודע לבות בני אדם והוא ידין מה שבלבך ונוצר נפשך יוכל רע אם התנהגת כשורה וישלם לאיש כמעשהו מדה כנגד מדה שתהיה בצרה כמותו ולא תמצא מציל ומרחם ; אכול בני דבש כתוב לאדם שכמו שיאכל בחכה המזונות המתוקים והערבים כדבש והנופת והדומה להם מהאכילות המשמחים ושתיית המתוקים וכמו שימצא בהנאתם וישמח בהם כן תהיה דרישת החכמה וידיעתה ערבה ומתוק לנפשו כי כמו שהמזונות הערבים הם מזון הגוף כן החכמה והידיעה מזון לנפש המשכלת · וזהו אומרו מיד ; כן דעה חכמה לנפשך והתהיה מתוקה לך כאשר הנופת אשר על חכך ואם זכית ועלית בדרך החכמה יש אחרית ותקוה לך שלא תפסק כי תעשר והכבדים יברכו יען החכם · והחכמה תהיה את בעליה ולא תפרד ממנו ·
אל תארוב רשע · אמר לאיש הרשע אל תארוב לנוה הצדיק כדי להזיק לו ולא תשדד רבצו כלומר נכסי ביתו שהוא המרבץ שלו כי לא תוכל לו והוא אומרו מיד כי שבע יפול צדיק וקם ·

כי שבע. אין מנהג שבע הנה כי יותר מז' צרות יבאו לצדיק ויצילהו מכלם ככתוב רבות רעות צדיק וגו'. אך לקח מנין
שבע כמו שבע צרות יצילך ובשבע וגו' ואמר הרבה מקרים רעים ופגעים יבאו לצדיק ומכלם יצילנו ה'.
ויקום על התקומה ורשעים יכשלו אפי' ברעה אחת לבד. ואפשר שלקח שבע רמז לז' טבעי לכת כי אפי' אם יורו על נפילת
הוא יקום כי הש' אשר נגה בו יסבב הצלתו. אמנם הרשעים הם יכשלו ברעה המגעת להם ואפי' חטאם ; בנפל

כי שבע יפל צדיק וקם ורשעים
יבשלו ברעה׃ בנפל אויבך אל תשמח
ובכשלו אל יגל לבך׃ פן יראה יהוה
ורע בעיניו והשיב מעליו אפו׃ אל
תתחר במרעים אל תקנא ברשעים׃
כי לא תהיה אחרית לרע נר רשעים
ידעך׃ ירא את יהוה בני ומלך
עם שונים אל תתערב׃
כי פתאם יקום
אידם ופיד שניהם מי יודע׃

אויבך. אמר בראותך אויבך נופל ממעלתו
אל תשמח מטעם שהוא מן המדות המגונות
כי מן הראוי צריך האדם להיות עובר על
פשעו ועוד איך ישמח אדם על מפלת אויבו
והוא לא הפילו אבל נפל בסבת חטאו לא שלא
ולא בשביל השנאה ששונא אותו שאולי קודם
שהיה אויבו נגזרה עליו אותה הגזרה ואולי
יראה השם שמחתך ויהיה רע בעיניו וישיב
אותו ממעלתו זה נראה פשט הכתוב והרבה
יש לנטות עליו שלקח לשונו ודבר ברור הוא
שהשם רואה ויודע כל דבר ועוד למה ישיב
מעליו אפו בשביל שזה שמח בנפילתו אם
הוא חוטא וראוי לענש. אבל כוונתו למי אולי
יבא זמן שישוב מחטאתו וישיג להשיב מן
מעלת טרדו וזהו פן יראה ה' שיראה הוא
את השם וגם יראה מה שרע בעיניו. כל
בעיני השם ויתרחק ממנו ומתוך כך ישתדל
לתקן כל מעשיו הן מה שחטא והמרה כנגד השם וכן שירבה ויפייס עשוקיו כדי שישיב אף השם ואף אויבו מעליו.
ואתה שאתה מכלל אויבו תהיה מן המרודים. אל תתחר. פי' לשון חבור והערובה כמו התחברה את הסוסים אמר
אל תתחבר בעצת מרעים. ואל תקנא ברשעים רל ונו' תתאוה בעצתם ; כי לא כתן טעם למה שאמר שלא
יקנא במה שיראה מעניניהם שיצליחו ומן ידוע שבסוף סוף לא יהיה להם אחרית טובה רק נר רשעים ידעך והיא
אור עושרם וגדולתם דומה זה לאמרו איש בער לא ידע וגו' בהשמדם עדי עד ורמז גם כן לא תהיה אחרית לרע שנפש
הרשע תהיה נכרתת כפי חטאה ולא תהיה צרורה בצרור החיים כנפש הצדיקים ואפי' אמר נקם נר רשעים ידעך כלו'
נר אלהים אשר הוא נשמת האדם והוא הנר אשר רמזו רז"ל באומרם ונר דלוק מונח לו על ראשו וצופה ומביט מסוף
העולם ועד סופו ידעך ויכבה ותהיה כחושך עונה כפי חטאה. וכתן לפרש הפסוק שענין הכתוב כי לא יהיה לו בנים כי
אחרי מותו. ירא את. הזהיר לשם שעם שראוי שיראה מהשם ראוי גם כן שיירא מהמלך אשר ימלך עליו ושלא ימרה
את פיו אף על פי שהוא בשר ודם כי השם יעמיד מלכים בארץ ואם לא יהיה מורא יהרג זה את זה אבל יראת ה' ראוי
להקדים ליראת המלך. ועם השונים. זה הפסוק שהקדימוהו יראת המלך ליראת השם. אל תתחבר והיה שונים
מגורת ודעותם שונות. או ירצה ועם השונים במעשיהם או ששונים מדעותיהם שהם עוברים על מצות השם ית'
והמלך ועושים בהפך ; כי פתאום. רוצה לומר שלא ידעו ולא ירגישו בו הפסדם לצדיקים ואיד שהוא
של השם ית' ברך והמלך מי יודע יום מותו ואיבתו וכתיתו ;

גם אלה לחכמים · גם אלה הדברים אמורין לחכמים להיותם בקיאין בדין וגם מורה על הדברים האמורין למעלה · ור"ל גם אלו המשלים כמו אלו לחכמים אחרים וחוברו עם המשלים שבכאן שלמה והם י"ב פסוקים עד גם אלה משלי שלמה · והראשון יותר נכון · ור"ל לשופטים לא טוב לדיין שיכיר פנים וישא פני כל איש רק שישפוט בצדק את עמיתו וגם כשיודע למשפט לא יחלוק כבוד לאחד מבעלי הדין על חברו כמו שאמרו לא יהדרו פנים במשפט כי השופט ראוי שיתנהג כאלו לא ישב אחד מבעלי הריב. ·

והכר מקור כמו להכר · אומר לרשע · כי כשהוא מטה את הדין עד שהוא אומר בעת פסק הדין אל הרשע צדיק אתה · ימשכו העולם שכל אדם יקללהו ויבזוהו בסתר אם לא יוכל בגלוי · או יהיה לשון קללה שהמחבר אומר לזה יהי רצון שיקבוהו עמים בחרבם או בחנקם אתם · ויהיה יקבוהו מן ויקוב חור ועמים שיעשו בו נקב מפולש וילט אליו בזעף העמים להשמידו מתחת שמי ה' ולמוכיחים ינעם הדיינים הצדיקים שמוכיחים הרשע על שמבקש ממון אחרים בטענת הרמאים יהיה נועם השם עליהם · וברכת טוב פי' ברכה של טובה · או ברכת איש טוב שהברכה של אדם צדיק תחול ויהיה בה תוספת טובה · ויתבאר שירמוז בפסוקים אלו שלא יבא

גם־אלה לחכמים הכר־פנים במשפט
בל־טוב: אמר לרשע צדיק אתה
יקבהו עמים יזעמוהו לאמים:
ולמוכיחים ינעם
ועליהם תבוא ברכת־טוב:
שפתים ישק משיב דברים נכחים:
הכן בחוץ מלאכתך ועתדה בשדה
לך אחר ובנית ביתך: אל־תהי־עד־
חנם ברעך והפתית בשפתיך:

ה' דם פני המלך זקן וכסיל ולא יכבד אותו להיותו בן המלוכה רק ראוי שיכבד את בן השוטה שהוא השכל לקחת לו פי שמים כי לו משפט הבכורה והנה למי שאומר על המלך הכסיל שהוא רשע שהולך בדרך הנכון · שפתים ישק · ויתבאר להקשר אותו עם הפסוק של מעלה השפתים שישיבו דברים נכוחים ויוכיחו לרשע על רשעו ראוי שישק אותם האדם · ור"ל מי שיזכה לעשות דברים טובים וישרים לאויל יהיה מושך שפתיו שישגר אותם ולא יהיה נבהל להשיב עד שיהיה הדבר נכון בפיו · או יאמר כשאדם טוען עם חבירו ומשיב לו דברים נכוחים · הטוען עליו סוגר את פיו שלא יוכל לענות אותו · או יאמר שהמשיב דברי נכוחים הוא מושך אהבת השומעים וכראה להם כאלו נושק שפתותיהם כל כך תערב להם תשובתו · או יהיה ישק מן ועל פיך ישק כל עמי שהתרגום פירש יתזן · ויאמר שצריך לזון ולזרז בפיו כל מי שרוצה להשיב דברים נכוחים בענין שלא יחטא בשפתיו · הכן בחוץ · בתחלה שמינך ראוי שתכין חוץ לעיר מלאכתך בעבודת האדמה שהוא היותר הכרחי למחיית האדם · ומנה מלאכתך זו בשדה שהיא שלך · או יהיה לך בעבורך ולצרך מחייתך ואחר זה תבנה ביתך · הודיענו שבענין הטבע האדם כשהקונה ויופיו אין ראוי לעשות בתחלת עניינו שיש בו הוצאה גדולה ואינו כל כך הכרחי כמו עבודת השדה לצרך מחייתו ואחר שישביע לחם ויעשיר יבנה ביתו · אל תהי עד חנם · לעד שקר · והפתית ברעה במיסך · או יאמר והפתית אותו בשפתך בענין בפיו שלא את רעהו ידברו · ור"ל והפתית מורכב משני בניינים מהבנין הקל ומהבנין הכבד ויאמר יחס העד עדות שקר על חברך תפתה השופט שישמע עדותך ויהיה נפתה בשמעו את דבריך ·

אל תאמר· זה הפסוק נקשר עם מה שלמעלה כפי הפרושים שכתבנו בו אל תאמר שאעשה לו הזק בלשון כאשר
עשה הוא לי או כאשר עשה לו שהעיד עדות שקר לבקשתו כן אעשה לו גם אני להעיד עדות שקר כשכנו
ואשיב לו כפעלו· על שדה איש· אמר שעבר מדרך השדה של איש העצל שלא רצה לעבוד אדמתו· וגם עבר מדרך
הכרם של אדם חסר לב שלא זמר ועדר אותו· והנה עלה קמשונים מגזרת קמוש וחוח והוא לשון

אַל־תֹּאמַר כַּאֲשֶׁר עָשָׂה־לִי כֵּן אֶעֱשֶׂה־
לּוֹ אָשִׁיב לָאִישׁ כְּפָעֳלוֹ׃ עַל־שְׂדֵה אִישׁ־
עָצֵל עָבַרְתִּי וְעַל־כֶּרֶם אָדָם חֲסַר־לֵב׃
וְהִנֵּה עָלָה כֻלּוֹ קִמְּשֹׂנִים כָּסּוּ פָנָיו
חֲרֻלִּים וְגֶדֶר אֲבָנָיו נֶהֱרָסָה׃ וָאֶחֱזֶה
אָנֹכִי אָשִׁית לִבִּי רָאִיתִי לָקַחְתִּי מוּסָר׃
מְעַט שֵׁנוֹת מְעַט תְּנוּמוֹת מְעַט חִבֻּק
יָדַיִם לִשְׁכָּב׃ וּבָא־מִתְהַלֵּךְ
פ רֵישֶׁךָ וּמַחְסֹרֶיךָ פ
כְּאִישׁ מָגֵן׃
פ

קוצים· ועלה כמו הצמיח מגזרת ועלתה
ארמנותיה· וחרולים נבולים יותר מקמשונים
והם חדים כקוצים ומנה ראה שעלה השדה
והכרם כלו אחר קמשונים וזהו דרך השדה
שלא יעבד ולא יזרע שיעלה קוץ ודרדר·
וכן הכרם שלא יעדר יעלה שמיר ושית ורא׳
גכ׳ שהגדר מהאבנים שעשים האנשים
לשדו ולכרמו שלא יבאו למשלח שור ולמרמס
שה נהרסה· ואמר החכם כי הוא ראה זה
הדבר כשנתנו עליה וכאלו אמר לא הרגשתי
בעניינים עד שראיתי כך וכך· ואמר כן לפי
כי אפי׳ אם יעמד האדם בחדרי חדרי׳ עבר
שכלו ורואה כשנו לבו אשר יקרה לשדות
ולכרמי האנשים חסרי לב· ואפשר כי בעבור
שהזכיר שדה והכרם שעל השדה אמר והנה
עלה כלו קמשונים כסו פניו חרולים ולא
הזכיר בו גדר לפי שמדרך השדות שאין
להם גדר אבנים לפי שהם רחוקים מן הישוב ואין ההיזק מצוי בהם וגם שבעבור גדל
השדה יתייאשו האדם מעשות גדר אבנים כי לא יספיק עשרו אל זה· ועל הכרם אמר וגדר אבניו נהרסה כי מדרך
האנשים לעשות גדר אבנים לכרמים בעבור שהם קרובים לעיר וקרובים להיזק בעבור זה· ודרך האנשים לטעת בהם
עץ כל פרי ורמונים על המימונים ויוכל אדם לעשות גדר אבנים לכרמו מפני שהכרם קטן הוא בערך השדה· ואחוזה
אנכי· אמר שראה מה שקרה לעצל ושסר לב בעבור עצלותם וכסילותם ולקח מוסר אל נפשו בהפסד זולתו

ואמר מעט שנות· כלומר לקחתי מוסר ממה שראיתי לאלה בעבור שהם מתפתים השנות זו אחר זו בעת
אחת השינה ואחת התנומה ואחת החיבוק ידים לשכב במנוחה כלא שינה מעט ומתוך כך הזמן חולף
והולך לו· ובא מתהלך רישך· ר״ל אתה רואה שאם תתנהג אתה כמעשה העצל והחסר לבו הפסיד ומכך כמוהו
יבא עמותך הל׳ כרגלו ויהיה אחר החסרון במהירות כלכת האיש רוכב הסוס שירוץ עם הלוקח
בידו והמגן בהתפו· גם אפשר לפרש כי אמרו מעט שנות· ואמר אין סיפור שיספר החכם ממעשה העצל
והכסיל רק היה עצה שנתן החכם לבני אדם שלא יעשה כמעשה הכסיל והעצל· רק הראוי לבני אדם הוא שישן
מעט והיא שינת הלילה ויום מעט והיא שינת היום ומעט חיבוק ידים והוא מעמד המנוחה כלא שינה והיות הנהג׳
האדם על העצ׳ אם הוא עם עשות יפרד ממנו וילך מהרה ומחסורו גכ׳ יפרד וילך לו ויהיה וכא מעטן ובא
השינה והסר או יהיה מתהלך כאיש מתהלך שילך מהרה ואם בא לו חסרון ימלא חסרונו בזריזות ידיו כאיש מגן·

גם אלה משלי שלמה · ומלת גם מורה ובשני החלקים שעברו מזה הספר לא אמר בהם גם · ולזה אמרו הקדמונים
בעלי הקבלה כי אנשי חזקיה כאשר העתיקו משלי שלמה ובאו למקום הזה ומצאו שם
דברי' שלא היו ראוי' לכתוב בעבור שהיו עמוקי' ודומים יראת שמים כנגלה וראוי להסירם מכאן ולהדביק להם משלים
הנשארים שהעתיקו על זה · גם אלה משלי שלמה כמו הראשונים שהעתיקו אנשי חזקיה מלך יהודה · ועל זה כמוך

גם אלה

משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה מלך יהודה: כבד אלהים הסתר דבר וכבד מלכים חקר דבר: שמים לרום וארץ לעמק ולב מלכים אין חקר: הגו סיגים מכסף ויצא לצרף כלי: הגו רשע לפני מלך ויכון בצדק כסאו: אל תתהדר לפני מלך ובמקום גדלים אל תעמד: כי טוב אמר לך עלה הנה מהשפילך לפני נדיב אשר ראו עיניך:

ע"כ כבוד אלהים הסתר דבר · אותם הדברים
שהסתירו כבוד אלהים היה · ומלת העתיקו
פועל יוצא לאנשי שהחכמים צוו להעתיק
המשלים · והאל הזה בכבוד אלים · פי'
העתיקו לשון הגבהה והעתקה מלשון אחר
לשון טרילא"ר בלע"ז ומא העתיקו החזיקו ·
ויש שמפרש גם אלה לחכמים עד כאן הם
משלים חברום חכמים אחרים ונכתבו כאן
בעבור יפיותם ומכאן ולהבא חוזר למשלי
שלמה · ונראה שהספר הזה לא היה בימי
חזקיה מחובר מראשו לסופו כאשר הם
אצלנו היום רק נראה שמצאו אלו המשלים
כתובי' מקונה עד סוף הספר מפוזרים והם
אספו המשלים האלה וחברום עם אחרים
כבוד אלהים וגו' כגון מעשה המרכבה
ומעשה בראשית והחוקים שאין אנו
יודעים טעמם · ויש שאין ישאל אדם מה
למעלה מה למטה · ואמר מה שיבקשו

מהשי' אין צריך שיודיעו בפיהם שאתם כי הוא יודע הכל · ובהפך במלכים שצריך לחקור בדברים כי הם אינם יודעים
רק מה שיודיעם · ויש שרצו' לומר שלא יגלו מהמראות הנפלאות שראוים והבריות הנפלאות ועל זה נאמר על
משה בכל ביתי נאמן הוא שראה מעניני השי' כאותם מי יום מה שלא ראה בן אדם · וכשתבקש חטא כמה שאמר וראית
את יי' ויחזקאל גם אמר וראיתי מראות אלהים ונתבאר כאלו היה כאחד העליונים ועל זה קראו בן אדם שלא יתגאה ·
והפך במלכים שהם רוצים שיחקרו עשרו ויספרוהו לכל · שמים לרום כל המעלות יגבהו שהשמים בהגבהה
המעלה והארץ בתכלית השפלה · ולב מלכים עמוק מעמוד על סוף דעתו · או יאמר אין חקר שידיעת
מקיפת על ענייני רבים שיתחדשו בכל יום אין קץ להם · הגו סיגים מכסף · והסר כמו כאשר הוגה יונקים בגלה
אמר כאשר יסיר הצורף הסיגים מן הכסף או יצא לו כלי כראוי · הגו רשע דימה הרשעים למלך לצורף
וכסא מלכותו לכלי של כסף צרוף · אל תתהדר כהיות לפני מלך או אדם גדול לא תחזיק עצמך בגאוה ותחלק
כבוד לעצמך ולא יהיה לך אך וסופך שיה כמוהו רק תשב בשפל המקומות · כי טוב יותר טוב כשתשב בשפל
שיאמרו לך עלה ימים תשב במעלה המקומות ויש שלך בפני החכמים שאתה מפר נהם והם מכריסאותך
או יאמר אשר ראו עיניך דבר זה מקלון כאמרם סור מעלינו · או יאמר מי שהוא טוב יאמר לך עלה הנה וזה ימשך
מהיותך משפיל עצמך לפני נדיב אשר אתה מכירו שאינו כל כך חשוב · או יהיה ראו מגזרת כמו אל תראוני ·

אל תצא לריב כמו להריב והוא פעל ואם היה שם היה אומר פן מה תעשה באחריתו ויהיה ענין הפסוק אל תצא להרי
מהר פן תצא עדי לא תדע מה לעשות באחריתה או יאמר עד שתדע המריבה ועל מה פן תצא במאמריך
ותהיה נכלם בהודע עוד לאחד מן המריבי ומה תעשה באחרית המריבה כאשר יכלימך רעך ואיפה שאומרו מהר
שוי ועניינו אל תצא להריב התמהר והחזור לאחורך פן לא תדע מה תעשה באחרית המריבה · ריבך ריב אמר
דרך עצה בעת שתריב עם אדם לא תגלה

אל תצא לריב מהר פן מה תעשה
באחריתה בהכלים אתך רעך: ריבך
ריב את רעך וסוד אחר אל תגל: פן
יחסדך שמע ודבתך לא תשוב :
תפוחי זהב במשכיות כסף דבר
דבר על אפניו: נזם זהב וחלי כתם
מוכיח חכם על אזן שמעת: כצנת
שלג ביום קציר ציר נאמן לשלחיו
ונפש אדניו ישיב: נשיאים ורוח וגשם
אין איש מתהלל במתת שקר :

כמעשה הכלים שיגלו כל טענותיהם
ויספרו כנגות הטוענים עמהם ונדעת
הדומים רק הריב שלך תריב והאמר
טענתך וגנות שתדע עליו להרוש לא תגלה
אותו · פן יחסדך כלומר השומע יספרו
גנות ממך גם ויחסדן ענין חרפה וקלון
כמו חסד הוא והחרפה שיספרו ממך לא
תשוב אחר שתרק התגלה והתפרסם או יא
מה בגע שתספר בגנות האחרים לא תסור
הדבה שדברו עליך כמו שתספר גם אתה
בגנותם · תפוחי משכית שם מנחי הלמ
מגז ואבן משכית פי דבר מצייר
ונקרא משכית כמו שיצטייר בו הראות
הרנה ויסתכל ואחרנו ואמר מגל תפוחי זהב
במבכת כסף דקה הנקבים מאד הוא
הדבר הדבר על אופניו והוא מגל נפלא
בענין הנמשל לפי שהדבר יש לו נגלה ונסתר וצריך שיהיה הגלוי טוב מנגלהו עד שיהיה הגלוי בערך אל גלויו כזהב אל
הכסף כמו זה התפוח של זהב אשר כסוהו בכסף בשבכה דקה הנקבים מאד וכשיראה מרחוק ובלא עיון טוב יחשוב
הרואה שהוא תפוח של כסף וכשיסתכל בו איש טוב הראות הסתכלות טובה יתבאר לו מה שבתוכו וידע שהוא זהב
וכן משלי הנביאים עם נגלהם חכמה מועלת בתקון ענייני הקבוציים האנושיים ונסתרם חכמה מועלת בהאמנת
האמת על אמתתו · נזם זהב · כשיזדמן שיהיה האדם מוכיח הקהל או עם חכם והמוכח ההיה לו אזן
שומעת לשמוע והקבלת הוכחתו הוא דבר נאה כמו יופי הנזם של זהב והתכשיט הכתם
הטוב כי כמו שהם מיופי הגוף כי קבלת התוכחת הוא יופי אל המוכיח והמוכח · כצנת שלג · כמו שיערב
לאיש בזמן הקציר הקרירות דומה לקרירות השלג שהקור ההוא ישיב רוח אדם המתפעל ל
לקצות הגוף אל הלב כן הציר ישיב נפש השולחים אותו כי נפשם עגומה טרודה ותוחלת יצא ושוב ובבא השלח
ישוב נפשם אליהם במה שיאמינהו · או יהיה ישוב מן בשובה ונחת · נשיאים ורוח · נשיאים · הם
העננים כמו מעלה נשיאים ונקראו כן לפי שהם עולים מן האדמה ויגשאו עליה
בבדי אמנים ואחת מילין ואומר שהאיש שמתפאר לעשה ואינן כך וכך ולא יעשהו דומה לאלו העננים עם הרוח
שהם על הרוב שלוחי הגשם ויקוו למטר ואינו :

באורך אפים · באריכות אפים שהקצין מאריך אפו ולא ינקם מאויביו בשעת חמתו יהיה נפתה אליו · כלשון
רכה ובדברים רכים · פי׳ הלשון אע״פ שהיא רכה בעצמותה ואין בה עצם יש לה מן היכולת והעצמה
שהיא תשבר העצם ר״ל שהדברים הרכים שידברו למושל הכועס · או אנשי עצתו ישברו עצמות הכועס ר״ל שישברו
כעסו וכנה שברת תקפו בשברת העצם · דבש מצאת · אם מצאת דבש שהוא מתוק וטוב לאכול אכול ממנו

בְּאֹרֶךְ אַפַּיִם יְפֻתֶּה קָצִין וְלָשׁוֹן רַכָּה
תִּשְׁבָּר גָּרֶם: דְּבַשׁ מָצָאתָ אֱכֹל דַּיֶּךָּ
פֶּן תִּשְׂבָּעֶנּוּ וַהֲקֵאתוֹ: הֹקַר רַגְלְךָ
מִבֵּית רֵעֶךָ פֶּן יִשְׂבָּעֲךָ וּשְׂנֵאֶךָ: מֵפִיץ
וְחֶרֶב וְחֵץ שָׁנוּן אִישׁ עֹנֶה בְרֵעֵהוּ עֵד
שָׁקֶר: שֵׁן רָעָה וְרֶגֶל מוּעָדֶת מִבְטָח
בּוֹגֵד בְּיוֹם צָרָה: מַעֲדֶה בֶּגֶד בְּיוֹם
קָרָה חֹמֶץ עַל נָתֶר וְשָׁר בַּשִּׁרִים עַל
לֶב רָע: אִם רָעֵב שֹׂנַאֲךָ הַאֲכִלֵהוּ
לֶחֶם וְאִם צָמֵא הַשְׁקֵהוּ מָיִם:

מה שהוא די לך לאכול · פן תשבע ממנו
ותשליכנו בקיא תשבענו · כמו נגע ינגע יגאו
ממנו וכן תשבענו תשבע ממנו · וזה
הפסוק משל לענייני רכים ובכבוד בקשות
אחרונות ובכלות שאין ראוי לעבור הגבול
בהם להשיג יותר ממה שהוא יכול להשיג ·
שלא די שלא ישיג מה שרוצה אבל יפסיד מה
שהיה כבר בידו להשיג · הקשה בכאן הראשונות
מי שירצה להשיג לבו ותרבה דקה מאד או
פתות דק שאין בכחו להשיג ותכריח ראותו
עד ייחלש ראותו ולא יראה מה שהיה יכול
לראות · וכן במשגת השכלית כמו שאמר
דבש שאם מוסיף לאכול יותר מדי יאבד
הכל ויטלנו · ואמרו במשלם מאיך אל
הדרוש וכו׳ ובמקום אחר אמר אכול דבש
הרבה לא טוב · ט׳ תתחכם יותר וגו׳ · הקר
רגלך · מנע׳ והוקיר אנוש מפז לשון

יוקר כמו מנע רגלך מבית רעך שלא תכנס בה תדיר יותר מדי · ואע״פ שהוא רעך אשר כנפשך · פן ישבעך מאיך
בם אך תמיד אל ביתו וימאסך והרבה לשוות של שנאה מבואר שהוא לשון מיאוס · ואמון לשון אהבה כמו גם לרעהו
ישנא רש יעשה לו מיאוס בראותו · מפיץ וחרב · בשקל מקים משיב מגוי וכפטיש יפוצץ סלע · פי׳ כלי מפוצץ
קשה וחרב שנון פי׳ מחודד יאמר כל איש שיענה עדות שקר ברעהו כאלו מפיץ חרב וחץ בנפשו ויורג אותו · פי׳
מוח נערים לו שיוות ויולית עד במקום הוה שם כמו עדות · וכמוהו לא תענה ברעך עד שקר · וגו׳ עד שתרגם כנס
הקרבנס סהדותא ולא סהיד · שן רועה מגזיר הרועם כשבט ברזל וקרוב לו תחת שורק ופירושו שברק · יאמר כי
מבטחון שיבטח האדם באיש שהיא בוגד ובוגד ברעו בעת צרתם הוא דומה אל הבטחון שיבטח האדם
בשן רועה בעת שהוא אוכל שיפגע בה המאכל ויאחזנו כאב חזק מפני שבטח בה · וכן הבוטח ברגל מועדת
והיא הרגל אשר מעדו קרסוליו וכשישען האדם עליה לא יעמוד בה · מעדה בגד · פירושו מעביר וכמוהו לא
עדה עליו שחל׳ · מי שמעביר ומסיר בגדו מעליו בעת הקור · כמו חומץ על נתר שמשחית אותו כמו
הקנים מתקשים אותו והוא מאכלו וכן הקור מכנס נפשו ומשחיתו · וכן מי שהוא שר בשירים על לב רע
מעורר הדאגה על לבו · ויש מפרשים מעדה מבגדי עדים הבגדים הבלויים שהיו מימיהם · ויש מפרשים
מעדה מן העדה כלו׳ כלומר מי שלובש בגדי משי ביום קרה ומתפאר בהם ישחית הבגד והלובש אין לו הנאה מהם
אם רעב שונאך האכילהו לחם · ולא דוקא לחם ומים אלא בכל הדברים שצריך תן לו די מחסורו

כי גחלים · נתן סבה למה שאמר כלומר זה החסד שתעשה עמו הוא הנקמה הגדולה שתוכל לעשות ממנו כי הוא
יתעצב אל לבו לאהבה בראותו שהוצרך לבוא אל ידך ורואה עצמו בשפלות ופי יש לאל ידך להנקם ממנו
ואותה הוא שאיבת גחלים מתוך הכיסק כמו לחתות אש מיקוד · ויאמר כי זה החסד הוא לו גחלים שאתה חותה ומשליך
מן המדורה לתת על ראשו · ועוד שהשם ישלם לך באותה מדה שימחול לך ושלם לך טובה תחת רעה רוח צפון

כי גחלים אתה חתה על ראשו ויהוה
ישלם לך: רוח צפון תחולל גשם ופנים
נזעמים לשון סתר: טוב שבת על
פנת גג מאשת מדונים ובית חבר:
מים קרים על נפש עיפה ושמועה
טובה מארץ מרחק: מעין נרפש
ומקור משחת צדיק מט לפני רשע:
אכל דבש הרבות לא טוב וחקר
כבודם כבוד: עיר פרוצה אין חומה
איש אשר אין מעצר לרוחו:

תחולל · ירצה שהוא מפגעת הכל מגזי חלקה
לך פרושו רוח צפון תמנע הגשם מלרד
כי אותה הרוח מיבשת הגשם · ורוח דרומית
שמלחלחת אותו ולשון סתר שידבר האדם אל
המושל וירגיזו כמו כן הוא השורה הבטל
ותמנע הפנים הנועמים שיהיו לשופט
עליו · ויאמר תחולל מן חל בראש רשעים יחול אמר שרוח
צפון תחולל חיל לגשם ותבריחהו עד שיכלה
שלא ירד על הארץ כי תפזר העבים · ופנים
נזעמים יחילו ויפחידו לשון סתר כלו כשיראה
אדם פנים נזעמים להולך רכיל מהכה רעהו
בסתר ימנע מלדבר הרכילות וימנעו אנשי
רכיל · טוב שבת · זה הפסוק מפורש
למעלה אמר שיותר טוב לאדם
שישב לבדו בלא אשה מאשת מדיינים · וכן
יותר טוב שתהיה לו פנת גג והוא חלק קטן
מהבית שיספיק לאדם בבדידות מהיות לו
בית מלא ועשות מרווחים ויחוד להם ככרי עמו בבית אחד · ובדרש כנגד חלוק השכינה נאמר אשת מדיינים
כנסת ישראל שהרשיעו מעשיהם והקטינו להבה ובית חבר בית שחברו בה את הצלמים לה סגה · מים קרים ·
פירוש כמים קרים שמשיבים נפש נמלה כן שמועה טובה כאשר תבוא מארץ מרחק משיבה נפש · קימה בפל
והוא הדין בשמועה מארץ קרובה אלא שמארץ מרחק יהיה חשקו עליו יותר עצום · מעיין נרפש · פרוש עכור
ברגלים · משחת האחר מהבטן המוסף לשון השחתה וחברו וזובח משחת פרוש · כמעין ומקור משחת
שיתבזבזו הבורים ממימיו כן צדיק כאשר ימוט לפני רשע ורמסהו ושחיתהו עבדים כל השותים ממימיו ודמה אותו
למעין ומקור בעבור כי פיהו מובע דברי חכמה ומוסר · או יאמר כמו שהמעין שדרכו להיות מימיו מובחרים
והוא עתה נרפש שיכנסו מימיו רפש וטיט · וכן מקור מים שדרכו שלא יכזבו מימיו נשחת ואבד מן הסבות ושב
להיות מי אכזב כן הענין בעת שהצדיק נחל מובע מקור חכמה מט לפני הרשע כשיתגבר הרשע עליו לא יוכל
להראות חכמתו · אכול רבש · אמר הדבש שהוא מתוק לגמל לא טוב שיאכל ממנו יותר מדאי · וכן החקר רק
בדעות הנכבדות ובדברי החכמים צריך להיות דרך כבוד במעט שלא יהרוס הגבול ולא להרבות
החקירה בהם כמה שהדבר מזיק · עיר פרוצה כאשר פרוצה שכל הרוצה להזיק אותה היכולת בידו · כן איש
אשר אין מעצר לרוחו בשעת כעסו הוא מוכן לכל רע וכל אדם יזיק אותו

כשלג בקיץ· כמו שלא נאוה שיהיה השלג בקיץ והמטר בעת הקציר על העולם כן לא נאוה לכסיל שיהיה נכבד· כצפור לנוד· כצפור שעומדת להיות נודד ממקומו ולבקש פרנסתו ופרנסת אפרוחיו וכדרור שדרכו להיות מעופף· אף הם שבים אל קנם כן מי שמקלל חברו על לא פשע הקללה שבה אל קנה כלו׳ אל המקלל· והנמ״א ולקרי בו ויש לפרש כן קללת חנם שנראה שהקללה אם לא תהיה חנם תחול גם חול הקללה במקולל לא ידעני על אי זה דרך יהיה והוא מן הדברים הנעלמים ורבים יחשבו שהקללה מטעמה שתהיה בכל עת בין על חנם בין לא על חנם כענין הקין המושלך אשר מדרכו שלא ישוב אחור לעת· אמנם החכם שאמר קללת חנם לא תבא הוא על הדרך הנזכר שקשה יסור הקללה מן המקולל כשתהיה חנם ולפי מה שקרי לו תבא טו׳ יאמר כצפור לנוד וגו׳ כן הקללה שאינה פ׳ שהיא על חנם תחול על המקולל· והזכיר זה כדי שימנע האדם מקללת אחרים שידע כי הקללה תעשה רושם במקולל· ואפשר שקרא קללת חנם כל הקללות שלא תבאנה מפי חסיד והוא או נביא כי הם למעלתם דומים אל העניינים הרוחניים הפועלים בכח וזה יקרה להם בהתבודדם ודבקותם באל יתברך· שוט לסוס· שוט כמו שבט ומתג [illegible] ב׳לע״ז

כו בְּשֶׁלֶג בַּקַּיִץ וְכַמָּטָר בַּקָּצִיר כֵּן לֹא נָאוֶה לִכְסִיל כָּבוֹד: כַּצִּפּוֹר לָנוּד כַּדְּרוֹר לָעוּף כֵּן קִלְלַת חִנָּם לֹא תָבֹא: שׁוֹט לַסּוּס מֶתֶג לַחֲמוֹר וְשֵׁבֶט לְגֵו כְּסִילִים: אַל תַּעַן כְּסִיל כְּאִוַּלְתּוֹ פֶּן תִּשְׁוֶה לּוֹ גַם אָתָּה: עֲנֵה כְסִיל כְּאִוַּלְתּוֹ פֶּן יִהְיֶה חָכָם בְּעֵינָיו: מְקַצֶּה רַגְלַיִם חָמָס שֹׁתֶה שֹׁלֵחַ דְּבָרִים בְּיַד כְּסִיל: דַּלְיוּ שֹׁקַיִם מִפִּסֵּחַ וּמָשָׁל בְּפִי כְסִילִים: כִּצְרוֹר אֶבֶן בְּמַרְגֵּמָה כֵּן נוֹתֵן לִכְסִיל כָּבוֹד:

ופי׳ כשבט שיצטרך לשוט אל הסוס וכמתג שיצטרך לחמור כן יצטרך לגו הכסילים להכותם בשבט· ויש אומרים שמתג הוא המושם בפי החמור כמו ומתגי בשפתיך וכמו שאלו מנהיגים לערך הסוס והחמור להדריכם בדרך אשר יחפוץ האדם כן השבט הוא מנהיג לערך הכסילים להכותם על גום להדריכם בדרך הישר· אל תען כסיל· אם יחרף ויגדף הכסיל אל תענה אותו פן תהיה שוה אליו כי הוא יאמר לך שהוא גדול ממך· וכמו שפירש פן תדמה לו גם אתה בעיני השומעים כי יחשבו שאתה כסיל כמוהו כי השתיקה לכסיל זהו קלונו· ויש מפרשים שלא יענה דברי אולת כמוהו וזהו אומרו כאולתו רק יענהו בדברי חכמה וזהו פן תשוה לו אם תשיב דברי אולת תהיה כסיל כמוהו שאם ישיב לו בדברי חכמה לא ישוה לו· ענה כסיל· הפסוק הנשען בדברי חרפות שהם נוגעים אל האדם אך בדבר שיהיה כנגד השם והתורה ישוב לענות אותו ולהוריד סכלותו פן יהיה חכם בעיניו ויחשוב כי דבריו הם אמת ויטעו בו אחרים· מקצה רגלים מגזרת וקצות את כפה מי שהוא שולח דברים ביד כסיל הוא מקצץ רגלי שלוחים הרבה לחזור ולשוב להתקן מה שעשה השליח הראשון· ושותה חמס שחברו זועף עליו על שליחות הכסיל ומדבר בדרך העברה כמו ישתה לעג כמים· דליו שוקים מגזרת דלה דלה לשון הגבהה כאשר גבהו השוקים מאיש פסח שאחת גבוהה מחברתה ואינן דומות זו לזו כן המשל בפי הכסיל שאין דומים דבריו זו לזו והמשל והנמשל· כצרור אבן במרגמה פורכה בלעז שהאבן שצררין בה לא תתקיים שם הוא שבלותה שעה עומדת. זורק כן נותן לכסיל כבוד אינו של קיימא רז״ל דרשוהו על המלמד תורה לתלמיד שאינו הגון שהוא כזורק אבן למרקוליס

חוח עלה׳ כמו שהשכור בעת שכרותו יקח ביד קוצים וכו׳ ויכה ויכאיב בהם האנשים כן הכסיל ילמוד לפעמים משל אחד והוא בלתו המשל תמיד ידבר בו תמיד ומכאיב בו לב שומעיו · או יאמר כמו שהשכור בעבור שכרותו האוחז והוא הקוץ בידו ויכאיבהו כן המשל והוא דבר החכמה יכאיב הכסיל בהגיעתו בה והענין שהוא יבא החכמה על שלא ידבר בה כראוי לו שיכאב ואפשר לפרש הפסוק כן אמרו הטבעיים כי יש אחד ממיני הקוצים שמסיר השכרות בטבעו או בסגולה שבו · ואמר כי כמו שיזדמן לפעמים שיהיה החוח המסיר השכרון ביד איש שכור לדרך מקרה ויסיר שכרותו ויחשב מן החכמים כן יעלה לדרך מקרה משל מן המשלים או דבר חכמה בפי כסילים ויחשבו בני אדם חכמים בסבת המשל ההוא · ויאמר כחוח שהוא עולה ביד שכור כך המשל ה האמור למתק עולה בפי הכסילים להיותו להם שוא ולקוץ מכאוב ומזה המשל רב מחולל כל וגו׳ רב מחולל כל. הנה ברא את הכל וזן ומזכה הכל כ.כסילים כחכמים ואין אנו צריכין שיש חכמה ושוכר מענין שכר נותן שכר לכסילים ונותן שכר לעוברים על דתו כלם בזה ויש דרשות על פסוק זה ואם לא יהיה נקשר עם הפסוק של מעלה יאמר מי שהוא רב וגדול אדון העולם ברא רשעים וצדיקים כסילים וחכמים

חוח עלה ביד שכור ומשל בפי כסילים: רב מחולל כל ושכר כסיל ושכר עברים: ככלב שב על קאו כסיל שונה באולתו: ראית איש חכם בעיניו תקוה לכסיל ממנו: אמר עצל שחל בדרך ארי בין הרחבות: הדלת תסוב על צירה ועצל על מטתו: טמן עצל ידו בצלחת נלאה להשיבה אל פיו: חכם עצל בעיניו משבעה משיבי טעם: מחזיק באזני כלב עבר מתעבר על

וזוכן לכל אחד מהם שכר הראוי לו ואולם הכסילים קרא השוגגים ועוברים מזידים · ככלב שב על קיאו · אחר שהקיאו יאכלנו אעפ׳ שיזיק לו כן הכסיל יחזור פעם שנית לעשות אולת ויודע שאולת היא לו וכלימה ולא יקנים · ראית איש יותר תקוה יש לכסיל שיש לו סכלות העדרי שיתחכם באחרית או יקבל מוסר מוכיחו ממה שתהיה התקוה באיש שיש לו סכלות קנינו שהוא חכם בעיניו ואינו שואל עצה מחכם לפי שהוא חושב בנפשו שהוא חכם והכסיל שסכל החכמה הוא יתאוה אליה וישמע לקול מוריו והאיש במלת ממנו תחת יותר ושב הכינוי אל החכם בעיניו כמו שאמרנו · או יאמר ראית איש חכם בעיניו אין בו תקוה ויש תקוה למי שהוא יותר סכל ממנו כי לא יהיה חכם בעיניו · או יאמר כשימצא איש חכם בעיניו נקוה ממנו שיהיה כסיל ולא נקוה ממנו שיתחכם · אמר עצל שאלתם ממנו אחריות כי הקנה שמות יש לו׳ אם האומר אל העצל שילך להתעסק ב במלאכתו יאמר לך מפחד אני שאמצא שחל בדרך ארי בין הרחובות וכי הכסיל בעיניו הרחובות ·
הדלת תסוב׳ דבר הוא החקק שבמטתו אשר הדלת סובב עליו · ויש מפרשים שהוא רגל הדלת התסובב לדרך עליו והענין שהיו יוצות הדלתות צירין וכן נמצא בלשון המשנה והענין שסובבין הדלת והובטים בו ען אחד · ואיך שיהיה אומר כמו שהדלת תסוב הנה והנה והיא עומדת על מקור ולא תצא ממנו כן הכסיל סובב ומתהפך על מטתו וכאן ולכאן וממטתו לא יצא · או יאמר שבעת הבית כבר קמו והולכים לדרכיהם מי פותח מי סוגר והעצל לא יכבד לבו לקום · טמן · עצל בלחת היא יורה או קערה וטמן ידו מפני הצנה וכבר פירשנו ·

חכם בעיני׳ ימשיל טעם חכמים ושבעה לשון רבים או רצונו שבעת חכמות׳ מחזיק יני שטעם ויתעבר על הקטטה שלא תגיע אליו כל כך הוא מכעיסו כמי שאוחז באזנו כלב שטעם עלקם יותר מכל אבריו ושרס שיסכו על אזני׳ במתלהלה׳ פירשו להב והוא כפול ופירושו כמתעלם ומקר וכן ותלה ארץ מגרי׳ פירשו להב ומשפטו ותלהב ופי׳ כמשתה ומקרה ואמר שהאיש שמרמה את רעהו במרמתו ואמר בהגלות המרמה משחק אני׳ כלומר לא נתכוונתי להכאיב זה הקיזק הוא דומה אל האיש המתעלם או משתטה ומשתגע ויורה זקים חצים ומות וזיקים מגו׳ מאזורי זיקות עטרת כן איש כמו שפרשנו ׃ באפס עצים׳ כשיכלו העצים יכבה האש ואף שהעצים הם סבת עי׳ קלחות אשר נעצים הוא מזון להבה ובסור הסבה יסור המסובב כן בעת שלא יהיה הנרגן נמצא שהוא הסבה לא ימצא הריב שהוא המסובב גם אי אפשר שימצא הוא תחר אל האיש המריב ואף אמ׳ ישתוק כי על הריב היה אומר יחדל הריב׳ אמנם כוון לומר כי כשלא ימצא הנרגן שהוא המעורר מדנים האדם שהרע להריב ישתוק ולא יריב כי הוסרה הסבה אשר בעבורה יריב׳ פחם כמו שפחם והוא הגחלת הכבה הוא

רִיב לֹּא־לוֹ׃ כְּמִתְלַהְלֵהַּ הַיֹּרֶה זִקִּים חִצִּים
וָמָוֶת׃ כֵּן־אִישׁ רִמָּה אֶת־רֵעֵהוּ וְאָמַר
הֲלֹא־מְשַׂחֵק אָנִי׃ בְּאֶפֶס עֵצִים תִּכְבֶּה־
אֵשׁ וּבְאֵין נִרְגָּן יִשְׁתֹּק מָדוֹן׃ פֶּחָם
לְגֶחָלִים וְעֵצִים לְאֵשׁ וְאִישׁ מִדְוָנִים
לְחַרְחַר־רִיב׃
דִּבְרֵי נִרְגָּן כְּמִתְלַהֲמִים וְהֵם יָרְדוּ
חַדְרֵי־בָטֶן׃ כֶּסֶף סִיגִים מְצֻפֶּה עַל־
חָרֶשׂ שְׂפָתַיִם דֹּלְקִים וְלֶב־רָע׃ בִּשְׂפָתָו
יִנָּכֵר שׂוֹנֵא וּבְקִרְבּוֹ יָשִׁית מִרְמָה׃

מוכן להעשות ממנו גחלת דולקת וכמו שהעצים הם מעותדי׳ להעשות מהם אש כן האיש שהוא נקרא ב״ל ריב ומד׳ הוא מזומן לחרחר ריב כלומר לעורר ולסבב הריב׳ דברי נרגן׳ נרגן הוא שם נגזר מן ותרגנו באהליכם והנרגנים הם הרכילים שמספרים בין בני אדם׳ כמתלהמי׳ פעלים מבנין התפעל והוא הפך מן והלמה סיבר נהפך כמו כשב שמלה שלמה ופירוש הכתוב דברי נרגן שהולך רכיל ומכה רעהו בסתר כהולמים אדם ואותם דברי הרכילות יורדים עד שערי מות ר״ל כשיתבטן עליהם נמצאת שאין מתבטלות רק מעות שעברות עד חדרי בטן ׳ בכסף סיגים׳ יש אנשים שלבם רע ושפתותיהם חלקי מחמאות ויש שלבם טוב והבריקים לא לרצון ידברו מן הרע מה שלא ידברו להם לעשותו׳ אמנם כשיודמן כשיהיה הלב רע מעשקו והשפתים יהיו בוערים בואש המחלוקת והו תכלית הרע והוא דומה בעיני׳ לחרש שהוא דבר שאין בו ממש והוא מצופה מכסף סיגים שהוא זיוף הכסף שאם הכתוי הקוא לא יועיל ולא יציל ואף זה הפי׳ יהיו דולקי׳ בוערים ואם יהיו דולקים מעט הרדיפה והקשבה כמו כי דלקת אחרי יהיה טעם שקרא שפתים דולקים השפתים שלא ידברו בנטיעת הריב הרק ישתקו וקרא אותם דולקים בעבור שהם רדפו זה את זה והשיגו זה את זה ואמר כי כשיהיה הלב רע בפנים והפה שותק ואינו מראה רע הוא דומה אל החרש שאין בו ממש והוא מצופה מכסף סיגי׳ שעם היותו כסף סיגים יחשבו בני אדם היותו כסף נבחר וכן זה אעפ׳ שהוא מזוייף מתוכו שלבו רע הוא מראה בחזיקתו רע׳ בשפתיו׳ אמ׳ שהשונא מתוך דבריו יוכל אדם לדע מחשבתו׳ ויותר נכון לו כי ינכר הפך הההכרה כי בשפת חלקות יהיה מתנכר השונא שנראה בדבריו כאוהב ׃

כי יחנן שנא אינו שונא דוק׳ והרבה מנאיו בחשבון שנא ור״ל יותר משנא · תכסה שנאה במשאון שה־
מגזרת הנשא השיאו לשון פתוי והסתה תתכסה השנאה בלב השונא על ידי פיתוי
שהוא מפתה את חברו ונראה כאוהב בהסתת דבריו לכן תגלה רעתו בקהל שיהא מפורסם בגלוי כמו אותו הרעו
או יהיה פירושו הנגזרת השגורת עלי לנשא תגלה בתוך הקהל ועדה · ומן משאון לשון שממה יאמר מי שמכסה רעתו
ואורב לחברו לנשא עליו אורב ושממה־
הנה יגלה רעתו בקהל · או יאמר המכסה
במשאון שהוא שואת חשך הנכר · השמו
להכה׳ בסוף ההכה יגלה רעתו בקהל
שהקהל יכירו כי שהוא רשע · כורה
מגז׳ כי יכרה איש בור פי׳ אדם
שחופר גומץ להפיל בו חברו הוא יפול בו
כי אשובה כדרך הזאת וגולל אבן להכות אחרי׳
אליו תשוב אותה האבן כי השם ישיבנה אליו
על אחר · כלומר הרעה שהוא חושב
תבאינה אליו או יהיה וגולל משל יאמר וכן
ראינו שהאיש שהוא משליך האבן וחוזק
אותה למעלה שתשוב אליו · לשון שקר
דכוי הוו המורת האלף
למד הפעל שהוא כמו דכא · ויא׳ שהוא התאר
אחד בשקל נגבו ומדחה שם בשקל משנה ·
פי׳ מי שהוא דכא ושפל רוח שונא לשון שקר
ושונא פה חובר חלקות אשר יעשה מדחה לנחות אחד בדבריו · או יאמר האיש שיש לו לשון שקר הוא ישנא ה
השקר בעבור שהוא ישנא האנשים אשר יתפו דכאים כלומר המדוכאים בשבתו · ומי שחלקו מהמאות פיו ואינו
מופת בעלי המעשים הרעים גורם להם שיהיו מדכן הקיים · אל תתהלל · אל תתפאר היום במה
שאתה עתיד לעשות למחר כי בענין הכתוב שתאמר ותדיע לרעים כך וכך אתן ל
לעשות למחר הן בענין שהורה הן בכל דבר כי לא תדע מה יארע לך למחר ולא תוכל לעשות הדברים
ואמר ילד יום · על דרך הראשית הלשון כאלו הימים הרות ויולדו המקרים · יהללך זר ולא פיך · יספר
שבחיך זר ולא פיך כי אין כבוד לאדם כשיספר הוא בשבחיו · או יאמר אתה־
אתה האיש המתהלל בפיך מה לך להתהלל בדבריך וסוף שיהללוך אחרים ואין צריך שתתהלל אתה בדבריך
וכן ידעת כי יהללוך הזוכרים ומה לך שיהללוך שפתיך · ורבותינו ז״ל אמרו יהללך זר ואם אין זר פיך
כובד אבן · כבד יש לאבן ונטל יש לחול כלומר סבל ומשא שיוכל אדם לשאת על כתפו ולסבול אותם ·
אך כעס שיש לאויל בעת שיכעס הוא יותר כבד וקשה לסבול משני הענינים הנזכרים ·
אכזרית חמה אכזריות גדול יש בענין החמה והענין שהחמה היא אכזריות גדול ועם כל זה יוכל האדם
לעמוד לפניה ואם לא כזכר וכן האף גורם שטף גדול ועם כל זה יוכל האדם לעמוד כנגדו ·
אמנם הקנאה מי יוכל לעמוד לפניה הודיע שהקנאה הוא הדבר הרע על כל ·

כִּי יְחַנֵּן קוֹלוֹ אַל תַּאֲמֶן בּוֹ כִּי שֶׁבַע תּוֹעֵבוֹת בְּלִבּוֹ׃ תִּכַּסֶּה שִׂנְאָה בְּמַשָּׁאוֹן תִּגָּלֶה רָעָתוֹ בְקָהָל׃ כֹּרֶה שַּׁחַת בָּהּ יִפֹּל וְגֹלֵל אֶבֶן אֵלָיו תָּשׁוּב׃ לְשׁוֹן שֶׁקֶר יִשְׂנָא דַכָּיו וּפֶה חָלָק יַעֲשֶׂה מִדְחֶה׃ אַל תִּתְהַלֵּל בְּיוֹם מָחָר כִּי לֹא תֵדַע מַה יֵּלֶד יוֹם׃ יְהַלֶּלְךָ זָר וְלֹא פִיךָ נָכְרִי וְאַל שְׂפָתֶיךָ׃ כֹּבֶד אֶבֶן וְנֵטֶל הַחוֹל וְכַעַס אֱוִיל כָּבֵד מִשְּׁנֵיהֶם׃ אַכְזְרִיּוּת חֵמָה וְשֶׁטֶף אָף וּמִי יַעֲמֹד לִפְנֵי קִנְאָה׃

טובה תוכחת · יותר טובה היא התוכחת שיוכיח אדם את חברו בגלוי ויותר מועלת לו מן האהבה שיאהב אותו
ויהיה מכסה פשעו ומסתירם כי עם התוכחת ישאהו לחיי עד · ועם הסתירו פשעו גורם לו שלא
ישוב מהם · או אמר טובה היא התוכחת המגולה בזמן שהיא באה מאהבה שהיא נטועה לו בלבו · כלומר שתהיה
שנתה אהבה מסותרת לא שיהיה לפישו כי אז היא תוכחת רעה · נאמנים פצעי אוהב · הפצעים שאדם פצע
האוהב ומכהו כי לטוב יכהו ויוכיחו ·

טֹובָה תֹּוכַחַת מְגֻלָּה מֵאַהֲבָה מְסֻתָּרֶת׃ נֶאֱמָנִים פִּצְעֵי אֹוהֵב וְנַעְתָּרֹות נְשִׁיקֹות שֹׂונֵא׃ נֶפֶשׁ שְׂבֵעָה תָּבוּס נֹפֶת וְנֶפֶשׁ רְעֵבָה כָּל מַר מָתֹוק׃ כְּצִפֹּור נֹודֶדֶת מִן קִנָּהּ כֵּן אִישׁ נֹודֵד מִמְּקֹומֹו׃ שֶׁמֶן וּקְטֹרֶת יְשַׂמַּח לֵב וּמֶתֶק רֵעֵהוּ מֵעֲצַת נָפֶשׁ׃ רֵעֲךָ וְרֵעַ אָבִיךָ אַל תַּעֲזֹב וּבֵית אָחִיךָ אַל תָּבֹוא בְּיֹום אֵידֶךָ טֹוב שָׁכֵן קָרֹוב מֵאָח רָחֹוק׃ חֲכַם בְּנִי וְשַׂמַּח לִבִּי וְאָשִׁיבָה חֹרְפִי דָבָר׃

ונעתרות · רבות הן נשיקות השונא · כלומר
שיזיקו הנשיקות יותר ממה שיועילו · או
יאמר · כי האוהב יהיו הפצעים שיפצע
ברעהו כדי להוכיחו פצעים גדולים ונאמנים
על דרך מכות גדולות ונאמנות ור״ל שהפצעים
גדולים וקיימים · ר״ל כי מי שאוהב את
רעהו כנפשו פצעו הם גדולים ונאמנים ·
ומי שלא יאהב אותו כל כך יוכיח אותו
תוכחה קלה · נפש שבעה · תבוס כמו
תרמוס · יאמר כי נפש
שהיא שבעה לא תאוה מן המאכל
והמשתה · אפי׳ הנופת והוא המתוק מכל
דבר לא יערב לו וירמוס אותו · אמנם הרעב
הרעב בעבור רעבונו אפי׳ הדבר שמר הוא
שלא יאכל יהיה בעיניו מתוק ואפשר להיות
הטעם מגוי׳ ואם עניים כאשר כל דרך
על הנופת ולא יחשוב אותו לכלום · כצפור נודדת מן קנה לנקם מחייתה ומחיית בניה · כך הוא צריך שיהיה
נודד ממקומו אם אין לו ריוח מעט · שם ילך למקום שימצא ריוח כדי שיוכל להתפרנס בכבוד הוא
וביתו · או יאמר כמו שהצפור הוא מוכן אל הנסיעה ואל הנדוד כן האיש הוא מוכן אל הנסיעה לנדוד ממקומו ·
ובא להעיר האדם שיכין לו כל הנסיעה ויכין מן הצדה מה שתספיק לו בדרך הרחוקה · ויחשוב אשר יכין התחבולות
בעת שיסע מן העולם הזה · ומה הם המעשים אשר ילווהו · שמן וקטרת · שמן המור וקטרת הסמים משמחים
לב של אדם בשכל הריח הטוב ועצת רעהו הנאמן המתוק · אף יותר מעצתו · או יאמר כמו
שהשמן והקטורת ישמחו בלב כן השמח לב האדם המתיקות שיהיה לו מחברת רעהו · ובכן הסבה בזה ואמר
מעצת נפשו כלומר בעבור העצה הטובה שיתן בכל עניניו · רעך ורע אביך · מי שהוא רע אביך כל ימיו ולא
רימהו ובאותו הנאמנות יהיה עמך אל תעזבהו · כי לא תמצא תמיד אוהב כמוהו ובית אחיך
כלבב לא יספיק לך לעזרך רק יהיו לך מן הרשם שיש ישוב בעת צרתך כי לפעמים ירחק ממך אחיך · ואם לא
יהיו לך רשם לא ילך עמך אל השלמות · ויותר טובה הנעלך מן השכן שהוא קרוב אשר בעת צרתך מן
מה שיבינך לך מן האח שהוא רחוק מ״מ בצרתך · חכם בני ושמח לבי יאמר שלמה לבנו הקהל וכאשר יהיה לו
בן משכיל לא אתבייש מאדם שיחרפני · ונתן לפרש אם יחריפני אדם בדבר חכמה ומוסר
אשיבנו בכח חכמתך אם לא אדע מלבי · ע

ערום ראה כשיהיה רעה בעיר או בדרך מי שהוא חכם יסתר שלא ילך במקום ההוא עד יעבור ועם ישאי פתאי׳
וכסילים עוברים באותם הדרכים יהיו נענשים הן בנפש הן בממונם · ואפשר שקרא ערום במקום
הזה המבין בחכמת משפטי הכוכבים שראה היזק גזור על המחנה בעיר או גליל הוא יברח משם אל מקום אחר ·
או ירוץ אל מגדל עוז שם יי׳ וגו׳ · קח בגדו מי שיעשה ערבות לאיש זר · או שהפסיד ממונו ועשה חוב בעבור סבת
נשים נכריות · ראוי הוא שיטהו למשכ
לעבוט עבטו · ואם ימשכנו על דבר אחר
יפשטו את בגדיו ויקחום בעבור החוב ופי׳
חבלהו קח משכנו · מברך רעהו · מי
שמברך רעהו בהשכמה ואין
לבו עמו קללה תחשב לו למברך · וי״מ
קללה תחשב לו מפני שהרואים והשומעים
כשרואים שמהללים ומברכים את זה יטעו
לספר בגנותו כאותם שזה מתאוין לספר
בשבחו · וי״מ אותו בענין אכסנאי שנתאכסן
אצל בעל הבית ויברכהו וישבחהו במאכלים
טובים והשכבת פנים יפות ובאים כל
השומעים להתארח אצלו ואת הברכה
קללה תחשב לו · ונכון לפרש כמה שאמרו
רז״ל כל השואל שלום לחבירו קודם שיתפלל
עשאו במה והוא כשמשכים לפתחו וזה
הפסוק להבריקם יהיה מברך מגז׳ ויברך

עָרוּם·רָאָה·רָעָה·נִסְתָּר·פְּתָאִים עָבְרוּ·
נֶעֱנָשׁוּ: קַח בִּגְדוֹ כִּי עָרַב זָר·וּבְעַד
נָכְרִיָּה חַבְלֵהוּ: מְבָרֵךְ רֵעֵהוּ· בְּקוֹל
גָּדוֹל בַּבֹּקֶר הַשְׁכֵּים קְלָלָה תֵּחָשֶׁב לוֹ:
דֶּלֶף טוֹרֵד בְּיוֹם סַגְרִיר וְאֵשֶׁת מִדְוָנִים
נִשְׁתָּוָה: צֹפְנֶיהָ צָפַן רוּחַ וְשֶׁמֶן יְמִינוֹ
יִקְרָא: בַּרְזֶל בְּבַרְזֶל יָחַד וְאִישׁ יַחַד פְּנֵי־
רֵעֵהוּ: נֹצֵר תְּאֵנָה יֹאכַל פִּרְיָהּ וְשֹׁמֵר
אֲדֹנָיו יְכֻבָּד: כַּמַּיִם הַפָּנִים לַפָּנִים כֵּן
לֵב הָאָדָם לָאָדָם:

יעקב שהוא בלע״ז · דלף טורד דלף שם מגז׳ דלפה נפשי פי׳ טפה סגריר שם כפול הלמ״ד מגז׳ סגר בעת שירד
מטר שוטף שכל אדם נסגר בתוך ביתו ויקרא דלף טורד בעת שלא יפול על מקום אחד מיוחד אלא אחת הנה ואחת
הנה · או יקרא טורד בעבור שיטריד האדם בהיותו עליו ואמר שדלף הזה ביום סגריר שוה אל אשת מדיינים
שלא יוכל אדם לנוח בביתו מפני מדייני אשתו וכמו שהגשם מגרש האיש מביתו כן אשת מדיינים מגרשת בעלה
ומרחיקתו מעליה מרוב שאונה · או יאמר שאשת מדיינים היא הדלף הטורד שהוא לא יפול במקום מיוחד רק
יטריד מקומו ומטו אחת הנה ואחת הנה כן ענין אשה הזונה לא תעמוד ברכת מבית אלא פעם בחוץ ופעם ברחובות
צופניה · מי שירצה להצפינה ולהסתירה כאלו הוא רוצה לצפון הרוח בחופניו שלא יוכל לעשות · וכשמן ימינו
שיש לו ריח טוב כשהוא בימינו לא יוכל להעלימו כי הוא יקרא ויכריז ויודיע מקומו כן לא יוכל אדם להעלים
אשה רעה כי היא מכרזת ומודעת לבני אדם את סכלותה ברוע מעלליה · ברזל בברזל יחד מענין יחדיו ונשמען
חדוד יאמר ברזל בברזל יהיה מחודד שיתחדד זה עם זה · וכן האדם בכעסו יחדד כעס רעהו ויהיה
פני לשון כעס וחימה · או יאמר שהאיש יכין ויחדש בסבת רעהו ולפי זו והקנה לך חבר · נוצר תאנה · משל
התאנים אינה כשאר פירות שיאחר אלא בזה אחר זה והשומר התאנה יאכל מפרי שיתבשל · וכן שומר אדוניו ועושה
רצון האדון יברכהו ויאכל פרי מעלליו · כמים הפנים כי״ם הלא הפנים שאתה מראה לתוך הם ותבנית כעשי׳
לפני הבריאן בתוך המים יותר מקוטים מזה שנראה במראה של זכוכית כן לב האדם באדם חבירו לפי מה שאדם
יודע שחבירו אוהבו הוא אוהבו

שאול ואבדון · שאול הוא הקבר שלעולם שואל ואומר הב הב · ואבדון הוא הפסד ההויות או גהינם שגם אלו
העינים לא ישבעו לעולם וכן עיני האדם לא תשבענה מקניני העולם והוזכר העינים בעבור
שהם המאור ומעירים הדבר אל הלב והלב יאמר אותם על דרך כל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם
מצרף לכסף · הם כלים שצורפין בו הכסף וכור לזהב לזקקו · והטעם אין הכסף נצרף ואין הזהב מזוקק בלתי
כלים אלו · והכלי שבו יבחן האדם הוא לפי
מה שיספרו בשבחו ויהללוהו · האנשים
או יאמר ואיש · לפי מה שמראה מעצמו
שהוא יהלל עצמו · שאם הראה שיהלל
עצמו תדע שהוא חסר · ואינו נצרף שלא
הגיע אל השלמות · אם תכתוש את
האויל · מכתש ענין
כתש · והוא הכלי שכותשין בו הבר וזולתו
בלשון בלע · הריפות חטים כתושות · מן
ענין עמודי שמים ירופפו · ועלי שכותשו עליו והוא
יד המכתשת · ויש מפרשים שמכתשת
הוא הכלי שנקרא פילו או מורטירו ובלשון
חכמים אסיתא ועלי הכלי שכותשין בו על
שם שמעלין אותו ומכין בו תמיד · ופירוש
הכתוב אפי' הכתש את האויל בתוך · חטים
שכותשין אותן להסיר קליפתן · וזו היא
הכתישה לא תסור קלות אולתו · כמו שאמר

שְׁאֹל וַאֲבַדֹּה לֹא תִשְׂבַּעְנָה וְעֵינֵי הָאָדָם
לֹא תִשְׂבַּעְנָה׃ מַצְרֵף לַכֶּסֶף וְכוּר לַזָּהָב
וְאִישׁ לְפִי מַהֲלָלוֹ׃ אִם תִּכְתּוֹשׁ אֶת
הָאֱוִיל בַּמַּכְתֵּשׁ בְּתוֹךְ הָרִיפוֹת בַּעֱלִי
לֹא תָסוּר מֵעָלָיו אִוַּלְתּוֹ׃
יָדֹעַ תֵּדַע פְּנֵי צֹאנֶךָ שִׁית לִבְּךָ
לַעֲדָרִים׃ כִּי לֹא לְעוֹלָם חֹסֶן וְאִם נֵזֶר
לְדוֹר דּוֹר׃ גָּלָה חָצִיר וְנִרְאָה דֶשֶׁא
וְנֶאֶסְפוּ עִשְּׂבוֹת הָרִים׃ כְּבָשִׂים
לִלְבוּשֶׁךָ וּמְחִיר שָׂדֶה עַתּוּדִים׃

אחר נעדרה כמוכן · ידוע תדע · ראוי שתדע ותשגיח פני צאנך אתה בעצמך ולא תתלה כל בטחונך על אחרים
ושים לבך לאסוף · עדרי צאן ואל יחשוב אדם בלבו כי די לו בעושר נכסים שיש לו · וטעם הכתוב
שאין עושר גדול לאדם ומתקיים בידו כמו בהמה דקה · ואמרו רבותינו בעשתרות צאנך שמעשרות בעליהן ·
כי לא לעולם · לפי שקניני העולם לא יהיו קיימים לעולם אל האיש שמזומנים משקניהם ולא יתקיים לעולם
חוסר האדם וגם נזר הגדולה גם כן · גלה חציר · חציר הוא עשב · וטעם הפסוק דרך משל
על עשרו של אדם שיפסק ויברח ממנו כמו החציר והדשא שיראה כראה ונגלה בעולם · ויבוא עת וזמן שיהיו כלים
ונאספים העשבים ולא ימצאו בעולם כמו שאות החמה · כן יקרה עת ופגע לעשיר שיפסיד ממונו · לכן יזהירם
לקנות צאן ובקר כי מהם תבא כל פרנסת האדם וכל צרכיו · כבשים ללבושך · מגזת הצמר תוכל לעשות
בגדים ללבושך · ומדמי העתודים תוכל לקנות שדה · ויש לפרש שתמכור שדך ותקנה
מאותם דמים עתודים · או יאמר ידוע תדע פני צאנך שית לבך לעדרים · וכן ראוי לך להתבונן על החציר ועל
עשב השדה לשמור מהם בעבור הבהמות · וכן כבשים ללבושך כלומר צריך אתה לקח גם כבשים לערך מלבושך
ושכר השדות והעתודים כלומר להתחכם על העתודים על הכרים ולהשכיר מהם לזרע · ועל הראויים להמכר או
לשחוט אותם לערך הכולה · או ירצה במחיר השדה עתודים וגו' העתודים שתאכל בשדה ותמכר השעורה ·

ודי חלב עזים· כמו די מחסורו ר״ל יספיק לך דמי חלב עזים לפרנסתך ולפרנסת אנשיך ונערותיך מדמי החלב
הנה לנשות הבית וכל אלו הפסוקים אמורים על האדם למה שיתנהג במדת הענוה והשפלות ולא ירדוף
השררות והגדולות כי השררות טרחות מאד והענוה מביאתו לידי כבוד וגדולה· נסו ואין רודף· נסו הרשעים ואין
מי שירדוף הרשע כמו נסו כדרך ורדף אותם קול עלה נדף· וכהכפיר שהוא יושב לבטח כן הצדיקים שוכנים בטח
ואין מחריד או יאמר בעת שהרשע אנשים
ינוסו ואין מי שירדפם תדין שכל אחד מהם
הוא רשע ותדין שיהיו צדיקים בעת שכל
אחד מהם יבטח ככפיר· בפשע ארץ
כשפשע עם הארץ ירבו
שריה עליהם זה יכה וזה יקח וזה יגזול
ממונם ועד בעת שיהיו מנהיגי הרבים יר״ל
האחד חלף מה שירבה האחר ולפעמים
ישאגו זה על זה בהנהגה מן ההנהגות עד
אשר בעבור זה תהיה השחתת הארץ
ואבדתה ובעבור אדם מבין ויודע דעת
שיהיה בתוך העם בחכמתו ובתבונתו יאריך
אף השרים כי יהיו לו לשוטרים ובעבור החכמה
ימנעו מהרע לעם ויאמר יאריך שימס
וטוב וכן לפי׳ כי יאריך ממשלתו ומלכותו
בתבונתו ודעתו ולא ימשול אדם בפתע·
גבר רש· האיש שהוא רש ועושק דלים

ודי חלב עזים ללחמך ללחם ביתך
וחיים לנערותיך: נסו ואין רדף רשע
וצדיקים ככפיר יבטח: בפשע ארץ
רבים שריה ובאדם מבין ידע כן
יאריך: גבר רש ועשק דלים מטר
סחף ואין לחם: עזבי תורה יהללו רשע
ושמרי תורה יתגרו בם: אנשי רע
לא יבינו משפט ומבקשי יהוה יבינו
כל: טוב רש הולך בתמו מעקש
דרכים והוא עשיר:

כמוהו כדי שיעשיר ויקום חילו לא הרויח מאומה כי הממון שיקנה אדם ע״י העושק לא יצלח ודומה אל המטר הסוחף
שאע״פ שדרך המטר הוא להוציא לחם מן הארץ זה המטר בעבור היותו סוחף שוטף בחוזק לא יעשה תועלת באדמה
שסוחף ושוטף את הזרעים ועוקרם ממקומם וכן מי שהוא רש ועושק דלים אע״פ שדרך קנית הממון להסיר הרש
בהיות הממון נקנה על דרך העושק לא יעשיר בעליו· עוזבי האנשים שהם עוזבי התורה שיניחו התורה בעבור שהם
שיהללו רשע ובפעולתו כי אם היו מקיימים דברי התור׳ היו מואסים הרשע והנה גם בפעולותיו ואמנם האנשים
שהם בהפך ששומרים התורה ומצותיה לא די שהם לא יהללו הרשע אלא שהם יתגרו להלחם עם עוזב התורה המהלל
הרשע או יאמר יתגרו ברשע עצמו ובמהללו ואיפשר לומר כי עוזבי התורה יהללו המלך זקן וכסיל וימליכוהו ויהיו כלי
אל משמעתו· ואמנם שומרי התורה יתגרו במלך זקן וכסיל ובמהללים אחריו· אנשי רע· האנשים המוטבעים על
המעשה הרע לא יבינו משפט ר״ל לא ימצא בפעולותיהם דבר הולך ע״ד הנכון והמשפט רק יתנהגו על פי
התאוות והאנשים החשובים המבקשים להדמות לא׳ קיהם כפי היכולת הם יבינו כל ר״ל כל מה שיצטרך להבין או יאמ׳
הרשעים ישתדלו בעשיית הרע ולא יבינו לאחריתם כי על כל מעשיך יביאם השם במשפט ומבקשי י״י יבינו כל הצריך
וידעו כי על טוב ועל רע ישולם גמולם· ויאמר לא יבינו משפט לחקור עומק הדין שיבא לאמתו ומבקשי י״י יבינו ויבקשו כ
עת המשפט כדי שלא יכשלו בצדיקים· טוב טוב איש עני שילך בדרך תומו ממי שהוא עקש בדרכיו והוא עשיר. ס
זה אקוב בשתי קשם וזה שוא ושד נקוה שהרש הזה יעשיר בשכר מעשיו והעשיר יתרושש בעבור עקשותו.

נוצר תורה׳ הנה שהוא יתבונן שומר התורה ואת דרכיה ורועה זוללים הם האוכלים בשר דרך בזלילות והיותר כר
עד שיכלים אביו שהיה ראוי להוכיחו כשעשה עבירות שלא יבא לידי כך׳ ואיפשר שקרא רועה זוללים האחר שהוא נמשך
אחר התאוות ההוא השכל אביו ואמר שהאדם הנמשך אחר התאוות הגשמיות יגרום כלימה אל השכל שיעזבהו אחר
הנאף והתאוותיו׳ מרבה הונו׳ מי שירבה ממונו ברבית שיקח מן העניים בהלוואות מעותיו הנה לאיש אשר יחון
על הדלים וירחם עליהם יקבץ אותו הממון

נֹצֵר תּוֹרָה בֵּן מֵבִין וְרֹעֶה זוֹלְלִים יַכְלִים אָבִיו: מַרְבֶּה הוֹנוֹ בְּנֶשֶׁךְ וּבְתַרְבִּית לְחוֹנֵן דַּלִּים יִקְבְּצֶנּוּ: מֵסִיר אָזְנוֹ מִשְּׁמֹעַ תּוֹרָה גַּם תְּפִלָּתוֹ תּוֹעֵבָה: מַשְׁגֶּה יְשָׁרִים בְּדֶרֶךְ רָע בִּשְׁחוּתוֹ הוּא יִפּוֹל וּתְמִימִים יִנְחֲלוּ טוֹב: חָכָם בְּעֵינָיו אִישׁ עָשִׁיר וְדַל מֵבִין יַחְקְרֶנּוּ: בַּעֲלֹץ צַדִּיקִים רַבָּה תִפְאָרֶת וּבְקוּם רְשָׁעִים יְחֻפַּשׂ אָדָם: מְכַסֶּה פְשָׁעָיו לֹא יַצְלִיחַ וּמוֹדֶה וְעֹזֵב יְרֻחָם:

כי השם יקח הממון ממנו ויפקידנו ביד אחר שירחם על עניים ולא יקח רבית מהם או הדרשות שומעין עליו שהוא מתעבר והוטל ממונו ונתן בו העשירים ומתקנים הדרכים וזו היא חנינת הדלים כך פירש ר׳ תנחומא׳ מסיר אזנו׳ מי שאינו רוצה לשמוע התורה וחכמה ומוסר׳ גם תפלתו לא ירצה השם לשמוע מדה כנגד מדה והיא תועבה לפניו או יאמר לא די שהוא נתעב בפעולותיו הגשמיות נתעבת אלא אפי׳ תפלתו תועבה כי תפלתו תהיה מן השפה ולחוץ׳ משגה ישרים׳ מי שמשגה ישרים ומעותם בדרך רע בשוחה השחת אשר כרה ויחפרהו יפול בשוחה ויפעל כי הוא חשב להכניס הישרים בגוף [illegible] שבה לכם מלבן אמונה טובות ודעות טובות

אמונות והוא יפול בשחת זה ויכשל בעונו בהכשל החטא שיעשוהו הנמשכים אחר דעתו׳ ואמנם התמימים אשר ירעו
לנפש הטוב להם ולזולתם ינחלו הדבר שהוא טוב כמו שאמר הנפתן לצדיקים׳ חכם בעיניו׳ העשיר בעבור עשרו יחשב
כי כל מעשיו יהיה בתבונה והוא חכם בעיניו יאמר כחי ועוצם ידי עשה לי [illegible] אמנם הדל המבין שיהיה שם איש דל
שיהיה מבין הוא יוכיח עליו חרפתו ויחקרהו כי איננו חכם על דרך אמת כמו שחשב׳ בעלוץ צדיקים׳ בעת היות
הצדיקים על גדולתם שיתגברו הצדיקים על הרשעים הרבה תפארה רל שיהיו פעולות כל אנשים פעולות מפוארות
ודעות׳ ואמנם בקום הרשעים רל בפעולתם אל מעלת הגדולה והשררה ויתגברו בני אדם על פי עצתם יחופש אדם
כלומר יחופשו האנשים הטובים ולא ימצאו אם בעבור שהרשעים יתנכלו עליהם ויחפשו אחריהם כדי להתנכל עליהם ואם
שיברחו בעבור ממשלת הרשעים ואם יהיה מחופש מן התחפש בגד במלחמה יאמר כי בקום הרשעים לממשול
צריך לאדם הטוב שלא יעשה כמעשיהם ויתחפש כלומר שישנה מלבושיו כדי שלא יוכר שאם יוכר יעשוהו או
יכריתוהו מן העולם׳ מכסה פשעיו׳ מי שהוא מעלים ומסתיר פשעו ולא יתודה עליהם לא יצליח בדרכו או לא
ידוע מאומה בהעלמו פשעו כי כבר הם גלויות וידועות לפני בורא עולם או ירצה לא יתודה
פשעו אחרי שהוא מכסה אותם ולא יבקש המחילה עליהם׳ ואמנם מי שהוא יודה פשעו לפני בוראו ועוזב
פעולותיו הרעות ולא ישוב לעשותם הוא ירוחם או הוא ראוי שירוחם׳

אשרי אדם מפחד תמיד מעשותו שעשה ועשה תשובה ומתודה עליהם וגם מפחד תמיד בכל עשתו ולעשו
מהעבר ובוטח בו מתוך שהוא מפחד לא יכנס עצמו בדבר מבוכה ומקשה לבו שלא יפחד מהעבר ולא ירא
הא חרבות יפול ברעה שחשב לעשות או ברעה הנגזרת עליו ויהיה מפחד שמא יוכה לב׳ ארי נוהם. שוקק. מגזיר
שוק על ירך לשון מרוץ והענין יאמר כארי נוהם וכדוב שוקק שטורפים כל אשר ימצאו כן מושל רשע על עם
דל שאין להם שוורים שטורף וגוזל מהם או
שענין שהנהימה בארי והשקיקה בדוב
ושניהם לשון נעקה. או יאמר כמו שיפחדו
האנשים מארי נוהם ודוב שמתהו נעגע בו כן
דרכו תמיד כן יירא העם מהמושל רשע
וירמוז שבר התאוה שבנפש הוא מושל רש׳
ולכחות השכליות שהם עם דל. ונמלך הכנר
יגבר בכחות השכליות ויחרידם כמו ארי
נוהם. נגיד חסר. ורב תאר מפעלו הכפל
כמו על כל. רבמת פירושו גדול
וזה הפסוק דבק עם הקודם עלו והטעם
זה המושל הרשע והוא נגיד ומעשה כאשר
יהיה רב מעשקות שעושק הדלים וגוזל
ממונם הוא חסר התבונות שאין בו חכמה
והתבונה שאינו מוכן לבגר רשעתו הכרית
מלכותו אך כאשר הוא שונא בצע ומקנאה
בבצע ובמשפט יאריך ימים. או יאמר הנגיד

אַשְׁרֵי אָדָם מְפַחֵד תָּמִיד וּמַקְשֶׁה לִבּוֹ יִפּוֹל בְּרָעָה: אֲרִי נֹהֵם וְדֹב שׁוֹקֵק מוֹשֵׁל רָשָׁע עַל עַם דָּל: נָגִיד חֲסַר תְּבוּנוֹת וְרַב מַעֲשַׁקּוֹת שֹׂנֵא בֶצַע יַאֲרִיךְ יָמִים: אָדָם עָשֻׁק בְּדַם נָפֶשׁ עַד בּוֹר יָנוּס אַל יִתְמְכוּ בוֹ: הוֹלֵךְ תָּמִים יִוָּשֵׁעַ וְנֶעְקַשׁ דְּרָכַיִם יִפּוֹל בְּאֶחָת: עֹבֵד אַדְמָתוֹ יִשְׂבַּע לָחֶם וּמְרַדֵּף רֵקִים יִשְׂבַּע רִישׁ: אִישׁ אֱמוּנוֹת רַב בְּרָכוֹת וְאָץ לְהַעֲשִׁיר לֹא יִנָּקֶה: הַכֵּר פָּנִים לֹא טוֹב וְעַל פַּת

אם יתקבצו בו שני החסרונות האלה אע״פ שהם החסרונות גדולות להיות חסר התבונות ורב מעשקות אם תהיה ולא
המדה הטובה בו שיהיה שונא בצע ולא יקח שוחד להטות משפט הוא יאריך ימים ואמר כן להפליג רוע מדת לקיחת
השוחד ואיפשר שנפרש ורב ממאריכה ויאמר הנגיד שהוא חסר התבונות שאינו חכם אבל יש לו מדו טובה שהוא מריב
העושק והגזל כאופן שלא יעשוהו ושונא בבצע בכל כוח יאריך ימים. אדם עשוק. כמו אסור ותפוש שנגזר שהרג
את הנפש והוא מעותד לקבל העונש לא יהיה זה מכת האלהים שהם הכל לקוחים למות ונו׳ רק שמחוהו שירוץ אל הקריה
ואל שאול חדר ולא יהיה מי שירחם עליו ואל יתמכו בו לוקבו ויב עמו שינצל מאותו עון ואמר ינוס כי בפחד הוא כל
ימיו וינוס ממקום למקום שלא ימצאהו גואל הדם או יהיה עשוק פועל במקום פועל על דרך חן שחוט לפם הבריח
שעניינו לכם ועשוק במקום עושק שיש לו עושק דם נפש והוא המחטיא את חבירו ואניח נפשו על ידו עד יום מותו
ימים לעורה שיחבר פרו עמותו ולא יתמכו בו מעשיים שלא יקח הוא בגן עדן ותלמידו נבהלים. הולך תמים. יושע
מצרות הזמן ומי שהוא עקש בפעולותיו יפול באחת רל אם ינצל בדרך מן העקשיות שיעשה סופו שיפול באחת
מהן או ברעה אחת. עובד ומרדף אחר אנשים רקים ופחזים להרמות במעשיהם ולא ירחק בקנייתו לא ישבע לחם
אלא מן העוני שיקיף אותו איש איש שיעשה מעשיו באמונה או שיאמין באלהיו שיתן טרפו ולא יהיה אץ להעשיר
יהיה רב ברכות שהשם ישלח הברכה באסמיו והפך האץ להעשיר בין בגזל בין בחמס ולא יבטח בשם שלא
יהיה נקי מן העונש או יאמר אפי׳ יהיה איש אמונות ורב ברכות אם יהיה אץ להעשיר לא ינקה לפי שום דבר מעונש׳

הכר פנים · אין טוב להכיר פנים במשפט בעבור שוחד שיקבל הדיין בעבור שהוא עני וצריך · וכמו כן לגבר אפילו על
חתיכה אחת של לחם יהיה הדיין פושע אם יקחנה בתורת שוחד · נבהל להון להון ומהירות כמו ויבהל
את המרדוקיה : האיש שהוא רע עין ועושה רעה בממון אחרים ומהיר ונבהל לקבץ ממון בגזל ובחמס · ולא ידע זה
הנבהל כי יבא אליו החסרון מאחרית החמס והגזל שעשה · מוכיח אדם · אמר שלמה אני הוכחתי בזמני כפי מה
שראיתי שהצריך לאנשים מי שיוכיח אחרי לכתי
אל בית עולמי להוכיח אנשים לעולם ימצא
חן בעיני אלהים ואדם ולא ישנאוהו בעבור זה
ויותר ימצא חן בשביל ההוכחה יותר ממה
שיחליק לו בלשונו בדברי חלקות ולא יוכיחם
או יהיה אחרי שם התואר והוא אינה · כמו
ואמר מוכיח אדם שיסוב אחור לבו חן ימצא
יותר ממה שיחליקהו בלשונו ולא יוכיחנו ·
ואיפשר שנאמר ששלמה היה מספר עצמו
שחשב שלא קנה תוכחה שהוא לא יזכרנה
וזה היה אומר מי שיוכיח אחרי מותו תוכחות
חדשות · חן ימצא מאותן שיש להם שפת
חלקות שישבחוהו אבל לא ימצא חן מאנשי
ישרים שהם יכירו שאינו לא הניחו תוכחה
שיוכל אחר להוסיף · או יהיה אחרי כמו
כאחריות לשון הכמים והוא כמו שטעה
שמוכיח אדם הוא מקיים שלעולם ימצא חן
יותר ממחליק לשון שאינו מוכיח גוזל אביו ואמו · ואמר אין פשע לו בדבר הזה

לֶחֶם יִפְשַׁע גָּבֶר: נִבְהָל לַהוֹן אִישׁ רַע עָיִן וְלֹא יֵדַע כִּי חֶסֶר יְבֹאֶנּוּ: מוֹכִיחַ אָדָם אַחֲרַי חֵן יִמְצָא מִמַּחֲלִיק לָשׁוֹן: גּוֹזֵל אָבִיו וְאִמּוֹ וְאֹמֵר אֵין פָּשַׁע חָבֵר הוּא לְאִישׁ מַשְׁחִית: רְחַב נֶפֶשׁ יְגָרֶה מָדוֹן וּבֹטֵחַ עַל יְהוָה יְדֻשָּׁן: בּוֹטֵחַ בְּלִבּוֹ הוּא כְסִיל וְהוֹלֵךְ בְּחָכְמָה הוּא יִמָּלֵט: נוֹתֵן לָרָשׁ אֵין מַחְסוֹר וּמַעְלִים עֵינָיו רַב מְאֵרוֹת: בְּקוּם רְשָׁעִים יִסָּתֵר אָדָם וּבְאָבְדָם יִרְבּוּ צַדִּיקִים:

מפני שהוא לוקח משלו אחר שאינו הוא יורש אותם · הוא דומה בפעולתו לאיש משחית הוא : רחב נפש · האדם שיש
לו נפש רחבה למלאת כל תאותו שרוצה להיות מאותו טרם בא זמן ההקמה · וכמו כן לתרם רחב לב שיגזול וזה ואת
להשלים תאותו ולמלאת כריסו וגם יש לו גזול ושרוצה כל האנשים לנטות ממעלתו הוא יגרה מדון · אבל הבוטח בשם
ואינו לוקח ממון אחרים יהיה שבע ודשן · או יאמר הכתוב מי שהוא בעל נפש רחבה והוא מתהדר ריב ועם בלא
המדות הרעות בוטח בשם שיושיעהו · ראוי שיסרף ויעשה ממונו דשן שהבוטח בשם צריך שיהיו לו מדות טובות :
בוטח בלבו · האדם שהוא בוטח במה שיתגלגל לו לעשות ולא יכלכל דבריו במשפט הוא כסיל ומתוך כך לא
ימלט והאיש שהולך בחכמה במעלותו ולא יעשה מה שיראה לו בתחלת העיון הוא ימלט מכל זה ·
נותן לרש · מי שנותן ממונו בצדקה לעני לא יבא לידי חסרון בסבת המתנה ההיא כי בגלל הדבר הזה יברכהו יי׳
אמנם המעלים עיניו ששוגה עצמו כאלו אינו רואהו יבא מארה על עניינו · בקום רשעים בעת שימשלו
הרשעים ויהיו שופטי הארץ ויסתרו האנשים הצדיקים · ובאבוד הרשעים ירבו הצדיקים במעלה · ואפשר שקרא
רשעים הכחות החמריות · וכשימשלו בגוף האדם יסתר השכל שהוא עצמות האדם ולא יראו פעולותיו הטובות ·
ובעת שיכנעו האדם וישתעבדו אל השכל תתפשטנה הכחות השכליות ותראינה פעולותיהם הנכבדות ·
ואיפשר שרמז ברשעים הקבוצים המזיקים שבהם ומהם שבעת ממשלתם צריך האדם שיסתר על דרך עוצם
ראה רעה ונסתר

איש תוכחות. ר"ל איש שצריך תמיד להוכיחו ועכ"ז מקשה ערפו ולא ישמע לקול מוכיחיו פתאום ישבר בענין שלא
יהיה לו רפואה. או יאמר האיש שהוא מוכיח את האנשים שישובו מדרכם הרעה והוא נלה דורש ואינו נלה
ענינים שמקשה ערפו ואינו מכה בנפשו שיוכיח אחרים לא תהיה רפואה לשברו. ברבות צדיקים. ר"ל שיהיו מושלים
בעם ישמחו כלם כי ידעו שלא יעשו עול או יהיה נרצה מן רב טוב ממשלה ובמשול רשעים על העם יהיו כל

אִישׁ תּוֹכָחוֹת מַקְשֶׁה עֹרֶף פֶּתַע יִשָּׁבֵר
וְאֵין מַרְפֵּא: בִּרְבוֹת צַדִּיקִים יִשְׂמַח
הָעָם וּבִמְשֹׁל רָשָׁע יֵאָנַח עָם: אִישׁ
אֹהֵב חָכְמָה יְשַׂמַּח אָבִיו וְרֹעֶה זוֹנוֹת
יְאַבֶּד הוֹן: מֶלֶךְ בְּמִשְׁפָּט יַעֲמִיד אָרֶץ
וְאִישׁ תְּרוּמוֹת יֶהֶרְסֶנָּה: גֶּבֶר מַחֲלִיק
עַל רֵעֵהוּ רֶשֶׁת פּוֹרֵשׂ עַל פְּעָמָיו:
בְּפֶשַׁע אִישׁ רָע מוֹקֵשׁ וְצַדִּיק יָרוּן
וְשָׂמֵחַ: יֹדֵעַ צַדִּיק דִּין דַּלִּים רָשָׁע
לֹא יָבִין דָּעַת: אַנְשֵׁי לָצוֹן יָפִיחוּ קִרְיָה
וַחֲכָמִים יָשִׁיבוּ אָף:

העם נאנחים והוא כי הארץ נתונה ביד רשע
ואפשר שרמז בצדיקים לכחות השכליות
שנזכר שהם ימשלו כל איברי הגוף ישמחו
לפי שהנהגת הגוף כלו יהיה על הטוב
שבענינים. אמנם המלך זקן וכסיל יאנחו
כחות הגוף מפני שפעולותיו יביאו לו אבדן
הגוף והנפש. איש אוהב ורועה זונות.
שמתחבר אל זונות או
שמנהיג אותן שתהיינה זונות תחת הנה
הנהגתו ותהיינה כאן ינו. או יאמר שמזון
ורשיתו הוא זונות שהוא רועה עצמו
מהזונות. מלך במשפט. המלך
שינהיג עמו בדרך משפט
הוא יעמיד ארצו מלכותו על הטוב שב
שבענינים. אמנם אם יהיה המלך לוקח
מתנות מבני אדם או ירים מס על עמו
הוא יהרוס העיר במעשהו זה. או יאמר
אע"פ שהמלך במשפטו יעמיד ארץ הנה הוא
איש תרומות יהרסנה ואפשר שנכוון המלך שהוא מלך במשפט והנו הוא שירש המלוכה מאבותיו הוא
עמיד הארץ שהיא ירושת אבות וחומל על ארצו והמלך שהרימו העם עליהם למלך לפי זה שנה הוא יהרוס
הארץ כמו הגר שאינה שלו. גבר מחליק על רעהו. האיש שאינו מוכיח רעהו רק הוא דובר אליו דברי חלקות
לא יחשוב שעושה מעשה קטן כי הוא בזה פורש רשת על פעמיו וגורם לו שיכשל כי הוא יהיה סובר
באולתו ואם יוכיחהו אולי יוסר ולא ישוב לעשות הדבר ההוא. בפשע איש רע. בסבת הפשע שיפשע האדם
יבואהו רע. ורע אחר למוקש. אמנם הצדיק שלא יפשע וידבק בפעולות יתברך לא יבואהו מוקש
אמנם ידבק בו ההצלחה המחויבת השמחה. יודע צדיק. האדם הצדיק ידע הדין של דלים ורואה
זכותם בדיניהם. והרשע לא ידע מעשיהם כי אם לכף חובה. ואפשר שקרא הכחות
השכליות דלים ואמר שהאדם השלם הוא יודע דינם והמשפט מהם ויודע כי דינם הוא למלוך ולמשול על כחות הגוף
אמנם הרשע הנמשך אחר התאוות לא יתן אל לבו להבין החכמות שהם דין דלים כלומר חק הכחות השכליות.
אנשי לצון. לפי שהם מנהגי הענין בשקול זדון שהוא פי נבלות והמעט אנשי רשעים ולצנים יגרשו אנשי הקשר בגאוות
וברשעתם ויהיה יפיחו מגן אשר יפיח בהם או יהיה מגן פה יקום כלומר ישבבו פתי על אנשי הקשר ולכל
החכמים בחכמתם ובדעתם ישקיטו חמת הלצנים או חמת המושל על הקשר או ישיבו האף לאחוריה ויסירוהו

איש חכם נשפט את איש אויל ומבין נפעל · כאשר החכם יבא להשפט עם איש אויל וירגז רל בין שיכעס בין שישחק
אין לו נחת לא יבא להסכמה · או לא יהיה נחת לחכם עמו · אנשי דמים · אנשי דמים ישנאו לאיש שהוא
תם בעבור שיוכיחם על מעשיהם · או בעבור שלא יתחבר עמהם לעשות כמעשיהם · והנה האנשים
בעלי יושר וצדקה יבקשו נפשו כדי להתחבר עמו וללמוד הימנו ; ויש מפרשים יבקשו נפשו להציל מיד הרוצחים—

אַנְשֵׁי לָצוֹן יָפִיחוּ קִרְיָה וַחֲכָמִים יָשִׁיבוּ אָף׃ אִישׁ חָכָם נִשְׁפָּט אֶת אִישׁ אֱוִיל וְרָגַז וְשָׂחַק וְאֵין נָחַת׃ אַנְשֵׁי דָמִים יִשְׂנְאוּ תָם וִישָׁרִים יְבַקְשׁוּ נַפְשׁוֹ׃ כָּל רוּחוֹ יוֹצִיא כְסִיל וְחָכָם בְּאָחוֹר יְשַׁבְּחֶנָּה׃ מֹשֵׁל מַקְשִׁיב עַל דְּבַר שָׁקֶר כָּל מְשָׁרְתָיו רְשָׁעִים׃ רָשׁ וְאִישׁ תְּכָכִים נִפְגָּשׁוּ מֵאִיר עֵינֵי שְׁנֵיהֶם יְהוָה׃ מֶלֶךְ שׁוֹפֵט בֶּאֱמֶת דַּלִּים כִּסְאוֹ לָעַד יִכּוֹן׃ שֵׁבֶט וְתוֹכַחַת יִתֵּן חָכְמָה וְנַעַר מְשֻׁלָּח מֵבִישׁ אִמּוֹ׃

ויש מפרשים יבקשו נפשו על דרך מה שאמר דוד לאביתר שבה אתי אל תירא כי אשר יבקש את נפשי יבקש את נפשך רוצה שיגנו לאחד ינמול לך הכל מי שיקרבנו יקרב לך · כל רוחו יוציא כסיל · כל כעסו או כל אשר בלבו יוציא הכסיל בהתוכחו עם החכם ירבה דברים לא יניח דבר שלא יאמר מן הדברים הצריכין לו על הענין ההוא מן דברי אחרים לא יפטר— אותם · והנה החכם לא ירבה דבריו · רק אחר שישלים הכסיל להוציא כל רוחו הוא ישבחנה הרוח ההוא כלומר ישקיטנו ויש שלמדו מן משבח שאון ימים · או ישקיט ישבחנה כמשמעו · והחכם באחרית דברי הכסיל יאמר טעותו ויבארנה וישימנה מבוכחת או יאמר ואיש חכם למפרע ישבחנה ויהללנה כלומר שיסתיר את דבריו לאחור · מושל

כאשר המושל מקשיב ומאזין לדברי שקר והוב כל משרתיו רשעים כמוהו שלמדו ממעשיו · והנה חטאו גדול
שגורם שיחטיאו את הרבים · או יאמר שלמה למשרתים הרשעים מהז הככב לכת שנקרא חנכל · וכל אחד מהם
מושל בכל יום היא יום ראשון והלבנה ביום שני והסימן חלם כבנו ראשי ימים · ובשעות גם כן יש ממשלה לכל
אחד בשעת יום ראשון שבת ובשל יום שני צדק והסימן כנגם ח מ ראשי שעות · והיא מושל לשבת המושל בהחלם
ביום ולמושל בתחלה בלילה · ומשרתים לשבת הששת שבאותו היום ואותה הלילה · כי בכל השעות ימשלו כל
הכוכבים על הסדר · ועם כל זה האלמות נתן לשבת שמתחיל בתחלה ביום ובלילה · וזהו שאמר כשיארע שהמושל
רע בכל שיהיה מן השבתים המזיקים שהם שבתאי ומאדים · שאר השבתים הטובים שיש השפע עמו בממשלתו ביום
או בלילה לא יוכלו לבטל ההזק שיורה עליו המושל אלא כלם מזיקים כמוהו · רש ואיש תככים שם
מתפעל הכפל ושרשו התך ענין שבר שהלוקת ישברנו ; ויש מפרשים מן תוך התוך אשר הוא הנמוך איש כעל
שיסתיר שנו יאמר רש ואיש תככים נפגשו לעשות להם חסד ; והשם מאיר את עיני שניהם שיתן להם את
אכלם כצרכו · מלך שופט המלך בעת שישפט באמת הדלים שלא יטה משפטם בהיותם נשפטים לפני עם—
גדולים מהם ממלכתו תכון לעד שתחול ברכת השם עליו בעבור יושרו וכל העם יאהבוהו ·
שבט ותוכחת שבט ומוסר שייסר אדם את בנו ויכהו בשבט יתן חכמה בלב הנער והנער כאשר ישלחנו אמו
לרצונו ולא יוכיחנו מבלים אותו בעבור שהאם יושבת בבית תמיד אמר כן ·

ברבות רשעים · כאשר ירבו הרשעים בעולם שהשעים רעה לצדיקים שאלים עושים פשע ועון והצדיקים במפלתם
יראו מגזרי אל הרא בוס אחיך עשן שמחה · וכשיוקו המה יבשו יראו בו והצדיקים יראו בשמחם במפלתם
שיפלו הם וישמח לבם · ואפשר כי הכונה במלת מפלתם חוזר לצדיקים · ור"ל כי ברבות הרשעים ירבה פשע
והצדיקים יראו עצמם בשטן רע · כי ברבות הרשעים תהיה מפלת הצדיקים · יסר בנך · פי' בנערותו ויתן לך
מנוחה · ומעדנים לנפשך בהיותך אתו

ברבות רשעים ירבה פשע וצדיקים
במפלתם יראו: יסר בנך ויניחך ויתן
מעדנים לנפשך: באין
חזון יפרע עם ושמר תורה אשרהו:
בדברים לא יוסר עבד כי יבין ואין
מענה: חזית איש אץ בדבריו תקוה
לכסיל ממנו: מפנק מנער עבדו
ואחריתו יהיה מנון: איש אף יגרה
מדון ובעל חמה רב פשע: גאות אדם
תשפילנו ושפל רוח יתמך כבוד:

יחד וכשן ותהיה שבע · כאלו האוכל כל
מעדני עולם · וגם לעת זקנתך יהיה עזר
בהתקרויך למנוחה כי הוא ימצא טרפך
באין חזון · יפרע יתבטל נפעל מגזרי' כי
פרוע הוא · ויכול להיות מגזר'
והפרעו כל עצתי כשיתבטלו העם לא תהיה
ולא אין מי יעמ' · יהיה פרוע לשממה בקמיו
וזה שהתורה והחקים והמשפטים הן התורה
האומה ומעמדם · כי היות האדם משולח
לפי טבעו ולפי תאותו הוא לבד רע מאד
ומי שישמור התורה וישמע לקול מוכיחו
אשריהו שאחרים יאשרוהו ברכות טובות ·
בדברים לא יוסר עבד · העבד
מטבעו רע
שהוא לא יקבל מוסר בעבור שתדבר דברי'
רק צריך שתסרהו בשבט מוסר · כי יבין וגו'
העבד המוסר וידע באמת כי לטובתו יוכיחו המוכיח והעבד לא יענה אתו ולא יודה לדבריו ולא ישמע למוסריו ·
חזית איש · אם תראה איש שיהיה נבהל להשיב ולא יתבונן במה שיש לו להשיב לא תקוה ממנו טוב · ויותר תקוה
יש בכסיל כשלא יהיה אץ בדבריו ממה שיש ממנו · או יאמר אם ראית איש שיהיה נמהר בדבריו
תקוה ממנו שיהיה כסיל · מפנק מנוער · פירוש מעדן הרגיש מעדני מלך תפנוקי מלכים · מנוער שם מנעורת
נער · מנון שם מגזרי קטן · וסקל מנון מלון · פירושו מי שמעדן ומפנק לעבדו בנעורותיו · ומאכלו
ומשקהו ומלבושים נאים לאחריתו שהוא גדול יתגאה על אדונו כאלו הוא בנו · ומלת מנון שרשו נון ימין
ולפני ולכבדי נין ונכד · ויש מפרשים מנון שלטו וכן ינון שמו וכן נוש יחד וכן כל נין שבמקרא על שם שהבן קם
תחת אביו לשלוט בנכסיו והוי נין · איש אף יגרה מדון · פירוש מי שהוא בעל אף שלא יכבוש את יצרו יגרה
מלחמה בהנקמו מאויביו ובעל חמה
טעו כן יהיה מרבה לפשוע כי הכעס מסלק את הדעת
ויביא האדם להשחית נפשו ולהזיק לזולתו ופנה למעלה · גאות אדם תשפילנו · גאותו של אדם מביאתו לידי
שפלות והכנעה ומי שהוא שפל רוח ועניו · יתמוך כבוד
הכבוד יתמכהו שיהיה נכבד בכל מקום · כאלו הוא יתמכהו בשפלותו אז

חולק עם גנב האדם החולק עם הגנב אע״פ שלא יגנוב הוא הדברים בעצמו הוא שונא נפשו · וזה כי הוא ישמע הקללות שיקללו האנשים שנגנבו מהם הדבר ההוא · ואומר כך וכך יחול על ראש מי שגנב ממנו דבר פלוני ועל מי שראה או שמע או ידע אם לא יגיד ועם כל זה הוא לא יגיד · והנה אחרי שישמע הוא יודע שהקללה תעשה רושם במקולל והוא יגיד מיראה שהוא שונא נפשו · או ירצה באלה ישמע · כלומר ישמע השבועה בפני כל מי שיודע עדות בדבר זה · וזה החולק לא יגיד לפי שלקח חלקו ועבר על השבועה · **חרדת אדם** · הרי זה מקרא מסורס יוקש הענין יתן חרדה לאדם · או יאמר כי החרדה והיראה שיפחד מכל דבר שיעשהו יתן מוקש על בעליה וזה שרבוי החרדה ימניע לו בקרבו · וגם אם יבא האדם לחוש על כל המקרים שיוכלו להתחדש על דבר ודבר לא יבא האדם לעשות דבר מן הדברים לעולם כי אין דבר שלא יפול עליו ספק · ולפי יהיה הענין שיש רבותיה החרדה הזאת מוקש לנפשו · גם הזכירו החכמים השלמים שהחרדה שתהיה לאדם פן יקרהו חולי ידוע אע״פ שלא יהיה מוכן אל אותו חולי ומזגו [illegible] עומד בשווי · הנה החרדה והמחשבה ההיא פועלת בגופו ויחול

חוֹלֵק עִם־גַּנָּב שׂוֹנֵא נַפְשׁוֹ אָלָה יִשְׁמַע
וְלֹא יַגִּיד׃ חֶרְדַּת אָדָם יִתֵּן מוֹקֵשׁ
וּבוֹטֵחַ בַּיהוָה יְשֻׂגָּב׃ רַבִּים מְבַקְשִׁים
פְּנֵי־מוֹשֵׁל וּמֵיְהוָה מִשְׁפַּט־אִישׁ׃ תּוֹעֲבַת
צַדִּיקִים אִישׁ עָוֶל וְתוֹעֲבַת רָשָׁע יְשַׁר־
דָּרֶךְ׃
דִּבְרֵי אָגוּר בִּן־יָקֶה הַמַּשָּׂא נְאֻם הַגֶּבֶר
לְאִיתִיאֵל לְאִיתִיאֵל וְאֻכָל׃ כִּי בַעַר
אָנֹכִי מֵאִישׁ וְלֹא־בִינַת אָדָם לִי׃ וְלֹא־
לָמַדְתִּי חָכְמָה וְדַעַת קְדֹשִׁים אֵדָע׃

עליו החולי ההוא · **רבים מבקשים** פני אהבת המושל ומבקשים משפטו של אדם · אם ילך בדרכו יתן חן בעיני כל רואיו כמו שאמר ברצות ה׳ דרכי איש · או יאמר רבים מבקשים מן המושל שיתנהג במשפט איש כפי רצונם והם חושבים שפעולות המושל או תזיק ומבקש הוא המשפט כפי מה שהוא גזר
תועבת צדיקים הצדיקים יתעבו כל איש שעשה עולה · והרשע יתעב כל איש ישר דרך שילך בדרך ישרה ·
דברי אגור דברי שלמה שאגר את החכמה והקיאה כך פרשוהו חכמים · המשא הנבואה הזו אשר הגבר שלמה על עצמו בשביל איתיאל על שסמך על חכמתו להרבות כסף וזהב ולהרבות נשים שהזהיר שלא לעשות כן והוא אמר איתי אל איתיאל · וארבה נשים ולא יסירו לבבי · ארבה והכל לא אשיב את העם מצרימה · ואוכל לעשות ולא אכשל לא איתי אל על איתיאל כמו לבני ישראל על בני ישראל · כי בער אנכי מאיש על שסמכתי על חכמתי בדבר שהנה דאבשמא יבא לידי עבירה ולא למדתי חכמה ולא דעת קדושים הייתי יודע שגרעתי או הוספתי על דברי משה · או יאמר שלא למד חכמה על דרך החקירה אלא בנבואה אלהית כמשפט הקדושים · וי״מ שאגור היה חכם גדול בימי שלמה ושם אביו יקה · ושלמה אסף דברי חכמתו בספרו והם דברי נבואה ואין בהם משל ואיתיאל ואוכל שמות חכמים ששאלו מאגור דברי חכמה בענין תולדות השמים והארץ וחכמת האלהות והוא השיבם כי בער אנכי מאיש ולא למדתי חכמה על ענין האלהות ודעת קדושי השמים לא הכרתי

מי עלה שמים וירד · כמשמעו · מי אסף רוח בחפניו פיר׳ הכל בשבן · מי צרר מים קפאו התהומות נצבו כמו נד נהפלת
של משה · מי הקים · משכן שבהקמתו נתבססו כל אפסי ארץ כן נדרש בפסיקתא · כי תדע אם
תדע איך תוכל לעבור על דבריו · כל אמרת אלוה צרופה ומזוקקת ולא כתב שלא לצורך והיה לו שקר · פן יוכיח
על דבר שעל ידי תוספתך אתה בא לידי עבירה וכל שכן אם תגרע · ולפי הפשט היא התשובה שמשיב אגור

לא׳ב החכמים ששאלוהו על מעשה בראשי׳
ומעשה מרכבה אמר אין השאלות כשאלות
עמוקים כאלה · ומי הוא זה מאנשי החכמ׳
שיוכל לעלות לזאת המדרגה להשיג על
ענינים עמוקים כאלה · מי הוא שעלה
לשמים וראה הדברים ההם בעצמו · וירד
והודיע הדבר ההוא לבני העולם עד שיוכל
לעמוד על שאלתך · ואחר שאלתו
מענין הרוח ענין פלוני ופלוני מי אסף רוח
בחפניו עד שידע להשיב אל הענין אשר
שאלתו והזכיר הרוח במקום יסוד האויר
וכן מי צרר מימי העולם בשמלתו עד שיוכל
להשיב אל תשובת שאלתך ששאלתו כענין
יסוד המים · ומי הוא האיש שהקים
גבולי הארץ עד אפס מקום שיוכל להתבונן
על מה ששאלת מענין כדור הארץ · מה
שמו של האיש שהשיג כל אלה הדברים

מִי עָלָה שָׁמַיִם וַיֵּרַד מִי אָסַף רוּחַ
בְּחָפְנָיו מִי צָרַר מַיִם בַּשִּׂמְלָה מִי הֵקִים
כָּל אַפְסֵי אָרֶץ מַה שְּׁמוֹ וּמַה שֶּׁם בְּנוֹ
כִּי תֵדָע: כָּל אִמְרַת אֱלוֹהַּ צְרוּפָה
מָגֵן הוּא לַחֹסִים בּוֹ: אַל תּוֹסְףְּ עַל
דְּבָרָיו פֶּן יוֹכִיחַ בְּךָ וְנִכְזָבְתָּ:
שְׁתַּיִם שָׁאַלְתִּי מֵאִתָּךְ אַל תִּמְנַע
מִמֶּנִּי בְּטֶרֶם אָמוּת: שָׁוְא וּדְבַר כָּזָב
הַרְחֵק מִמֶּנִּי רֵאשׁ וָעֹשֶׁר אַל תִּתֶּן לִי
הַטְרִיפֵנִי לֶחֶם חֻקִּי: פֶּן אֶשְׂבַּע

ומה תאמר כבר היה האיש ההוא לעולמים אשר היו מלפנינו מה שם בנו אחריו בתאמר שידעת אותו · כלומר דבר
נמנע הוא שימצא איש שיהיה על זה התואר ולכן כונתי היא להביא לו הטענות הנעלמים אחר שלא יוכל האדם
לעמוד עליהם ולאחוז הדברים הקבליים והם אמרות יי׳ צרופות · ואין צורך להביא עליהם מופתים לאמתם כי לא
יכחישם והוא אומרו כל אמרת אלוה ואם נחזיק באמרות ההם יהיה מגן בעדינו כי הוא ית׳ מגן אל החוסים בו ·
אל תוסף אין ראוי להוסיף על דבריו ולחקור במה שלא עת לחקור פן יביא במשפט עמו על
השתדלו לחקור במה שלא עת · ואם נאמר כי הוא ית׳ עד בוא נהיה כוזבים · או יאמר מי עלה
שמים אין לי חכמה לדעת מי הוא שעלה לשמים כל כך כח על השמים הנעלמים לדעת מראיהם ומעשיהם
ולרדת על הארץ לדעת תנאותיה ותולדותיה · ומי יוכל לדעת באי זה ענין יאסף הרוח בחפניו שלא תהיה
מנשבת וכאשר ירצה משיב אותה לכל צד שתהיה רצונו · ובאי זה ענין יקשור המים בעבים כשמלה ולא נבקעו ענן
תחתם · וכשירצה פותחם ומוריד הגשם ואין יודע ועבר מקום פתיחתם ובאי זה ענין יקים הקים כל קצות הארץ
שלא ימוטו ממקומם הם ההרים והגבעות · מה שמו ומה שם בנו אם תדע באמת שאמרת אלוה צרופה וגו׳ ·
שתים שאלתי אל תמנע ממני שאלתי קודם שאמות · מהו שלא אדבר כזבים בשוא ענין שיבא לידי ושלא
אהיה עשיר ולא עני אלא בינוני

פן אשבע · פן אהיה עשיר ואשבע מהטובה העולם ואהיה מכחש ואמרתי מי יי׳ כמו שאמר פרעה מי
יי׳ אשר אשמע בקולו · ופן אהיה עני ואהיה נצרך בסבת פרנסתי ותפשתי שם אלהי שאשבע על הגזלה
והשינוי הספר לפני אתפוש בו ואשבע על האכזריות שבו להקל כדי לגזול שלא ימכר ונגנבתי · או יאמר
שיתער עבודת אשכח השם ומעטתו לקיות טרוד בבקשת מחייתי בין על דרך אסור בין על דרך מותר · ומתוך כך
לא ישאר לי מעט זמן ומעותיו רק שאחזיק
בדי שם אלהי בלבד · ומלת שוא האיגור
למעלה מופל על עונן אשבע · וכחשתי
ואמרתי · ודבר כוזב על עונן ותפשתי שם
אלהי שאשבע על הגנבה · אל תלשן
עבד · מבנין הפעיל ומענין
לשון רעה · והפסוק נאמר על מה
שכתוב בתורה לא תסגיר עבד אל אדוניו
פן יקללך ואשמת פן יענשך ויקללך אותו
העבד בעבור שתסבב היזקו והאשם כלומר
שיחול עליך עונש הקללה ההיא כי הקללה
העשה רושם במקולל · או יהיה ואשמת
סבה שנית כלומר אל תלשן העבד במה
שיחטא אל אדוניו פן יקללך מתוך אלה
שתהיה אשם נקמותך לנפשך מדת
הרמאות והאכזריות · דור אביו יקלל
עתה יזכור ארבע דורות שיתנהגו בם מדות

וְכִחַשְׁתִּי וְאָמַרְתִּי מִי יְהוָה וּפֶן אִוָּרֵשׁ
וְגָנַבְתִּי וְתָפַשְׂתִּי שֵׁם אֱלֹהָי׃ אַל תַּלְשֵׁן
עֶבֶד אֶל אֲדֹנוֹ פֶּן יְקַלֶּלְךָ וְאָשָׁמְתָּ׃ דּוֹר
אָבִיו יְקַלֵּל וְאֶת אִמּוֹ לֹא יְבָרֵךְ׃ דּוֹר
טָהוֹר בְּעֵינָיו וּמִצֹּאָתוֹ לֹא רֻחָץ׃ דּוֹר
מָה רָמוּ עֵינָיו וְעַפְעַפָּיו יִנָּשֵׂאוּ׃ דּוֹר
חֲרָבוֹת שִׁנָּיו וּמַאֲכָלוֹת מְתַלְּעֹתָיו
לֶאֱכֹל עֲנִיִּים מֵאֶרֶץ וְאֶבְיוֹנִים מֵאָדָם׃
לַעֲלוּקָה שְׁתֵּי בָנוֹת הַב הַב שָׁלוֹשׁ הֵנָּה
לֹא תִשְׂבַּעְנָה אַרְבַּע לֹא אָמְרוּ הוֹן׃

רעות והם מופלגים לנהינם · ויש מקום דור שאביו יקלל · ואת אמו שהיא ראויה לברכה כי גדלתו מגדלה ואחל בה
לא יברך · דור טהור כלומר יש מין אחר מבני אדם שהם מחזיקים עצמם בחזקת טהורים ונקיים ועל דרך האמת
כשתדקדק במעשיהם תמצאם שהם לעולם נגולים שלא יתנקו מטינוף מעשיהם ולא עשו תשובה · או יאמר
שנראים טהורים מבחוץ · ובקרבו ישים אורבו לבו יקבץ און לו · דור מה רמו עיניו וילך בקומה זקופה דרך
גאוה ועפעפיו ינשאו למעלה כדרך כל גסי הרוח ומשפילים כל איש עני וחסיד · דור חרבות יש דור שהם חרבות
שעל כל כך הם שנונות כחרב חדה ומאכלות הם סכינים כמו ויקח את המאכלת · ומתלעות הם
השינים האחרונות שיוכחות לכאן ולכאן · ויש מפרשים שהם השינים הקטנות · ושיני הם השינים הקדמות
לאכל עניים רצה לומר שבני אדם אלה בטבעם כטבע האפעה שהם השולטים המין האנושי · ומתכוונים להזיק
בכל ענין ואפי׳ במקום שלא יקבלו תועלת כמו העניים והאביונים · לעלוקה שתי בנות · הכוונה שעלוקה היא
השרץ המוצץ את הדם ולא תשבע ואומר דרך משל שיש לה שתי בנות דומות לה ושם
ואומרות לעולם הב הב כמו אמם שלא תשבענה כן · ועוד יש דבר אחר שלשה שלא ישבעו שלשתם לא תשבענה · ועוד
יש דבר רביעי אשר עמו הם ארבעה וארבעתם לא אמרו הון כלומר יש לפני די והארבעה בנות הסימנה שאמר מיד
שאול ועוצר רחם וגו׳

שאול ועוצר רחם · הודיענו השאול והוא הקבר לא ישבע לעולם מהנקברים · וכן האשה שעוצר השם בעד רחמה ולא תקבל ההריון לא תשבע לעולם מהזדווג עם איש להתאותה שיהיה לה זרע אנשים · גם אפשר שקרא האחד הוא ההויה וההפסד שאול ועוצר רחם · וקרא ההפסד שאול לפי שידרש להפסיד ההויות וקרא עוצר רחם ההויה לפי שדומה בעוצר הלדה · ואמר כי ההויה וההפסד לא ישבעו לעולם ולא ישקטו פעולתם כי הם חוזרים חלילה לעולם · ותהיה ההפסד סבת ההויה · וההויה סבת ההפסד · ארץ לא שבעה מים רמז בו השתנות היסודות מזה בזה

זה שהוא סבת ההויה וההפסד ויסוד הארץ לא ישבע לעולם מהתהפך הנה מן המים אל העפר · ואש לא אמרה הון כל יסוד האש שהוא היסוד העליון לא אמר לעולם די ויש לפי הדרך בזאת שיתהפך חלק מחלקי האויר העליון אל אש · ויש מפרשים פסוק זה מקושר עם הפסוקים של מעלה אמר לעלוקה בעבור הדרך המיוחד ג׳ שמעו׳ תם יותר האחרונה דורו האמורים למעלה היו מולידים בעולם · ענין והולדות הארבעה אשר בשאול כבוא מעוללים · ועלוקה מלה הפוכה מגזירת משפט מעוקל · והענין הראשון שאול

שְׁאוֹל וְעֹצֶר רָחַם אֶרֶץ לֹא שָׂבְעָה
מַּיִם וְאֵשׁ לֹא אָמְרָה הוֹן ׃ עַיִן תִּלְעַג
לְאָב וְתָבוּז לִיקְּהַת אֵם יִקְּרוּהָ עֹרְבֵי נַחַל
וְיֹאכְלוּהָ בְנֵי נָשֶׁר ׃ שְׁלֹשָׁה הֵמָּה נִפְלְאוּ
מִמֶּנִּי וְאַרְבָּעָ לֹא יְדַעְתִּים ׃
דֶּרֶךְ הַנֶּשֶׁר בַּשָּׁמַיִם דֶּרֶךְ נָחָשׁ עֲלֵי
צוּר דֶּרֶךְ אֳנִיָּה בְלֶב יָם וְדֶרֶךְ גֶּבֶר
בְּעַלְמָה ׃ כֵּן דֶּרֶךְ אִשָּׁה מְנָאָפֶת אָכְלָה
וּמָחֲתָה פִיהָ וְאָמְרָה לֹא פָעַלְתִּי אָוֶן ׃
תַּחַת שָׁלוֹשׁ רָגְזָה אֶרֶץ וְתַחַת

שירדו אליה הדור המקולל וימותו בלא עתם כענין ומקלל אביו ואמו · ועוצר רחם שיעצר הרחם פרי הבטן ולא ילד · כענין כי עצר עצר ה׳ בעבור הדור שלא רואין מטומאת זמתו ולא יהיו לו בנים ולא ישאר לו זרע והיא מאלה דר גדולה בעולם · וארץ לא שבעה מים שלא ירד עליה גם מים ויבשו הזרעים · ויהיו הדור ההוא רעבו ענשו נספים ומתים ברעב · ואש היורדת מן השמים והאכל הדור האוכל העניים · עין תלעג הלשון אשר תלעג למצות האב ותבוז למצות האם בנים והקרים בפני אמו · או לבני האם יקרוה עורבי נחל ולא יקברה מתוכה · ויבא הנשר שהוא ראשון על בנו ויאכלנה ויקנה מתוכה העורב אכזרי שנאמר לבני עורב אשר יקראו ונשר ראשון שנאמר ישאהו על אברתו · שלשה המה נפלאו ממני · פי׳ נעלמו · וארבעה לא ידעתים בחכמתי כל אלה החבר ענקם דבר רמע יהיו ארבעה · דרך הנשר והוא הדין לשאר העופות שלא יניחו רושם באויר שיוכר אחר שיעבור בו · והוא הנשר בעבור שיגביה לעוף ויעלם מן האדם הדרך אשר ישוטט · דרך נחש על הצור לא יעשה רושם שיוכל האדם לדון מקום הלכתו והוא הדין לכל אחד מבעלי חיים הקטנים אשר לא יעשו רושם · והוא הנחש לשון סבות האחת לפי שאינו דורך ברגלים שעשו יסורים בפרסות כמו בשאר בעלי חיים שנית להיות הליכתו מעוקלת בלתי ישרה שהיא סבה גם כן שלא יוכל האדם לדון תכונת הלכתו · דרך אניה בנית שתלך על פני המים אע״פ שעושה רושם גדול אחריה מכל אחד שעה יתפשטו המים ולא ישאר בהם רושם וזהו אלה השלשה ענינים אין שכל שיבקשם אבל טוענים כמו שנעלמו הענינים האלה מעיני האדם

כן דרכיה נעלם שהוא דבר רחוק להכיר דרך גבר באשה שלא תהיה בתולה ושיתכן שיסתם לפעמים העניין ויהיה רחוק להכיר לפי שלא יעשה בה רושם וכן כדבר אחר שעה ולפי שהיה כן דרך אשה מנאפת כלומר כהעלם הדברים הנזכרי' כן העלם מעשה אשה המנאפת שאוכלת ר"ל מנאפת ומקנחת פיה של מטה ואחר זה תאמר לא פעלתי און · והודיענו בזה כי הנשים המכונה לזנות תחת בעליהן בסתר ותכונה להעלם [illegible] לעניינם נעלמים ·

אַרְבַּע לֹא תוּכַל שְׂאֵת: תַּחַת עֶבֶד כִּי יִמְלוֹךְ וְנָבָל כִּי יִשְׂבַּע לָחֶם: תַּחַת שְׂנוּאָה כִּי תִבָּעֵל וְשִׁפְחָה כִּי תִירַשׁ גְּבִרְתָּהּ: אַרְבָּעָה הֵם קְטַנֵּי אָרֶץ וְהֵמָּה חֲכָמִים מְחֻכָּמִים: הַנְּמָלִים עַם לֹא עָז וַיָּכִינוּ בַקַּיִץ לַחְמָם: שְׁפַנִּים עַם לֹא עָצוּם וַיָּשִׂימוּ בַסֶּלַע בֵּיתָם: מֶלֶךְ אֵין לָאַרְבֶּה וַיֵּצֵא חֹצֵץ כֻּלּוֹ: שְׂמָמִית בְּיָדַיִם תְּתַפֵּשׂ וְהִיא בְּהֵיכְלֵי מֶלֶךְ: שְׁלֹשָׁה הֵמָּה מֵיטִיבֵי צָעַד וְאַרְבָּעָה מֵיטִבֵי לָכֶת:

תחת שלש פי' בעבור כמו תחת אשר לא עבדת ואמר שאלו הדברים הם שבעבור האנשים ראוי הוא שתרגז הארץ בעבורם להיותם דבר זר ובלתי נאות ועם דבר אחר רביעי יקוו ל' שאין מן הראוי שתסבול הארץ דבר כזה ואמר כן על דרך הגוזמא לשון והענין שירגזו ויפלאו אנשי הארץ והזכיר אלו הד' בעבור שלא היה תועלתם בממשלה וכאשר ימלך למעלה גדולה מיירשים ומרגיזים את אשר תחת ידיהם · תחת עבד פי' העבד על דרוב אסף רוע הטבעי' והכן המדות המגונות כמו הגזל והגנבה וכיוצא שיודמן שימלוך לשמירת העם והחיק וכל כי ישבע לחם · נבל הוא החר לאדם כי כל אדם שיש לו מעלה מדבר דברים ברשע ובאכזריות ואינו מועיל לשום אדם בקנייניו ולכן דבר בלתי נאות הוא שישבע מקנייני העולם · תחת שנואה האשה השנואה בעבור מעשיה רעים ומדותיה המגונות ועכ"ז הנאה נבעל יאהבנה דבר מגונה הוא · ושפחה כי תירש כלומר הנאה שפחה שתעלה לגדולה ותירש כבוד גבירתה הוא דבר שראוי שיחרדו האנשים על זה להיות דבר בלתי ראוי ונאות · ארבעה הם קטני ארץ פי' קטנים בגופם ופחותים שבנמצאות וגדולים בהכנותם מכל הקטנים הנבראים בארץ · וחכמים מחוכמים כלומר חכמים בטבע · או יאמר שהם חכמים מטבעם כאלו הם מחוכמים מאחרים שלמדו מהם הנמלים עם לא עזים והוא רב מאד אך היא בריאה חלשה והם יגעו ועמלים לבקש מחייתם בימות הקיץ שיספיק להם כל ימי החורף · שפנים עם לא עזים חוק ובעבור שיכרו חולשתם ישימו מקומם בסלעים להסתר שם ולהטמין · מלך אין לארבה ואעפ"י שהוא מין מבעלי החיים החלשים ואין לו מנהיג ילכו כלם יחדו כאלו מעונו וחוצן פי' יצא מאוסף ומחובר ומשחית את הפירות ואין כל אדם יכול להנצל מהם · שממית ארמיא ובדיה היא אורגת והיא טובה בידה אחוז בהיכלי מלך ויש מפרשים שהוא הקוף שהיא חלושה הענבה עם כל זה יש בה מן הערמה שתופשת מאכלה בידה על דרך בני אדם לא כשאר בעלי חיים ומתוך כך יאהבוהו המלכים שתהיה בחצרם · שלשה המה מטיבי צעד · רוצה לומר שהליכתם בנחת ולפי רצונם או יאמר שמולכים ומצליחים בגבורתם ומוסף עליהם הרביעי ועמו הם ארבעה וארבעתם הם מטיבים לכת כמו מטיבי צעד או לקח לשון הלכה שהוא לשון יותר מעולה בעבור הרביעי שהוא המלך ·

ליש גבור בבהמה׳ הוא הארי שהוא גבור בנמרים ודומיהם ובכל מיני החיות ולא ישוב אחורנית מפני כל בריה
ואולי הוא כן בעבור גבורתו ושהוא לא יירא מפני כל מטיב הלכתו׳ זרזיר מתנים׳ הוא הכלב
הנה ה פעמים ושמו זרזיר בלשון וי״א שנקרא נאלצו והוא קל ברגליו ומהיר במרוצתו וכן ומזורז מכל הבהמות והחיות
והוא ש הולך ראשון לפני העדר ברוב קלותו והכרין לא העבודה לפניו ויעלה בראשים ובכלנים ובעבור קלותו [illegible]
לכת ומלך אלקום הוא המלך שלא יקום
אחר להיות סוד למעלתו וכשאין אדם קם
לקראתו עמו ייטיב לכתו ומלת אל כמו לא׳
ואיפשר שהענינים האלה הזכירו הם רמז
אל ענינים נפלאים לא התבררו אמתתם׳
אם נבלת פעל עומד מגזרת נבל פי׳ אם
רשעת בהתנשא כאשר התנשאת
למעלה גדולה או אם עלה במחשבתך
להתנשא ולהחזיק במדת הגאוה ולהזיק ל
לחברך שים ידך כנגד פיך כאדם שחושב
מחשבה בלבו ומתיעץ עם עצמו׳ כי מיץ
חלב׳ שם מנחי׳ הקשן מגז׳ שתית
ומצית למען תמוצו וכן יבא ג׳ שרשים כענין
מיץ מנה כן וא״ר ענין המליצה כאלו ב
ידוע הוא כי בהקשת החלב בתוך הכוס
בחוזק תצא החמאה והגבינה בהקשה
הקיא וכן מיץ אף שעל ידי מיץ החוטם
יצא דם יותר מדי כן יצא ריב על ידי מיץ אפים של כעס כשיכעסו שני אנשים זה עם זה׳ או ירצה יצא דם כי מחרון
אף יהרוג באפו דם נקי והמשיל האף לדבר עבירה והחלב למחשבת של מעשה ומזה אמרו רז״ל מעשה עבירה ימעט
דברי למואל מלך׳ אמר שאלו המשלים אשר יזכר הם דברים נאמרו על למואל לא שחברם למואל רק המשלים
האלה הם המשא אשר ייסרתו אמו בהם והכונה שהוא שלמה ונקרא כן בעבור שהלך בדרכי האל
ושמר משמרתו ובנה ביתו ויהיה למואל מלה אחת עומדת במקום למו אל כמו ידמו למו עצתו ואמר שאלה
המשלים שנאמרו על שלמה היה כמשא והכוונה אשר הוכיחתו אמו בראותה כי לבו ודעתו להרבות לו נשים׳
מה ברי ומה בר בטני׳ מה זה הדבר אשר אתה עושה בני ומה זה אשר תעשה אתה שילדתי מבטני והרלתי
עליך את כל החרדה הזאת ומה זה אשר אתה עושה הבן אשר נדרתי בעבורך

לִישׁ גִּבּוֹר בַּבְּהֵמָה וְלֹא־יָשׁוּב מִפְּנֵי־כֹל׃ זַרְזִיר מָתְנַיִם אוֹ־תָיִשׁ וּמֶלֶךְ אַלְקוּם עִמּוֹ׃ אִם־נָבַלְתָּ בְהִתְנַשֵּׂא וְאִם־זַמּוֹתָ יָד לְפֶה׃ כִּי מִיץ חָלָב יוֹצִיא חֶמְאָה וּמִיץ־אַף יוֹצִיא דָם וּמִיץ אַפַּיִם יוֹצִיא רִיב׃

דִּבְרֵי לְמוּאֵל מֶלֶךְ מַשָּׂא אֲשֶׁר־יִסְּרַתּוּ אִמּוֹ׃ מַה־בְּרִי וּמַה־בַּר־בִּטְנִי וּמֶה בַּר־נְדָרָי׃ אַל־תִּתֵּן לַנָּשִׁים חֵילֶךָ וּדְרָכֶיךָ לַמְחוֹת מְלָכִין׃

לא היה כמה וכמה נדרים אם יתן לי השם בן חכם יעשה כך וכך כדרך הנשים ואחשוב שרמזו לנדר שנדר לה דוד
שיתן לו המלוכה כי כן אמר לו בשעת פטירתו והיא נ״ג נדר לדוד שלא השכיבו עמו עד שיגור לו שאותו הבן ימלוך׳
והזכיר לו הג׳ דברים שבשמם ראוי לו לקבל תוכחתה׳ הא׳ בשביל האלהות שיש לה עליו שהוא בנה ומחויב לעשות רצונה
ב׳ מפני הטורח הגדול שסבלה בהיותו בבטנה והדקה עצמה בהנהגתה להיות נזיר ומלובן במאכל ובמשתה [illegible]
בשעה אחת האחרונה שהוא טוב עלי כמו שאחז״ל שכל ימי דוד משנתעברו אינן באות עוד לשמש והיה דוחק עצמה כו׳
חדשים כדי שיהיה מלובן ולכן הזכירו בלשון ברי׳ ג׳ בשביל האהבה שאהבו עד שנדרה מה שנדרה אל תתן חילך׳
ממונך או כחך׳ למחות מלכין׳ כי יהיו דרכיך מהלבין לשי׳ המתכוונות למחות המלכים ואת עצתם ולעקור עצתם׳

אל למלכים· פי' לא יאות אלו המדות למלכים שהן צריכים להנהיג אנשי מלכותם ולא יאות המלכים להרבות שתית היין ולרוזנים אי שכר ר"ל ולרוזנים לא יאות להרבות בשתית השכר ויהיה אי במקום הוה המורה אין כמו אי כבוד שתרגומו אין כבוד או יאמר ולרוזנים לא יאות לשפוט אחר שכר ולזה אמר אנה הוא השכר ויהיה אי כמו אי הבל אחיך· פן ישתה כלומר פן המלך או הרוזן שהוא צריך להנהיג אנשי מלכותו בדעת ובחכמה ישתה לרוב ויעכר

לא

אַל לַמְלָכִים לְמוֹאֵל אַל לַמְלָכִים שְׁתוֹ־יָיִן וּלְרוֹזְנִים אֵו שֵׁכָר: פֶּן יִשְׁתֶּה וְיִשְׁכַּח מְחֻקָּק וִישַׁנֶּה דִּין כָּל בְּנֵי עֹנִי: תְּנוּ־שֵׁכָר לְאוֹבֵד וְיַיִן לְמָרֵי נָפֶשׁ: יִשְׁתֶּה וְיִשְׁכַּח רִישׁוֹ וַעֲמָלוֹ לֹא יִזְכָּר עוֹד: פְּתַח פִּיךָ לְאִלֵּם אֶל דִּין כָּל בְּנֵי חֲלוֹף: פְּתַח פִּיךָ שְׁפָט צֶדֶק וְדִין עָנִי וְאֶבְיוֹן:

אֵשֶׁת חַיִל מִי יִמְצָא וְרָחֹק מִפְּנִינִים מִכְרָהּ:

גופו ומתוך כך ישכח מחוקק כלומר ישכח דין מפורש ומחוקק בתורה וחקי מלכותו וחקוקי הדיינים שחקק להם הקדמונים הנשואין להנהגת מדינתו ומתוך שישכח זה ישנה דין כל בני עני שיחייב אותם כשהם זכאין והרא דלת העם בני עני· תנו שכר· כמו [illegible] כי לא נמצא פעולתו ממנו והטעם תנו שכר אל האובד האדם הנפסד בכל ענינו ואין ממקומו לבו לדעתו· ויין למרי נפש הם העשירים שירדו מנכסיהם שיש להם מרירות לב יותר ממי שהיה עני כל ימיו ויין ישמח לבב אנוש· ישתה רישו· הם מנהגי העני מגזירת [illegible] כי תאמר להוש רששנו ונמצאו שלשה שרשים בענין אחד· ריש רשש ירש ישתה העני מן היין וישכח עניו ורישו ועמלו לא יזכור עוד כל זמן

שהיין יהיה נכרם כי הוא ישמח לבם ולזה צריך שתהיה שתית היין תמידית כדי שתהיה שכחת הרים והעמל תמידית· פתח פיך· מוסב על הדיין אם תראה אדם צריך כריעו ומחשבת בגלל ריבו יהיה לו דבריו וטענותיו יפתח פיו ויחזק דבריו וכן פתח פיך אל דין כל בני חלוף כלומר כי יהיה מנהגת שתבררות דין כל בני עולם וקרא בני העולם הזה בני חלוף בעבור שהנבר יהיה ויחלפו לעבר ימיו ויגשו והוא על דרך שקוראים החכמים העולם הזה עולם ההפסד כמו עולם ההויה והפסד· פתח פיך רל מה שהוזכר בתורה והטין דין אנשי מלכותך שוכתו היא שתשפוט אותם משפט אמת לא שתשפוט אותם כאלו זה משפט שיזדמן ודין עני ואביון רל והראה והשפט הדין של עני ואביון ותביא לסור משפטם או יהיה ודין פועל והוא שוי מנהגי העני מבנין הפעל יהיה ענינו ודון דין עני ואביון· אשת חיל· בעבור שראה שלמה שהקשים לעזן קלות והנה הטו את לבבו ובמעט ימצא אדם בזן שתהיינה חכמות כמו שאמר אשה בכל אלה לא מצאתי העלה החכמה המנהגת ואמר אשת חיל מי ימצא כי הוא במעט דבר נמצא ולא תמצא כי אם בעת מן העתים על ידי הזרות· ורחוק מפנינים מכרה פי' קניינה וערכה יותר רחוק הוא שיגיע האדם אל זה המסחר ואל זה הסחורות מן ונתנו מכרם מהגעת האדם למצוא הפנינים רובה למר יותר קרוב ימצא האדם הפנינים עם רוחק מציאותם ממה שימצא אשה שתהיה אשת חיל ועניינה הוא שימצאו בה כל התארים שיזכר אחר זה והוא שיבטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר·

בטח בה · פי' לעשות כל צרכי הבית ולא יירא מן תוכה תהתו ולא יחסר שלל מן הבעל ויהיה שלל כמו נכסי הבית ותכשיטיו כמו ואת כל שללה תקבץ ורבים כאלה יאמר שלא תפזר ממונו בעבור שומו בטחונו בה וגם שהיא בהשתדלותה תכונן כל הצריך לבעלה עד שבעלה לא יחסר דבר מכל הצריך לו · גמלתהו טוב אעפ' שבעל' יכעס עליה בעת מן העתים ויזיק לה לא תגמלהו רע בעבור זה רק תתחזק בעבודתו לעשות רצונו

בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר :
גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה :
דרשה צמר ופשתים ותעש בחפץ
כפיה: היתה באניות סוחר ממרחק
תביא לחמה: ותקם בעוד לילה ותתן
טרף לביתה וחק לנערתיה : זממה
שדה ותקחהו מפרי כפיה נטע כרם :
חגרה בעוז מתניה ותאמץ זרועתיה :
טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בלילנרה:
ידיה שלחה בכישור וכפיה תמכו פלך:

ולהרבות קנינו ומשלמת טובה תחת רע ולא תעשה זה פעם אחת או שתים אלא תתנהג בזה הדרך כל ימי חייה ומפני התמדה זו ראוי שתקרא אשת חיל ואמנם שאמר כל ימי חייה ולא כל ימי חייו להודיע שאפי' אחרי מותו היא תגמלהו טוב שלא לעשות דבר שתחלל בו כבוד בעלה כל ימי חייה עד יום מותה · דרשה צמר · אמ' שדורשת ומבקשת מבעלה או לסוחרים שיביאו לה הצמר והפשתים והיא עושה מהם המלאכות כמו הטויה והאריגה בחפץ גדול בכפיה ובזה מלת כפיה בחסרון בית · או יאמר ותעש חפץ בכפיה ובא על דרך שלמו כאלו מקדשך שעניינו שלמו אשר במקדשך · היתה באניות · כמו שהאניות יביאו כל הסחורות והמזונות מארץ מרחקים כן זאת האשה ממרחק תביא לחמה והענין שהיא לא תרויח עם הסוחרים בעירה בלבד רק היא משתדלת ג"כ עם הרחוקים גם תשלח מלאכת ידיה למכור במקומות הרחוקים לה שהם נמכרות שם ביוקר · או יאמר שאם לא תמצא הענינים הצריכים לה ומזונותיה בעירה או קרוב למקומה היא תשתדל להביאם מן המקומות הרחוקים · ותקם · תקום משנתה בטרם עלות השחר והיא נותנת טרף ומזון לבני ביתה הם הילדים הקטנים הצריכים מיד ל המאכל ונותנת חק לנערותיה הראויות לעשות מלאכה נותנת לכל אחת מהן חקה כפי שיעור שכלה וכפי כחה במלאכה · זממה · אם יעלה במחשבתה לקנות שדה כמה שהיא הרויח בעמל ידיה היא תקנהו ואפי' נטיעת שהוא דבר קשה לרוב ההוצאה שיוציא בה האדם היא לרוב חריצותה ממה שהרויח בכפיה נטעה כרם · חגרה · לפי שדרך האדם הרוצה לעשות ענינו בזריזות יחגר מתניו ואז ימצא עצמו מוכן וזריז לכל הצריך כאומרו אזור נא כגבר חלציך ואמר שהאשה שהיא על זה התאר היא תאזור אזורה בגבורה · וזרועותיה יהיו אמיצים וחזקים לעשות הצריך · טעמה · כי טוב סחרה לשון ענין כמו וטעם זקנים יקח ישבה עם עצמה או מן טעמו וראו בעבור שטעמה שהמסחר שהיא משתדלת בו טוב או השדה או כרם שלקחה בהם ובלילה משתדלת עד שתפרע דמי הקניה · ידיה · כישור הוא העץ הקטן שטווה בו · ופלך העץ הגדול שעושין בו מה שאינו טווי · ויש אומרים שפלך הוא פושו וכישור הוא הכלי המכשיר את הפלך לשוות ·

כפה פרשה· אמר שהאשה שהיא אשת חיל מרחמת על העניים לטוב טבעה ומעט מדותיה ואמר כי נדיבותה הענ[י] והוא האדם שירד מנכסיו הפרוש לו כפה לתמוך בה ובעבור שהעני איננו כל כך דל כמו האביון אמר למה שהיא הרחם עלו כיד אחד אמנם נדיבותה לאביון והוא העני בותר· הקימהו ותעזרהו בשתי ידיה או יהיה אומרו כפה פרשה לעני· כלומר שהיא בענוותה תתן הלחם אל העני מה שיש בכפה ביתה ולא תסמוך בזה את נערותיה· ואם תדע אביון שלא יחזיר על הפתחים· היא תשלח להם שתעשה מדיה בעזרה את האביון· או יאמר שהיא תשלח מה שהרויחה בעמל ידיה אל האביון· ויאמר בכפה פרשה הלחם ונתנה אותו לעני ובידיה לקחה הלחם ושלחה אל האביון· לא תירא אינה מתפחדת שיתקררו בני ביתה כי כלם לובשים מכפל שני ומתולעת שני או יאמר לא תירא מביתה פן ירד בו השלג בזמן השלג כי כל ביתה מעופה מכפלים ומלאו בבגדי מן התולעת השני עד שהשלג לא יוכל לנגעו או תהיה הלוו במלת תירא לכח לזכר אמר אם תרצה יהיה בן אדם לכנס לביתה בזמן הקור לא תירא מן הקור כי תמצא כל ביתה מלאה בבגדי או תמצא בבית האש במלה שני· מרבדים לשון מכסה קוברטור בלעז ויש לפר' מרבדים ענין ס מרמד וקנמ כמו כי לא תירא לביתה ואמר שהמלבושי שהיא עושה הם שש וארגמן לכבוד ולהפארי נודע לשון הכיר כאשר ישב עם הזקנים יספר בשבחיה ויכבדוהו בעבורה· סדין· כי סותה אל פשתן על כול בלעז ויאמר מטפחות וחגור הוא האזור ובכבוצע פי' סוחר אמר כי האשה שהיא אשת חיל היא עושה מן הסדינים מה שיספיקו לצרך ביתה ומוסף על זה שהיא מוכרת מהם וכן היא עושה חגורות ונותנת היא לכנעני שימכרום בעבורה או מוכרת מהם לתגרים· עוז והדר· ידוע כי העוז וההדר אינם מלבושים שילבשו אמנם המשון מהם הוא שהאשה שהיא אשת חיל נאזרת בגבורה לא שתהיה רכה לבבה כטבע הנשים אמנם היא מחזקת ומתגברת בכל עוז כמה שיש לה לעשות והיא תשחק ותלעג אל מה שיבא מן הזמן כי לא תירא מרעב כי יהיה כאשר או פן יאונה עולה מקרים מזיקים כי יש לה מן ההון מה שיספיק לה בעת רעה וגם תשחק לימי זקנה כי לא תפחד שיבא לעת חסרון לעת זקנתה· פיה פתחה· לא תפתח פיה בדברי הבל וסכלות רק פותחת אותו בדברי חכמה ודעת וכשהיא מדברת תמצא על לשונה תורת של חסד או ירמוז אל התורה מצד שכלה חסד· צופיה הליכות ביתה עפה ומבטת הדרכים שהם חוץ לביתה ובאים לביתה לראות אם יבאו סוחרים לקנות עמה או לראות העוברים והשבים אם תראה להם דבר מן הדברים הצריכים לה לצרך ביתה· או יאמר שהיא צופה ומבטת ביתה לראות אם הולכת על סדר נאות ולא תאכל לחמה בעצלות כאשה עצלה שיושבת רוב היום לאכל ולשתות רק אוכלת בזריזות כדי לאחוז במלאכתה·

כַּפָּהּ פָּרְשָׂה לֶעָנִי וְיָדֶיהָ שִׁלְּחָה לָאֶבְיוֹן: לֹא תִירָא לְבֵיתָהּ מִשָּׁלֶג כִּי כָל בֵּיתָהּ לָבֻשׁ שָׁנִים: מַרְבַדִּים עָשְׂתָה לָּהּ שֵׁשׁ וְאַרְגָּמָן לְבוּשָׁהּ: נוֹדָע בַּשְּׁעָרִים בַּעְלָהּ בְּשִׁבְתּוֹ עִם זִקְנֵי אָרֶץ: סָדִין עָשְׂתָה וַתִּמְכֹּר וַחֲגוֹר נָתְנָה לַכְּנַעֲנִי: עֹז וְהָדָר לְבוּשָׁהּ וַתִּשְׂחַק לְיוֹם אַחֲרוֹן: פִּיהָ פָּתְחָה בְחָכְמָה וְתוֹרַת חֶסֶד עַל לְשׁוֹנָהּ: צוֹפִיָּה הֲלִיכוֹת בֵּיתָהּ וְלֶחֶם עַצְלוּת לֹא תֹאכֵל:

קמו בניה · האשה שהיא אשת חיל לא יקרה לה מה שיקרה לנשים הפחותות שלרוע מדותיהם אמלו בניה ובעלה שהם עמם מעצמיה ובשר מבשרה לא יוכלו להתאפק שלא יספרו בגנותה · רק זאת שהיא אשת חיל בניה הם מאשרים אותה כלומר שיודו שהיא המאושרת שבנשים · ובעלה גם כן היה מהללה למעשה מדותיה · או יאמר שבניה והם יודאי אשרה יהיו טובים דומים לה ולא יהיה אחד מהם מי שיביש פני אמו בפעלותיו ויאמרו ויאשרוה לכל מה שיגדלו בניה לפועם מדותיהם וטוב שכלם · יורו על היות אמם מאושרת שבנשים לפי שהבן מוכר מדת האם וכשיהיה הבן טוב יורה על האם שהיא ממין טוב · וכשיהיה הבן רע יורה כי ממין אמו רע על הרוב · רבות בנות · חיל כמו וישראל עשה חיל וזה השבח שישבחוה בעלה ובעלה רבות בנות הם ממון ברוב זריזותם ואת עלית בגדולה ובזריזות על כלנה והיא מוספת כמו אותה בחכמה · שקר החן ועוד יאמרו במהללה כי החן והאשה על רוב יופיה מהוללת אם לא יהיו מעשיה יפים והיא בה יראת יי' אך האשה הזאת והדומה לה במדותיה שהיא אשת חיל ויש בה יראת יי' היא תתהלל כלומר היא ראויה שיהללוה בני אדם · או יאמר

פ

קמו בניה ויאשרוה בעלה ויהללה: רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה: שקר החן והבל היפי אשה יראת יהוה היא תתהלל: תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה:

סכום פסוקי דספר משלי
תשע מאות והמשה עשר וסימן יהץ

שקר החן והבל היופי כלומר יאמרו בניה ובעלה האשה הזאת אשר אנו מספרים מהללה אע"פ שהיא משאת חן ויש בה מן היופי מה שראוי שתקרא בעבורו יפה שקר הוא זה החן וזה היופי כלומר הבל הוא · ולא נשבח אותה בעבור זה אלא בעבור מה שקנתה מיראת השם יתברך והוא אמרו אשה יראת יי' היא תתהלל בעבור מה שיש בה מיראת יי' היא ראויה להלל · או יאמר שקר החן כלומר הוא דבר של כלום החן והיופי שיש בה בערך מה שיש בה מיראת השם יתברך או יהיה אומרו אשה יראת יי' היא תתהלל כלומר האשה שהיא יראת היא תתהלל בעצמה כלומר היא עושה מעשים שבעבורם יהללוה וכאלו היא מתהללת בעצמה · תנו לה מפרי ידיה · אחר שזוכר האשה שהיא אשת חיל וזכר כל התארים שצריכה שתתאר בהם והמהלל שיהללוה בניה ובעלה אמר מחבר הספר לבעלה ולבניה תנו לה מפרי ידיה אחר שהיא משתדלת זה ההשתדלות הגדול ואספה ממונה המדות מה שאספה וקנתה מן ההון מה שקנתה תנו גם אתם לה מפרי ידיה · כלומר הגמלו גם אתם חסד לה כפי מה שהיינו טוב שכלה ומעשה מדותיה · או יאמר עשו אותה חסד וכבוד כפי הכל הוא מה שקנתה בעמל ידיה · ויהללוה בשערים · כלומר אינה צריכה מעתה שתתהלל היא · או שיהללוה האנשים רק מעשיה הטובים הם שיהללוה ויורה על היותה מהוללת וכאלו המעשים הם ידברו · ותם לקל הוא הנותן הכח כשגמר תנו לאלהים כבוד · ב"י · בריך רחמנא דסייען מריש ספרא ועד כען